

მართლმსაჯულება ^N1 '26
კანონი

Justice and Law Legal Journal
#1(86) 2026

საპარტველოს უზენაესი სასამართლოსა და
საპარტველოს მოსამართლეთა ასოციაციის
სამეცნიერო-პრაქტიკული იურიდიული ჟურნალი

THE SCIENTIFIC-PRACTICAL LEGAL JOURNAL OF
THE SUPREME COURT OF GEORGIA AND
THE ASSOCIATION OF JUDGES OF GEORGIA

აკრძალულია აქ გამოქვეყნებული მასალების გადაბეჭდვა, გამრავლება ან გავრცელება კომერციული მიზნით, საქართველოს უზენაესი სასამართლოსა და საქართველოს მოსამართლეთა ასოციაციის წერილობითი ნებართვისა და წყაროს მითითების გარეშე.

სარედაქციო კოლეგია

ნინო ძიძიგური

მთავარი რედაქტორი, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს (საქართველო)

ირმა ბეკაური

რედაქტორის მოადგილე, საქართველოს მოსამართლეთა ასოციაცია (საქართველო)

თამარ ზამბახიძე

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მოსამართლე; თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი (საქართველო)

გიორგი მიქაუტაძე

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარის მოადგილე (საქართველო)

ჰონი ხმეშიანი

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, აკადემიკოსი (საქართველო)

აბაჰი მაისურაძე

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს აპარატის უფროსი მენეჯერი (საქართველო)

ნინო სანდოძე

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მოსამართლე (საქართველო)

გერდ ვინტერი

ბრემენის უნივერსიტეტი, ემერიტუსი პროფესორი (გერმანია)

ნუგზარ სხირტლაძე

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ექსპერტი (საქართველო)

სულხან გამყრელიძე

გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი, პროფესორი (საქართველო)

ზურაბ ძლიერიშვილი

ქ. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს მოსამართლე; გრიგოლ რობაქიძის სახ. უნივერსიტეტი, პროფესორი (საქართველო)

EDITORIAL BOARD

NINO DZIDZIGURI

Editor-in-Chief,
Supreme Court of Georgia (Georgia)

IRMA BEKAURI

Deputy Editor-in-Chief,
Georgian Association of Judges (Georgia)

TAMAR ZAMBAKHIDZE

Judge, Supreme Court of Georgia;
Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
(Georgia)

GIORGI MIKAUTADZE

Deputy Chairperson,
Supreme Court of Georgia (Georgia)

JONI KHETSURIANI

Academician,
National Academy of Sciences of Georgia
(Georgia)

AKAKI MAISURADZE

Head of Administration,
Supreme Court of Georgia (Georgia)

NINO SANDODZE

Judge, Supreme Court of Georgia (Georgia)

GERD WINTER

Professor Emeritus, University of Bremen
(Germany)

NUGZAR SKHIRTLDZE

Expert, Supreme Court of Georgia (Georgia)

SULKHAN GAMKRELIDZE

Professor, Grigol Robakidze University (Georgia)

ZURAB DZLIERISHVILI

Judge, Tbilisi Court of Appeals;
Professor, Grigol Robakidze University (Georgia)

ნომერზე მუშაობდა:

მარინე ვასაძე

დიზაინი:

ბესიკ დანელია

The issue was prepared by
MARINE VASADZE

Designed by
BESIK DANELIA

შპს (UDC) 340.11+340.130.5

8-306

ISSN 1512-259X

5	გიორგი სვიანაძე ხელოვნური ინტელექტის (AI) ინტეგრაციის ეთიკური დილემები მართლმსაჯულების სისტემაში ETHICAL DILEMMAS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) INTEGRATION IN THE JUDICIAL SYSTEM GIORGI SVIANADZE
28	მარიამ გოდუაძე „სისხლის“ ცნება-ტერმინისათვის ქართულ სამართალში ON THE CONCEPT AND TERM OF “BLOOD” IN GEORGIAN LAW MARIAM GODUADZE
44	ეკა გოგიჩაიშვილი პროცედურული სამართლიანობის სოციალურ- ფსიქოლოგიური თეორია და მისი გავლენა ლეგიტიმაციის ფორმირებაზე THE SOCIAL-PSYCHOLOGICAL THEORY OF PROCEDURAL JUSTICE AND ITS IMPACT ON THE FORMATION OF LEGITIMACY EKA GOGICHAISHVILI
65	ნათია მახათაძე ალიმონტის ოდენობის განსაზღვრის მექანიზმები MECHANISMS FOR DETERMINING ALIMONY AMOUNTS NATIA MAKHATADZE
85	დავით გეფერიძე ხელოვნური ინტელექტი (AI) და საერთაშორისო სამოქალაქო ავიაცია ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) AND INTERNATIONAL CIVIL AVIATION DAVIT GEPERIDZE
101	მალხაზ ლომსაძე ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში ჩადენილი განზრახ მკვლელობის სამართლებრივი შეფასების საკითხისათვის ON THE LEGAL ASSESSMENT OF INTENTIONAL HOMICIDE COMMITTED IN A STATE OF HEAT OF PASSION MALKHAZ LOMSADZE

116 ია ჩხეიძე
სემსუაღური ძალადობის მსხვერპლ
არასრულწლოვანთა მეორეული ვიქტიმიზაციისგან
დაცვის მექანიზმები – ცოტა რამ „ბარნაჰუსის“ ქართული
მოდელის შესახებ

MECHANISMS FOR PROTECTING MINOR VICTIMS OF SEXUAL
VIOLENCE AGAINST SECONDARY VICTIMIZATION: A BRIEF
OVERVIEW OF THE GEORGIAN "BARNAHUS" MODEL
IA CHKHEIDZE

134 ია ხარაზი
ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორი:
თანამედროვე საბაჟო პოლიტიკის ევოლუცია

AUTHORIZED ECONOMIC OPERATOR: THE EVOLUTION OF
MODERN CUSTOMS POLICY
IA KHARAZI

არქივიდან · FROM THE ARCHIVE

158 თედო ნინიძე
ცოცხალი ხადი ღირსებისა

A LIVING ICON OF DIGNITY
TEDO NINIDZE

ახალი გამოცემა · NEW EDITION

167 „ხელოვნური ინტელექტი კერძო სამართალში“

169 „საკოლიცო სტრუქტურების სამართალი“

ხელოვნური ინტელექტის (AI) ინტეგრაციის ეთიკური დილემაები მართლმსაჯულების სისტემაში

გიორგი სვინაძე

საჯარო მმართველობის დოქტორი,
საქართველოს საერთაშორისო უნივერსიტეტი (GIU),
სამართლისა და პოლიტიკის სკოლა,
ასოცირებული პროფესორი, საქართველო
giorgi.svianadze@giu.edu.ge

რეზიუმე. ხელოვნური ინტელექტი (AI) სულ უფრო აქტუალურ როლს იძენს საზოგადოების ყოველდღიურ ცხოვრებაში. შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ამჟამად მსოფლიო იმყოფება ტექნოლოგიური რევოლუციის პროცესში, რომელიც ცვლის სახელმწიფოთა ეკონომიკას, ინდუსტრიებს და საზოგადოების ცხოვრებას. მსოფლიოში მიმდინარე ტექნოლოგიური პროცესების ფონზე, სასამართლოს ხელმისაწვდომობისა და ადამიანზე ორიენტირებული მართლმსაჯულების სისტემის ჩამოყალიბების თვალსაზრისით, AI-ს განსაკუთრებული და ინოვაციური როლი ენიჭება.

მსოფლიოს სხადასხვა ქვეყნებში უკვე წარმატებით მიმდინარეობს AI-ს გამოყენება. ცვლილებებს განიცდის მოსამართლეების, ადვოკატების, იურისტების სამუშაო პროცესი. ქალაქის ფაილები ვირტუალური ფაილებით იცვლება. საპროცესო დოკუმენტები, შუამდგომლობები, ოქმები, გადაწყვეტილებები, იქმნება ციფრული

ფორმით და ა.შ. თუმცა, ტექნოლოგიების განვითარების პარალელურად, მართლმსაჯულების სისტემა დგას მნიშვნელოვანი გამოწვევის წინაშე. კერძოდ, სასამართლომ უნდა მოახდინოს ტრადიციული სამართალწარმოების ადაპტაცია ახალ ტექნოლოგიებთან.

განსახილველ სტატიასში მოკლედ არის აღწერილი AI-ს განვითარების ისტორიული კონტექსტი და მისი როლი თანამედროვე მართლმსაჯულების სისტემაში. გაანალიზებულია AI-ს ეთიკური გამოწვევები, რომელიც შესაძლოა თან ახლდეს AI-ს ინტეგრაციის პროცესს მართლმსაჯულების სისტემაში. ნაშრომში ყურადღება გამახვილებულია ისეთ საკითხებზე როგორიცაა: სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის დაცვა; გამჭვირვალობა და უსაფრთხოება; სამართლიანი სასამართლოს უფლების უზრუნველყოფა; პერსონალური მონაცემების დაცვა და დისკრიმინაციის თავიდან აცილება. სტატიის დასკვნით ნაწილში წარმოდგენილია ავტორის ხედვა და რეკომენდაციები.

საკვანძო სიტყვები: ხელოვნური ინტელექტი (AI); მართლმსაჯულების სისტემა; AI ეთიკური დილემები; მართლმსაჯულების სისტემაში AI-ის ინტეგრაცია; მართლმსაჯულების ციფრული ტრანსფორმაცია.

შესავალი

21-ე საუკუნეში ტექნოლოგიების სწრაფ განვითარებასთან ერთად, ხელოვნური ინტელექტი (AI) სულ უფრო აქტუალურ როლს იძენს საზოგადოების ყოველდღიურ ცხოვრებაში და დროში მისი გამოცდა, კიდევ უფრო აშკარას ხდის, რომ მომავალში ხელოვნური ინტელექტი შეასრულებს უმნიშვნელოვანეს როლს სახელმწიფოსა და საზოგადოების განვითარების თვალსაზრისით.

ხელოვნური ინტელექტის განვითარების ფონზე, მსოფლიო იმყოფება განვითარების ისტორიულ ეტაპზე, რომელიც მნიშვნელოვნად ცვლის ადამიანთა ცხოვრების მრავალ ასპექტს.¹ 2025 წლისთვის გლობალური ხელოვნური ინტელექტის ბაზრის მოცულობა გასცდა 200 მილიარდ აშშ დოლარს, ხოლო მკვლევართა სხვადასხვა პროგნოზით, წლიური ზრდა 2020 წლიდან 2027 წლამდე, საშუალოდ 33.8%-ს გასცდება. ექსპერტების მოსაზრებით, ინდუსტრიულ რევოლუციასთან ერთად, ხელოვნური ინტელექტის საშუალებით, შესაძლებელი იქნება ისეთი სამუშაო პროცესების ავტომატიზაცია, რომლებიც ადამიანისგან მოითხოვენ დიდ ინტელექტუალურ შრომას.²

¹ Ali Kabol Faghiri, "The Use of Artificial Intelligence in the Criminal Justice System (A Comparative Study)," *Webology* 19, no. 5 (2022): 596, https://www.researchgate.net/profile/Ali-Kabol/publication/365027297_The_Use_Of_Artificial_Intelligence_In_The_Criminal_Justice_System_A_Comparative_Study/links/63636d1d54eb5f547c9bc3fc/The-Use-Of-Artificial-Intelligence-In-The-Criminal-Justice-System-A-Comparative-Study.pdf

² „ხელოვნური ინტელექტის რევოლუცია“, IT STEP Georgia, ბლოგი, <https://ge.itstep.org/blog/the-artificial-intelligence-revolution>

მსოფლიოში მიმდინარე ტექნოლოგიური ცვლილებების ფონზე, საინფორმაციო ტექნოლოგიებისა და ციფრული ინსტრუმენტების დანერგვის პროცესი სულ უფრო აქტუალური ხდება მართლმსაჯულების მოდერნიზაციის თვალსაზრისით. ყველა თანხმდება, რომ მართლმსაჯულება ვერ დარჩება საინფორმაციო ტექნოლოგიების განვითარების მიღმა, ვინაიდან ამ უკანასკნელს მნიშვნელოვანი გავლენა აქვს საზოგადოებაზე, სადაც აღნიშნული სისტემა ფუნქციონირებს.³

ნაშრომში წარმოდგენილი კვლევის მიზანია ხელოვნური ინტელექტის პოტენციალის შეფასება მართლმსაჯულების ეფექტიანობისა და ხელმისაწვდომობის თვალსაზრისით. გარდა ამისა, ნაშრომში გაანალიზებულია ეთიკური გამოწვევები, რომლებიც დაკავშირებულია AI-ის მართლმსაჯულების სისტემაში ინტეგრაციის პროცესთან.

1. ხელოვნური ინტელექტის არსი და ისტორიული საწყისები

ხელოვნური ინტელექტისა და მართლმსაჯულების ურთიერთკავშირის განხილვამდე მნიშვნელოვანია ბუსტად განისაზღვროს, რას გულისხმობს თავად ხელოვნური ინტელექტი (AI). მიუხედავად იმისა, რომ ხელოვნური ინტელექტი თანამედროვე საზოგადოების მრავალ სფეროზე ახდენს მნიშვნელოვან გავლენას, მისი ერთიანი და საყოველთაოდ მიღებული განსაზღვრების ფორმირება დღემდე რთულია.⁴

აღსანიშნავია, რომ ხელოვნური ინტელექტის არსებობის ისტორია ჯერ კიდევ, მე-20 საუკუნის ადრეული წლებიდან იწყება. სამეცნიერო წყაროების თანახმად, ალან ტურინგი (ბრიტანელი მათემატიკოსი) ითვლება ხელოვნური ინტელექტის პირველი კვლევის ავტორად. 1950 წელს, ალან ტურინგმა სამეცნიერო ჟურნალში „mind“ გამოაქვეყნა სამეცნიერო სტატია „გამოთვლითი მექანიზმები და ინტელექტი“, რომელიც იწყებოდა შემდეგი სიტყვებით: „შეუძლიათ თუ არა მანქანებს აზროვნება“? ტურინგი ცდილობდა სიღრმისეულად გამოეკვლია აღნიშნული საკითხი, რომელსაც მალევე ხელოვნური ინტელექტი ეწოდა.⁵ ალან ტურინგმა შეიმუშავა „იმიტაციის თამაში“, რომელიც დღეს ცნობილია „ტურინგის ტესტის“ სახელწოდებით. მოგვიანებით, 1956 წლის ზაფხულში, დართმუზის კოლეჯში (კერძო

³ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), *Guidelines on How to Drive Change towards Cyberjustice* (Strasbourg: Council of Europe, 2021), <https://rm.coe.int/guidelines-on-how-to-drive-change-towards-cyberjustice-georgian/1680aa21cb>

⁴ Jonas Schuett, “Defining the Scope of AI Regulations,” *Law, Innovation and Technology* 15, no. 1 (2023): 60, <https://doi.org/10.1080/17579961.2023.2184135>

⁵ “History of Artificial Intelligence: The 1950s—from Alan Turing to John McCarthy,” Pigo AI, blog, <https://www.pigo.ai/post/history-of-artificial-intelligence-the-1950s-from-alan-turing-to-john-mccarthy>

აკადემიური დაწესებულება ჰანოვერში, ნიუ-ჰემფშირი, აშშ) გამართულ კონფერენციაზე ჯონ მაკარტიმ პირველად გამოიყენა ტერმინი „ხელოვნური ინტელექტი“ და იგი ისტორიაში დარჩა აღნიშნული ტერმინის ავტორად.⁶

თავდაპირველად, ტერმინს პრაქტიკულზე მეტად, ფილოსოფიური დატვირთვა ჰქონდა, სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, მეცნიერები ფიქრობდნენ, თუ რა შეიძლება ყოფილიყო ხელოვნური ინტელექტი, რა მიიჩნეოდა ბუნებრივ ინტელექტად და როგორ შეიძლებოდა მანქანა გამხდარიყო მოაზროვნე, ანუ ინტელექტის მქონე. პირველადი შეხედულებები ხელოვნური ინტელექტის მქონე მანქანებს, ადამიანური ქცევის სიმულირებად ტექნოლოგიებად მოიაზრებდნენ. დართემზის კოლეჯის ექსპერიმენტების მონაწილეებს სჯეროდათ, რომ ადამიანური ქცევა შედგებოდა პროცესებისგან, რომელთა ფორმალიზება და შემდგომი რეპროდუქცია შესაძლებელი იქნებოდა მანქანების საშუალებით.⁷

დღეისთვის, ხელოვნური ინტელექტის ანუ AI-ის, საბოლოო და ერთგვაროვანი განმარტება არ არსებობს.⁸ აღნიშნული განპირობებულია როგორც ხელოვნური ინტელექტის შედარებით ახალი ბუნებით, ისე მისი სწრაფი და დინამიკური განვითარებით, რის შედეგადაც მისი სრულყოფილი გააზრება და ფართო გამოყენება კვლავ ჩამოყალიბების ეტაპზეა. ამასთან, საერთაშორისო დონეზე ერთიანი სამართლებრივი რეგულაციის არარსებობა და სხვადასხვა სახელმწიფოში არსებული განსხვავებული სამართლებრივი მიდგომები კიდევ უფრო ართულებს უნივერსალური განმარტების ჩამოყალიბებას თანამედროვე გლობალურ რეალობაში.⁹

მსოფლიოს ქვეყნების აბსოლუტური უმრავლესობის კანონმდებლობა არ შეიცავს როგორც „ხელოვნური ინტელექტის“, ასევე მის საპირისპიროდ „ბუნებრივი (ადამიანური) ინტელექტის“ გამოყენების ნორმატიულ დონეზე განმარტებებს. მეცნიერთა ერთი ნაწილი მიიჩნევს, რომ „ხელოვნური ინტელექტი – ეს არის რთული ხელოვნური კიბერნეტიკული კომპიუტერულ-პროგრამულ-აპარატული სისტემა (ელექტრონული, მათ შორის ვირტუალური, ელექტრომექანიკური, ბიო-ელექტრომექანიკური ან ჰიბრიდული), რომელსაც აქვს კოგნიტურ-ფუნქციური არქიტექტურა და საკუთარი ან ფარდობითად დაშვებადი საჭირო მოცულობის სწრაფმოქმედი გამოთვლითი სიმძლავრეები“. მეცნიერთა სხვა ნაწილს მიაჩნია, რომ „ხელოვნური ინტელექტი არის მთლიანად ან ნაწილობრივ ავტონომიური, თვითორგანიზებული, კომპიუტერულ-აპარატულ-პროგრამული, ვირტუალური (virtual) ან კიბერფიზი-

⁶ Asliddin Nuriddinov, „The Role and Importance of Artificial Intelligence in the Development of Society,” *International Journal of Artificial Intelligence* 1, no. 5 (2025): 1620–1623, <https://doi.org/10.71337/inlibrary.uz.ijai.121726>.

⁷ ვლადიმერ ნაფეტვარიძე, „ხელოვნური ინტელექტის ფილოსოფიური და პრაქტიკული საფუძვლები“, *პოლიტიკა*, ტ. 8 (2022).

⁸ Sophia Adams Bhatti, *AI in Our Justice System* (London: JUSTICE, 2025), 11, <https://justice.org.uk/reports/ai-in-our-justice-system/AI-in-our-Justice-System-final-report.pdf>

⁹ Schuett, „Defining the Scope of AI Regulations,” 60.

კური (cyber-physical), მათ შორის ბიო-კიბერნეტიკული (bio-cybernetic) სისტემა, რომელიც აღჭურვილია შემდეგი შესაძლებლობებით: ანთროპომორფულ-გონებრივი მოაზროვნე და კოგნიტური ქმედებებით (როგორიცაა სხვადასხვა სიმბოლოთა სისტემის და ენის ამოცნობა, რეფლექსია, განსჯა, მოდელირება, აზროვნების წესი, ანალიზი და შეფასება), თვითრეფერირების, თვითრეგულირების, თვითადაპტაციისა და თვითშემზადველი უნარებით. სწავლებისა და თვითშესწავლის (მათ შორის, საკუთარ შეცდომებზე დაკვირვების და ანალიზის გზით), საკუთარი თავის ტესტირებისათვის, ტესტებით თვითშემუშავების შესაძლებლობით.¹⁰

AI-ის არაერთგვაროვანი განმარტებების მიუხედავად, უდავო ფაქტია, რომ თანამედროვე ეპოქაში ხელოვნური ინტელექტი საკმაოდ მძლავრი შესაძლებლობებით გამოირჩევა და მას მხოლოდ ფილოსოფიური დატვირთვა აღარ აქვს. დღეს რობოტებს შეუძლიათ, ადამიანების მსგავსად, შექმნან, გააანალიზონ და გადასცენ ინფორმაცია. ისინი გამოირჩევიან ინტერაქტიურობით, აქვთ სხეული და ემოციები. მეცნიერები ქმნიან მათ მაღალი ემოციური ინტელექტითა და შესაძლებლობებით, რაც აქრობს ზღვარს ადამიანსა და კომპიუტერს შორის.¹¹

ამჟამად ხელოვნური ინტელექტს აქვს შესაძლებლობა, წარმოდგენა იქონიოს და გააკეთოს სიღრმისეული ანალიზი უახლესი კვლევისთვის სხვადასხვა სფეროში, მედიცინიდან დაწყებული სოციალური მეცნიერებით დასრულებული. გარდა ამისა, AI გამოირჩევა ისეთი დადებითი მხარეებით როგორიცაა: გაძლიერებული ეფექტურობა; უკეთესი გადაწყვეტილების მიღება; AI-ს შეუძლია სწავლა უფრო ხელმისაწვდომი, ადაპტირებადი და მიმზიდველი გახადოს სტუდენტებისთვის, მთელი მსოფლიოს მასშტაბით; ასევე, AI-ს შეუძლია შეცვალოს ადამიანების მუშაობის სპეციფიკა.¹² ხელოვნური ინტელექტი წარმოადგენს მუდმივად განვითარებად სფეროს და უკვე გარდაქმის ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებას, რომელიც გვაძლევს შესაძლებლობას გავამუკობესოთ ჩვენი ცხოვრების ხარისხი. AI-ის ტექნოლოგიები სულ უფრო მეტად გამოიყენება რთული პრობლემების მოსაგვარებლად, რუტინული სამუშაოების ავტომატიზაციისთვის და ადამიანის შესაძლებლობების გაძლიერებისთვის. ეს შესაძლოა ბევრი სარგებლის მომტანი იყოს, როგორიცაა პროდუქტიულობისა და ეფექტურობის ზრდა, უკეთესი გადაწყვეტილებების მიღება და ა.შ.¹³

¹⁰ ზვიად გაბისონია, „ხელოვნური ინტელექტის ეროვნული სტრატეგია საქართველოსთვის“, *შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი*, no. 8 (2021): 23, https://lawjournal.ge/wp-content/uploads/2021/11/DGZR-8-2021_8_22.pdf

¹¹ მარიამ მგელაძე და მურმან გორგოშაძე, „მაღალი ხელოვნური ინტელექტის, რობოტის მიმართ ადამიანის ზოგიერთი უფლების გავრცელების სამართლებრივი რეგულირების საკითხები“, *აკადემიკი*, no. 4 (2024): 61, <https://constcourt.ge/files/2/Journal2019.1/M.Mgeladze-M.Gorgoshadze-2019.1ka.pdf>

¹² სალომე პირველი და მარიამ სიხარულიძე, „ხელოვნური ინტელექტი ანუ – რეველუცია სამყაროში“, *აკადემიკი*, no. 4 (2024): 8-13, <https://neu.edu.ge/uploads/common/files/cf75529a-af51-4bb5-9749-e8c5b5618e17.pdf>

¹³ B. Yeabtsega, „The Impact of Artificial Intelligence on Society“, *International Research Journal of Modernization in Engineering Technology and Science* 5, no. 10 (2023): 3120, https://www.researchgate.net/profile/Yeabtsega-Adere/publication/375445899_THE_IMPACT_OF_ARTIFICIAL_INTELLIGENCE_ON_SOCIETY/links/6553adff-3fa26f66f4006054/THE-IMPACT-OF-ARTIFICIAL-INTELLIGENCE-ON-SOCIETY.pdf

ამდენად, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ხელოვნური ინტელექტის ევოლუციამ მნიშვნელოვნად დააჩქარა თანამედროვე ადამიანის საზოგადოების განვითარება, რასაც საფუძვლად დაედო როგორც თეორიული, ისე ტექნოლოგიური რევოლუციური ცვლილებები. თუმცა, მისი მრავალდისციპლინური ხასიათისა და სწრაფი განვითარების გამო, ხელოვნური ინტელექტი წარმოადგენს სფეროს, რომლის სრულფასოვანი გააზრებაც რთულია და მისი პრაქტიკაში ინტეგრაცია დაკავშირებულია გარკვეულ გამოწვევებთან.

2. ხელოვნური ინტელექტი (AI) და მართლმსაჯულება

2.1. AI-ის გავლენა მართლმსაჯულების სისტემაზე

მსოფლიოში მიმდინარე ტექნოლოგიური რევოლუციის ფონზე, სასამართლოს ხელმისაწვდომობისა და ადამიანზე ორიენტირებული მართლმსაჯულების სისტემის ჩამოყალიბების თვალსაზრისით, ხელოვნურ ინტელექტს განსაკუთრებული და ინოვაციური როლი ენიჭება. გაჩნდა კითხვები იმასთან დაკავშირებით, მოახდენს თუ არა ეს პროცესები გავლენას იურისტებისა და მოსამართლეების როლზე, რადგან არსებობს მოლოდინი, რომ ტექნოლოგია ჩაანაცვლებს ზოგიერთი ადამიანის გადაწყვეტილების მიღების და ანალიზის პროცესს.¹⁴

ბევრ ქვეყანაში „ელექტრონულ მართლმსაჯულების სისტემებს“ განიხილავენ, როგორც სასამართლო და სამართლებრივი რეფორმის განუყოფელ კომპონენტს. ხელოვნური ინტელექტის (AI) გამოყენების საკითხი სასამართლო და სამართალდამცავ სისტემაში არ წარმოადგენს მხოლოდ ტექნოლოგიებისა და საინფორმაციო პოლიტიკის პრობლემას, იგი აღიქმება, როგორც პოლიტიკურ და ნაწილობრივ, სოციალურ გამოწვევად.¹⁵ ამჟამად, AI-ის ხელსაწყოების გამოყენება სამართლებრივ სისტემებში გაცილებით მეტ ფუნქციებს მოიცავს, ვიდრე მხოლოდ მარტივი დავალებების შესრულება. AI მოიცავს ისეთ რთულ ფუნქციებს, როგორიცაა პროგნოზირებადი ანალიტიკა და დეტალური დოკუმენტების ანალიზი, რაც ზრდის სამართლებრივი პრაქტიკების შესაძლებლობებს და ეფექტიანობას. დღეს AI-ის გამოყენება სამართალში არა მხოლოდ ამარტივებს მოცულობით სამუშაოებს უპრეცედენტო სიჩქარითა და ეფექტიანობით, არამედ შემოაქვს მაღალი დონის ანალიტიკური შესაძლებლობები, რომლებიც უზრუნველყოფენ სამართლებრივი ოპერაციების ყველა ასპექტის გარდაქმნას,

¹⁴ Tania Sourdin, “Judge v. Robot? Artificial Intelligence and Judicial Decision-Making,” *UNSW Law Journal* 41, no. 4 (2018): 1115, <https://doi.org/10.3316/INFORMIT.040979608613368>

¹⁵ Azizbek A. Atajanov, “Integration of Modern Information and Communication Technologies as an Important Area of Prevention of Corruption in the Judicial System,” *The American Journal of Political Science Law and Criminology* 4, no. 2 (2022): 38–44, https://inlibrary.uz/index.php/tajpslc/article/view/6815#google_vignette

რომლებიც უპირისპირდებიან ტრადიციულ მეთოდებს და ფუნდამენტურად ცვლიან სამართლებრივ პრაქტიკას.¹⁶

AI-ს დიდი პოტენციალი აქვს საქმეთა განხილვის დაჩქარების, თარგმნის, ელექტრონული დოკუმენტების მოძიების, სამართლებრივი კვლევისა და სამართლებრივი ანალიზის, აუდიო და ვიდეო მასალის ანალიზის თვალსაზრისით.¹⁷ რეგულაციას განიცდის მოსამართლეების, ადვოკატების, იურისტების სამუშაო პროცესი. ქალაქის ფაილები ვირტუალური ფაილებით ჩანაცვლდება. საპროცესო დოკუმენტები მაგალითად, შუამდგომლობები, ოქმები, გადაწყვეტილებები შეიქმნება ციფრული ფორმით, ხოლო რაც შეეხება მოსამართლეებს, წინასწარ დადგენილი შაბლონების საფუძველზე, რომლებიც ნაწილობრივ შევსებული იქნებოდა სისტემის მიერ მოძიებული მონაცემებით მაგალითად, მხარეთა სახელებით, რეესტრის ნომრით, საქმის ტიპით, გადაწყვეტილების სტრუქტურით, დასაბუთების ელემენტებით ხელმისაწვდომი იქნება ციფრულ ფორმატში.¹⁸

მიუხედავად იმისა, რომ AI სთავაზობს ბევრ უპირატესობას, ის ასევე, წარმოშობს გამოწვევებს.¹⁹ კვლევები აჩვენებს, რომ ციფრული ტექნოლოგიების წარმატება სასამართლო სისტემების გაუმჯობესებაში დამოკიდებულია მის სტრატეგიულად სწორად გამოყენებაზე. სწორად გამოყენების შემთხვევაში, მას შეუძლია გააძლიეროს კანონის უზენაესობა, დაიცვას ადამიანის უფლებები და გახადოს მართლმსაჯულების სისტემა უფრო ეფექტიანი. ტექნოლოგიას შეუძლია, როგორც სამართლიანობისა და ადამიანის უფლებების მხარდაჭერა, ასევე ძირის გამოთხრა. უმნიშვნელოვანესია მისი სარგებლისა და რისკების გააზრება, რათა უზრუნველყოფილი იყოს სამართლიანობის, ადამიანის უფლებებისა და კანონის უზენაესობის ხელშეწყობა.²⁰ ინოვაციების გავლენა მოსამართლეთა მუშაობასა და გადაწყვეტილების მიღებაზე ჯერ კიდევ, არ არის საკმარისად შესწავლილი. მოსამართლეები ცდილობენ ახალ ტექნოლოგიებთან შეგუებას.²¹

ხელოვნური ინტელექტის (AI) გამოყენებამ მართლმსაჯულების სისტემაში აჩვენა პოტენციალი მარტივი დავების გადაწყვეტაში. თუმცა, როდესაც საქმე ეხება უფრო რთულ საქმეებს,

¹⁶ Rachid Ejjami, "AI-Driven Justice: Evaluating the Impact of Artificial Intelligence on Legal Systems," *International Journal for Multidisciplinary Research* 6, no. 3 (2024), <https://doi.org/10.36948/ijfmr.2024.v06i03.23969>

¹⁷ Kashif Javed and Jianxin Li, "Bias in Adjudication: Investigating the Impact of Artificial Intelligence, Media, Financial and Legal Institutions in Pursuit of Social Justice," *PLOS ONE* 20, no. 1 (2025): 5, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0315270>

¹⁸ Mireia Artigot Golobardes et al., eds., *Artificial Intelligence, Judicial Decision-Making and Fundamental Rights: JuLIA Handbook – Justice* (JuLIA Project, 2025), https://ssm-italia.eu/wp-content/uploads/2025/02/JuLIA_handbook-Justice_final.pdf

¹⁹ Javed and Li, "Bias in Adjudication," 5.

²⁰ Hafiz Gaffar, "Implications of Digitalization and AI in the Justice System: A Glance at the Socio-Legal Angle," *Law and World* 10, no. 31 (2024): 154–77, <https://doi.org/10.36475/10.3.14>

²¹ Artigot Golobardes et al., *Artificial Intelligence, Judicial Decision-Making and Fundamental Rights*.

რომლებიც მოიცავს ღრმა მორალურ საკითხებს, ემოციებსა და სამართლებრივ ინტერპრეტაციებს, ხელოვნური ინტელექტის ამჟამინდელი შესაძლებლობები კვლავ შეზღუდულია. მაგალითად, განზრახვის, მოტივაციის ან სოციალური და კულტურული გავლენის შემცველ საქმეებში სამართლებრივი გადაწყვეტილებები მოითხოვს ადამიანურ გაგებასა და ემპათიას, რასაც მანქანები ჯერ ვერ ახერხებენ.²²

მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში, მართლმსაჯულების სისტემებმა უკვე დაიწყეს AI-ის გამოყენება, რათა გააუმჯობესონ სამართლებრივი პროცესები და სასამართლოს ხელმისაწვდომობა. მაგალითად, ბოლო ათწლეულის განმავლობაში გაერთიანებულ სამეფოში პოლიციის ძალები აქტიურად იყენებენ ხელოვნურ ინტელექტს. ამასთან, მოსამართლეებმა უკვე გამოიყენეს ChatGPT სასამართლოს გადაწყვეტილების მომზადების პროცესში. მოსამართლეების გარდა, AI-ს იყენებენ ადვოკატები სხვადასხვა ამოცანების შესასრულებლად: დოკუმენტების გადამოწმება, სამართლებრივი კვლევები, დოკუმენტების შედგენა და ა.შ. ამავდროულად, ადამიანები, რომლებსაც აქვთ იურიდიული პრობლემები, სულ უფრო მეტად იყენებენ ხელოვნური ინტელექტის ხელსაწყოებს, რომელიც მათ სთავაზობს უფასო, კვალიფიციურ იურიდიულ კონსულტაციას.

ამერიკაში მოსამართლეები რეგულარულად იყენებენ ხელოვნურ ინტელექტს რისკების შეფასებისა და სასჯელის განსაზღვრის პროცესში.²³ კერძოდ, ერთ-ერთი ხელოვნური ინტელექტის სისტემა, რომელსაც ამერიკელი მოსამართლეები იყენებენ არის – „Compas” (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions), რათა განსაზღვრონ გამოიყენონ თუ არა გირაო ბრალდებულის მიმართ, ხოლო ვისკონსინის შტატში სისტემა ეხმარება მოსამართლეს სასჯელის ხანგრძლივობის განსაზღვრაში.²⁴

სასამართლო სისტემები ხელოვნურ ინტელექტს ასევე, იყენებენ ავსტრალიაში, ჩინეთში, ესტონეთში, ბრაზილიაში, მექსიკაში. მაგალითად, ჩინეთში AI-ის სისტემებს იყენებენ მოსამართლეთა ინფორმირებისთვის, თუ მათი გადაწყვეტილება განსხვავდება ცენტრალურ მონაცემთა ბაზაში არსებულ სხვა პრეცედენტული მონაცემებისგან.²⁵

მსოფლიოში მიმდინარე პროცესების პარალელურად, ევროპული კომისია და ევროპის საბჭო, უკვე რამდენიმე წელია დიდ ყურადღებას უთმობს მართლმსაჯულების სექტორში ინოვაციების თემას და ხელს უწყობს სისტემის დიჯიტალიზაციის პროცესს.

²² Panca Sarjana Putra, “Judicial Transformation: Integration of AI Judges in Innovating Indonesia’s Criminal Justice System,” *Kosmik Hukum* 23, no. 3 (2023): 243, <https://jurnalnasional.ump.ac.id/index.php/KOSMIK/article/view/18711/6284>

²³ Bhatti, *AI in Our Justice System*, 11.

²⁴ კრის რისი, „ხელოვნური ინტელექტი: ეთიკური საკითხები“, *ჩემი ადვოკატი*, no. 11 (3 ნოემბერი, 2019), საქართველოს ადვოკატთა ასოციაცია.

²⁵ Magda Beruashvili, “The Capabilities and Challenges of Artificial Intelligence in the Justice System,” *Law and World* 11, no. 35 (2025): 142–53, <https://doi.org/10.36475/11.3.10>

2018 წელს, მართლმსაჯულების ეფექტიანობის ევროპულმა კომისიამ (CEPEJ) შეიმუშავა ევროპული ეთიკური ქარტია, სასამართლო სისტემაში ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების შესახებ²⁶. აღნიშნული ქარტიით განისაზღვრა ხუთი ძირითადი პრინციპი, რომელთა დაცვა მნიშვნელოვანია მართლმსაჯულების სისტემაში ხელოვნური ინტელექტის გამოყენებისთვის. კერძოდ, აღნიშნული პრინციპებია:

ფუნდამენტური უფლებების პატივისცემის პრინციპი. აღნიშნული პრინციპი გულისხმობს, რომ სასამართლო გადაწყვეტილებებისა და მონაცემების დამუშავება უნდა ემსახურობდეს ლეგიტიმურ მიზანს და იგი უნდა განხორციელდეს ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით (ECHR) და პერსონალური მონაცემების დაცვის კონვენციით გარანტირებული ფუნდამენტური უფლებების სრული დაცვით. ამასთან, AI-ის ინსტრუმენტები ხელს არ უნდა უშლიდნენ სასამართლოს ხელმისაწვდომობას და სამართლიანი სასამართლოს უფლებას. ხელოვნური ინტელექტი უნდა იქნას გამოყენებული კანონის უზენაესობის პრინციპებისა და მოსამართლეთა დამოუკიდებლობის სათანადო პატივისცემით.

დისკრიმინაციის აკრძალვის პრინციპი. აღნიშნული პრინციპი გულისხმობს, რომ თავიდან უნდა იქნას აცილებული ნებისმიერი პირის ან პირთა ჯგუფის დისკრიმინაცია. AI-ის ინსტრუმენტების შემუშავებისას და მისი გამოყენების პროცესში განსაკუთრებით სიფრთხილით უნდა დამუშავდეს ისეთი პერსონალური მონაცემები, როგორიცაა რასობრივი ან ეთნიკური წარმომავლობის, სოციალურ-ეკონომიკური წარმომავლობის, პოლიტიკური შეხედულებების, რელიგიური ან ფილოსოფიური შეხედულებების, გენეტიკური მონაცემების და ა.შ. რათა თავიდან ავიცილოთ დისკრიმინაცია.

ხარისხისა და უსაფრთხოების პრინციპი. აღნიშნული პრინციპი გულისხმობს, რომ სასამართლო გადაწყვეტილებების მომზადების პროცესში, სისტემამ უნდა გამოიყენოს სერტიფიცირებული, სანდო და უსაფრთხო წყაროები.

გამჭვირვალობის, მიუკერძოებლობისა და სამართლიანობის პრინციპი. აღნიშნული პრინციპი გულისხმობს, რომ მონაცემების დამუშავების მეთოდები უნდა იყოს გამჭვირვალე და ხელმისაწვდომი. დაცული უნდა იყოს ბალანსი მეთოდების ინტელექტუალურ საკუთრებასა და გამჭვირვალობის ინტერესს შორის, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც გამოიყენება ისეთი მეთოდები, რომელიც გავლენას ახდენს ადამიანის ცხოვრებაზე.

„მომხმარებლის კონტროლს ქვეშ“ პრინციპი. აღნიშნული პრინციპი გულისხმობს, რომ უნდა გაიზარდოს მომხმარებლის ავტონომიურობა და მომხმარებელი არ უნდა შეიზღუდოს

²⁶ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), *European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and Their Environment* (Strasbourg: Council of Europe, 2018), <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>

ხელოვნური ინტელექტის ინსტრუმენტების გამოყენებით. მომხმარებელს მარტივი და მისთვის გასაგები ენით უნდა მიეწოდოს ინფორმაცია ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების შესახებ, რათა მას ჰქონდეს შესაძლებლობა წარადგინოს არგუმენტები და მისი საქმე განხილულ იქნას სასამართლოს მიერ, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის შესაბამისად.

2020 წელს, მართლმსაჯულების ეფექტიანობის ევროპულმა კომისიამ შექმნა სამუშაო ჯგუფი, რომლის საქმიანობის პრიორიტეტულ მიმართულებად განისაზღვრა სახელმწიფოსა და სასამართლოების მხარდაჭერა ციფრული ტრანსფორმაციის წარმატებულად განხორციელების მიზნით. შემუშავებულია რამდენიმე რეკომენდაცია, მათ შორის, ციფრული სარჩელის რეგისტრაციის, ვიდეოკონფერენციებისა და სასამართლოს დიჯიტალიზაციის შესახებ.²⁷

ამდენად, მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ხელოვნური ინტელექტის ინტეგრაციის თვალსაზრისით, მართლმსაჯულების სისტემაში შეინიშნება დადებითი დინამიკა. მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში ხელოვნური ინტელექტი უკვე აქტიურად გამოიყენება სასამართლო პროცესებში თუმცა, მისი როლი უფრო დამხმარეა. ნათელია, რომ მონაცემებისა და პრეცედენტების ანალიზის გზით AI ამცირებს მოსამართლეთა დატვირთვას და ზრდის პროცესის ეფექტიანობას. თუმცა, მიუხედავად ამისა, მოსამართლეების სრულად ჩანაცვლება ხელოვნური ინტელექტით სასამართლოში ჯერჯერობით, რეალობას მოკლებულია. ადამიან მოსამართლეებს გადამწყვეტი როლი აქვთ სამართლებრივ საქმეთა პერსონალური ნიუანსების, კონტექსტისა და სირთულეების გააზრებაში, რაც ხშირად სცდება მხოლოდ მონაცემთა ანალიზის ფარგლებს.²⁸ მიუხედავად ამისა, იურისტების მიერ ბოლო დროს გამოყენებული ტექნოლოგიების ანალიზით აშკარა ხდება, რომ მოსამართლის როლი სწრაფად იცვლება და ტექნოლოგიებმა უკვე შეცვალეს მართლმსაჯულების სისტემის ზოგიერთი ასპექტი.²⁹ ტექნოლოგიების განვითარების პარალელურად, მართლმსაჯულების სისტემა დგას მნიშვნელოვანი გამოწვევის წინაშე. კერძოდ, სასამართლოებმა უნდა მოახდინონ ტრადიციული სამართალწარმოების ადაპტაცია ახალ ტექნოლოგიებთან და ამავედროულად, უზრუნველყონ მართლმსაჯულების ფუნდამენტური პრინციპების დაცვა.

2.2. რობოტი მოსამართლეები

ხელოვნური ინტელექტის სწრაფი განვითარების პარალელურად, საზოგადოებაში აქტიურად მიმდინარეობს მსჯელობა იმასთან დაკავშირებით, თუ რომელ პროფესიებს

²⁷ Council of Europe, CEPEJ, “Resource Centre on Cyberjustice and AI,” <https://www.coe.int/en/web/cepej/resource-centre-on-cyberjustice-and-ai>

²⁸ Putra, “Judicial Transformation,” 243.

²⁹ Sourdin, “Judge v. Robot?,” 1115.

ჩაანაცვლებენ მომავალში რობოტები. საზოგადოების უმრავლესობას სჯერა, რომ უპირველესად, გაქრება ისეთი პროფესიები, რომლებიც დაკავშირებულია რუტინულ საქმიანობასთან, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ არც „თეთრსაყელოიანი“, პროფესიული და შემოქმედებითი საქმიანობებია სრულიად დაცული.³⁰ აღნიშნულის ფონზე, გასაკვირი არ არის, რომ გვიწევს ფიქრი სასამართლო რობოტების, ანუ ხელოვნური ინტელექტის სისტემების შექმნაზე, რომლებიც მიიღებენ ისეთ გადაწყვეტილებებს, რომლებსაც ამჟამად მოსამართლეები იღებენ (მაგალითად, განაჩენი, გადაწყვეტილება, განჩინება და სხვა შუალედური გადაწყვეტილებები). აღნიშნულ კონტექსტში აგრეთვე ჩნდება კითხვა: როგორ შეიძლება ალგორითმებმა მხარი დაუჭირონ იურიდიული გადაწყვეტილებების მიღებას? შეძლებს თუ არა ალგორითმული გადაწყვეტილება საბოლოოდ ჩაანაცვლოს სასამართლო გადაწყვეტილებები?³¹

გემოაღნიშნული საკითხები გაანალიზებული აქვს სამეცნიერო ნაშრომთა არაერთ ავტორს. ერთ-ერთი მკვლევარი ტანია სურდინი თავის ნაშრომში აღნიშნავს, რომ მოსამართლე ატარებს შუამავლის როლს. მართალია, რომ სასამართლო საქმიანობის ნაწილი ტექნოლოგიური ინსტრუმენტების დახმარებით განხორციელდება თუმცა, მოსამართლის ძირითადი ფუნქცია უცვლელი დარჩება – აღნიშნული გამოწვეულია იმით, რომ საზოგადოება არ არის მზად მიიღოს მანქანების მიერ ადამიანის სიცოცხლის შესახებ მიღებული გადაწყვეტილებები.³² მკვლევრები – მაშა მედვედევი, მიშელ ვოლსი და მარტინ ვილინგი, რომლებიც ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს გადაწყვეტილებებზე დაყრდნობით იკვლევდნენ, თუ რა გავლენა შეიძლება მოახდინოს პროგნოზირების ანალიტიკურმა ინსტრუმენტებმა – დაასკვნეს, რომ შედარებით მარტივი და ავტომატურად მისაღები ინფორმაციის გამოყენებით, ალგორითმის მოდელები გადაწყვეტილებებს სწორად პროგნოზირებენ შემთხვევათა დაახლოებით 75%-ში.³³

მკვლევართა მოსაზრებების გარდა, იმის საილუსტრაციოდ, თუ როგორ შეიძლება განვითარდეს ხელოვნური ინტელექტის სისტემების მუშაობა მსოფლიოს სხვადასხვა სასამართლო

³⁰ John Morison and Adam Harkens, “Re-engineering Justice? Robot Judges, Computerised Courts and (Semi) Automated Legal Decision-Making,” *Legal Studies*, published online July 4, 2019, <https://doi.org/10.1111/lest.12219>

³¹ Pedro Rubim Borges Fortes, “Paths to Digital Justice: Judicial Robots, Algorithmic Decision-Making, and Due Process,” *Cambridge Journal of International Law*, https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/0E7D8BE3245293B7D9678B5401FD50B3/S2052901520000121a.pdf/paths_to_digital_justice_judicial_robots_algorithmic_decisionmaking_and_due_process.pdf

³² Sourdin, “Judge v. Robot?,” 1114.

³³ Masha Medvedeva, Michel Vols, and Martijn Wieling, “Using Machine Learning to Predict Decisions of the European Court of Human Rights,” *Artificial Intelligence and Law* 28 (2020): 237-66, <https://doi.org/10.1007/s10506-019-09255-y>

სისტემაში და მათი მონაწილეობა სამართალწარმოებაში, შეიძლება ყურადღებით შევხედოთ საერთაშორისო გამოცდილებას. მაგალითად, ჩინეთმა მნიშვნელოვანი ძალისხმევა გასწია სასამართლოებში ხელოვნური ინტელექტის გადაწყვეტილებების დანერგვისთვის.³⁴ „ჭკვიანი სასამართლოების“ (smart courts) სტრატეგიის ფარგლებში, ჩინეთმა უკვე შექმნა პირველი რობოტი-მოსამართლეები, სახელწოდებით „Xiaozhi“. ისინი, როგორც ჩანს, ეფექტიანად განიხილავენ გარკვეულ სამოქალაქო საქმეებს. მაგალითად, სამომხმარებლო კრედიტებთან ან კერძო სესხის ხელშეკრულებებთან დაკავშირებულ დავებს. ამასთან, როდესაც იგი გამოიყენება შედარებით მარტივი ტიპის საქმეების განსახილველად ისეთ სამართლებრივ სფეროებში, სადაც კანონმდებლობა ერთგვაროვანია, AI-მოსამართლეები იღებენ განაჩენებს, რომლებიც წინასწარი დასკვნების მიხედვით მიიჩნევა მიუკერძოებლად, ნეიტრალურად, ემოციებისგან თავისუფლად და ადამიანური დაუდევრობისგან დაცულად.³⁵ Xiaozhi-მ საქმიანობა დაიწყო ისეთი უნარებით, როგორიცაა კონკრეტული ფაქტების ავტომატური გადამოწმება, სასამართლო სხდომის ავტომატური დანიშვნა, სხდომის ოქმის მომზადება, მტკიცებულებების იდენტიფიცირება და ანალიზი. მოგვიანებით, 2019 წელს, მან შეიძინა ახალი უნარები, მათ შორის მტკიცებულებათა ჯაჭვის გენერირება, ფაქტობრივი კითხვების დასმა და ფორმულირება.³⁶

მართლმსაჯულების სისტემაში ხელოვნური ინტელექტის განვითარების კუთხით, აგრეთვე საინტერესოა ესტონეთის გამოცდილების გაზიარებაც. 1990-იანი წლების ბოლოდან, ესტონეთის სასამართლოების მოდერნიზაცია მსოფლიოსთვის მაგალითი გახდა იმისა, თუ რა უპირატესობები და სირთულეები ახლავს სასამართლო სისტემაში ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენებას. ესტონეთის სასამართლოებმა პიონერულად დანერგეს ციფრული ინსტრუმენტები მართლმსაჯულების განხორციელებაში.

ესტონეთის სასამართლოების მიმართ აჟიოტაჟმა პიკს მაშინ მიაღწია, როდესაც გავრცელდა ცნობები ესტონეთში რობოტი-მოსამართლეების შექმნის შესახებ მცირე დავების განსახილველად. გაზეთებმა და აკადემიურმა წრეებმა დაიწყეს მსჯელობა იმაზე, შეძლებდნენ თუ არა ასეთი სისტემები მართლმსაჯულების უფრო სწრაფად და ეფექტიანად განხორციელებას, თუმცა ასევე, გაჩნდა კითხვები გამჭვირვალობის, ანგარიშვალდებულებისა და სამართლებრივი პასუხისმგებლობის შესახებ.³⁷

³⁴ Kai Härmand, “AI Systems’ Impact on the Recognition of Foreign Judgements: The Case of Estonia,” *Juridica International* 32 (2023): 107–15, https://juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2023_32_107.pdf

³⁵ Ning Wang and Ming Yuan Tian, “Intelligent Justice: AI Implementations in China’s Legal Systems,” in *Artificial Intelligence and Its Discontents: Social and Cultural Studies of Robots and AI*, ed. A. Hanemaayer (Cham: Palgrave Macmillan, 2022), https://doi.org/10.1007/978-3-030-88615-8_10

³⁶ Härmand, “AI Systems’ Impact on the Recognition of Foreign Judgements,” 115.

³⁷ Marta Gamito Cantero and Giulia Gentile, “Algorithms, Rule of Law, and the Future of Justice: Implications in the Estonian Justice System,” 1–3, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4618760

4. AI-ის ინტეგრაციის ეთიკური გამოწვევები მართლმსაჯულებაში

მიუხედავად იმისა, რომ ტექნოლოგიების დანერგვამ შესაძლოა ხელი შეუწყოს მართლმსაჯულების ეფექტიანობის ზრდას, ის ასევე, შეშფოთებას იწვევს კანონის უზენაესობისა და ადამიანის უფლებათა დაცვის უზრუნველყოფის კუთხით. სავარაუდოა, რომ მომდევნო წლების განმავლობაში, განისაზღვრება გაცილებით ძლიერი მარეგულირებელი ნორმები, რომელიც დაარეგულირებს ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების ეთიკურ საკითხებს, თუმცა, ამჟამინდელი მდგომარეობით, AI-ის გამოყენება მართლმსაჯულებაში წარმოადგენს განვითარებად სფეროს, რომელსაც თან ახლავს არაერთი ეთიკური გამოწვევა.

4.1. სასამართლოს დამოუკიდებლობა

ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება მართლმსაჯულებაში მნიშვნელოვან ეთიკურ კითხვებს აჩენს. პირველი მთავარი შეშფოთება ეხება დამოუკიდებლობის პრინციპის დაცვას. დღევანდელი ტენდენციით, გარდა იმისა, რომ სასამართლო გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში მოსამართლეები იყენებენ არასამართლებრივ ტექნოლოგიებს (მაგ. ChatGPT), არსებობს რისკები, რომ საქმეთა განხილვის შედეგად მივიღოთ ერთგვაროვანი სამართლებრივი შედეგები. კერძოდ, მნიშვნელოვანია, რომ თითოეული საქმე განიხილებოდეს მიუკერძოებლად და დამოუკიდებლად, თითოეული საქმის თავისებურებების გათვალისწინებით, ხოლო AI-ის შინაარსის ერთგვაროვნებამ შესაძლოა საფრთხე შეუქმნას მოსამართლის შინაგანი რწმენით საქმის ფაქტობრივი გარემოებების ანალიზს და შეფასებას. მიჩნეულია, რომ ყველაფერი არ შეიძლება გათვალისწინებული იყოს კანონით და არ შეიძლება იყოს ავტომატიზებული. საქმის ფაქტობრივი გარემოებების მიმართ ერთგვაროვანმა მიდგომამ და არასამართლებრივი ტექნოლოგიების გამოყენებამ შესაძლოა, საფრთხე შეუქმნას სასამართლოს დამოუკიდებლობას, თითოეულ საქმეზე ინდივიდუალური გადაწყვეტილების მიღებისა და სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში დისკრეციული უფლებამოსილების გამოყენების პრინციპს.³⁸

4.2. სასამართლოს მიუკერძოებლობა

AI ალგორითმებს აქვთ რისკი, ასახონ ის მიკერძოებები, რომლებიც არსებობს მონაცემთა ნაკრებებში, რომლებზეც ისინი სწავლობენ. შემთხვევები აჩვენებს, რომ AI გადაწყვეტილებები

³⁸ David Uriel Socol de la Osa and Nydia Remolina, “Artificial Intelligence at the Bench: Legal and Ethical Challenges of Informing – or Misinforming – Judicial Decision-Making through Generative AI,” *Data & Policy* 6 (2024): e59, <https://doi.org/10.1017/dap.2024.53>

შეიძლება უნებლიედ იყოს მიკერძოებული ისეთი ფაქტორების საფუძველზე, როგორიცაა რასა, სქესი ან სოციალური მდგომარეობა.³⁹

ჯერ კიდევ 2016 წელს, საქმეზე „შტატი ლუმისის წინააღმდეგ“ (State v. Loomis) იუსკონსინის უზენაეს სასამართლოს მოუწია მსჯელობა ხელოვნური ინტელექტის კონსტიტუციურობასთან დაკავშირებით. ლუმისის საქმის მასალების მიხედვით, მის მიმართ სასჯელის განსაზღვრის პროცესში, აშშ-ის პირველი ინსტანციის სასამართლომ გამოიყენა სისტემა CAMPAC⁴⁰, რომელიც ალგორითმის გამოყენებით აფასებს დამნაშავეს მხრიდან მომავალში, ახალი დანაშაულის ჩადენის რისკებს. ლუმისმა გაასაჩივრა პირველი ინსტანციის სასამართლოს განაჩენი და განაცხადა, რომ ალგორითმის გამოყენებით სასჯელის დანიშნვა არღვევდა მის უფლებებს. აღნიშნული მოსაზრების არგუმენტად, ლუმისი აღნიშნავდა, რომ CAMPAC-ს სისტემის მუშაობის პრინციპი იყო საიდუმლო და ასეთი სისტემები შესაძლოა ეფუძნებოდეს მიკერძოებულ ინფორმაციებს, რაც იწვევს დისკრიმინაციას. ლუმის ექსპერტს არ მიეცა უფლება შეეფასებინა გამოყენებული ალგორითმი. აღნიშნულ საქმეზე, შტატის უზენაესმა სასამართლომ განაჩენი ლუმისის წინააღმდეგ მიიღო, რაც დაასაბუთა იმით, რომ ალგორითმით მიღებული შედეგის ცოდნა გამჭვირვალობის საკმარის ხარისხს წარმოადგენდა,⁴¹ რაც ვფიქრობთ საკამათო საკითხია, რადგან არსებობს მოსაზრება, რომ მონაცემების ნაკლოვანებებმა (როგორიც არის არასაკმარისი მონაცემები, პროგრამირების შეცდომები, ალგორითმული პრობლემები) შესაძლოა არა მარტო შეამციროს AI-ის სარგებელი, არამედ გაზარდოს მიკერძოებული გადაწყვეტილებების მიღების რისკი.⁴²

4.3. დისკრიმინაციის რისკი

დისკრიმინაციის აკრძალვა მკაფიოდ არის ხაზგასმული, როგორც ხელოვნური ინტელექტის შესახებ ევროპის საბჭოს ერთ-ერთი ძირითადი ეთიკური პრინციპი. შესაბამისად, AI-ის სისტემებმა უნდა უზრუნველყონ ყველა პირის თანაბარი მოპყრობა და არ უნდა მოახდინონ

³⁹ Korbayram and Elif Hoca, “Artificial Intelligence in the Judiciary, AI Judges, and Its Applicability in North Macedonia” (paper presented at the International Scientific Conference on AI, Human Rights, Migration, Democracy, and Public Impact, Gostivar, North Macedonia, October 24–25, 2024), <https://doi.org/10.55843/ISC2024conf228k>

⁴⁰ Socol de la Osa and Remolina, “Artificial Intelligence at the Bench,” e59, <https://www.cambridge.org/core/journals/data-and-policy/article/artificial-intelligence-at-the-bench-legal-and-ethical-challenges-of-informing-or-misinforming-judicial-decision-making-through-generative-ai/D1989AC5C81FB67A5FABB552D3831E46>

⁴¹ „Algorithmic Injustice: How the Wisconsin Supreme Court Failed to Protect Due Process Rights in *State v. Loomis*,” *North Carolina Journal of Law & Technology* 18 (2016): 89–91, <https://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1332&context=ncjolt>

⁴² Ammar Zafar, „Balancing the Scale: Navigating Ethical and Practical Challenges of Artificial Intelligence (AI) Integration in Legal Practices,” *Discover Artificial Intelligence* 4, no. 27 (2024), <https://doi.org/10.1007/s44163-024-00121-8>

უარყოფითი გავლენა დაუცველ ან მოწყვლად ჯგუფებზე.⁴³ AI-ის მართლმსაჯულების სისტემაში ინტეგრაციის პროცესში იზრდება დისკრიმინაციის ალბათობა. აღიარებულია, რომ AI-ის სისტემები ძირითადად, დამოკიდებულია იმ მონაცემებზე, რომელიც მასში არის ასახული. შესაბამისად, შესაძლებელია, რომ კონკრეტული ეთნიკური უმცირესობების მიმართ განხორციელდეს არასწორი ან დისკრიმინაციული მონაცემების წარმოება AI-ის სისტემებში, რაც საფრთხეს უქმნის კანონის წინაშე თანასწორობის პრინციპის დაცვას და ზოგადად, სამართლიანი სასამართლოს უფლებას. მაგალითად, დისკრიმინაციული AI-ის სისტემების ერთ-ერთ ნათელ მაგალითს წარმოადგენს ზემოთ ხსენებული CAMPAC (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions) სისტემა, სადაც კვლევებით გამოვლინდა, რომ აფროამერიკელების მიმართ იღებდა მიკერძოებულ გადაწყვეტილებებს.⁴⁴

4.4. გამჭვირვალობისა და პასუხისმგებლობის პრობლემა

მიკერძოებისა და დისკრიმინაციის რისკების გარდა, AI-ის მართლმსაჯულების სისტემაში ინტეგრაციის მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს გამჭვირვალობის საკითხი, ვინაიდან, AI-ის სისტემები ძირითადად, ე.წ. შავი ყუთის პრინციპით მუშაობს. შესაბამისად, ხშირად არ არის გამჭვირვალე და რთულად გასაგებია, რამაც შესაძლოა გაართულოს საზოგადოების ნდობა მართლმსაჯულების სისტემის მიმართ.

მოსამართლის გადაწყვეტილება თითოეულ საქმეზე, დამოკიდებულია საქმის ფაქტობრივ გარემოებებზე. ხშირია შემთხვევა, როდესაც ორი საქმის ფაქტობრივი გარემოებები ძალიან ჰგავს ერთმანეთს და მცირე დეტალმაც კი, შესაძლოა მნიშვნელოვანი განსხვავება გამოიწვიოს სამართლებრივი შედეგების კუთხით. ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების შემთხვევაში, დიდი მოცულობის ფაქტების შეფასებისას, შესაძლოა სისტემამ სრულყოფილად ვერ განსაზღვროს საქმისათვის ინდივიდუალურად დამახასიათებელი დეტალები და გასცეს არასწორი რეკომენდაცია. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია, რომ დაცული იქნას გამჭვირვალობის მაღალი სტანდარტი AI-ის სისტემების მართლმსაჯულების სისტემაში ინტეგრაციის პროცესში. გამჭვირვალობის პრინციპის დაცვა, საზოგადოებას შესაძლებლობას მისცემს გადაამოწმოს, გაითვალისწინა თუ არა სისტემამ საქმის გარემოებები სრულყოფილად და როგორ იმოქმედა სისტემაში ასახულმა ინფორმაციამ გადაწყვეტილების მიღების პროცესზე.⁴⁵

⁴³ Korbayram and Hoca, “Artificial Intelligence in the Judiciary, AI Judges, and Its Applicability in North Macedonia.”

⁴⁴ Angel Mary John, Aiswarya M. U., and Jerrin Thomas Panachakel, “Ethical Challenges of Using Artificial Intelligence in Judiciary”, arXiv preprint, arXiv:2504.19284v1 (April 27, 2025), <https://arxiv.org/html/2504.19284v1>

⁴⁵ John, Aiswarya, and Panachakel, “Ethical Challenges of Using Artificial Intelligence in Judiciary.”

გამჭვირვალობის პარალელურად, ასევე პრობლემად გვევლინება პასუხისმგებლობის საკითხი. კერძოდ, საზოგადოებაში არსებობს კითხვა თუ ვინ არის პასუხისმგებელი როდესაც AI-ის სისტემა მონაწილეობს სასამართლოს გადაწყვეტილების მიღებაში ან როდესაც სისტემა უშვებს შეცდომას? აღნიშნულთან დაკავშირებით არსებული რეგულაციების ძირითადი მიდგომა არის, რომ მიუხედავად იმისა, რომ მოსამართლეები AI-ის სისტემას იყენებენ სასამართლოს გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში, ისინი ვერ გადააბარებენ საკუთარ ვალდებულებებს სხვას, მათ შორის ხელოვნურ ინტელექტს. მაგალითად, კოლუმბიის საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ მიუხედავად იმისა, რომ მოსამართლეებს შეუძლიათ გამოიყენონ AI-ის ინსტრუმენტები, მაგალითად, ChatGPT, დასკვნითი მსჯელობა მაინც მოსამართლეს უნდა ეკუთვნოდეს.

პრაქტიკაში ეს ნიშნავს, რომ ადამიანები მუდმივად ჩართული უნდა იყვნენ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში და AI-ის შედეგები უნდა იყოს სარეკომენდაციო ინფორმაცია. CEPEJ-ის ეთიკის ქარტია მოითხოვს, რომ AI ყოველთვის დარჩეს მომხმარებლის კონტროლქვეშ.⁴⁶ ეთიკის ქარტიის მსგავსად, აშშ-ის ახალი რეგულაციები მოითხოვს, რომ ადვოკატებმა და მოსამართლეებმა გადაამოწმონ AI-ის მიერ მოწოდებული ინფორმაცია. მაგალითად, ილინოისის შტატში მკაცრად განისაზღვრა, რომ ნებისმიერი AI-ის მიერ გენერირებული კონტენტი სასამართლოში წარდგენამდე უნდა შემოწმდეს და დადგინდეს მისი სიზუსტე.⁴⁷

4.5. პერსონალური მონაცემების დაცვა

სტატიის დასასრულს, აუცილებლად უნდა შევეხოთ კონფიდენციალურობისა და პერსონალური მონაცემების დაცვის მნიშვნელობას და მასთან დაკავშირებულ საფრთხეებს. არაერთი საერთაშორისო და ეროვნული დოკუმენტის მიხედვით, კონფიდენციალურობა განეკუთვნება ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებათა კატეგორიას, რომელიც წარმოადგენს ინდივიდის ან ინდივიდთა ჯგუფის შესაძლებლობას, დაიცვას საკუთარი პირადი ცხოვრება და მათ შორის, პირადი ინფორმაცია საკუთარ თავზე.⁴⁸

ტექნოლოგიების განვითარებასთან ერთად, პერსონალური მონაცემების დაცვის მნიშვნელობა და მასთან დაკავშირებული საფრთხეები კიდევ უფრო იზრდება, რადგან აღიარებულია,

⁴⁶ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), *European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and Their Environment*, <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>

⁴⁷ O. Desmond, "Ethical Challenges of Using Artificial Intelligence in the Judiciary," https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5377863

⁴⁸ "Challenges of the Digital Age for Privacy and Personal Data Protection," *AIMS Press*, <https://www.aimspress.com/article/id/5544>.

რომ ხელოვნური ინტელექტის სისტემები ძირითადად, ეყრდნობიან მონაცემთა ბაზებს, სადაც თავმოყრილია უამრავი ინფორმაცია, მათ შორის, პერსონალური მონაცემები იმ პირთა შესახებ, რომლებიც მონაწილეობენ სასამართლო განხილვებში. მაგალითად, ბრალდებულები, მოწმეები, დაზარალებულები და ა.შ.

ამდენად, AI-ის მართლმსაჯულებაში ინტეგრაციის ეთიკურ და სამართლებრივ საკითხს წარმოადგენს, რომ თავიდან ავიცილოთ პერსონალური მონაცემების არამიზნობრივი და დაუფიქრებელი გამოყენება, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს კონფიდენციალურობისა და მონაცემთა დაცვის სერიოზული დარღვევა.⁴⁹ აღიარებულია, რომ მონაცემთა შეგროვების ტექნიკები ხშირად უხილავია იმ პირებისთვის, რომლისგანაც მიღებულია მონაცემები, რაც ართულებს ინფორმაციის კონტროლს და იწვევს კონფიდენციალურობის დარღვევას.⁵⁰ შესაბამისად, ტექნოლოგიების გამოყენებისას, იურისტებმა უნდა უზრუნველყონ, AI-ის სისტემების მიერ მკაცრად იყოს დაცული პერსონალურ მონაცემთა დაცვის რეგულაციები. აგრეთვე, აუცილებელია, რომ მონაცემები გამოიყენებოდეს მართლმსაჯულების იმ კონკრეტული მიზნებისთვის, რომლის მისაღწევადაც ისინი გროვდებიან სისტემაში.⁵¹ აგრეთვე, მნიშვნელოვანია, რომ ალგორითმმა არ გამოყენოს იმაზე მეტი ინფორმაცია, ვიდრე აუცილებელია. ალგორითმი უნდა იყოს განსაზღვრული, კონკრეტული მიზნისთვის და უნდა დაიცვას პროპორციულობის პრინციპი.⁵²

დასკვნა

ხელოვნური ინტელექტის (AI) სისტემების ინტეგრაციას მართლმსაჯულების სისტემაში უაღრესად დადებითი ეფექტის მოხდენა შეუძლია მართლმსაჯულების ეფექტიანობის გაზრდის კუთხით. ხელოვნური ინტელექტის დახმარებით, მოსამართლეებსა და მართლმსაჯულებაში მონაწილე იურისტებს შესაძლებლობა ეძლევათ სწრაფად დაამუშავონ მოცულობითი ინფორმაციები, უზრუნველყონ ინფორმაციის ეფექტიანი და ზუსტი ანალიზი, რაც თავის მხრივ, ზრდის მართლმსაჯულების ხარისხს და უზრუნველყოფს სწრაფ მართლმსაჯულებას.

თუმცა, ნაშრომში წარმოდგენილი საკითხების ანალიზი ნათლად მიგვანიშნებს, რომ ხელოვნური ინტელექტის ინტეგრაცია მართლმსაჯულების სისტემაში მოითხოვს განსაკუთ-

⁴⁹ John, Aiswarya, and Panachakel, "Ethical Challenges of Using Artificial Intelligence in Judiciary."

⁵⁰ "The Right to Privacy in the Age of Artificial Intelligence: Challenges and Legal Frameworks," SSRN, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=490834

⁵¹ Clio, "AI and Law: What Are the Ethical Considerations?," <https://www.clio.com/resources/ai-for-lawyers/ethics-ai-law>

⁵² Fereniki Panagopoulou, "Privacy in the Age of Artificial Intelligence," *Biomedical Journal of Scientific & Technical Research* 55, no. 5 (2024), <https://biomedres.us/fulltexts/BJSTR.MS.ID.008761.php>

რეზულ სიფრთხილეს. AI-ის არასწორი ან მისი გამოყენებისთვის საჭირო მკაცრად განსაზღვრული ჩარჩოების არარსებობის შემთხვევაში, არსებობს დიდი ალბათობა, დაიკარგოს მისი შესაძლო დადებითი ეფექტი და მნიშვნელოვანი ზიანი მიაყენოს მართლმსაჯულების სისტემას.

AI-ის სისტემების შემუშავებისა და ინტეგრაციის პროცესში, არსებითად მნიშვნელოვანია, რომ დაცული იყოს გონივრული ბალანსი მართლმსაჯულების ტრადიციულ ფორმასა და ახალ ტექნოლოგიებს შორის. პროცესის უპირობო ავტომატიზაციამ, შესაძლოა საფრთხე შეუქმნას სამართლიანი გადაწყვეტილებების მიღებას. ამდენად, ხელოვნური ინტელექტის ინტეგრაციის პარალელურად უნდა შენარჩუნდეს საქმეთა ინდივიდუალური და მოსამართლის შინაგანი რწმენის საფუძველზე საქმის განხილვის წესი.

გარდა ამისა, მნიშვნელოვანია AI-ის ეთიკური რისკების საფუძვლიანი ანალიზი (სასამართლოს დამოუკიდებლობა და მიუკერძოებლობა; გამჭვირვალობა; დისკრიმინაციის ალბათობა; პასუხისმგებლობის საკითხები; უსაფრთხოება და პერსონალური მონაცემების დაცვა) და მათი პრევენციის ეფექტიანი მექანიზმების შემუშავება. თავის მხრივ, აღნიშნული პროცესი საჭიროებს მულტიდისციპლინებულ თანამშრომლობას (ჩართულები უნდა იყვნენ მოსამართლეები, იურისტები, IT სპეციალისტები, ეთიკის ექსპერტები და ა.შ.), რომელთა ერთობლივი მუშაობის შედეგად, შემუშავდება შესაბამისი საკანონმდებლო რეგულაციები და ხელოვნური ინტელექტის განვითარების სტრატეგია მართლმსაჯულების სისტემაში.

ბიბლიოგრაფია

ქართულენოვანი წყაროები:

- გაბისონია, ზვიად. 2021. „ხელოვნური ინტელექტის ეროვნული სტრატეგია საქართველოსთვის.“ *შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი*, no. 8: 22-45. <https://lawjournal.ge>.
- „ხელოვნური ინტელექტის რეგულაცია.“ IT STEP Georgia. ბლოგი. <https://itstep.org>.
- მგელაძე, მარიამ, და მურმან გორგოშაძე. 2024. „მაღალი ხელოვნური ინტელექტის, რობოტის მიმართ ადამიანის ზოგიერთი უფლების გავრცელების სამართლებრივი რეგულირების საკითხები.“ *აკადემიკა*, no. 4: 50-70. <https://constcourt.ge>.
- ნაფეცვარიძე, ვლადიმერ. 2022. „ხელოვნური ინტელექტის ფილოსოფიური და პრაქტიკული საფუძვლები.“ *პოლიტიკა*, ტ. 8.
- პირველი, სალომე, და მარიამ სიხარულიძე. 2024. „ხელოვნური ინტელექტი ანუ – რეგულაცია სამყაროში.“ *აკადემიკა*, no. 4: 8-13. <https://neu.edu.ge>.
- რისი, კრის. 2019. „ხელოვნური ინტელექტი: ეთიკური საკითხები.“ *ჩემი ადვოკატი*, no. II (3 ნომბერი). საქართველოს ადვოკატთა ასოციაცია.

უცხოენოვანი წყაროები:

- “Algorithmic Injustice: How the Wisconsin Supreme Court Failed to Protect Due Process Rights in *State v. Loomis*.” 2016. *North Carolina Journal of Law & Technology* 18: 89-91. <https://unc.edu>.
- Artigot Golobardes, Mireia, et al., eds. 2025. *Artificial Intelligence, Judicial Decision-Making and Fundamental Rights: JuLIA Handbook – Justice*. JuLIA Project. <https://ssm-italia.eu>.
- Atajanov, Azizbek A. 2022. „Integration of Modern Information and Communication Technologies as an Important Area of Prevention of Corruption in the Judicial System.” *The American Journal of Political Science Law and Criminology* 4, no. 2: 38-44. <https://inlibrary.uz>.
- Beruashvili, Magda. 2025. „The Capabilities and Challenges of Artificial Intelligence in the Justice System.” *Law and World* 11, no. 35: 142-53. <https://doi.org>.
- Bhatti, Sophia Adams. 2025. *AI in Our Justice System*. London: JUSTICE. <https://justice.org.uk>.
- “Challenges of the Digital Age for Privacy and Personal Data Protection.” AIMS Press. aimspress.com.

- Clio. „AI and Law: What Are the Ethical Considerations?.” <https://clio.com>.
- Council of Europe, CEPEJ. „Resource Centre on Cyberjustice and AI.” <https://coe.int>.
- Desmond, O. „Ethical Challenges of Using Artificial Intelligence in the Judiciary.” SSRN. ssrn.com.
- Ejjami, Rachid. 2024. „AI-Driven Justice: Evaluating the Impact of Artificial Intelligence on Legal Systems.” *International Journal for Multidisciplinary Research* 6, no. 3. <https://doi.org>.
- European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). 2018. *European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and Their Environment*. Strasbourg: Council of Europe. <https://coe.int>.
- European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). 2021. *Guidelines on How to Drive Change towards Cyberjustice*. Strasbourg: Council of Europe. <https://coe.int>.
- Faghiri, Ali Kabol. 2022. „The Use of Artificial Intelligence in the Criminal Justice System (A Comparative Study).” *Webology* 19, no. 5: 596. <https://researchgate.net>.
- Fortes, Pedro Rubim Borges. „Paths to Digital Justice: Judicial Robots, Algorithmic Decision-Making, and Due Process.” *Cambridge Journal of International Law*. <https://cambridge.org>.
- Gaffar, Hafiz. 2024. „Implications of Digitalization and AI in the Justice System: A Glance at the Socio-Legal Angle.” *Law and World* 10, no. 31: 154-77. <https://doi.org>.
- Gamito Cantero, Marta, and Giulia Gentile. „Algorithms, Rule of Law, and the Future of Justice: Implications in the Estonian Justice System.” SSRN: 1-3. <https://ssrn.com>.
- Härmand, Kai. 2023. „AI Systems’ Impact on the Recognition of Foreign Judgements: The Case of Estonia.” *Juridica International* 32: 107-15. <https://juridicainternational.eu>.
- “History of Artificial Intelligence: The 1950s – from Alan Turing to John McCarthy.” Pigro AI. Blog. pigro.ai.
- Javed, Kashif, and Jianxin Li. 2025. „Bias in Adjudication: Investigating the Impact of Artificial Intelligence, Media, Financial and Legal Institutions in Pursuit of Social Justice.” *PLOS ONE* 20, no. 1: 5. <https://doi.org>.
- John, Angel Mary, Aiswarya M. U., and Jerrin Thomas Panachakel. 2025. „Ethical Challenges of Using Artificial Intelligence in Judiciary.” *arXiv preprint*, arXiv:2504.19284v1. <https://arxiv.org>.
- Korbayram, and Elif Hoca. 2024. „Artificial Intelligence in the Judiciary, AI Judges, and Its Applicability in North Macedonia.” Paper presented at the International Scientific Conference on AI, Human Rights, Migration, Democracy, and Public Impact, Gostivar, North Macedonia, October 24-25. <https://doi.org>.

- Medvedeva, Masha, Michel Vols, and Martijn Wieling. 2020. „Using Machine Learning to Predict Decisions of the European Court of Human Rights.” *Artificial Intelligence and Law* 28: 237-66. <https://doi.org> .
- Morison, John, and Adam Harkens. 2019. „Re-engineering Justice? Robot Judges, Computerised Courts and (Semi) Automated Legal Decision-Making.” *Legal Studies*. Published online July 4. <https://doi.org>.
- Nuriddinov, Asliddin. 2025. „The Role and Importance of Artificial Intelligence in the Development of Society.” *International Journal of Artificial Intelligence* 1, no. 5: 1620-1623. <https://doi.org>.
- Panagopoulou, Fereniki. 2024. „Privacy in the Age of Artificial Intelligence.” *Biomedical Journal of Scientific & Technical Research* 55, no. 5. <https://biomedres.us>.
- Putra, Panca Sarjana. 2023. „Judicial Transformation: Integration of AI Judges in Innovating Indonesia’s Criminal Justice System.” *Kosmik Hukum* 23, no. 3: 243. <https://ump.ac.id>.
- Schuett, Jonas. 2023. „Defining the Scope of AI Regulations.” *Law, Innovation and Technology* 15, no. 1: 60. <https://doi.org>.
- Socol de la Osa, David Uriel, and Nydia Remolina. 2024. „Artificial Intelligence at the Bench: Legal and Ethical Challenges of Informing – or Misinforming – Judicial Decision-Making through Generative AI.” *Data & Policy* 6: e59. <https://doi.org>.
- Sourdin, Tania. 2018. „Judge v. Robot? Artificial Intelligence and Judicial Decision-Making.” *UNSW Law Journal* 41, no. 4: 1114-1115. <https://doi.org>.
- “The Right to Privacy in the Age of Artificial Intelligence: Challenges and Legal Frameworks.” SSRN. ssrn.com.
- Wang, Ning, and Ming Yuan Tian. 2022. „Intelligent Justice’: AI Implementations in China’s Legal Systems.” In *Artificial Intelligence and Its Discontents: Social and Cultural Studies of Robots and AI*, edited by A. Hanemaayer. Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org>.
- Yeabtsega, B. 2023. „The Impact of Artificial Intelligence on Society.” *International Research Journal of Modernization in Engineering Technology and Science* 5, no. 10: 3120. <https://researchgate.net>
- Zafar, Ammar. 2024. „Balancing the Scale: Navigating Ethical and Practical Challenges of Artificial Intelligence (AI) Integration in Legal Practices.” *Discover Artificial Intelligence* 4, no. 27. <https://doi.org>.

ETHICAL DILEMMAS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) INTEGRATION IN THE JUDICIAL SYSTEM

GIORGI SVIANADZE

Georgia International University (GIU),

School of Law and Politics,

Associate Professor, Georgia

giorgi.svianadze@giu.edu.ge

Abstract. Artificial Intelligence (AI) is playing an increasingly vital role in everyday life. It can be confidently stated that the world is currently undergoing a technological revolution that is transforming national economies, industries, and societal frameworks. Against the backdrop of these ongoing global technological developments, AI holds a unique and innovative role in enhancing access to justice and fostering a person-centered judicial system.

AI is already being successfully utilized in various countries, fundamentally altering the workflow of judges, attorneys, and legal professionals. Physical paper files are being replaced by virtual files, and procedural documents, motions, protocols, and court decisions are increasingly created in digital form. However, alongside these technological advancements, the justice system

faces a critical challenge: courts must adapt traditional legal proceedings to integrate these new technologies.

This article briefly outlines the historical context of AI development and its role in the modern justice system. It analyzes the ethical challenges that may accompany the integration of AI into judicial procedures, focusing on key issues such as safeguarding judicial independence and impartiality, ensuring transparency and security, guaranteeing the right to a fair trial, protecting personal data, and preventing bias and discrimination. The concluding section of the article presents the author's vision and policy recommendations.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), justice system, AI ethical dilemmas, AI integration in the justice system, digital transformation of justice.

„სისხლის“ ცნება- ტერმინისათვის ქართულ სამართალში

მარიამ გოდუაძე

საქართველოს უზენაესი სასამართლო,
სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის სამდივნოს რედაქტორი,
საქართველო
mariam.goduadze.1@iliauni.edu.ge

რეზიუმე. ყოველდღიურ ადმინისტრაციულ ენაში „სისხლის“ სამართლებრივ კონცეპტს თანდათანობით ენაცვლება და ადგილს ართმევს უცხო ენიდან სესხებული „კრიმინ-“ ფორმანტი, მსგავსად ინგლისურისა, რომელშიც ტრადიციული – *penal law* თუ *felony*, ეტაპობრივად უკანა პლანზე გადავიდა და ადგილი დაუთმო უფრო ტექნოკრატიულ ტერმინს – *criminal justice* (კრიმინალურ სამართალს), როგორც ეს კორპუსულ მონაცემებშიც გამოიკვეთა. დღესდღეობით ქართულ ენაში მოხშირდა ფორმები, როგორებიცაა: „კრიმინალური სამართალი“, „კრიმინალური დეპარტამენტი“, „კრიმინალი“, „კრიმინალისტიკა“, „კრიმინალური ანალიზი“, „კრიმინალური ავტორიტეტი“, „კრიმინოგენური ვითარება“, „კრიმინალური შემთხვევა“ და სხვ.

იკვეთება საფრთხე, რომ ტერმინი „სისხლის სამართალი“ მხოლოდ კოდექსში დარჩება, პოლიციისა და პროკურატურის ერთიან სისტემაში, ადმინისტრაციულსა თუ ბიუროკრატიულ ენაში, სტანდარტიზებულ საუნივერსიტეტო პროგრამებში გზას გაიკაფავს ახალი დომინანტი – „კრიმინალური სამართალი/იურისპრუდენცია

(criminal justice)“. ქართული, ტრადიციული, უძველესი ფენა კი, თანდათანობით დაიკარგება, მიუხედავად იმისა, რომ „სისხლის სამართალი“, როგორც „კულტურული წინააღმდეგობის“ უნარის მქონე ტერმინი, საქართველოში რუსული სამართლებრივი სისტემის ხანგრძლივი დომინაციის მიუხედავად, არ ჩანაცვლებულა მისი რუსული ეკვივალენტით (уголовное право).

სტატიაში გაანალიზებულია ტერმინის თვისებრიობა ქართველურ ენობრივ პლასტებში (მეგრული „ზისხერ“, სვანური „ზისხ“) და მისი განვითარება შურისძიების აქტიდან რთულ სამართლებრივ-საკომპენსაციო სისტემამდე. ბექა-აღბუღასა და ბაგრატ კურაპალატის სამართლის ძეგლებზე დაყრდნობით, ნაჩვენებია სოციალური იერარქიის გავლენა „სისხლის ფასზე“ და სასჯელის ფორმებში XI საუკუნის „ვერცხლის კრიზისით“ გამოწვეული ინფლაციური პროცესების ასახვა. ასევე, ნაშრომი განიხილავს ტერმინის იუდეურ და ბერძნულ ცივილიზაციურ მოდელებთან მიმართებას და „სისხლის“ ცნებასთან დაკავშირებული ქართული სამართლებრივი ენის ისტორიულ მესხიერებას.*

საკვანძო სიტყვები: სისხლის/კრიმინალური სამართალი, ბექა-აღბუღა, კორპუსული კვლევა, საპირო, სისხლის დაურვება.

შესავალი

„და თქუა ღმერთმან: რაჲ ესე ჰყავ? ჳმაჲ სისხლისა ძმისა შენისა ღაღადებს ჩუენ-და-მოქუეყანიო (დაბ.4.10)“, – ბიბლიის თანახმად, მას შემდეგ, რაც კაენმა შურით საკუთარი ძმა სიცოცხლეს გამოასალმა, აბელის უდანაშაულო **სისხლმა** მიწიდან ღმერთს შეჰღალადა და საღმრთო **სამართალი მოითხოვა**. ხანი გამოხდა და ფარაონის დასასჯელადაც ყველა წყალი თუ მდინარე სისხლად გადააქცევინა აარონს ღმერთმა. კიდევ დიდი ღრო გავიდა და მანვე მოსცა სოფელს „ძე თვის საყუარელი“, რომელმაც **საკუთარი სისხლით ზღო** მრავალთა დანაშაული, „მოსატევებელად ცოდვათა“¹. ვინძლო ამ მიზეზით ითხოვენ მოციქულებიც ჩვენგან², მივეახლოთ სრულქმნილებას ზიარებულ მართალთა სულებს, შუამდგომელ ძეს და „სხურების **სისხლს**“³, აბელის სისხლზე ხმამაღლა მოლაღადეს. ასეთია ბიბლიური გარდასახვა, აბელის სისხლი შურისგებას ითხოვდა, ქრისტეს სისხლი კი – მიტევებასა და შერიგებას. სისხლიც, ალბათ, იმიტომ შეირჩა გამოსასყიდად, რომ **სიცოცხლე მასში**⁴ და შეუძლია, მიწა შებღალოს, მდინარე შეღებოს, ქვეყანა დასაჯოს ან დაიცვას, ალთქმა დაამტკიცოს, ცოდვა დაფაროს, ადამიანი ადამიანთან და ღმერთთან შეარიგოს.

* აღნიშნული სტატიის შესახებ მოხსენება წაკითხულია ივანე ჯავახიშვილის 150 წლისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო კონფერენციაზე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, 2026 წელს.

¹ მათე 26:28.

² ებრ.12:20-24.

³ ლევ.16.

⁴ ლევ. 17:11.

ამგვარი გზა გამოიარა „სისხლმა“ ბიბლიაში⁵, ამგვარად იცვალა ფერი **სასჯელიდან ხსნამდე** და თანდათან იქცა **სიცოცხლის, აღთქმისა და გამოსყიდვის** სიმბოლოდ. ქართული სამართლის ისტორიაშიც ეს ორი ტრადიცია ერთმანეთს არაერთგზის ეხმიანება. „სისხლი“ ხშირად **დანაშაულის, პასუხისმგებლობისა და საზღაურის** ცნებაა და ამიტომაცაა, რომ ძველ ქართულ აგიოგრაფიულ ტექსტებში, თარგმნილ ძეგლებსა თუ სამართლებრივ დოკუმენტებში შემონახულია ქართული ჩვეულებითი სამართლისთვის ასე ნიშანდობლივი **„სისხლის“, „სისხლის მიცემის“, „სისხლის დაურევებისა“** და სხვა არაერთი ცნება-ტერმინი, რომლებიც იმთავითვე, სისხლის სამართლის, ე. წ. **„სასისხლო“** საქმეებს უკავშირდებოდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე ინგლისურში **„სისხლის სამართლისათვის“** გამოიყენება ტერმინი *Criminal Law*, რომელიც მიემართება დანაშაულის ცნებას, „სისხლის სამართლის“ გამოსახატად ამავე ცნების პირდაპირი თარგმანი – *Blood Law* კი, ინგლისურ ენაში გვხვდება მხოლოდ აბორიგენ ინდიელ ამერიკელთა ადათობრივი სამართლის აღწერისას. ქართულის მსგავსი სურათი არც ბერძნულსა ან რუსულ ენებში დასტურდება. რუსული ტერმინი – *Уголовное право* – „თავს“, **თავის კვეთას უკავშირდება**, თუმცა რუსული/ძვ.სლავიანური *голова* იმთავითვე ნასესხობაა და არა – თვისებრივად რუსულენოვანი ცნება, სიტყვა – *голова* (მოკლულის მნიშვნელობით) და მისგან ნაწარმოები სამართლებრივი ტერმინი – *головничество*, რუსულ ენაში XI საუკუნის დასაწყისში ჩნდება⁶ რუსეთის უძველეს საკანონმდებლო კრებულ *„Русская Правда“*-ში⁷, რომლის პირველი ნაწილიც 1016 წლით თარიღდება⁸.

„სისხლის სამართლის“ აღმნიშვნელი ტერმინები დანაშაულის ცნებას მიემართება ბერძნულ ენაშიც. აქ **სისხლის სამართალს** ეწოდება *ποινικὸ δίκαιο* (*ποινικὸ* განიმარტება, როგორც სასჯელბრივი, დანაშაულებრივი), რაც მომდინარეობს ძველ ბერძნულ სიტყვათაგან – *ποινή* – სასჯელი, საზღაური; *δίκαιο* კი, არის სამართალი. ამ შესიტყვებაში უკვე აღარანაირად მოიზრება „სისხლის“ უძველესი ცნება და მნიშვნელობა.

⁵ იუდეურ სამართალში (თორას სამართლებრივ ტრადიციაში) სისხლი უფრო მძიმე თეოლოგიურ კატეგორიას ატარებს, აქ არსებობს „სისხლის“ ლოგიკა, ტერმინი „სისხლისა მძევალი“, რაც უკავშირდება „სისხლის მმართველ პასუხისმგებლობას“, დევნილთა ქალაქების გაჩენას. მაგალითად, ბიბლიის განმარტებათა თანახმად, დამნაშავეები ნაზარეთში გადადიან, რამდენადაც „ნაზარეთს შესაძლებელ არს რაისამე კეთილისა ყოფად“ (ამ მინიშნებისათვის უღრმეს მადლობას მოვასხენებთ ილუმენ მიქაელ ბრეგვაძეს!), მაგრამ თუკი ვინმე ე. წ. „სისხლისა მძევალი“ იყო, უნდა მომკვდარიყო იქ, სადაც იყო. იუდეურ მოდელში სისხლი არის არა მეტაფორა, არამედ ონტოლოგიური რეალობა – სიცოცხლის „ფასი ღმერთის წინაშე“, რომელიც სიყვარულად მოსულმა ღმერთმა საკუთარი სისხლით გადაიხადა.

⁶ „Заголовок Троицкого I списка, Пространной редакции,“ in *Правда Русская*, ed. B. D. Grekov, vol. 1, *Тексты*, prepared for publication by V. P. Lyubimov et al. (Moscow and Leningrad: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1940), 104.

⁷ „Головщина“, *Словари и энциклопедии на Академике*.

⁸ ძველ რუსულ სამართლებრივ სისტემაში XI საუკუნიდან მოყოლებული, ტერმინი „голова“ გამოიყენებოდა არა მხოლოდ სხეულის ნაწილის, არამედ უშუალოდ „მოკლული ადამიანის“ აღსანიშნავად. შესაბამისად, „головничество“ (ან „головщина“) იყო ფულადი გამოსასყიდი, რომელსაც მკვლეელი (*головник*) უხდიდა მოკლულის ოჯახს ან ნათესავებს. აღნიშნული საჯარიმო სისტემა თანდათანობით ჩაენაცვლა სისხლის აღების უძველეს ტრადიციას.

ამგვარ ისტორიულ შრეებში ქართული სამართლებრივი ტერმინი „სისხლი“ გვევლინება უნიკალურ ენობრივ ფენომენად, რომელმაც გადარჩენა მოახერხა და დღეს მკვეთრად მიჯნავს ქართულ სააზროვნო ცნებას დასავლური თუ სლავური მოდელებისაგან, რომელთა საპირისპიროდ, ქართული „სისხლი“ მკვიდრი, არანასესხები კატეგორიაა⁹ და მისი ავთენტურობა დასტურდება მეგრულსა („ზისხერ“) თუ სვანურში („ზისხ“) არსებული პარალელებით, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ სამართლებრივი ცნობიერება ამ ცნების გარშემო ჯერ კიდევ, საერთო-ქართველურ დონეზე ყალიბდებოდა. თავდაპირველად, „სასისხლო საქმეები“ ადათობრივი სამართლის ნაწილი იყო, „სისხლის მიცემა“ და „სისხლის დაურვება“ კი, სოციალური წონასწორობის აღდგენის პირველად მექანიზმებს წარმოადგენდა.

1. ტერმინის მნიშვნელობა ძველ ქართულ წყაროებში

გრიგოლ ქართლისა ერისთავთ-ერისთავის საბუთებში არსებულ სისხლის ტერმინთან დაკავშირებით, ივანე ჯავახიშვილი შემდეგ ცნობას გვაწვდის: „თუ **სისხლი შეჭვდეს მღუილის კაცსა ჩუენისაჲ კაცისაჲ, მემღვმის ჯელის უფალმან სისხლის პატრონსა სისხლი გარდასცეს მონასტრისა წესითა**“. მკვლევარი იქვე დასძენს, რომ სხვა ამგვარ წინადადებებში, აქ და სხვა, ამნაირსავე შემთხვევებში, მართლა **სისხლზე** კი არ არის ლაპარაკი, არამედ – მართლ **ქონებრივ სამღაურზე, სასჯელზე**: „სისხლის შეხვედრა ჰნიშნავს ქონებრივი სამღაურის მისჯას სასამართლოს მიერ. სისხლის პატრონად იწოდებოდა დამარალებული, მომძლავრებული მხარე. მაინც ასეთი ტერმინებისა და გამონათქვამების არსებობის გამო, რასაკვირველია, ჩვენ უფლება გვაქვს, ვიფიქროთ, რომ თავდაპირველად გამონათქვამებს – **„სისხლის შეჭვედრა“, „სისხლისა პატრონი“, „სისხლის ძიება“** და **„...გადაცემა“** და სხვა ამგვარ სიტყვებს პირდაპირი მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა, რომ მაშინ სამართალი მართლა შურისძიებაზე დამყარებული **„სასისხარი საქმე“** და **„სისხლის“ სამართალი იყო**¹⁰.

ივანე ჯავახიშვილისეული განმარტება ბუსტდება მომდევნო პერიოდის ძველი ქართული სამართლის კვლევებში, რომელთა თანახმად, „სისხლი“ ნამდვილად „სისხლთა ფასს“ ნიშნავდა, მაგრამ ეს სამართლის წარმოშობისა და განვითარების ადრინდელ პერიოდში, როცა შურისძიება და სისხლის აღება თანდათანობით შეიცვალა კომპოზიციების, ანუ „სისხლის დაურვების“ სისტემით.¹¹ ბექა-აღბუღას სამართლის წიგნში – **„წიგნი სამართლისა კაცთა**

⁹ <https://www.supremecourt.ge/uploads/files/1/gamomtsemloba/martlmsajuleba/pdfs/ABA-85.pdf>

¹⁰ ივანე ჯავახიშვილი, *ქართული სამართლის ისტორია*, წიგნი 2, ნაკვეთი 2 (თბილისი, 1929), 504.

¹¹ ისიდორე დოლიძე, *ძველი ქართული სამართალი* (თბილისი, 1953), 190.

შეცოდებისა ყოვლისავე¹² – „სისხლი“ გახლდათ ქონებრივი სასჯელი, რომელიც დამნაშავეს უნდა გადაეხადა დანაშაულის სიმძიმისა და დაზარალებულის გვარის, მამულისა თუ საპატიო ხელის მიხედვით. ამასთან, „სისხლი“, როგორც სასჯელი, მართო მკვლევლობისა და ტრილობის საზღაური კი არა, არამედ სასჯელის საყოველთაო, ქონებრივი სახე იყო¹³. სისხლის „ფასი“ სასისხლო სიგელებით განისაზღვრებოდა, იერარქიულობის პრინციპზე დაფუძნებული **სისხლის სამართალი** კი, ქართული საკანონმდებლო ძეგლებით რეგულირდებოდა (მაგ.: გიორგი ბრწყინვალის „ძეგლისდებით“, „ვახტანგის სამართლით“ და სხვ.).¹⁴ მაშასადამე, „სისხლი“ მხოლოდ ბიოლოგიური სიცოცხლის აღმნიშვნელი არ იყო; იგი გახლდათ სამართლებრივ-საკომპენსაციო კატეგორია, რომლის ოდენობაც განსაზღვრავდა პირის სოციალურ და უფლებრივ სტატუსს. სისხლის განსხვავებული ფასები ასახავდა იერარქიულ საზოგადოებრივ წყობას. თუ თანამედროვე ადამიანის უფლებათა სამართალი ეფუძნება თანასწორ ღირებულებას, ძველი სისხლის სამართალი ეფუძნებოდა დიფერენცირებულ ღირებულებას.

ბექა-აღბულას¹⁵ სამართლის წიგნიც ადამიანის უფლებრივ მდგომარეობას „სისხლის საზღაურის“ ოდენობით განსაზღვრავდა და მასში თითოეული წოდება საკუთარი „სისხლით“ იყო შეპირობებული. საგულისხმოა, რომ ათაბაგ-ამირსპასალარი აღბულა სამართლის წიგნის პირველივე თავის დასაწყისშივე ახსენებს ტერმინ „სისხლს“. იგი წერს, რომ ღმრთისა და ყოვლადწმინდა ღმრთისმშობლისადმი მინდობით, პაპამისის, „*ბექას განაჩენი... სრულობით და უკლებელად*“ დაწერა, „და რადცა ჟამთა სიაგითა სხვანი უწესონი საქმენი შემოსრულ იყვნეს, მათი სამართალი ზედა“ დაურთო, სულ ყოველივე, „*რადცა სისხლისა, გერშისა*“¹⁶, *დასხმისა, ჯალატისა, და რადცა გინდა თეთრისა სურავისა საქმე იყოს*“.

საგულისხმოა, რომ აქ **სისხლის** გვერდით შემთხვევით არაა ნახსენები ტერმინი „გერში“, რაც სულხან-საბა ორბელიანის თანახმად, „ნაკოდთა მცირე სისხლია“¹⁷, ანუ ტრილობა და ტრილობის საზღაური ძველ ქართულ სამართალში. ამ საზღაურის ოდენობა კი, განისაზღ-

¹² <https://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcg/cauc/mgeo/ksdz/ksdz1/ksdz1.htm?ksdz1014.htm>

¹³ დოლიძე, *ძველი ქართული სამართალი*, 190.

¹⁴ მზია სურგულაძე, *ქართული საისტორიო აქტები XI-XV საუკუნეების*, PDF, ეროვნული საპარლამენტო ბიბლიოთეკის ციფრული ბიბლიოთეკა, https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/437739/1/Qartuli_Saistorio_Aqtebi_XI-XVss.pdf.

¹⁵ ბექა პირველი (1285-1306) – სამცხის მმართველის, სარგის ჯაყელის შვილი. ბექას მამას ჰქონდა სპასალარისა და მეჭურჭლეთუხუცესის წოდება ე. ი. იყო „დარბაზის კარსა მყოფი“ ვაზირი. საქვეყნოდ გამრიგე ხელისუფალი და მხედართუფროსი. საპატიო წოდებანი სარგის ჯაყელმა შეინარჩუნა მას შემდეგაც, რაც იგი 1266 წელს, საქართველოს მეფე დავით მეხუთე ულუს გაუდგა და სამცხის სამთავრო ყაენის სახასო სამმართველოს კუთვნილებად, ხასინჯუდ (მონღ. სამფლობელოდ, ხაზი ჩვენია – მ. გ.) აქცია.

¹⁶ დოლიძე, *ძველი ქართული სამართალი*, (თბილისი, 1953); მერაბ კეკელია, „გასამრჯელო“, წიგნში *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია*, ტ. 3 (თბილისი, 1978), 128.

¹⁷ სულხან-საბა ორბელიანი, *ლეონტი ქართული*, რედ. სოლომონ იორდანაშვილი (თბილისი, სახელგამი, 1949), 73.

ვრებოდა ჭრილობის ხარისხის მიხედვით (მსუბუქი იყო ჭრილობა თუ მძიმე) და დაზარალებულის „სისხლით“ (ქონებრივი სასჯელით, რომელიც ინიშნებოდა დაზარალებულის სოციალური მდგომარეობის, ასაკის, სქესისა და სხვა გარემოებათა გათვალისწინებით). ამის შესაბამისად, გერმის საზღაური დამნაშავეს ან სრული „სისხლის“ ან მისი ნაწილის – ნახევრის, მესამედის, მეოთხედის ან მეხუთედის ოდენობით უნდა გადაეხადა. გასათვალისწინებელი იყო ჭრილობის არე და ისიც, თუ რამდენად შეუმჩნეველი ან თვალსაჩინო იყო იგი. დანაშაულის დამამძიმებელ გარემოებად ითვლებოდა და საზღაურის გადიდებას იწვევდა დაზარალებულის დაჭრა მალვით ან თავდასხმის დროს. „გერში“ გვხვდება ბაგრატ კურაპალატის¹⁸, გიორგი ბრწყინვალის¹⁹, ასევე ბექას და ალბუღას სამართლის წიგნებში.

ბექა-ალბუღას სამართლის ძეგლში ტერმინი „სისხლი“ 54-ჯერაა ნახსენები და აქ იგი უკვე სრულყოფილი ქონებრივი სასჯელის ფორმაა (კომპოზიცია), რომელმაც ჩაანაცვლა სისხლის აღების პრაქტიკა. ტერმინის სემანტიკური დატვირთვა ამ პერიოდის ენაში შემდეგგვარია: „სისხლი“ აღარ აღნიშნავს მხოლოდ მკვლელობის საზღაურს, არამედ სასჯელის საყოველთაო ქონებრივი სახეა, ნებისმიერი მძიმე დანაშაულისათვის; „სისხლის დაურვება“ სოციალური ბალანსის აღდგენის ინსტრუმენტი, რომლითაც საზღაური განისაზღვრება დაზარალებულის გვარის, მამულისა და ე. წ. „საპატიო ხელის“ (თვალსაჩინო სამსახურის) მიხედვით; სამართალი იმიჯნება: ყოველ წოდებას გააჩნია საკუთარი „გაჩენილი სისხლი“, რაც პირის სოციალურ და უფლებრივ სტატუსს განსაზღვრავს.²⁰

3. სოციალური იერარქია და „სისხლის ფასი“

ფეოდალური ხანის სამართლებრივი მოწყობა აისახებოდა სტრუქტურირებულ „სასისხლო სიგელებში“, ისინი კი თავის მხრივ, ეყრდნობოდა სამართლის წიგნს, რომლის მიხედვით²¹, გლეხობის ძირითადი მასა არის უბრალო რიგითი მკვიდრი ყმა-გლეხი, რომლის სისხლი 400 თეთრით განისაზღვრებოდა. გლეხს, რომელსაც პატრონის სამსახურში წარჩინება მიუღია და მას „პატრონნი იცნობდენ სიკეთეზედა“, ასეთი გლეხი თავისი უფლებრივი მდგომარეობით მსახურს უთანაბრდებოდა და მისი სისხლი 1000 თეთრით განისაზღვრებოდა. თუ ათაბაგის

¹⁸ ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 2 (თბილისი, 1977), ს.ვ. „ბაგრატ კურაპალატის სამართალი“, 156.

¹⁹ ისიდორე დოლიძე, გიორგი ბრწყინვალის სამართალი (თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1957), 15.

²⁰ „წყაროში ტერმინის გამოყენების ლინგვისტური და კონტექსტური ანალიზი“, <https://shorturl.at/qxG5C>.

²¹ TITUS პროექტი. „ბექას და ალბუღას წიგნი სამართლისა, კაცთა შეცოდებისა ყოვლისავე.“ ქართული სამართლის ძეგლები. ფრანკფურტი, 2019.

<https://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcg/cauc/mgeo/ksdz/ksdz1/ksdz1.htm?ksdz1014.htm>

სალაშქრო სამსახურში მყოფი კარგოსან²² – ქოთლოსანი აზნაური²³ მოკვდებოდა და გარდაცვლილი აზნაურის ძმა, შვილები ან ახლო ნათესავები პატრონ-ათაბაგს აზნაურულ სამსახურს ვერ გაუწევდნენ, ისინი მსახურთა კატეგორიაში გადადიოდნენ და მათი სისხლი ისევე, როგორც მსახურისა, 1000 თეთრით განისაზღვრებოდა. **ვახტანგის სამართალი**²⁴ ნათლად მოწმობს, რომ მსახურნი განსხვავებული უფლებრივი მდგომარეობით სარგებლობდნენ, მათ ჰქონდათ „**გაჩენილი საკუთარი სისხლი**“, რომელიც **გლეხის სისხლის ოდენობას ორჯერ აღემატებოდა**. აღბუღას სამართლის მიხედვით, **ვაჭრებსაც საკუთარი სისხლი, ანუ ქონებრივი საზღაური აქვთ დაწესებული**. აქაც საზღაურის ოდენობა ვაჭრის ღირსებისა და პატივის მიხედვით განისაზღვრება. ვაჭართა უფლებრივ მდგომარეობაშიც დიდი მნიშვნელობა აქვს საპატიო ხელს ე. ი. თვალსაჩინო სამსახურს. **აღბუღას სამართლის** 95-ე მუხლის მიხედვით, ვაჭართა კატეგორია ორ ჯგუფად განიყოფება: პირველ ჯგუფს მიეკუთვნებიან ვაჭრები, რომლებიც „პატრონთა კარგად და საპატიოთ ჰყვეს და საქმის მქნელად“. საპატიო ვაჭარი დიდი ვაჭარია, პატრონი-ათაბაგის საქმეს აკეთებს. აღჭურვილია ათაბაგისაგან განსაზღვრული უფლება-მოსილებით და სარგებლობს მისი პატივისცემით. საპატიო ვაჭრის სისხლი 12 000 თეთრით განისაზღვრება. ვაჭართა მეორე ჯგუფს, რომელიც საპატიო ვაჭართა ქვემოთ დგას, ანუ „მას ქვეშეთია“, მიეკუთვნებიან ვაჭრები, რომლებიც პატრონის საპატიო სამსახურში არ იმყოფებიან, მის საქმეს არ ასრულებენ, მაგრამ „პატრონთა ნახვისა და ძღვნისა მიღებასა ღირსი“ არიან და მათი სისხლი 6 000 თეთრით განისაზღვრება. მაშასადამე, ვაჭრობაც საპატიო, საჩინო სამსახურის პრინციპზე იყო აგებული. რაც უფრო დიდი და „საპატიო ხელი ებარა“ ვაჭარს, მით უფრო დიდი იყო მისი ღირსება და მეტად ფასობდა მისი სისხლი. აღბუღას სამართალი იცავს ვაჭართა ინტერესებს, მფარველობს ალბ-მიცემობას და მკაცრად სჯის იმ ბოროტმოქმედს, რომელიც „ვაჭარსა, გზას მიმავალსა, ან მომავალსა, საქონლის ნდომისათვის“ გაძარცვავს ან მოკლავს. ასეთ შემთხვევაში, დამნაშავემ დაზარალებულს სისხლი და მიყენებული ზიანი ორკეცად უნდა აუნაზღაუროს.

ბექას სამართლის მიხედვით, **პირველი რიგის აზნაურები**, „კარგი უნდა იყოს“, და „საპატიოთ პატრონს ჰყვეს. მხოლოდ ამ შემთხვევაში ითვლება იგი პირველი ღირსების აზნაურად, რომლის სისხლი 20 000 თეთრით ანუ დიდებულის სისხლის ნახევრით განისაზღვრება. **მეორე რიგის**, ანუ „**ქვეშეთ**“ აზნაურებად ითვლებოდნენ ის აზნაურები, რომელთა სისხლი 12 000 თეთრით განისაზღვრებოდა. საშუალო ღირსების აზნაურებს მიეკუთვნებოდნენ ისეთი აზნა-

²² კარგოსანი – კარვის მქონებელ-მცველი; პატრონ-ათაბაგის წარჩინებული მოხელე (ილია აბულაძე).

²³ ქოთლოსანი – გოდლოსანი, გოდლის ანუ კოშკის მქონებელ-მცველი; პატრონ-ათაბაგის საპატიო მოხელე (ილია აბულაძე).

²⁴ ისიდორე დოლიძე, *სამართალი ვახტანგ მეექვსისა*, (თბილისი, საბჭოთა საქართველო, 1981).

ურები, რომლებიც პატრონ-ათაბაგის მიერ საპატიო სამსახურიდან „ჩამომცრობილი“ იყვნენ („პატრონი გასწყრომოდეს მამასა თუ შვილსა საქმესა რასმე ზედა, ჩამომცროს“). აზნაურთა ამავე კატეგორიაში შედიან ისინიც, რომლებიც დროთა ვითარებაში ქონებრივად ჩამოქვეითებულან („ჟამისაგან მამული დამცრობია“). **საპატიო ხელის აზნაურებად** ითვლებოდნენ „ქოთლოსანი“, „აბჯროსანი“ და „კარვოსანი“ აზნაურები და ამიტომ მათი სისხლიც 12 000 თეთრით განისაზღვრებოდა. საშუალო აზნაურებს მიეკუთვნებოდნენ აზნაურები, რომლებიც ათაბაგის პირად სამსახურში იმყოფებოდნენ („პატრონსა აზნაურიშვილად ჰყვეს“). დიდებული ფეოდალის „ბიჭიც“, ანუ უკანონო შვილიც, საშუალო აზნაურის ღირსებით იყო აღჭურვილი: მისი სისხლიც ისე, როგორც შუა აზნაურის სისხლი, 12 000 თეთრით განისაზღვრებოდა. **მესამე რიგის აზნაური** ის მსახურია, რომელიც „აზნაურად ჰგიეს“ და თუმცა, სალაშქრო საქმე მის მოვალეობას შეადგენს, მას პატრონთან თვალსაჩინო სამსახური – „საჩინო ჯელი“ – არა აქვს. ამიტომ იგი თავისი ღირსებით გაცილებით დაბლა დგას მეორე რიგის აზნაურზე და მისი სისხლი 6 000 თეთრით განისაზღვრება ე. ი. ორჯერ ნაკლებად ფასობს.

დიდებულებს საზოგადოების სხვა ფენისაგან გამოარჩევს სისხლის, ანუ საზღაურის ოდენობა, რომელიც 40 000 თეთრს შეადგენს. ამრიგად, საათაბაგოს სოციალური წყობილება დაფუძნებული იყო წოდებრივ პრინციპებზე. დიდებულის სისხლი 40 000 თეთრია. პირველი რიგის აზნაურისა – 20 000, მეორე რიგის აზნაურისა და საპატიო ვაჭრისა – 12 000, მესამე რიგის აზნაურისა – 6 000, რიგითი ვაჭრისა – 5000, მსახურისა და „სიკეთეზე ცნობილი“ გლეხისა – 1 000 და ყმა-გლეხისა – 400 თეთრი. სამთავროს სათავეში საათაბაგოს გამგებელი, მისი მთავარი, „პატრონი“ – ათაბაგი იდგა.²⁵

ბაგრატ კურაპალატის „სამართლის წიგნში“ სისხლის დაურევების გარდა, დამნაშავემ საჯარო ხელისუფლების სასარგებლოდ უნდა გადაიხადოს „საპირო“, რომელიც არ შედის სისხლის დაურევების ფასში. აქ ნახმარია ძველი იურიდიული ტერმინები და ფრაზები, როგორებიცაა მაგალითად: „შეყივლება“, „მუქარის თხოვა“, „ნაბჭობი სისხლის დაჭერა“, „ცოლის წაღება“, „სამსახურის შექცევა“, „შეფიცოს ნაშენითაც“, „მართლითა საჯსრითა“, „მარტივითა საჯსრითა“, „მამულისაგან გაყენება“, „მონაგები“, „შეტანილი და ჭირნახული“, „შესმულ-შექმული“, „სასისხლო“ და სხვა. გვხვდება ზმნის ძველი ფორმები: „ასმიოდეს“, „მოკუდების“, „სცეს“, „წაულოს, წამოულოს“, „აქუნდეს“, „დასწუნეს“ და სხვ. საყურადღებოა ზოგიერთი მუხლის დაბოლოებაც. სისხლის სამართლის შინაარსის შემცველი მუხლების სანქციის ნაწილში უკანასკნელი სიტყვების დაბოლოება წარმოდგენილია ფორმულით – „**სისხლი ემატოს**“ (მუხლები: 104, 105, 117, 118, 151). ისიღორე დოლიძის აზრით, ყველა ეს მუხლი ერთი კანონმდებლის ხელს უნდა ეკუთვნოდეს (*დოლიძე, 1953, 51*). ამავე ხასიათისაა სიტყვები: „ჰმართებს“ (მუხ.

²⁵ იხ. ჩვენეული დანართი, რომლის მეორე ცხრილი ბექა-აღბუღას სამართლის წიგნის მიხედვით, სწორედ წოდებრივ სხვაობას ასახავს: <https://shorturl.at/qxG5C>

101, 131, 132), და „ალაფიცა შეაქციოს“ (მუხ. 110, 113, 114, 116, 123) იმავე მკვლევრის მოსაზრებით, თავდაპირველად ამ საკანონმდებლო ძეგლში უნდა იყოს ნახმარი მთელი რიგი მუხლების დაბოლოება ფორმულებით – „სისხლი დაუურვოს“ ან „თეთრი დაუურვოს“ (მუხ. 107, 108, 109, 110), რაც გამოყენებულია შემდგომი პერიოდის სამართლის წიგნებში²⁶.

მაშასადამე, სისხლი ურვდება „თეთრით“, ანუ ვერცხლის მონეტით. სამართლის წიგნის 105-ე მუხლში ნათქვამია, რომ „თუ კაცმან ხუცისა ცოლი მოაყივნოს, მისსა სისხლსა სამოცი ათასი თეთრი სხუაი ემატოსო“ ე. ი. თუ ვინმე ხუცის ცოლთან სქესობრივი ძალადობის გზით იმრუშებს, მან შეურაცხყოფილ ხუცესს დანაშაულისათვის, კანონით გათვალისწინებულ სისხლს გარდა, სამოცი ათასი თეთრი დამატებით უნდა გადაუხადოს. „თუ ებისკოპოსსა დიდებულმა აგინოს, ორმოცი ათასი თეთრი დაუურვოსო“, ხოლო „თუ აზნაურმა აგინოს, ოცი ათასი თეთრი უნდა დაუურვოს ებისკოპოსს“ (მუხ. 107). მეტად დიდი ოდენობის სისხლის სამართლის ჯარიმას ითვალისწინებს აგრეთვე ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნის უკანასკნელი (159-ე და 160-ე) მუხლები, კონკრეტული დანაშაულისათვის „დაზარალებულის სასარგებლოდ კანონით გათვალისწინებული სისხლის დაურვების გარდა, დამნაშავემ დიდი ოდენობის სპეციალური ჯარიმა უნდა გადაუხადოს საჯარო ხელისუფლების წარმომადგენლებს. ასეთი საჯარო ხასიათის ჯარიმას „საპირო“ ეწოდება. ჯარიმის ოდენობა დაზარალებულის სოციალური მდგომარეობის მიხედვით განისაზღვრება. დიდებულთა, აზნაურთა და გლეხისათვის მეტად განსხვავებული ჯარიმა დაწესებული – ოცდაათი ათასი, ჩვიდმეტი ათასი, თორმეტი ათასი, შვიდი ათასი, როგორცა ვის მართებს, აგრე გააჩინეთო – ნათქვამია კანონში. ბაგრატ მეოთხის მონეტის წონის ერთიორად შემცირებისა და მისი გაუფასურების გამო, ცხადია, სისხლის დასაურვებელი თეთრის ოდენობა მეტად უნდა გაზრდილიყო²⁷. ქვეყნის ეკონომიური ცხოვრების პროცესი კანონმდებლობაშიც აისახა.

²⁶ ისიდორე დოლიძე, *ქართული სამართლის ისტორიის წყაროები* (თბილისი, 1953), 51.

²⁷ მიჩნეულია, რომ ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნი იმ დროს უნდა იყოს შედგენილი, როცა სახელმწიფოში ადგილი ჰქონდა „თეთრის, ანუ ვერცხლის მონეტის შემცირებასა და გაუფასურებას. სწორედ ასეთი ხანა იყო ბაგრატ IV-ის მეფობის პერიოდი. როგორც ცნობილია, მთელი XI საუკუნის მანძილზე, ქართული ვერცხლის მონეტა განიცდის წონის თანდათანობით შემცირებას. თუ დავით დიდი კურაპალატის დროს ვერცხლის მონეტა სამ გრამზე ცოტა მეტს იწონიდა, მეფე ბაგრატ IV-ის დროს თეთრის წონა ერთიორად კლებულობს, ხოლო დავით აღმაშენებლის მონეტის წონა უკვე ერთ გრამზე ნაკლებია. ასეთი მდგომარეობა იმის შედეგი იყო, რომ ე. წ. „ვერცხლის კრიზისი“, რომელიც მთელ აღმოსავლეთს მოედო XI საუკუნეში, დიდად გაღრმავდა საქართველოშიც. „ვერცხლის კრიზისის“ გავრცელებას სპეციალურ ლიტერატურაში ხსნიან აღმოსავლური ქვეყნების ვერცხლის საბადოთა გამოფიტვით, აღმოსავლური მონეტის დასავლეთ ქვეყნებში გაზიდვითა და თურქ-სელჯუკთა მომთაბარე ტომების შუა აზიიდან სპარსეთისაკენ მოძრაობით. რა თქმა უნდა, ჩვენში რომ ვერცხლი ეჭრათ იმ დროს, როდესაც მეზობლები მხოლოდ სპილენძს ჭრიდნენ, ეს უფრო მაღალღირებული მონეტა აღარ გაჩერდებოდა და განძის სახით დაიფლობოდა მიწაში, ან უცხოეთში გაედინებოდა. ამიტომ ვერცხლის ნაცვლად საქართველოშიც მხოლოდ სპილენძის მონეტა იჭრება, რომელსაც იძულებითი კურსი აქვს და აწერია – ეს „ვერცხლიაო“. ცნობილია აგრეთვე, რომ ბაგრატ მეოთხემ მონეტის ტიპი, მისი გარეგანი სახე და მოყვანილობა შეცვალა. მისი მონეტის შუბლზე გამოსახულია ღვთისმშობელი, ხოლო ზურგზე – ასომთავრული წარწერა: „ქრისტე, ადიდე ბაგრატ აფხაზთა მეფე და ნოველისმოცი“ ან „სევასროსი“.

მაშასადამე, ტერმინის პირველადი შინაარსი/სემანტიკა აშკარად უკავშირდება სისხლის, როგორც სამართლებრივი და ანთროპოლოგიური კატეგორიის, ცენტრალურ მნიშვნელობას. ქართულ ტრადიციულ სამართლებრივ ცნობიერებაში „სისხლი“ აღნიშნავდა არა მხოლოდ ფიზიკურ ზიანს, არამედ სოციალურ დარღვევას, გვაროვნულ პასუხისმგებლობასა და შერიგების აუცილებლობას. შესაბამისად, „სისხლის სამართალი“ წარმოიშვა აღმნიშვნელად იმგვარი სამართლებრივი სივრცისა, რომელშიც დარღვეული იყო არა მხოლოდ ინდივიდუალური, არამედ საზოგადოებრივი ბალანსი, რომელიც ამა თუ იმ გზით აუცილებლად უნდა აღდგენილიყო. მაგალითად, ცნობილია, რომ სისხლის შეფასებასა და საზღაურის რაოდენობას თუშეთში ხევისბერები და გვარის უხუცესები აკანონებდნენ. მსაჯულთა ეს კრებული „საბჭოში“ სხდებოდა და იქ თათბირობდა. მკვლეელი ისჯებოდა თემიდან გახიზვნიტ. იგი, ამავე დროს, სინანულის ნიშნად თმა-წვერს მოუშვებდა და თავშიშველი დადიოდა. დადგენილი დროის გასვლის შემდეგ, თემი მას შეიწყალებდა და მოკლულის ოჯახიც შეირიგებდა, თუმცა სისხლის საზღაურის აღება აქ სირცხვილად ითვლებოდა. შემრიგებელი ხევისბერი იყო. იგი აცხადებდა ბჭეების გადაწყვეტილებას, „სისხლის გარიგების“ თაობაზე. თუკი ქადაგი გამოაცხადებდა, ლაშარის ჯვარი ბრძანებს, დამნაშავეს სისხლის საფასური არ გადახდესო, იგი საფასურისგან თავისუფლდებოდა, მაგრამ ხატს მაინც მიართმევდა ლუდით სავსე ქვას, ხარსა და ცხვარს²⁸.

4. ტერმინის სემანტიკური გარდასახვა

როგორც ვხედავთ, ტერმინი „სისხლის სამართალი“ ქართული იურიდიული ლექსიკის ერთ-ერთ უძველეს, სიღრმით და თვისებრივობით დატვირთულ ფენას განეკუთვნება. დღესდღეობით, თანამედროვე სამართლებრივი პრაქტიკის თანახმად, იგი ინგლისური *criminal law*-ს ეკვივალენტად გამოიყენება, თუმცა ასეთი ავტომატური გათანაბრება მხოლოდ თარგმანის ტექნიკური საკითხი არ არის – იგი კულტურის დონეზე შინაარსის რამდენადმე ცვლილებასაც მოიცავს. სწორედ აქ იჩენს თავს საკითხი, თუ რამდენად ინარჩუნებს ქართული ტერმინი საკუთარ ისტორიულ შინაარსს მაშინ, როდესაც მის ადგილას უცხო სამართლებრივი კატეგორია მოიაზრება იმ გაგებით, რომ თანამედროვე სამართლებრივი ენა სულ უფრო მეტად შორდება ამ ისტორიულ შრეს. ბოლო ათწლეულებში აშკარაა ინსტიტუციური და ლექსიკური გადანაცვლება „სისხლ-“ ფუძის მქონე ტერმინებიდან „კრიმინ-“ ფორმანტზე. მაგალითად, თუკი ადრე გამოიყენებოდა „სასისხლო საქმე“ ან „სისხლის სამართლის განყოფილება“,

²⁸ „სასამართლო... ეკლესიის ეზოში.“ *კვირის პალიტრა*, 14 სექტემბერი, 2017.
<https://kvispalitra.ge/article/37061-sasamarthlo-eklesiis-ezoshi/>

დღეს დომინირებს ტერმინები, როგორებიცაა: „კრიმინალური პოლიცია“, „კრიმინალისტიკა“ და „კრიმინალური ანალიზი“. ეს ცვლილება მხოლოდ სტილისტიკური არ არის – იგი ასახავს სამართლებრივი დისკურსის გლობალიზაციასა და ტექნოკრატიზაციას.

გემოთ აღვნიშნეთ, რომ ქართულის ანალოგიური პროცესები თავს იჩენს ინგლისურ სამართლებრივ ენაშიც. ეს ნათლად ჩანს კორპუსულ მონაცემებში. ისტორიულად მაღალი სიხშირის ტერმინებს – *penal law* და *felony*, – XX საუკუნიდან მკვეთრად ენაცვლება *criminal law* და განსაკუთრებით, *criminal justice* მსგავსი ცნებები. *Google Books Ngram Viewer*-ის მონაცემები აჩვენებს, რომ ტრადიციული კატეგორიები ეტაპობრივად იკლებს, ხოლო უფრო ზოგადი, ადმინისტრაციულად სტანდარტიზებული ტერმინები დომინანტურ პოზიციას იკავებს. მსგავსი პროცესები სხვა კულტურებშიც დაფიქსირებულია. ჩრდილოამერიკელ მკვიდრ ხალხთა ზოგიერთ ტრადიციაში არსებული *blood law* აღნიშნავდა ნათესაურ, საკომპენსაციო ან რესტორაციულ სამართლებრივ წესრიგს. თუმცა, კოლონიური და შემდგომი სახელმწიფო სამართლის გავრცელების შემდეგ, ეს ცნება თანდათან ჩანაცვლდა ზოგადი *criminal law*-ს მოდელით. შედეგად, დაიკარგა არა მხოლოდ ტერმინი, არამედ სამართლის ის წარმოდგენაც, რომელიც დანაშაულს მხოლოდ სახელმწიფოს წინააღმდეგ ქმედებად კი არა, დარღვეული ურთიერთობების პრობლემად ხედავდა²⁹.

საფრთხე ქართული ტერმინოლოგიის წინაშეც მსგავსია. თუ „სისხლის სამართალს“ მხოლოდ *criminal law*-ს ტექნიკურ თარგმანად მივიღებთ, „სისხლი“ იქცევა ფორმალურ, გაუგებარ ნარჩენად, რომელსაც აღარ ექნება შინაგანი მნიშვნელობა. ასეთ შემთხვევაში,

²⁹ დაახლოებით, მსგავსი რამ მოხდა ბერძნულ ენაშიც. მაგალითად, ჰომეროსის ეპოქაში (ძვ. წ. VIII ს.) ჯერ კიდევ, არ არსებობდა „სისხლის სამართალი“ იმ გაგებით, როგორც მას დღეს ვიცნობთ – არ არსებობდა სახელმწიფო ინსტიტუტები, დანაშაული და სასჯელი ძირითადად, კერძო დავას, სისხლის აღებასა და საზღაურს ეფუძნებოდა. „ილიადაში“ ჰომეროსი ამ სფეროს აღსაწერად რამდენიმე ფუნდამენტურ ძველბერძნულ ტერმინს იყენებს. ესენია: *Paine (πῶνις)* – „დანაშაულის ფასი, საზღაური“, რაც ნიშნავს, საქონლით ან ოქროთი გამოსასყიდს, რომელსაც მკვლეელი უხდიდა მოკლულის ოჯახს, რათა თავიდან აეცილებინა სისხლის აღება (შურისძიება). აქილევსის ფარზე გამოსახულ სასამართლო პროცესში დავა სწორედ „მკვდრის სისხლის ფასის“, დანაშაულის (*paine*) გარშემო მიმდინარეობს. დღეს ეს ტერმინი მრავალ ენაში დამკვიდრდა, როგორც *Punishment, Peine, Penalty* (სასჯელი), თუმცა ჰომეროსთან ის არა სახელმწიფო სასჯელს, არამედ მხარეებს შორის მორიგების ფასს ნიშნავდა. ჰომეროსის ეპოქისაგან განსხვავებით, კლასიკური პერიოდის ათენში, ძვ. წ. V-IV საუკუნეებში, კერძო შურისძიება შეიცვალა სახელმწიფო მართლმსაჯულებით. პირველი გარდამტეხი ნაბიჯი იყო დრაკონის კანონები (ძვ. წ. 621 წ.), რომელმაც აკრძალა თვითნებური სისხლის აღება, ხოლო შემდგომ სოლონის რეფორმებმა (ძვ. წ. 594 წ.) საფუძველი ჩაუყარა მოქალაქეთა თანასწორობასა და საჯარო სასამართლოებს. მაშასადამე, ბერძნული მოდელი ადრევე მიდის საჯარო-სახელმწიფოებრივ სამართალზე და არა გვაროვნულ ვენდეტაზე. ბერძნულ ქალაქ-სახელმწიფოებში სამართალი ხდებდა პოლისის საქმე. დანაშაულის, (სისხლის) საზღაურის ცნებას აქ იმთავითვე ჩაენაცვლა ფული/სასჯელი/კომპენსაცია. „სისხლი“ არ დარჩა ცენტრალურ და ონტოლოგიურ კატეგორიად, რომელიც სიცოცხლის ღვთიურ ფასს გამოხატავს. იგი ჩანაცვლდა *πῶνις*-ს (სასჯელის) და *δίκη*-ს (სამართალი/პროცესის) ცნებებით. იგი გარდაიქმნება სამართლებრივ საზღაურად/კომპენსაციად და საჯარო სანქციად, რაც უკვე სახელმწიფოს მიერ ორგანიზებულ სამართლებრივ სისტემას აყალიბებს.

მომავალ თაობას ბუნებრივად გაუჩნდება კითხვა: რატომ ჰქვია კიბერდანაშაულს, ფინანსურ თაღლითობას ან მონაცემთა უკანონო გამოყენებას „სისხლის სამართალი“? და როცა სიტყვა გაუგებარი ხდება, იწყება მისი ჩანაცვლების მოთხოვნაც. ამ პარალელზე დაყრდნობით, იკვეთება მნიშვნელოვანი ტენდენცია ქართულშიც: ენა თანდათან გადადის სამართლის კულტურულ-ანთროპოლოგიური მოდელიდან ბიუროკრატიულ-გლობალურ მოდელზე. თუ ტრადიციული „სისხლის სამართალი“ დანაშაულს ხედავდა, როგორც სოციალური ურთიერთობის დარღვევას, თანამედროვე „კრიმინალური სამართალი“ მას უფრო სისტემურ, ადმინისტრაციულ კატეგორიად განიხილავს.

ამ პროცესს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ინსტიტუციურ დონეზე. ენის ცვლილება ხშირად სწორედ იწყება იქ, სადაც სამართალი პრაქტიკაში აღესრულება – პოლიციაში, საგამოძიებო სტრუქტურებში ან აკადემიურ პროგრამებსა თუ მედიის ენაში. როდესაც „სისხლო განყოფილება“ ქრება ადმინისტრაციული ლექსიკონიდან და მას „კრიმინალური პოლიცია“ ანაცვლებს, იცვლება არა მხოლოდ ტერმინი, არამედ კონცეპტუალური ჩარჩოც. ამ ფონზე, „სისხლის სამართლის“ ტერმინის ბედი მხოლოდ ენობრივი საკითხი აღარ არის. იგი უკავშირდება უფრო ფართო პრობლემას – ინარჩუნებს თუ არა ქართული სამართლებრივი ენა საკუთარ ისტორიულ მეხსიერებას გლობალიზებული სამართლებრივი სისტემების პირობებში. თუ ტერმინის შინაარსი სრულად ჩამოშორდება მის კულტურულ ფენას, არსებობს რისკი, რომ იგი გადაიქცეს მხოლოდ ტექნიკურ ეტიკეტად და სრულიად დაკარგოს თავისი პირვანდელი სემანტიკური სიღრმე. სწორედ ამიტომ, ტერმინის განხილვა და მისი ისტორიული შრის გააზრება არა ნოსტალგიური, არამედ მეთოდოლოგიურად აუცილებელი ამოცანაა. „სისხლის სამართალი“ არ არის მხოლოდ სამართლის დარგის დასახელება – იგი არის ენობრივი მეხსიერების ის ფენა, რომელშიც ერთიანდება სამართალი, კულტურა და სოციალური გამოცდილება.

დასკვნა

ყოველივე ზემოთქმულზე დაყრდნობით, აუცილებლად გვესახება საკითხის დასმა, რისი მიზანი ტერმინის შეცვლა კი არ უნდა იყოს, არამედ მისი ახსნა, ისტორიული ფესვების ჩვენება და თანამედროვე კონტექსტში ხელახალი გადააზრება. „სისხლის სამართალი“ დარჩება მოქმედ იურიდიულ ტერმინად, თუ მას შევინარჩუნებთ, როგორც ისტორიულ-კულტურულ ცნებას, რომელმაც დროთა განმავლობაში უფრო ფართო მნიშვნელობა შეიძინა. საბოლოოდ, დავა ტერმინზე მხოლოდ სიტყვათა დავა არ არის. ეს არის საკითხი – ინარჩუნებს თუ არა ქართული სამართლებრივი ენა საკუთარ სოციოკულტურულ შინაარსს. ამ პროცესში კი, ტერმინის შენარჩუნება არა მხოლოდ ტრადიციის საკითხია, არამედ სამართლებრივი მეხსიერების გადარჩენის ფორმაც.

ბიბლიოგრაფია

ქართულენოვანი წყაროები:

- აბულაძე, ილია. *ძველი ქართული ენის ლექსიკონი*. რედაქტორები ევა მეთრეველი და ცაცა ქურციკიძე. თბილისი: მეცნიერება, 1973.
- ახალი აღთქმა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი. წმ. გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის კრიტიკულად დადგენილი ტექსტის მეორე სრული გამოცემა. თბილისი: საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, 1993.
- „ბაგრატ კურაპალატის სამართალი – ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებულის ნუსხებში შეტანილი, ბექასა და ალბულას სამართლის წიგნს დართული კანონები.“ წიგნში *სამართალი ვახტანგ მეექვსისა*, რედაქტორი ისიდორე დოლიძე. თბილისი: საბჭოთა საქართველო, 1981.
- გოდუაძე, მ. „ქართული სამართლის ენისა და XIX საუკუნის დასაწყისის ერთი განჩინების გამო.“ *მართლმსაჯულება და კანონი*, რედაქტორი ნინო ძიძიგური (2025): 91-102.
- დოლიძე, ისიდორე. *გიორგი ბრწყინვალის სამართალი*. რედაქტორი ილია აბულაძე. თბილისი, 1957.
- დოლიძე, ისიდორე. *სამართალი ვახტანგ მეექვსისა*. თბილისი: საბჭოთა საქართველო, 1981.
- დოლიძე, ისიდორე. *ძველი ქართული სამართალი*. რედაქტორი ილია აბულაძე. თბილისი, 1953.
- ეგნატაშვილი, ბერი. „ახალი ქართლის ცხოვრება.“ წიგნში *ქართლის ცხოვრება*, გამოცემული სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. 2. თბილისი, 1959.
- კეკელია, მერაბ. „გასამრჯელო.“ წიგნში *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია*, ტ. 3. თბილისი, 1978.
- კეკელიძე, ლადო. „ჰომოლოგია.“ წიგნში *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია*, ტ. 11. თბილისი, 1987.
- ორბელიანი, სულხან-საბა. *ლექსიკონი ქართული*. რედაქტორი სოლომონ იორდანაშვილი. თბილისი: სახელგამი, 1949.
- რუხაძე, ტარიელ. *ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან (XV-XVIII)*. თბილისი, 1960.
- „სამართალი ბატონისშვილის ვახტანგისა.“ წიგნში *ქართული სამართლის ძეგლები*, გამოცემული ისიდორე დოლიძის მიერ, ტ. 1. თბილისი, 1963.
- საქართველოს სიძველენი*. რედაქტორი ექვთიმე თაყაიშვილი. ტ. 2, ტფილისი, 1909; ტ. 3, ტფილისი, 1910.
- სურგულაძე, მზია. *ქართული საისტორიო აქტები, XI-XV სს*. თბილისი: არტანუჯი, 2006.

ქართლის ცხოვრება. გამოცემული დავით ჩუბინაშვილის მიერ. ნაწ. 2, 1854.

ქართული სამართლის ძეგლები. გამოცემული ისიდორე დოლიძის მიერ. ტ. 1-6. თბილისი, 1963-1977.

ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. 6. ისიდორე დოლიძის საერთო რედაქციით. თბილისი: მეცნიერება, 1977.

ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი. ილია აბულაძის, აკაკი შანიძის, ივანე იმნაიშვილისა და სხვა ავტორთა ლექსიკონური წყაროების მიხედვით. შემდგენელი გრ. რუხაძე, რედაქტორი გ. კოპლატაძე. თბილისი: საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა, 2008.

ჯავახიშვილი, ივანე. ქართული სამართლის ისტორია. წიგნი მეორე, ნაკვეთი მეორე. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1929.

წიგნნი ძუელისა აღთქუმისანი, შესაქმისად, გამოსლვათად. ყველა არსებული ხელნაწერის მიხედვით გამოსაცემად მოამზადეს ბაქარ გიგინეიშვილმა და ცოტნე კიკვიძემ. თბილისი, 1989.

უცხოენოვანი წყაროები:

„Заголовок Троицкого I списка, Пространной редакции.“ В *Правда Русская*.

Под ред. акад. Б. Д. Грекова. Т. I. Тексты. Подгот. к печати В. П.

Любимов и др. Москва; Ленинград: Издательство АН СССР, 1940.

Словари и энциклопедии на Академике. „Головщина“.

ელექტრონული რესურსები, ვებგვერდები:

https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/437739/1/Qartuli_Saistorio_Aqtebi_XI-XVss.pdf

<https://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcg/cauc/mgeo/ksdz/ksdz1/ksdz1.htm?ksdz1014.htm>

<https://kvispalitra.ge/article/37061-sasamarthlo-eklesiis-ezoshi/>

<https://en.wiktionary.org/wiki/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0>

https://en.wikipedia.org/wiki/Blood_quantum_laws

https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/150983/5/Pirta_Anotirebuli_Leqsikoni_2004_Gateqstebuli.pdf

<http://guriismoambe.com/archives/127172>

<http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=term&d=44&t=45282>

ON THE CONCEPT AND TERM OF “BLOOD” IN GEORGIAN LAW

MARIAM GODUADZE

Supreme Court of Georgia,

Editor, Criminal Cases Chamber Secretariat, Georgia

mariam.goduadze.1@iliauni.edu.ge

Abstract. In everyday administrative language, the legal concept of “blood law” (“siskhlis samartali”) is gradually being supplanted by the foreign-derived “crimin-” formant. This mirrors the trend in English, where traditional terms like “penal law” or “felony” have progressively receded in favor of the more technocratic “criminal justice” – a shift also evident in corpus data. Nowadays, Georgian usage increasingly features forms such as “criminal law” (“kriminaluri samartali”), “criminal department”, “criminal” (“kriminali”), “criminalistics”, “criminal analysis”, “criminal authority” (crime boss), “criminogenic situation”, “criminal incident”, and so forth.

A risk is emerging that the term “blood law” (“siskhlis samartali”) will remain confined solely to the legal code itself, while a new dominant term – “criminal justice” (“kriminaluri samartali/iurisprudentsia”) – takes hold within the unified police and prosecutorial systems, administrative and bureaucratic discourse, and standardized university curricula.

Consequently, the traditional, ancient layer of Georgian terminology risks being gradually lost, even though “blood law” – as a term possessing the capacity for “cultural resistance” – was not replaced by its Russian equivalent (“ugolovnoe pravo”), despite the prolonged dominance of the Russian legal system in Georgia.

The article analyzes the nature of the term within Kartvelian linguistic strata (Megrelian “ziskher”, Svan “ziskh”) and its evolution from an act of vengeance into a complex legal-compensatory system. Drawing on the legal codes of Beka-Aghbugha and Bagrat Kuropalates, the study demonstrates the influence of social hierarchy on the “price of blood” and illustrates how inflationary processes – triggered by the 11th-century “silver crisis” – were reflected in forms of punishment. The paper also examines the term's relationship with Judean and Greek civilizational models, as well as the historical memory embedded in Georgian legal language regarding the concept of “blood”.*

Keywords: Blood law/criminal law, Beka-Aghbugha, corpus research, “sapiro”, “siskhlis daurveba” (blood settlement).

* A presentation on the aforementioned article was delivered at the international conference dedicated to the 150th anniversary of the birth of Ivane Javakhishvili, held at Tbilisi State University in 2026.

პროცედურული სამართლიანობის სოციალურ- ფსიქოლოგიური თეორია და მისი გავლენა ლეგიტიმაციის ფორმირებაზე

ეკა გოგიჩაიშვილი

ქართულ-ამერიკული უნივერსიტეტი (GAU),
სამართლის, სოციალური მეცნიერებების და
დიპლომატიის სკოლის დოქტორანტი, საქართველო
gogichaishvili.eka@gmail.com

რეზიუმე. სტატიის მიზანია ტომ ტაილერის (Tom R. Tyler) ფუნდამენტურ ნაშრომზე „*Why People Obey the Law*“ დაფუძნებული პროცედურული სამართლიანობის (procedural justice, procedural fairness, 1984) სოციალურ-ფსიქოლოგიური თეორიის განხილვა და მისი გავლენის წარმოჩენა ლეგიტიმაციის ფორმირებაზე.

კანონისადმი დამორჩილება იმაზე უფრო ღრმად არის დაკავშირებული ადამიანის ფსიქოლოგიურ და სოციალურ განცდებთან, ვიდრე აქამდე მოიაზრებოდა და მისი გაძლიერება შესაძლებელია მაშინ, როდესაც ხელისუფლება იყენებს პროცედურული სამართლიანობის პრინციპებს. ის პირდაპირ კავშირშია სამართლიანობის აღქმასთან, ინსტიტუციების ლეგიტიმაციასთან და ვითარდება ყო-

ველდლიური ურთიერთობებისა და გამოცდილების დაგროვების ერთგვარ პროცესად, სადაც წამყვანი იდენტობისა და ღირსების აღიარების ნაწილია.

მართლმსაჯულების სისტემაში ეს პროცესი ხშირად აწყდება მკაფიო დისონანსს დეკლარირებულ სამართლებრივ მექანიზმებსა და მოქალაქეთა რეალურ აღქმებს შორის. აღნიშნული ხარვეზი იწვევს მოქალაქეთა გაუცხოებას, ხშირად ლეგიტიმაციის „ეროზიას“, პოლიტიკურ ნიჭილიზმს და სამართლიანობის აღქმის დეფიციტს. ამ ფონზე, საზოგადოების მთავარი გამოწვევაა, არა მხოლოდ სწორი გადაწყვეტილებების მიღება, არამედ სამართლიანი პროცესების უზრუნველყოფა.

საკითხის მოცულობიდან გამომდინარე, ნაშრომი ამ ეტაპზე ფოკუსირებულია მხოლოდ თეორიულ-კონცეპტუალურ ანალიზზე, რაც წარმოადგენს საფუძველს შემდგომი ემპირიული კვლევისთვის საქართველოს კონტექსტში.

საკვანძო სიტყვები: პროცედურული სამართლიანობა; სოციალურ-ფსიქოლოგიური თეორია; სასამართლო სისტემის ნდობა; კანონისადმი ნებაყოფლობითი მორჩილება; ინსტიტუციური ლეგიტიმაცია.

შესავალი

თანამედროვე საჯარო მმართველობის პარადიგმაში კანონის დაცვა არ არის მხოლოდ კონტროლის შედეგი, ეს არის სამართლიანობის აღქმის შედეგი. თუ ტრადიციული მიდგომები ხაზს უსვამდა სანქციებისა და იძულების მნიშვნელობას, თანამედროვე კვლევებმა აჩვენა, რომ ნებაყოფლობითი და მორალურად მოტივირებული დამორჩილება უფრო ეფექტიანია. თუ პროცესი სამართლიანად აღიქმება, ადამიანები ემორჩილებიან წესებს მაშინაც კი, როცა შედეგი მათთვის არახელსაყრელია. შესაბამისად, მზარდია ინტერესი რეგულირების იმ მიდგომების მიმართ, რომლებიც ეფუძნება პროცედურულ სამართლიანობას.

მართლმსაჯულების სისტემაში, ეს პროცესი ხშირად აწყდება მკაფიო დისონანსს დეკლარირებულ სამართლებრივ მექანიზმებსა და მოქალაქეთა რეალურ აღქმებს შორის. აღნიშნული იწვევს მოქალაქეთა გაუცხოებას, ლეგიტიმაციის „ეროზიას“, პოლიტიკურ ნიჭილიზმს და სამართლიანობის აღქმის დეფიციტს. ამ ფონზე, საზოგადოების მთავარი გამოწვევაა, არა მხოლოდ სწორი გადაწყვეტილებების მიღება, არამედ სამართლიანი პროცესების უზრუნველყოფა.

სტატიის მიზანია ტომ ტაილერის (Tom R. Tyler) ფუნდამენტურ ნაშრომზე „*Why People Obey the Law*“ დაფუძნებული პროცედურული სამართლიანობის (procedural justice, procedural fairness, 1984) სოციალურ-ფსიქოლოგიური თეორიის განხილვა და მისი გავლენის წარმოჩენა ლეგიტიმაციის ფორმირებაზე.

კვლევა ეფუძნება დოქტრინულ, თეორიულ და ინტერდისციპლინურ ანალიზს, რომელიც აერთიანებს სამართლის, სოციალური ფსიქოლოგიისა და ინსტიტუციური ლეგიტიმაციის

თეორიების კრიტიკულ გააზრებას. საკითხის მოცულობიდან გამომდინარე, ნაშრომი ამ ეტაპზე ფოკუსირებულია მხოლოდ თეორიულ-კონცეპტუალურ ანალიზზე, რაც მომავალში საქართველოს კონტექსტის სიღრმისეული კვლევის საფუძველს ქმნის.

1. პროცედურული სამართლიანობის თეორიული ჩარჩო

ვინაიდან სამართლის არსი სოციალური ქცევის რეგულირება და სტანდარტიზაციაა, გამართლებულია, რომ ის განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს საკუთარი სისტემის რეგულირებას პროცედურების მეშვეობით. სწორედ ამიტომ, პროცედურის ფსიქოლოგიის მეცნიერული შესწავლაც სამართლებრივი პროცედურების კვლევით დაიწყო. ეს კი, სამართალს აქცევს ბუნებრივ სივრცედ სხვადასხვა პროცედურის ქცევითი შედეგების განხილვისა და ანალიზისთვის. თუ ფსიქოლოგიისთვის პროცედურული სამართლიანობა ნიშნავს ინდივიდთა რეაქციებს იმ ნორმებსა და სტანდარტებზე, რომლებიც მართავს სოციალურ პროცესებს, იურისტისთვის საპროცესო სამართალი ნიშნავს იმ წესებს, რომლებიც აწესრიგებს და აყალიბებს სამართლებრივი გადაწყვეტილების მიღების პროცესს – „საშუალებებს, რომელთა მეშვეობითაც უფლებები ინარჩუნებენ ძალას ან აღდგებიან“.¹

აღსანიშნავია, რომ ტერმინი „პროცედურული სამართლიანობა“ (procedural justice) სამართალში ბევრად ადრე იყენებდნენ, ვიდრე ის მიიღებდა თავის სპეციფიკურ მნიშვნელობას ფსიქოლოგიასა და სხვა სოციალურ მეცნიერებებში. როგორც ფსიქოლოგია, ისე სამართალი აღიარებს, რომ პროცედურები შეიძლება შეფასდეს როგორც ობიექტური კრიტერიუმების საფუძველზე, ასევე იმ კმაყოფილების, დამოკიდებულებებისა და ქცევის მიხედვით, რომელსაც ეს პროცედურები იწვევს. ისევე როგორც პროცედურული სამართლიანობის ფსიქოლოგიური კვლევები იყოფა ობიექტური შედეგებისა და სუბიექტური შედეგების შესწავლად, სამართლებრივ ანალიზშიც განასხვავებენ კონკრეტული პროცედურის ობიექტურ სამართლიანობას და მის სავარაუდო გავლენას იმ ადამიანების განცდებსა და რწმენებზე, ვინც მას აწყდება.

სამართალში ობიექტური და სუბიექტური სამართლიანობის განსხვავება განსაკუთრებით მკაფიოდ ჩანს იმ ნაწილში, სადაც პროცედურები არა მხოლოდ სამართლიანი უნდა იყოს, არამედ სამართლიანადაც უნდა აღიქმებოდეს. იმ ობიექტურ კრიტერიუმებს შორის, რომლებიც სამართალში გამოიყენება პროცედურის შესაფასებლად ყველაზე მნიშვნელოვანია: თუ რამდენად აკმაყოფილებს შედეგები სამართლიანობისა და თანმიმდევრულობის სტანდარტებს, გადაწყვეტილებების სიზუსტეს, პროცედურის ხარჯისა და ეფექტიანობის სტანდარტებს.

¹ E. Allan Lind and Tom R. Tyler, *The Social Psychology of Procedural Justice*, Critical Issues in Social Justice (New York: Plenum Press, 1988), 3-7.

ისტორიულად, სამართლიანობის იდეა უკავშირდება „განაწილებით სამართლიანობას“ (distributive justice), რაც გულისხმობს რესურსებისა და სარგებლის სამართლიან განაწილებას. თუმცა, XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ყურადღება გადავიდა პროცესზე – თუ როგორ მიიღებოდა გადაწყვეტილებები. პროცედურული სამართლიანობა სწორედ ამ წიაღში ჩაისახა და მოიცავდა იმ წესებისა და პროცესების ერთობლიობას, რომლითაც მიიღებოდა გადაწყვეტილებები.

ჯონ ტიბომ და ლორენს უოლკერმა (John Thibaut და Laurens Walker (1975) თავიანთ უმნიშვნელოვანეს ნაშრომში „*Procedural Justice: A Psychological Analysis*“ პირველად ჩამოაყალიბეს პროცედურული სამართლიანობის ძირითადი კონცეფცია და ექსპერიმენტულად აჩვენეს, რომ ადამიანებისთვის მნიშვნელოვანია გადაწყვეტილების მიღების პროცესში მონაწილეობის შესაძლებლობა. მათ კვლევებში დადგინდა, რომ სისხლის სამართლის პროცესები, სადაც მოქალაქეებს ჰქონდათ მონაწილეობის („voice“) შესაძლებლობა, აღიქმებოდა როგორც უფრო სამართლიანი, მიუხედავად შედეგისა. სწორედ „ხმა“ არის მათი არგუმენტის ცენტრალური ელემენტი, რომელიც უზრუნველყოფდა პროცესზე კონტროლის განცდას – მოქალაქეებს საშუალებას აძლევდა ჩართულიყვნენ ძალაუფლებრივ ურთიერთობაში სახელმწიფოსთან და გარკვეულწილად, გავლენა მოეხდინათ პროცესის შედეგებზე. ეს თეორია ჩასახვისთანავე დგას იდეაზე, რომ ადამიანი, რომელიც ექვემდებარება სხვის გადაწყვეტილებას, უნდა სარგებლობდეს სამართლიანი შესაძლებლობით, რომ გადაწყვეტილების მიმღების წინაშე (ეს იქნება პოლიციელი, მოსამართლე თუ სახელმწიფოს სხვა წარმომადგენელი) წარმოადგინოს საკუთარი თავი. ეს მიდგომა ცნობილი გახდა, როგორც პროცედურული სამართლიანობის „კონტროლის მოდელი“, რადგან ის ყურადღებას ამახვილებდა უფრო გადაწყვეტილების მიღებისა და პროცესის კონტროლზე და ნაკლებად შედეგებზე.

მოგვიანებით, პროცესის კონტროლის მნიშვნელობას ხაზს უსვამს ჯერალდ ლევენტალი (Gerald Leventhal (1980) და შემოაქვს პროცედურული სამართლიანობის შეფასების ექვსი კრიტერიუმი:

1. **თანმიმდევრულობა** (consistency) დროისა და ადამიანების მიხედვით;
2. **მიკერძოების გამორიცხვა** (bias suppression) პირადი ინტერესების გავლენის შეზღუდვა;
3. **სიზუსტე** (accuracy) სწორი ინფორმაციის გამოყენება;
4. **გამოსწორებადობა** (correctability) არასწორი გადაწყვეტილებების გადახედვა;
5. **წარმომადგენლობითობა** (representativeness) ყველა ჯგუფის ინტერესების ასახვა;
6. **ეთიკურობა** (ethicality) მორალურ და ეთიკურ სტანდარტებთან შესაბამისობა.

თუმცა, ლევენტალი იმასაც ამტკიცებდა, რომ ეს წესები ყოველთვის ერთნაირად არ გამოიყენება – ადამიანები სხვადასხვა სიტუაციაში, სხვადასხვა კრიტერიუმს ანიჭებენ მნიშვნელობას.

1984 წლიდან, ტომ ტაილერმა და ალან ლინდმა (Tom R. Tyler & E. Allan Lind) დაიწეს პროცედურული სამართლიანობის იდეების ემპირიული და თეორიული საწყისების ფორმულირება სტატიებში, ხოლო 1988 წელს, წარმოადგინეს სრულად ჩამოყალიბებული თეორია წიგნის სახით – „*The Social Psychology of Procedural Justice*“. პროცედურული სამართლიანობის თეორია, რომელიც დიდი ხანია სოციალურ-ფსიქოლოგიური ლეგიტიმაციის ლიტერატურის კონცეპტუალურ საყრდენად ითვლება, მოიცავს ოთხ ძირითად ელემენტს:

1. **ხმა** (Voice) – პროცესში მონაწილეობის შესაძლებლობა;
2. **ნეიტრალობა** (Neutrality) – მიუკერძოებელი, ობიექტური გადაწყვეტილება;
3. **პატივისცემა** (Respect) – ღირსების აღიარება;
4. **ნდობა** (Trustworthiness) – ავტორიტეტის კეთილსინდისიერების აღქმა.

შემდგომში, ეს კომპონენტები დაჯგუფდა ორ განზომილებად (Blader & Tyler, 2009): სამართლიანობის ტიპი (type of justice) და სამართლიანობის წყარო (source of justice), ხოლო მოგვიანებით, დაემატა ახალი, დამოუკიდებელი ცვლადი – შეფასებების გაზომვის დრო (ვერდიქტამდე ან ვერდიქტის შემდეგ).

პროცედურული სამართლიანობის მთავარი იდეა, რომ ადამიანები ემორჩილებიან წესებს მაშინაც კი, როცა შედეგი მათთვის არახელსაყრელია, თუ პროცესი სამართლიანად აღიქმება, თანდათან განვითარდა და გაფართოვდა. მისი სოციალურ-ფსიქოლოგიური მხარე ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, თუ როგორ აღიქვამენ ადამიანები ავტორიტეტებს და როგორ ყალიბდება მათი დამოკიდებულებები. თეორიის თანახმად: როგორც წესი, ადამიანები აფასებენ პროცესებს ემოციური და ნორმატიული კრიტერიუმებით. სამართლიანი მოპყრობა ნიშნავს შენს ღირებულებას საზოგადოებაში და შენს მიღებას „სისტემის წევრად“. შესაბამისად, სამართლიანობის აღქმა ქმნის იდენტობისა და კუთვნილების განცდას, რაც კრიტიკულად მნიშვნელოვანია საკუთარი თავის სისტემის ნაწილად მოაზრებისათვის და სწორედ მას მივყავართ საბოლოოდ ნდობამდე.²

შედეგად, პროცედურული სამართლიანობა დამკვიდრდა იდენტობისა და ღირსების აღიარების თეორიად, რომლის მიხედვითაც, სამართლიანი პროცესი აყალიბებს ლეგიტიმაციას, ხოლო ლეგიტიმაცია – მორჩილებას. თეორიის თანახმად, ადამიანები ემორჩილებიან წესებს, რადგან სისტემას აღიქვამენ ლეგიტიმურად და სამართლიანად. შესაბამისად, სამართლიანობაზე დაფუძნებული მიდგომები ხელისუფლების განხორციელებას განიხილავს, როგორც ურთიერთობას სახელმწიფო ძალაუფლების მატარებლებსა და იმ პირებს შორის, რომლებიც ამ ძალაუფლებას ექვემდებარებიან.³

² Lind and Tyler.

³ Kristen Rundle, “Administrative Discretion and Governing Relationships: Situating Procedural Fairness,” in *Procedural Justice and Relational Theory: Empirical, Philosophical, and Legal Perspectives*, ed. Denise Meyerson, Catriona Mackenzie, and Therese MacDermott (London: Routledge, 2020), 237, <https://doi.org/10.4324/9780429317248>.

პროცედურული სამართლიანობა შეიძლება ჩაითვალოს მნიშვნელოვან ფაქტორად არა მხოლოდ ცალკეული გადაწყვეტილებების მიმართ დადებითი რეაქციების ფორმირებაში, არამედ მოქალაქეთა კმაყოფილების ზრდაში და სამართლისა და სამართლებრივი ავტორიტეტის (მოსამართლე, პოლიციელი) ლეგიტიმურობის აღქმაში. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ „ხმის უფლების“ მნიშვნელობა შეიძლება არ იყოს უნივერსალური. პროცესის კონტროლის ეფექტი დამოკიდებულია იმაზე, სჯერა თუ არა ადამიანს, რომ გადაწყვეტილების მიმღები რეალურად ითვალისწინებს მის ნათქვამს ანუ მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ საუბრის უფლება, არამედ განცდა, რომ მათი აზრი რეალურად იქნა მოსმენილი და გათვალისწინებული.

ტომ ტაილერის თეორიის განვითარების შემდეგი ეტაპია „ინვარიანტულობის თეზისი“, რომელიც ამტკიცებს, რომ პროცედურულ სამართლიანობას, რომელიც ეფუძნება ხმას, მიუკერძოებლობას, გამჭვირვალობასა და სამართლიანობას, შეუძლია გადალახოს კულტურული, რასობრივი, სოციალურ-ეკონომიკური და ინდივიდუალური განსხვავებები და უნივერსალურად იმოქმედოს ლეგიტიმაციის აღქმებზე. თუმცა, ეს იდეა მოგვიანებით გარკვეულწილად, გაკრიტიკდა ემპირიულ კვლევებში⁴, რომლებიც კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებენ მის სრულ უნივერსალურობას.

შემდგომ ეტაპზე, ჯონათან ტრინკნერმა და ტომ ტაილერმა⁵ თეორიას დაამატეს მესამე განზომილება – ავტორიტეტის საზღვარი (boundary of authority), რომლის მიხედვითაც, ძალაუფლების გადამეტება ან საზღვრების დარღვევა აუქმებს სხვა პროცედურული სამართლიანობის ელემენტებს და იწვევს ლეგიტიმაციის დაკარგვას. ეს საკითხი განსაკუთრებით აქტუალურია თანამედროვე საზოგადოებაში, რადგან ხშირად უკავშირდება ლეგიტიმაციისა და ეფექტიანობის ერთდროულ შემცირებას.

ბოლო ათწლეულებში პროცედურული სამართლიანობის კვლევა მნიშვნელოვნად გაფართოვდა და გასცდა ჯონ ტიბოს და ლორენს უოლკერის თავდაპირველ მოდელს, რომელიც ძირითადად, პროცესზე კონტროლის, პროცედურული სამართლიანობის აღქმის, შედეგით კმაყოფილებისა და პროცედურული პრეფერენციების ურთიერთკავშირს იკვლევდა. თანამედროვე კვლევები პროცედურულ სამართლიანობას უკვე განიხილავს როგორც სხვადასხვა სოციალური და ქცევითი პროცესის მიზეზსა და შედეგს, ხოლო განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს მის მნიშვნელობაზე ლეგიტიმაციის ფორმირების პროცესში.

⁴ Robin S. Engel, “Explaining Citizens’ Perceptions of Future Expectations of Police Behavior: The Meaning of Procedural Justice,” *Criminal Justice and Behavior* 32, no. 5 (2005): 465–487; Kristina Murphy and Adrian Cherney, “Fostering Cooperation with the Police: How Do Ethnic Minorities in Australia Respond to Procedural Justice-Based Policing?,” *Australian & New Zealand Journal of Criminology* 44, no. 2 (2011): 235–257.

⁵ Jonathan Trinkner and Tom R. Tyler, “Cultural Conformity and the Legitimacy of Law,” *Law and Human Behavior* 40, no. 4 (2016): 400.

პროცედურული სამართლიანობის კვლევაში ერთ-ერთი უახლესი, მნიშვნელოვანი გაფართოება არის გადაწყვეტილების მიმღები ავტორიტეტებისა და ინსტიტუტების შეფასებების ჩართვა. მიუხედავად იმისა, რომ ჯონ ტიბო და ლორენს უოლკერი აღიარებდნენ, რომ სამართლიანი პროცედურების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფუნქციაა, ავტორიტეტებს მიეცეთ არაპოპულარული გადაწყვეტილებების მიღების უფლება ისე, რომ არ დაზიანდეს მათი ლეგიტიმურობა, ახალ კვლევაში უკვე აქცენტი გადაიტანეს დავის გადაწყვეტილებით მონაწილეთა კმაყოფილებაზე და ჩამოაქვეითეს ავტორიტეტების შეფასების ნაწილი.

აღნიშნულმა კვლევებმა ერთმნიშვნელოვნად აჩვენა, რომ პროცედურული სამართლიანობა გავლენას ახდენს როგორც ავტორიტეტების შეფასებაზე, ისე პირად კმაყოფილებაზე. მისი გავლენა უფრო ძლიერია მაშინ, როდესაც ხდება ავტორიტეტებისა და ინსტიტუტების შეფასება. ანუ, მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანი პროცედურულ სამართლიანობას თვითინტერესზე დაფუძნებული მოდელით უყურებს თუ ჯგუფურ იდენტიფიკაციაზე დაფუძნებული მოდელით, ორივე შემთხვევაში მოსალოდნელია, რომ პროცედურული სამართლიანობის შეფასებები განსაკუთრებით ძლიერ კოგნიტურ და ემოციურ კავშირში იქნება იმ ჯგუფთან, რომელიც ამ პროცედურას ადგენს. ანუ, პროცედურული სამართლიანობა აძლიერებს ჯგუფებისა და ინსტიტუტების მიმართ ერთგულებასა და ვალდებულების გრძნობას.

პროცედურული სამართლიანობის თეორიის განვითარების კულმინაციური ეტაპია სუბიექტური განცდების შემდეგ „ქცევის“ შემოტანა კვლევის არეალში (დავის წარმოების ქცევა, დავალების შესრულება, გადაწყვეტილებებისა და კანონებისადმი მორჩილება, ხმის მიცემა, პროტესტის ქცევა, ინსტიტუციურ აქტივობებში მონაწილეობა და სამუშაოს შესრულება). ვინაიდან პროცედურული სამართლიანობის ეფექტები ვლინდება ყოველდღიურ, რუტინულ სოციალურ ურთიერთობებშიც, პროცედურული სამართლიანობის ეფექტი სცდება გადაწყვეტილების მიღების კონტექსტს და გავლენას ახდენს არა მხოლოდ დამოკიდებულებებსა და რწმენებზე, არამედ ქცევის ფორმირებაზეც.

2. ლეგიტიმაცია (ფსიქოლოგიური ახსნა)

ლეგიტიმაციის კონცეფციას დიდი ისტორია აქვს სოციალურ აზროვნებასა და ფსიქოლოგიაში და ის სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება თანამედროვე პოლიტიკური, სამართლებრივი და სოციალური სისტემების დინამიკის კვლევებში.

სოციალურ-ფსიქოლოგიური, ორგანიზაციული, დიალოგური და ინსტიტუციური ლეგიტიმაციის მკვლევრები ამ ცნებას სხვადასხვა პერსპექტივიდან განიხილავენ. მიუხედავად ამისა, ლიტერატურაში წარმოდგენილ განსაზღვრებებს საერთო მახასიათებლები მაინც აქვთ.

პირველ ყოვლისა, მკვლევრები თანხმდებიან, რომ ლეგიტიმაცია არა სტატიკური, არამედ უწყვეტი პროცესია, სოციალურად კონსტრუირებულია და შეესაბამება კულტურულ რწმენებს, ნორმებსა და ღირებულებებს როგორც ლოკალურ, ისე ფართო კონტექსტში. მეორე მხრივ, მიუხედავად იმისა, რომ ლეგიტიმაცია ინდივიდუალური აღქმაა, ის მაინც კოლექტიურ დონეზე გროვდება და ობიექტივდება. მესამე – კოლექტიური ლეგიტიმაცია დამოკიდებულია იმ მოქალაქეთა უმრავლესობის კონსენსუსზე, რომლებიც ამ ლეგიტიმაციის წყაროზე (მაგალითად: პოლიციაზე, სასამართლოზე) არიან დამოკიდებულნი. მოქალაქეთა ქცევები ამყარებს სოციალურ წესრიგს, რის შედეგადაც „რაც არის“ გადაიქცევა „რაც სწორია“ – დ. დაბოლოს, ლეგიტიმაციის კოლექტიურ კონსტრუქციას აქვს კოგნიტიური, ობიექტური და ნორმატიული განზომილებები.

ლეგიტიმაციის კლასიკური თეორია უკავშირდება თანამედროვე სოციოლოგიის ერთ-ერთ ფუძემდებელს მაქს ვებერს⁶, რომელიც მას განიხილავდა, როგორც ძალაუფლების სტაბილურობის საფუძველს და გამოყოფდა მის სამ ტიპს: ტრადიციული, ქარიზმატული და რაციონალურ-ლეგალური. მისი მტკიცებულებით ლეგიტიმაცია დამოკიდებულია ადამიანების შინაგან აღქმაზე, რომ არსებული ხელისუფლება არის „სამართლიანი“ და „სწორი“. სწორედ ეს „შინაგანი მიღება“ უზრუნველყოფს სოციალური წესრიგის სტაბილურობას და ხსნის, თუ რატომ ემორჩილებიან ადამიანები კანონებს.

თანამედროვე სოციალურ-ფსიქოლოგიური მიდგომა ამ კონცეფციას კიდევ უფრო ავითარებს და ლეგიტიმაციას განიხილავს, როგორც სუბიექტურ აღქმას, რომელიც ეფუძნება მოქალაქეთა ყოველდღიურ ურთიერთობებს და გამოცდილებას. **ლეგიტიმაცია არის პროცესი, რომლის მეშვეობითაც სუბიექტები რწმუნდებიან ობიექტის ნორმატიულ ლეგიტიმურობაში**.⁷ ლეგიტიმაცია შესაძლებელია მოხდეს გაცნობიერებული ძალისხმევის შედეგად, რომლის მიზანია გავლენის მოხდენა რწმენაზე – თუ რა არის ნორმატიულად გამართლებული. შესაბამისად, ლეგიტიმაცია ის პროცესია, რომლის საშუალებითაც აქტორები იწყებენ ობიექტის ნორმატიულ ლეგიტიმურობაში დარწმუნებას. ის ინსტიტუციური ძალაუფლებისა და როლის დადგენას/აღიარებას მიემართება, ნდობა კი, ამ როლის შესრულებას და განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ხელისუფლების ინსტიტუციური მოწყობის წარმატებისთვის, ვინაიდან ძნელია გავლენა მოახდინო საზოგადოებაზე მხოლოდ ძალაუფლების ფლობითა და გამოყენებით.⁸ ხალხისგან ნებაყოფლობითი თანხმობის მოპოვების შესაძლებლობა ზრდის

⁶ Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (1922), ed. Guenther Roth and Claus Wittich (Berkeley: University of California Press, 1978), 212.

⁷ Christopher A. Thomas, "The Uses and Abuses of Legitimacy in International Law," *Oxford Journal of Legal Studies* 34, no. 4 (2014): 742.

⁸ Jonathan Jackson et al., *Just Authority?: Trust in the Police in England and Wales* (London: Routledge, 2013), 5.

ეფექტიანობას სისტემის კრიზისის პერიოდებში. ეს ის ძალაუფლების წყაროა, რომელიც შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას ნდობის აღსადგენად.⁹

პიტერ ბერგერი და თომას ლუკმანი¹⁰ ლეგიტიმაციას განსაზღვრავენ, როგორც „ინსტიტუციური წყობის კანონიერების მტკიცებისა და დასაბუთების პროცესს“. ¹¹ ისინი გამოყოფენ ლეგიტიმაციის ოთხ თანმიმდევრულ დონეს:

1. **ადამიანური გამოცდილების ლინგვისტური ობიექტივაცია** – ისეთი ლექსიკის შექმნა, რომლის მეშვეობითაც ლეგიტიმაცია შეიძლება გადაიცეს სხვაზე;
2. **რუდიმენტული მორალური დებულებების ფორმულირება** – მარტივი მორალური პრინციპების შექმნა, რომლებიც ამართლებს ქცევას;
3. **სხვადასხვა ინსტიტუციური სფეროების ლეგიტიმაციისთვის გამოკვეთილი თეორიების შექმნა** – საზოგადოების მიერ სისტემურად ახსნის მცდელობა, თუ რატომ უნდა არსებობდეს წესები და ინსტიტუტები;
4. **სიმბოლური უნივერსოს განვითარება** – ეს უკვე არის აზროვნების სისტემა და ლეგიტიმაციის ყველაზე მაღალი დონე, რომელიც ქმნის განცდას, რომ არსებული წესრიგი ბუნებრივი და სწორია. ამ დონეზე კანონი, მორალი, სახელმწიფო და ყოველდღიური ქცევა ერთმანეთს ებმება და აზრს იძენს ერთიან სიმბოლურ მთლიანობაში.

ლეგიტიმაციის პროცესი პირდაპირ არ არის დაკავშირებული იმ ლეგიტიმურობის ხარისხთან, რომელსაც მისი ობიექტი ფლობს. სისტემებს, რომლებიც ადრე სარგებლობდნენ ლეგიტიმურობით და ფლობდნენ მეტად განვითარებულ ლეგიტიმაციის აპარატს, შესაძლოა დროში დაუქვეითდეთ ლეგიტიმაცია. ამის თვალსაჩინო მაგალითია წმინდა რომის იმპერიის დაცემა. ანალოგიურად, ქმედებები და იდეები, რომლებიც ადრე სრულიად არალეგიტიმურად ითვლებოდა, შეიძლება გახდეს ინტენსიური ლეგიტიმაციის სტრატეგიების ობიექტი. მაგალითად, 2003 წელს, აშშ-ის მიერ ერაყში შეჭრის გამართლების მცდელობა, როგორც პრევენციული თავდაცვა და „ახალი საფრთხის“ – ტერორიზმის აღკვეთა.¹²

ქართველი მეცნიერისა და იურისტის ლევან იზორიას მტკიცებით: ლეგიტიმაცია არის მოქმედება – სისტემაში სამართლიანობის აღიარების მუდმივი პროცესი, რომელიც საზრდოობს თავისუფალი და ღირსეული ადამიანებისგან შემდგარი საზოგადოებით. ლეგიტიმაციის საწყისების მუდმივად განახლება, გაჯანსაღება და მოქალაქისგან ახალი აღიარების მოპოვება, როგორც წესი, მიმდინარეობს საზოგადოების განვითარების ადეკვატურად, ახალი გამოწ-

⁹ Tom R. Tyler, “Psychological Perspectives on Legitimacy and Legitimation,” *Annual Review of Psychology* 57 (2006): 375.

¹⁰ Peter L. Berger and Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge* (Garden City, NY: Anchor Books, 1966), 55.

¹¹ Thomas, “The Uses and Abuses of Legitimacy,” 743.

¹² Thomas, “The Uses and Abuses of Legitimacy,” 742-743.

ვევების პარალელურად. ეს არის სამართლიანი პასუხების ძიებისა და გადაწყვეტილებების მიღების პროცესი ყველას თანამონაწილეობით. ეს პროცესი არ არის სწორხაზოვანი, მას მუდამ მოპოვება, დაცვა და ამუშავება სჭირდება. აქ სისტემატურად ხდება ლეგიტიმაციის საფუძვლებთან დაბრუნება და შემდეგ, ახალი საზოგადოებრივი მოთხოვნების გათვალისწინებით, მათი უზრუნველყოფა. ამ პროცესის არსი არის უცვლელი – სამართლიანობასთან მუდმივი დაახლოება გამოხატვის განსხვავებული ფორმებით.¹³

როდესაც ვსაუბრობთ ლეგიტიმაციის კონცეპტუალიზაციაზე, მნიშვნელოვანია ავხსნათ და ერთმანეთისაგან გავმიჯნოთ მისი ყველაზე გავრცელებული და მნიშვნელოვანი ქვესახეობები:

- 1. ლეგიტიმური (Legitimacy)** – ძალაუფლება, რომელიც აღიარებულია კანონიერად შესაბამისი აქტორების მიერ, მათ შორის, ძალაუფლების მატარებლებისა და მათი პერსონალის, იმ პირების მიერ, რომლებიც ამ ძალაუფლებას ექვემდებარებიან და მესამე მხარეების მიერ, რომელთა მხარდაჭერამ ან აღიარებამ შეიძლება ხელი შეუწყოს მის დამტკიცებას. ანუ ლეგიტიმური ნიშნავს მდგომარეობას, თვისებას, შედეგს რაც სახეზეა. სისტემა ან ლეგიტიმურია ან არა, ანუ აღიარებულია როგორც კანონიერი, სამართლიანი და მისაღები ან არა.
- 2. ლეგიტიმაცია (Legitimation)** – არის პროცესი, იმ გზის გავლა, სადაც ხდება სისტემის მიიღება როგორც სამართლიანის და მის მიმართ პოზიტიური აღქმისა და ნდობის ჩამოყალიბება.
- 3. სოციალურ-ფსიქოლოგიური ლეგიტიმაცია (Social-psychological legitimacy)** – რწმენა, რომ სახელმწიფო ინსტიტუტები ან ხელისუფლება მოქმედებენ სამართლიანად და მოქალაქეთა საუკეთესო ინტერესების გათვალისწინებით, რაც იწვევს ნებაყოფლობით დამორჩილებას. ლეგიტიმაცია ყალიბდება არა მხოლოდ სამართლებრივი ნორმების არსებობით, არამედ მოქალაქეთა გამოცდილებით სახელმწიფო ძალაუფლებასთან ურთიერთობისას. ლეგიტიმაცია წარმოიშობა მაშინ, როდესაც გადაწყვეტილების მიღების პროცესები არის გამჭვირვალე, ნეიტრალური, პატივისცემაზე დაფუძნებული და სანდო ანუ ლეგიტიმაცია ფორმირდება სამართლიანი პროცედურების საფუძველზე.¹⁴
- 4. თვითლეგიტიმაცია (Self-legitimacy)** – ძალაუფლების მატარებლების მცდელობა გაამართლონ საკუთარი ძალაუფლება საკუთარი თავის წინაშე და შექმნან „განსაკუთრებული პრესტიჟის“ მქონე იდენტობა, თითქოს გამორჩეულნი არიან სახელმწიფო ძალაუფლებისა და პრივილეგიების განხორციელებისთვის.

¹³ ლევან იზორია, *თავისუფლება – პროცესი სამართლიანობისთვის* (თბილისი: იურისტების სამყარო, 2021), 135-137.

¹⁴ Tyler, "Psychological Perspectives on Legitimacy," 375-400.

დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ თანამედროვე დემოკრატიებში, ხშირად სამართლიანობაც კი, შეიძლება აღიქმებოდეს როგორც უსამართლობა. ეს ფიქცია გამოწვეულია რამდენიმე მოვლენით: **ინსტიტუციური უნდობლობა** (მოქალაქეები თვლიან, რომ გადაწყვეტილებები მიკერძოებულია, პროცესები არ არის გამჭვირვალე და არ არსებობს რეალური „ხმის“ უფლება), **გამოცდილებითი უსამართლობა** (პირადი გამოცდილება მაგალითად, პოლიციასთან ან სასამართლოსთან, რაც ხშირად განსაზღვრავს მთლიან დამოკიდებულებას ძალაუფლების გამტარებლების მიმართ), **სოციალური უთანასწორობა, კორუფცია და ელიტური გავლენა** (თუ მოქალაქეები ხედავენ, რომ ელიტები პრივილეგირებულნი არიან და კანონი არ მოქმედებს თანაბრად), **კომუნიკაციის პრობლემა** (ხშირად ინსტიტუტები ვერ ახერხებენ ახსნან რატომ მიიღეს კონკრეტული გადაწყვეტილება და რა იყო პროცესის ლოგიკა). ამ ფონზე, ლეგიტიმაცია მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სამართლებრივი წესებისა და გადაწყვეტილებების შესრულებაში – ლეგიტიმაციის არსებობის შემთხვევაში, მოქალაქეები ემორჩილებიან კანონს **შიდა მოტივაციით**, შესაბამისად მცირდება კონტროლისა და ძალის გამოყენების საჭიროება და იზრდება თვითრეგულაცია.

3. სასამართლო სისტემა ლეგიტიმაციის კონტექსტში

„სასამართლო არის უნიკალური ინსტიტუტი, რომელიც რამდენადაც ეს ადამიანურად შესაძლებელია, ორიენტირებულია მხოლოდ პრინციპებზე და არა საარჩევნო პასუხისმგებლობაზე“.

Alexander M. Bickel (1924–1974)

“The Least Dangerous Branch – The Supreme Court at The Bar of Politics” (1962)

დემოკრატიაში სახელმწიფო ინსტიტუტებს ლეგიტიმაციის ორი შესაძლო წყარო აქვთ: პირველი არის საზოგადოებრივი მხარდაჭერა (არჩევნების გზით ან გამოკითხვით), ხოლო მეორე – ექსპერტიზა (როცა ავტორიტეტი გამართლებულია სპეციალური ცოდნითა და კომპეტენციით).

საზოგადოებრივი აზრის კვლევის დომინაციამ პოლიტიკაზე გავლენა მოახდინა სასამართლოების მიმართ მანამდე არსებულ წარმოდგენაზე – თუ გარკვეულ ეტაპზე სასამართლოთა მიმართ ნდობა დიდწილად, თავისთავადი და აღიარებული იყო, მისი სპეციფიკური ბუნების, პროფესიული და დარგობრივი ცოდნის გამო (ექსპერტიზა), დღეს, ეს უკვე საკმარისი აღარ არის.¹⁵

¹⁵ სოფო ვერძელი, „ლეგიტიმაცია და ნდობა: რას ეფუძნება სასამართლოს ძალაუფლება?“, სოციალური სამართლიანობის ცენტრი, 15 დეკემბერი, 2022, სტატია.

სასამართლო ძალაუფლებას არ იღებს და არ განიმტკიცებს არჩევნების გზით. მას არ შეუძლია ნდობის აღდგენა ხალხისაგან განახლებული მანდატის მიღებით. „თუკი ხელისუფლების პოლიტიკური შტოები საზოგადოებრივ უკმაყოფილებას ან კრიზისს, რეგულარული ან ვადამდელი არჩევნებით უპასუხებენ, სასამართლოს არა აქვს ხელახალი ლეგიტიმაციის მიღების ამგვარი მექანიზმი“.¹⁶ შესაბამისად, თანდათანობით ნდობის ინსტიტუციური კრიზისი და „ლეგიტიმაციის ეროზიის“ საფრთხე როგორც საერთაშორისო, ისე ეროვნული სასამართლოების ახალ გამოწვევად იქცა.

მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთ ისტორიულ პერიოდში სასამართლო აღიქმებოდა, როგორც „ხალხის დელეგატი“ და მოსამართლეები – როგორც საზოგადოების წარმომადგენლები, არჩეულ ხელისუფლებასთან დაპირისპირებისას არ არსებობდა მტკიცებულება, რომელიც დაადასტურებდა სასამართლოს პრეტენზიას საზოგადოებრივ ლეგიტიმაციაზე. ეს ფაქტი იძულებულს ხდიდა სასამართლო სისტემას, ეფიქრა საზოგადოებრივი ნდობის, როგორც მისი ლეგიტიმაციის წყაროს განვითარებაზე.

აღნიშნულ თავში საუბარი იქნება ისტორიაზე, თუ როგორ დაკარგა ნაწილობრივ ხელისუფლების მესამე შტომ – სასამართლომ შესაძლებლობა, თავისი ლეგიტიმაცია დაეფუძნებინა ექსპერტიზაზე და თუ როგორ მოიპოვა შესაძლებლობა, გაემყარებინა ის საზოგადოებრივი მხარდაჭერით.

პირველად, სასამართლოსადმი მხარდაჭერისა და მისი გადაწყვეტილებებისადმი დამოკიდებულების გაზომვა 1930 წელს, ჯორჯ ჰორას გელაპმა (George Horace Gallup) ამერიკაში დაიწყო და 1960 წელს დაასრულა. რამდენიმე ათწლეულის განმავლობაში უწყვეტმა გამოკითხვებმა მნიშვნელოვნად გარდაქმნა დემოკრატიული ლეგიტიმაციის გაგება. ეს იყო პირველი მცდელობა მართლმსაჯულების სისტემის ლეგიტიმაციის ახალი წყარო – საზოგადოებრივი აზრი შემოსულიყო საკვლევ არენაზე. უკვე 1980-იანი წლებიდან, „საზოგადოებრივი აზრის კულტურის“ ფორმირებასთან ერთად, გამოკითხვები საზოგადოებრივ დისკურსში იქცა ავტორიტეტულ დემოკრატიულ ლეგიტიმატორად. მუდმივი უთანხმოებებით დატვირთულ რეალობაში, დემოკრატიის აგრეგატული გაგება, სადაც საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვები თითქოს მკაფიოდ ავლენს „ხალხის ნებას“, საზოგადოებრივ ცნობიერებაში ცენტრალურ ადგილს იკავებს.

საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვების სისტემის შექმნამ შეძლო ძალაუფლების ბალანსის ცვლილება ხელისუფლების სამ შტოს შორის. დღეს კი, სასამართლო სისტემა, საზოგადოებრივ აზრთან იმაზე უფრო ახლოს დგას, ვიდრე ოდესმე და უკვე შეუძლია საკუთარი

¹⁶ Richard Mohr and Francesco Contini, „Judicial Evaluation in Context: Principles, Practices and Promise in Nine European Countries,” *European Journal of Legal Studies* 1, no. 2 (2007): 259.

ლეგიტიმაცია დააფუძნოს იმ „უმაღლეს ავტორიტეტზე“, რომლის წინაშეც ყველა თრთის. ამჟამად, საზოგადოებრივი აზრის გაგება იმდენად განუყოფელია საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვის შედეგებისგან, რომ სოციალური ლეგიტიმაციის იდეა გახდა საზოგადოებრივი მხარდაჭერის ცნების სინონიმი.¹⁷

„საზოგადოებრივი ნდობის“ ლეგიტიმაციის („Public confidence“ legitimation) თეორიის მიხედვით, საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვის დანერგვამდე, კავშირი სასამართლოს ლეგიტიმურობასა და სასამართლოს საჯარო მხარდაჭერას შორის ნაკლებად აშკარა იყო, შესაბამისად, ეს ელემენტი ნაკლებად გადაწყვეტი იყო სასამართლოს ლეგიტიმურობის დისკურსისთვის. სასამართლოზე ვრცელდებოდა მხოლოდ სამართლებრივი ექსპერტიზის ლეგიტიმაციის თეორია.

თუმცა, 1930-იანი წლებიდან, საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვების პოპულარიზაციასთან ერთად, სასამართლოებმა დაიწყეს ლეგიტიმაციის მოპოვება არა იურიდიული არგუმენტაციის სისწორით, არამედ საზოგადოებრივი მხარდაჭერის დემონსტრირებით. ბასოკი მიიჩნევს, რომ ეს პროცესი კულმინაციას აღწევს ისეთ გადაწყვეტილებებში, როგორიცაა *Dobbs vs. Jackson* (2022), სადაც უზენაესი სასამართლო ცდილობს დაუბრუნდეს „ექსპერტიზის ენას“, მაგრამ აწყდება საზოგადოებრივი ნდობის რეკორდულ ვარდნას.¹⁸ დროთა განმავლობაში ლეგალურობაზე დაფუძნებული ლეგიტიმაციიდან მოხდა ფუნდამენტური გადასვლა ლეგიტიმაციაზე – ლეგალურობის გარეშე. დღეს, უკვე მკვლევართა უმეტესობა თანხმდება, რომ აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელისუფლების მსგავსად, სასამართლო ხელისუფლებაც საკუთარი ლეგიტიმაციისთვის დამოკიდებულია საზოგადოებრივ მხარდაჭერაზე.¹⁹

ამ კონტექსტში, პროცედურული სამართლიანობა გვევლინება როგორც ინსტრუმენტი, რომლითაც სასამართლო სისტემა ცდილობს შეავსოს ექსპერტული ლეგიტიმაციის დეფიციტი. როდესაც კანონის ტექნიკური მხარე მოქალაქისთვის გაუგებარი ან მიუღებელია, სამართლიანი მოპყრობა/პროცედურები ხდება ის „დამხმარე ბალიში“ (cushion of support), რომელიც იცავს ინსტიტუტს იმ მტრული დამოკიდებულებისაგან, რომელიც შესაძლოა მოჰყვეს არაპოპულარულ გადაწყვეტილებებს.

როდესაც ვსაუბრობთ საზოგადოებრივ მხარდაჭერაზე როგორც ლეგიტიმაციის წყაროზე, აუცილებელია, კიდევ ერთხელ შევეხოთ „ლეგიტიმაციის“ ცნების გაგებას მართლმსაჯულების კონტექსტში. აღსანიშნავია, რომ დღემდე დამუშავებული სამეცნიერო ნაშრომები ძირითადად, საერთაშორისო სასამართლოების ლეგიტიმურობას იკვლევს, ანუ როგორც სისტემის

¹⁷ Or Bassok, “The Supreme Court at the Bar of Public Opinion Polls,” *Constellations* 23, no. 4 (2016): 573–584.

¹⁸ Or Bassok, “Legitimacy without Legality,” *St. Louis University Law Journal* 68, no. 1 (2023): 63–108, <https://scholarship.law.slu.edu/lj/vol68/iss1/5>

¹⁹ Or Bassok, “The Supreme Court’s New Source of Legitimacy” (Working Paper no. 13–30, 2013), 154–198.

მახასიათებელს და ნაკლები ყურადღება აქვს დათმობილი ლეგიტიმაციას, ანუ სასამართლოების ლეგიტიმურობაში საზოგადოების დარწმუნების, ახსნისა და გამართლების პროცესის შესწავლას ეროვნული სასამართლოების მაგალითზე.

სწორედ ლეგიტიმაციის თეორიის (legitimation theory) ერთ-ერთი სახეობა – ინსტიტუციური ლეგიტიმაცია წარმოადგენს კონცეპტუალურ ჩარჩოს, რომელიც აღწერს, თუ როგორ მოქმედებს სასამართლო სისტემა საკუთარი ლეგიტიმაციის შენარჩუნების პროცესში და როგორ ავლენს მის ლეგიტიმურობას ინსტიტუციურ ჩვევებსა და პრაქტიკებში.

აკადემიურ სივრცეში კვლავ მიმდინარეობს დისკუსია სოციოლოგიური ლეგიტიმაციის ზუსტი განსაზღვრებისა და იმ გამოკითხვის ფორმულირებების შესახებ, რომლებიც საჭიროა სასამართლოსადმი დიფუზური მხარდაჭერის გასაზომად. თუმცა, ბოლო ათწლეულებში, სასამართლოსადმი საზოგადოებრივი ნდობის საზომმა მეტრიკამ მოიპოვა ავტორიტეტული ინდიკატორის სტატუსი განსაკუთრებით, უზენაესი სასამართლოების შემთხვევაში.

ინსტიტუციური ლეგიტიმაცია²⁰ არის ცნება, რომელიც მიზნად ისახავს სასამართლოსადმი ხანგრძლივი საზოგადოებრივი მხარდაჭერის აღწერას, ანუ საზოგადოების ინსტიტუციურ ლოიალობას – თუ რატომ რჩებოდა სასამართლო მუდმივად ხელისუფლების ყველაზე მეტად მოწონებულ შტოდ/ინსტიტუტად. ასეთი „დიფუზური მხარდაჭერა“ სცდება კონკრეტული სასამართლო გადაწყვეტილებით კმაყოფილებას და ასახავს უფრო სტაბილურ და გრძელვადიან დამოკიდებულებას ინსტიტუტის მიმართ.

ლეგიტიმაციის ცნების გაგების შემდეგ, მისი აღსრულების ჯერი დგება და სწორედ აქ შემოდის პროცედურული სამართლიანობა – თანამედროვე სამართლებრივი სისტემის ერთ-ერთი ფუნდამენტური კონცეფცია, რომელიც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს სწორედ სასამართლო ინსტიტუტების ფუნქციონირებისას. იგი გულისხმობს არა მხოლოდ სამართლიანი გადაწყვეტილებების მიღებას, არამედ იმ პროცესების სამართლიანობასაც, რომლის საფუძველზეც ეს გადაწყვეტილებები ყალიბდება. აღნიშნული მიდგომა ამტკიცებს, რომ მოქალაქეების ნდობა სასამართლოს მიმართ მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად სამართლიანად აღიქვამენ ისინი თავად პროცესს.

სასამართლო კონტექსტში პროცედურული სამართლიანობა ოთხ ძირითად პრინციპს ეფუძნება: პირველი არის **მოსმენის უფლება**, რაც გულისხმობს, რომ პროცესის ყველა მონაწილეს უნდა ჰქონდეს საკუთარი პოზიციის სრულფასოვნად გამოხატვის შესაძლებლობა. მეორე პრინციპია **მიუკერძოებლობა**, რომელიც მოითხოვს, რომ მოსამართლე იყოს დამო-

²⁰ ზოგადი აღქმა ან ვარაუდი, რომ ამა თუ იმ ინსტიტუტის ქმედებები აღიარებული, მისაღები, გამართლებული, სასურველი და შესაბამისია სოციალურად კონსტრუირებულ ნორმების, ღირებულებების, რწმენებისა და განსაზღვრებების სისტემაში, რასაც მივყავართ ნებაყოფლობით. Peter L. Berger and Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge* (Garden City, NY: Anchor Books, 1966), 92-116.

უკიდებელი და გადაწყვეტილება მიიღოს მხოლოდ კანონისა და ფაქტების საფუძველზე. მესამე პატივისცემა, რაც გულისხმობს პროცესის ყველა მონაწილის ღირსეულად მოპყრობას. მეოთხე კი, **სანდლობა**, რომელიც დაკავშირებულია სასამართლოს კეთილსინდისიერ და გამჭვირვალე მოქმედებასთან.

პროცედურული სამართლიანობის თეორია ხაზს უსვამს პროცესთან სამართლებრივი შედეგის შესაბამისობის ფუნდამენტურ მნიშვნელობას მოქალაქეთა კმაყოფილების ჩამოყალიბებაში და სასამართლოს ლეგიტიმაციის გაძლიერებაში. პროცედურული სამართლიანობის ხარისხი პირდაპირ პროპორციამაა სასამართლოს მიმართ მოქალაქეთა აღქმის ფორმირებასთან.

მიუხედავად მისი მნიშვნელობისა, პრაქტიკაში პროცედურული სამართლიანობის უზრუნველყოფა მრავალი გამოწვევის წინაშე დგას. ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა არის სასამართლო პროცესების გაჭიანურება, რაც მოქალაქეებში უსამართლობის განცდას იწვევს. ასევე, პრობლემატურია მიკერძოების აღქმა, თუნდაც რეალურად ასეთი არ არსებობდეს. კომუნიკაციის ნაკლებობა, გადაწყვეტილებების არასაკმარისი დასაბუთება და რესურსების სიმწირეც მნიშვნელოვან ბარიერებს წარმოადგენს.

მიუხედავად იმისა, რომ კანონმდებლობა უზრუნველყოფს სამართლიანი სასამართლოს პრინციპებს, პრაქტიკაში მოქალაქეთა ნაწილი თვლის, რომ მათი ხმის მოსმენა (voice) ფორმალურია და არა რეალური. სპეციალისტები სასამართლო რეფორმების უმთავრეს ნაკლად, მართლმსაჯულების ჩამოყალიბების პროცესში მთავარი სუბიექტის – საზოგადოების ფაქტორის არასაკმარისად გათვალისწინებას ასახელებენ და გამოსავლად იმ ფუნდამენტური ელემენტების მიმართ ყურადღების განახლებას ასახელებენ, როგორიცაა სასამართლოს საქმიანობისა და სერვისების შესახებ საზოგადოებრივი ცნობიერების უწყვეტი განვითარება და კომუნიკაციის სტანდარტების განახლება.

ლეგიტიმაციის შენების თანმიმდევრულობა განსაზღვრავს საზოგადოების ნდობას. გავლენის გასაზრდელად აქ ყველაზე მნიშვნელოვანი ამ პროცესების სტრატეგიულობა და დამაჯერებლობაა. აქ ლეგიტიმაციის მთავარი მექანიზმებია: მოსამართლეთა კვალიფიკაცია, არგუმენტაცია, გადაწყვეტილებათა ხარისხი, მხარეთა მიმართ თანაბარი მოპყრობა და მიუკერძოებლობა.²¹

ლეგიტიმაციის ხარისხზე მოსამართლეთა ქცევის, პროფესიული უნარების და მათი შერჩევის პროცესის გავლენაზე საუბრობს დენმარკის უნივერსიტეტის პროფესორი მიხაილ მადსენი. ლეგიტიმაციის ერთ-ერთ მექანიზმად ის მიიჩნევს სასამართლოს დაკომპლექტებას

²¹ Nila Grossman, "Legitimacy and International Adjudicative Bodies," *George Washington International Law Review* 41, no. 1 (2009): 107.

და წარმოაჩენს შიდა და გარე პერსპექტივებს – მოსამართლე და მოქალაქე. ასევე, საუბრობს საერთაშორისო სასამართლოების მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილებების როლზე, რომლებსაც შეუძლიათ წევრი სახელმწიფოების ეროვნულ სასამართლოებში დააბალანსონ კავშირი საზოგადოების მხარდაჭერასა და მათ სოციალურ-პოლიტიკურ ევოლუციას შორის. ის წარმოადგენს ჰიპოთეზას, რომ საერთაშორისო სასამართლოები ავითარებენ ლეგიტიმაციის გზებს, რომლებიც დამოკიდებულია ისტორიულ, სოციალურ-პოლიტიკურ, განსაკუთრებით კი, გეოპოლიტიკურ მოვლენებზე.²² სამეცნიერო მასალებში ასევე, დიდი ყურადღება ეთმობა საჯარო მოსამსახურეების პოტენციალს – შეასრულონ საზოგადოების ნდობის აღმდგენის როლი სასამართლო სისტემაში.²³ სასამართლო სისტემის წარმომადგენლებს (განსაკუთრებით, საჯარო მოხელეებს და არა მხოლოდ მოსამართლეებს), რომლებიც ახორციელებენ პროცედურულად სამართლიანი სამართალწარმოების მრავალდონიან ორგანიზაციულ სტრატეგიას, აქვთ პოტენციალი შექმნან როგორც გარე, ისე შიდა ლეგიტიმაცია.

დასკვნა

პროცედურული სამართლიანობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური თეორია ცხადყოფს, რომ ინსტიტუციური ლეგიტიმაცია არა მხოლოდ სამართლებრივი ნორმების არსებობაზე, არამედ მოქალაქეთა სუბიექტურ აღქმაზეა დამოკიდებული. ტომ ტაილერის მიდგომის თანახმად, ხმის მიცემის შესაძლებლობა, ნეიტრალობა, პატივისცემა და სანდოობა ქმნის იმ ფსიქოლოგიურ საფუძველს, რომელიც ხელს უწყობს ნებაყოფლობით დამორჩილებას და ინსტიტუტებისადმი ნდობის ზრდას.

სასამართლო სისტემისადმი საზოგადოებრივი ნდობის დაბალი დონე დღემდე ერთ-ერთ მწვავე პრობლემას წარმოადგენს საქართველოშიც. მიუხედავად ბოლო წლების რეფორმებისა, მოქალაქეთა ნაწილი კვლავ, აღიქვამს სასამართლო პროცესებს, როგორც გაჭიანურებულს, არაგამჭვირვალეს და ზოგ შემთხვევაში – მიკერძოებულს. ეს აღქმები პირდაპირ უწყობს ხელს ლეგიტიმაციის ეროზიას და ამცირებს კანონისადმი ნებაყოფლობით დამორჩილებას.

პროცედურული სამართლიანობის პრინციპების სისტემატიური დანერგვა – მოსამართლეთა კომუნიკაციის გაუმჯობესება, გადაწყვეტილებების მკაფიო დასაბუთება, მხარეთა რე-

²² Mikael Rask Madsen, "The Legitimization Strategies of International Judges: The Case of the European Court of Human Rights," *Journal of International Dispute Settlement* 5, no. 1 (2014): 143-159.

²³ Cosette D. Creamer and Zuzanna Godzimirska, "Trust in the Court: The Role of the Registry of the European Court of Human Rights," *The European Journal of International Law* 30, no. 2 (2019): 665-687.

ალური მონაწილეობის უზრუნველყოფა და პროცესის გამჭვირვალობის ამაღლება შესაძლოა გახდეს სასამართლო სისტემის ლეგიტიმაციის გაძლიერების ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტიანი გზა. ეს მიდგომა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საქართველოს მსგავსი ქვეყნებისათვის ევროკავშირთან ინტეგრაციის პროცესში, სადაც სამართლის უზენაესობა და საზოგადოებრივი ნდობა სახელმწიფოს წარმატების გადამწყვეტი ფაქტორია.

საბოლოოდ, პროცედურული სამართლიანობა არა მხოლოდ ტექნიკური ან პროცედურული საკითხია, არამედ სტრატეგიული ინსტრუმენტია, რომელიც ხელს შეუწყობს სამართლებრივი კულტურის ჩამოყალიბებას, ინსტიტუციური ნდობის აღდგენას და დემოკრატიული სახელმწიფოს მდგრადობას. აღნიშნული სტატია საქართველოს კონტექსტის სიღრმისეული კვლევის საფუძველს ქმნის, რაც მომავალში საშუალებას მოგვცემს შევაფასოთ, თუ რამდენად ეფექტიანად შეიძლება იქნას გამოყენებული ტაილერის თეორია ქართულ რეალობაში.

ბიბლიოგრაფია

ქართულენოვანი წყაროები:

ვერძეული, სოფო. „ლეგიტიმაცია და ნდობა: რას ეფუძნება სასამართლოს ძალაუფლება?“. სოციალური სამართლიანობის ცენტრი. 15 დეკემბერი, 2022. სტატია. იზორია, ლევან. *თავისუფლება – პროცესი სამართლიანობისთვის*. თბილისი: იურისტების სამყარო, 2021.

უცხოენოვანი წყაროები:

Bassok, Or. “Legitimacy without Legality.” *St. Louis University Law Journal* 68, no. 1 (2023): 63–108. <https://scholarship.law.slu.edu/lj/vol68/iss1/5>.

Bassok, Or. “The Supreme Court at the Bar of Public Opinion Polls.” *Constellations* 23, no. 4 (2016): 573–584.

Bassok, Or. “The Supreme Court’s New Source of Legitimacy.” Working Paper no. 13–30, 2013.

Berger, Peter L., and Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, NY: Anchor Books, 1966.

Creamer, Cosette D., and Zuzanna Godzimirska. “Trust in the Court: The Role of the Registry of the European Court of Human Rights.” *The European Journal of International Law* 30, no. 2 (2019): 665–687.

Engel, Robin S. “Explaining Citizens’ Perceptions of Future Expectations of Police Behavior: The Meaning of Procedural Justice.” *Criminal Justice and Behavior* 32, no. 5 (2005): 465–487.

Grossman, Nila. “Legitimacy and International Adjudicative Bodies.” *George Washington International Law Review* 41, no. 1 (2009): 107–149.

Jackson, Jonathan, Jouni Kuha, Mike Hough, Ben Bradford, Katharina Hohl, and Monica Gerber. *Just Authority?: Trust in the Police in England and Wales*. London: Routledge, 2013.

Lind, E. Allan, and Tom R. Tyler. *The Social Psychology of Procedural Justice*. Critical Issues in Social Justice. New York: Plenum Press, 1988.

Madsen, Mikael Rask. “The Legitimization Strategies of International Judges: The Case of the European Court of Human Rights.” *Journal of International Dispute Settlement* 5, no. 1 (2014): 143–159.

Mohr, Richard, and Francesco Contini. “Judicial Evaluation in Context: Principles, Practices and Promise in Nine European Countries.” *European Journal of Legal Studies* 1, no. 2 (2007): 258–282.

Murphy, Kristina, and Adrian Cherney. “Fostering Cooperation with the Police: How Do Ethnic Minorities in Australia Respond to Procedural Justice-Based Policing?” *Australian & New Zealand Journal of Criminology* 44, no. 2 (2011): 235–257.

- Rundle, Kristen. “Administrative Discretion and Governing Relationships: Situating Procedural Fairness.” In *Procedural Justice and Relational Theory: Empirical, Philosophical, and Legal Perspectives*, edited by Denise Meyerson, Catriona Mackenzie, and Therese MacDermott, 227–245. London: Routledge, 2020.
<https://doi.org/10.4324/9780429317248>.
- Thomas, Christopher A. “The Uses and Abuses of Legitimacy in International Law.” *Oxford Journal of Legal Studies* 34, no. 4 (2014): 729–758.
- Trinkner, Jonathan, and Tom R. Tyler. “Cultural Conformity and the Legitimacy of Law.” *Law and Human Behavior* 40, no. 4 (2016): 400–412.
- Tyler, Tom R. “Psychological Perspectives on Legitimacy and Legitimation.” *Annual Review of Psychology* 57 (2006): 375–400.
- Weber, Max. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Edited by Guenther Roth and Claus Wittich. Berkeley: University of California Press, 1978.

THE SOCIAL- PSYCHOLOGICAL THEORY OF PROCEDURAL JUSTICE AND ITS IMPACT ON THE FORMATION OF LEGITIMACY

EKA GOGICHAISHVILI

*Georgian-American University (GAU),
PhD Candidate at the School of Law,
Social Sciences, and Diplomacy, Georgia
gogichaishvili_eika@gmail.com*

Abstract. The purpose of the article is to discuss the social-psychological theory of procedural justice (procedural fairness, 1984), developed based on Tom R. Tyler's fundamental work, Tom R. Tyler, *Why People Obey the Law*, and to demonstrate its impact on the formation of legitimacy.

Obedience to the law is connected far more deeply to individuals' psychological and social perceptions than had previously been assumed, and it can be strengthened when governmental authorities apply the principles of procedural justice. It is directly associated with perceptions of fairness and the legitimacy of institutions, evolving through the accumulation of everyday interactions and experiences in which the recognition of identity and dignity constitutes a central component.

Within the justice system, however, this process frequently encounters a clear dissonance between formally declared legal mechanisms and citizens' actual perceptions. This discrepancy leads to public alienation, often resulting in the “erosion” of legitimacy, political nihilism, and a deficit in the perception of justice. Against this background, the principal challenge for society lies not only in making correct decisions, but also in ensuring fair procedures.

Given the scope of the issue, the present paper at this stage focuses exclusively on theoretical and conceptual analysis, which serves as a foundation for subsequent empirical research within the Georgian context.

Keywords: Procedural Justice; Social-Psychological Theory; Trust in the Judiciary; Voluntary obedience to the law; Institutional Legitimacy.

ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის მექანიზმები

ნათია მახათაძე

სამართლის დოქტორი,

საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი,

პროფესორი, საქართველო

n.makhatadze@seu.edu.ge

რეზიუმე. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1214-ე მუხლი ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის კრიტერიუმებად ადგენს სამართლიანობისა და გონივრულობის კატეგორიებს. საქართველოს კანონმდებლობა, ისევე როგორც სასამართლო პრაქტიკა სხვა კრიტერიუმებს, გარდა ზემოაღნიშნულისა, არ ითვალისწინებს. თავის მხრივ, დასახელებული კატეგორიები ატარებს აბსტრაქტულ ხასიათს და ინტერპრეტაციის ფართო დისკრეციას ანიჭებს სასამართლოს. აღნიშნული კი, წარმოშობს არაერთგვაროვანი პრაქტიკის განვითარების მომეტებულ რისკს, რაც საბოლოოდ, ქმნის ბავშვის საუკეთესო ინტერესის ხელყოფის საფრთხეს.

ნაშრომში წარმოდგენილია ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრისას გასათვალისწინებელი კონკრეტული მოთხოვნები, რომლებსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა დაეთმოს მართლმსაჯულების განხორციელების პროცესში, რათა უზრუნველყოფილ იქნას ბავშვის უფლებათა კოდექსით გარანტირებული ბავშვის საუკეთესო ინტერესები.

ნაშრომი სხვა სამართლებრივ მოდელებზე დაყრდნობით, ახდენს ალიმენტის ოდენობის გამომანგარიშების სისტემების სრულ-

ყოფილ ანალიზს, მისი გადაანგარიშების შესაძლებლობას ინდექსაციის გზით, რაც საბოლოოდ, სამართალწარმოების პროცესში ბავშვის საუკეთესო ინტერესის დაცვის მიზანს ემსახურება.

საკვანძო სიტყვები: ალიმენტი, მოდელი, ბავშვის საუკეთესო ინტერესი, მატერიალური მდგომარეობა, საალიმენტო ვალდებულება.

შესავალი

ალიმენტი წარმოადგენს იმ თანხას, რომელიც უზრუნველყოფს ბავშვის რჩენას და მისი ცხოვრებისათვის სათანადო პირობების შენარჩუნებას. მშობლის საალიმენტო ვალდებულება სარგებლობს უპირატესობით სხვა ტიპის ვალდებულებებთან მიმართებით.¹ ბავშვის საალიმენტო ვალდებულება აღიარებულია როგორც საერთაშორისო სამართლებრივი აქტებით, ისე ცალკეულ სახელმწიფოთა შიდა კანონმდებლობით.

საერთაშორისო სამართლებრივ აქტებს შორის ხაზგასასმელია ბავშვის უფლებების შესახებ კონვენცია, რომლის 27-ე მუხლი აღიარებს ყოველი ბავშვის უფლებას, უზრუნველყოფილ იყოს ცხოვრების იმგვარი დონით, რომელიც აუცილებელია მისი ფიზიკური, გონებრივი, სულიერი, ზნეობრივი და სოციალური განვითარებისათვის.²

საქართველოს შიდა კანონმდებლობით ბავშვის საალიმენტო ვალდებულება განმტკიცებულია როგორც საქართველოს სამოქალაქო კოდექსით (შემდგომში სსკ), ისე საქართველოს კანონით „ბავშვის უფლებათა კოდექსი“. ბავშვის უფლებათა კოდექსის 46-ე მუხლის მე-2 ნაწილის პირველი წინადადების თანახმად, ყოველ ბავშვს აქვს უფლება ცხოვრების ისეთ სტანდარტზე, რომელიც შეესაბამება მისი ფიზიკური, გონებრივი, სულიერი, მორალური და სოციალური განვითარების საჭიროებებს. ამავე კოდექსის 47-ე მუხლის მე-2 ნაწილის შესაბამისად, ბავშვს უფლება აქვს, ჰქონდეს ცხოვრების ისეთი პირობები, რომლებიც ხელს უწყობს მის სრულფასოვან ფიზიკურ, ინტელექტუალურ, გონებრივ, სოციალურ და მორალურ განვითარებას, ხოლო ამავე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად, ბავშვის ცხოვრების სათანადო სტანდარტი ითვალისწინებს ბავშვის სულ მცირე, საკვებით, სუფთა სასმელი წყლით, ეკოლოგიურად სუფთა საცხოვრებელი გარემოთი, პირველადი ჯანმრთელობის დაცვის ხელმისაწვდომობით, ჯანსაღი ცხოვრების წესით, კატასტროფისა და უბედური შემთხვევისგან დაცვის შესახებ საბაზისო ინფორმაციითა და შესაბამისი მექანიზმებით უზრუნველყოფას.

სსკ-ის 1212-ე მუხლის თანახმად, მშობლები მოვალენი არიან არჩინონ თავიანთი არასრულწლოვანი შვილები, აგრეთვე შრომისუუნარო შვილები, რომლებიც დახმარებას საჭი-

¹ ქუთაისის საქალაქო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა კოლეგია, 17 ოქტომბერი, 2025, საქმე N2/1183-25.

² თბილისის საქალაქო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა კოლეგია, 30 ივლისი, 2025, საქმე N2/18472-25.

როებენ. ამავე კოდექსის 1214-ე მუხლის თანახმად, მშობელთა მიერ ალიმენტის ოდენობაზე შეთანხმების შეუძლებლობისას, მის ოდენობას განსაზღვრავს სასამართლო. ალიმენტის ოდენობას სასამართლო განსაზღვრავს გონივრული, სამართლიანი შეფასების საფუძველზე შვილის ნორმალური რჩენა-აღზრდისათვის აუცილებელ მოთხოვნათა ფარგლებში. ამდენად, სამოქალაქო კოდექსით ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის ძირითად კრიტერიუმებად მითითებულია – სამართლიანობა და გონივრულობა.

გარდა ზემოაღნიშნული ზოგადი კრიტერიუმებისა, საქართველოს კანონმდებლობით ან სასამართლო პრაქტიკით ალიმენტის განსაზღვრის კონკრეტული სახელმძღვანელო მითითებები არ არის დადგენილი. აღნიშნული წარმოშობს არსებითი ხასიათის სირთულეებს. კანონმდებლობით ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის მკაფიო კრიტერიუმების არარსებობის პირობებში, სასამართლოებს ენიჭებათ ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის ფართო დისკრეცია. ამგვარი უფლებამოსილების პრაქტიკაში რეალიზაცია მუდმივად უკავშირდება არაერთგვაროვანი სასამართლო პრაქტიკის დადგენის რისკებს, რისი პრაქტიკული მაგალითებიც მრავლადაა. აღნიშნულს ემატება ის გარემოებაც, რომ საერთო სასამართლოების სისტემას მიკუთვნებულ ცალკეულ სასამართლოთა გადაწყვეტილებებში შერჩეული ალიმენტის ოდენობის გამოანგარიშების მოდელები, ასეთის არსებობისას, არ არის სავალდებულო სხვა სასამართლოებისთვის. შედეგად, უფრო მეტად იმატებს განსხვავებული გადაწყვეტილების მიღების შესაძლებლობა. სწორედ აღნიშნული განაპირობებს საკვლევი საკითხის აქტუალობას.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ნაშრომში არსებული ძირითადი საკითხია, რომ განისაზღვროს ალიმენტის ოდენობის დადგენის კონკრეტული კრიტერიუმები. შედეგად ჩამოყალიბდეს ძირითადი სახელმძღვანელო მითითებები, რაც გაამარტივებს სასამართლო გადაწყვეტილების მიღების პროცესს და ხელს შეუწყობს ერთგვაროვანი სასამართლო პრაქტიკის დადგენას. აღნიშნული კი, საბოლოოდ, უზრუნველყოფს ბავშვის საუკეთესო ინტერესების დაცვას, რომელიც წარმოადგენს საერთაშორისო სამართლებრივი აქტებით გარანტირებულ ინტერესს. დასახელებული მიზნის მისაღწევად: გაანალიზებულ იქნება სამართლებრივი ჩარხო უშუალოდ საკვლევ საკითხთან დაკავშირებით; გაანალიზდება სასამართლო პრაქტიკა; განხორციელდება ალიმენტის განსაზღვრის არსებული მოდელის შედარება სხვა ქვეყნების, მათ შორის, გერმანიის, აშშ-ის მოდელებთან.

ნაშრომი კონცენტრირებულია ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის არა მარტოდენ თეორიული, არამედ პრაქტიკული საკითხების სიღრმისეულ გააზრებასა და შედეგად, სახელმძღვანელო მითითებების იდენტიფიცირებაზე, რაც სიახლეს წარმოადგენს. უშუალოდ დასახელებული საკითხი ნაკლებად არის გაანალიზებული ქართულ სამართლებრივ

სივრცეში. აღნიშნული კრიტიკულად მნიშვნელოვანია იმ ფონზე, როცა ალიმენტის ოდენობის დაკისრების მოთხოვნით საერთო სასამართლოებისადმი მიმართვის მაჩვენებელი მზარდია. ნაშრომის პრაქტიკული და თეორიული მნიშვნელობა მდგომარეობს იმაში, რომ ის იძლევა დასახელებული საკითხებისა და სახელმძღვანელო მითითებების პრაქტიკაში გამოყენებისა და შედეგად, ბავშვის კონსტიტუციით გარანტირებული უფლებების ამ გზით დაცვის შესაძლებლობას.

მეთოდოლოგია

ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის თაობაზე ეროვნული და საერთაშორისო სამართლებრივი ჩარჩოს გაანალიზების და შესაბამისი წინადადებების შემუშავების მიზნით, გამოყენებულია ნორმატიული ანალიზის მეთოდი, რომლის ფარგლებშიც გაანალიზებულია საქართველოს სამოქალაქო კოდექსისა და ბავშვის უფლებათა კოდექსის რეგლამენტაცია უშუალოდ საკვლევ საკითხთან დაკავშირებით.

შედარებით-სამართლებრივი ანალიზის ფარგლებში განხორციელებულია დოქტრინისა და ნორმატიული მასალის შედარება გერმანიისა და აშშ-ის დოქტრინასა და სასამართლო პრაქტიკასთან, რათა შესაძლებელი გახდეს კონკრეტული სახელმძღვანელო მითითებების იდენტიფიცირება.

ნაშრომის ფარგლებში გაანალიზებულია საერთო სასამართლოების, განსაკუთებით, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკა, უშუალოდ საკვლევ საკითხთან დაკავშირებით, რათა შესაძლებელი გახდეს პრაქტიკაში ნორმის რეალიზაციასთან დაკავშირებული კონკრეტული პრობლემური საკითხების იდენტიფიცირება.

ნაშრომში განხილულია ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის თაობაზე საერთაშორისო სამართლებრივი აქტები და ამ ტრილში, საქართველოს კანონმდებლობის მათთან შესაბამისობის საკითხი.

1. ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის კრიტერიუმები

1.1. ბავშვის საუკეთესო ინტერესი

ლსკ-ის 1214-ე მუხლის თანახმად, მშობელთა მიერ ალიმენტის ოდენობაზე შეთანხმების შეუძლებლობისას, მის ოდენობას განსაზღვრავს სასამართლო. ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრისას, სასამართლო ხელმძღვანელობს სამართლიანობისა და გონივრულობის კრიტერიუმებით.

საქართველოს კანონმდებლობისაგან განსხვავებით, ალიმენტის ოდენობის მეტად მკაფიო საკანონმდებლო რეგლამენტაციას გვთავაზობს გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი

(BGB), რომელიც საალიმენტო ვალდებულების ოდენობის განსაზღვრისას, ერთმანეთისაგან განასხვავებს იმ მშობლის საალიმენტო ვალდებულებას, ვისთანაც ოჯახში არ ცხოვრობს არასრულწლოვანი და პირიქით – ვისთანაც ცხოვრობს. გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის 1612ა პარაგრაფის შესაბამისად, არასრულწლოვან შვილს შეუძლია იმ მშობლისგან, ვისთანაც ოჯახში არ ცხოვრობს, მოითხოვოს რჩენა შესაბამისი მინიმალური სარჩოს თანხიდან საპროცენტო განაკვეთის სახით. მინიმალური სარჩოს თანხა განისაზღვრება არასრულწლოვანი ბავშვის საარსებო მინიმუმის დაუბეგრავი თანხის ოდენობით. აღნიშნული განხვავდება ასაკის მიხედვით და შეადგენს 6 წლის ასაკამდე (პირველი ასაკობრივი ჯგუფი) ყოველთვიურად – 87 პროცენტს; 7-დან 12 წლის ასაკამდე (მეორე ასაკობრივი ჯგუფი) – 100 პროცენტს; 13 წლის ასაკიდან (მესამე ასაკობრივი ჯგუფი) – 117 პროცენტს.

პირველ ყოვლისა, ხაზგასასმელია, რომ ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის ამოსავალ წერტილად მიიჩნევა *ბავშვის საუკეთესო ინტერესი*. ბავშვის „უპირატეს ინტერესს“ წარმოადგენს, მიიღოს მშობლებისაგან ის სამართლებრივი სიკეთე, რაც საჭიროა საზოგადოებაში მისი ღირსეულ წევრად ჩამოყალიბებისათვის. არაერთი უნივერსალური საერთაშორისო სამართლებრივი აქტი აწესებს სახელმწიფოს ვალდებულებას, უზრუნველყოს ბავშვის ამგვარი ინტერესის დაცვა. ბავშვის ჭეშმარიტი ინტერესი გულისხმობს, რომ მშობლების დაშორების მიუხედავად, შენარჩუნდეს მდგომარეობა მზრუნველობისა და მხარდაჭერის თვალსაზრისით. მშობლების ერთად ცხოვრების შემთხვევაში, მათ ერთობლივად მოუწევდათ ხარჯების გაღება შვილების სასარგებლოდ, ერთმანეთის რეალური მატერიალური მდგომარეობის გათვალისწინება, რაც შემთხვევაში – ერთმანეთის დახმარება. განცალკევებულად ცხოვრების პირობებში არაფერი უნდა შეიცვლოს, განსაკუთრებით ბავშვების მიმართ მატერიალური და მორალური დაკმაყოფილების ნაწილში. აღნიშნული კი, მოითხოვს მშობლების შეთანხმებას ისეც ბავშვის ინტერესების გამო.³ მშობელთა შეთანხმების არარსებობისას, სასამართლოს ძირითადი ამოცანაა, ბავშვისათვის ცხოვრების იმ დონის შენარჩუნება ან შეძლებისდაგვარად ნაკლები მოცულობით გაუარესება, რომელიც არსებობდა განქორწინებამდე. ზოგადად, განქორწინების ფაქტი ზედმეტად სტრესულია არასრულწლოვნისთვის, ოჯახური და სოციალური გარემოს შენარჩუნება კი, ეხმარება მას ამ სირთულის დაძლევაში.

ამასთან, გარდა ზემოაღნიშნულისა, ბავშვის საუკეთესო ინტერესი გულისხმობს არასრულწლოვნის რჩენა-აღზრდისათვის აუცილებელი მოთხოვნების იდენტიფიცირებას და მათ დასაკმაყოფილებლად შესაბამისი თანხის განსაზღვრას. კანონმდებლობით არასრულწლოვნის რჩენა-აღზრდისათვის აუცილებელი ხარჯების ზღვრული ოდენობა დადგენილი არ

³ თბილისის საქალაქო სასამართლო, საქმე N2/18472-25.

არის, ამდენად, სასამართლოს აქვს მინიჭებული ფართო დისკრეცია, დაადგინოს ალიმენტის მოცულობა ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში, ისეთი გარემოებების ობიექტური და სამართლიანი შეფასების საფუძველზე, როგორიცაა ბავშვის საუკეთესო ინტერესი. თუმცა, ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრა არ უნდა ატარებდეს სიმბოლურ ხასიათს და უნდა უზრუნველყოფდეს სარჩენი პირის მოთხოვნილებათა მინიმალურ დაკმაყოფილებას მაინც.⁴

ბავშვის რჩენა-აღზრდისათვის აუცილებელ მოთხოვნათა განსაზღვრისას მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული შემდეგი გარემოებები:

1. არასრულწლოვნის ასაკი – არასრულწლოვნის ზრდა ბუნებრივად იწვევს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მის უფრო მეტად ჩართვას, ასაკობრივი მოთხოვნილებებისა და საჭიროებების მატებას (მაგალითად, მეტი საკვები და ტანსაცმელი). აღნიშნული კი თავის მხრივ, მოითხოვს მეტი ხარჯის გაღებას⁵;

2. სახელმწიფოში არსებული საარსებო მინიმუმის ოდენობა – არასრულწლოვნის მინიმალური საჭიროებების განსაზღვრის ეფექტიან მექანიზმს წარმოადგენს სსიპ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები, რომლითაც განისაზღვრება საქართველოში სრულწლოვანი ადამიანის საარსებო მინიმუმი მისი მინიმალური საჭიროებებიდან გამომდინარე. არასრულწლოვნებს სრულწლოვნებთან შედარებით, უფრო მეტი საჭიროებები გააჩნიათ.⁶ ამ შემთხვევაში საკითხი ეხება არასრულწლოვნის მინიმალურ საჭიროებას, რომელსაც დადასტურებაც არ სჭირდება, რადგან ისინი დაკავშირებულია ელემენტარული პირობების შექმნასთან, რომელიც მიიღწევა ორივე მშობლის შეძლებისდაგვარად თანაბარი მონაწილეობით. ამასთან, არასრულწლოვანს, მისი სტატუსისა და განსაკუთრებული საჭიროებების გათვალისწინებით, შეიძლება გააჩნდეს უფრო მეტი მინიმალური საჭიროება.

ერთმანეთისაგან უნდა იქნას განსხვავებული ბავშვის ზოგადი და სპეციალური საჭიროებები. ზოგადი საჭიროების ქვეშ ექცევა ყველა ბავშვისათვის სისტემატურად მსგავსი მოთხოვნილებები (მაგ. კვება, ცხოვრება, მზრუნველობა), სპეციალური საჭიროებები კი, უკავშირდება უშუალოდ ბავშვის პიროვნებას. აღნიშნულს წარმოადგენს ყველა შემთხვევაში, ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული ასპექტები, ასევე ის ინფორმაცია, რომელიც უშუალოდ ბავშვის პერსონალურ განვითარებას შეეხება.⁷ აღნიშნული უზრუნველყოფს მსგავსი შემთხვევების მსგავსად შეფასებას, გადაწყვეტილებების წინასწარ განჭვრეტას და საბოლოოდ, სამართლებრივ სტაბილურობას.⁸

⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატა, 8 ნოემბერი, 2024, საქმე Nას 1007-2024.

⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატა, 28 თებერვალი, 2025, საქმე Nას 1481-2024.

⁶ თბილისის საქალაქო სასამართლო, საქმე N2/18472-25.

⁷ Lukas Schnabl, *Vereinbarungen über den Kindesunterhalt* (Graz: Universität Graz, 2022), 7.

⁸ Thomas Rath, “Kindesunterhalt und Betreuungsleistungen bei gemeinsamer Obsorge” (Masterarbeit, Universität Graz, 2019), 60.

ბავშვის საუკეთესო ინტერესი არ წარმოადგენს ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრისათვის ვარგის ერთადერთ კრიტერიუმს, რაც გონივრულია. მხოლოდ ბავშვის საუკეთესო ინტერესის გათვალისწინებას სხვა ხელშესახები ელემენტების უგულებელყოფით, შესაძლოა გამოეწვიოს სასამართლო გადაწყვეტილების აღსრულების ფაქტობრივი შეუძლებლობა. აღნიშნული კი თავის მხრივ, ბავშვის საუკეთესო ინტერესს შეეწინააღმდეგებოდა.

1.2. მშობლის მატერიალური მდგომარეობა

ბავშვის მიერ მშობლისაგან მზრუნველობის მიღება განიხილება, როგორც ბუნებითი უფლება და მისი დაცვა მშობლის უპირობო ვალდებულებას წარმოადგენს. ამასთან, ალიმენტის სახით გადასახდელი თანხის ოდენობა იმგვარად უნდა იქნას განსაზღვრული, რომ ალიმენტვალდებული პირი არ აღმოჩნდეს მძიმე მატერიალურ მდგომარეობაში. აღნიშნულის გათვალისწინებით, ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის პროცესში ერთ-ერთ არსებით კრიტერიუმს წარმოადგენს მშობლების რეალური ფინანსური შესაძლებლობები, თითოეული მშობლის კმაყოფაზე მყოფ პირთა რაოდენობა, საზოგადოებაში მშობელთა სოციალური თუ სხვა პასუხისმგებლობა.⁹ მშობლის შემოსავალში ექცევა წმინდა შემოსავალი ალიმენტვალდებული პირის შემოსავალთან დაკავშირებული გადასახადების გამოკლებით.¹⁰

მშობლის შემოსავლის გათვალისწინების კუთხით, ხაზგასასმელია ის გარემოება, რომ ცალკეულ შემთხვევაში მშობლები შეგნებულად თავს არიდებენ ალიმენტის გადახდას და ამ მიზნით ზოგჯერ, განზრახ ანებებენ თავს მუშაობას და რჩებიან შემოსავლის გარეშე. მართლაც მშობლის მატერიალური მდგომარეობის გათვალისწინების შემთხვევაში, სასამართლოები მოკლებულნი იქნებოდნენ ბავშვის სასარგებლოდ ალიმენტის დაკისრების შესაძლებლობას. შედეგად, მშობლის მიერ უფლების ბოროტად გამოყენებისას ბავშვის საუკეთესო ინტერესის დაცვა არსებითად გართულებოდა. სწორედ ამიტომ, სასამართლოები მსგავს შემთხვევაში მხედველობაში იღებენ არა რეალურად არსებულ შემოსავალს, არამედ ალიმენტვალდებული პირის „შემოსავლის მიღების უნარს“. ამ უნარის შეფასებისას, გაითვალისწინება მშობლის განათლება, მომზადება, სამუშაო გამოცდილება და სამსახურის ხელმისაწვდომობა მშობლის საცხოვრებელ ადგილზე. შეფასებისას გადამწყვეტია სამი ფაქტორი: მუშაობის უნარი, მუშაობის სურვილი და მუშაობის შესაძლებლობა¹¹.

საგულისხმოა, რომ მსგავსი განმარტება გაზიარებულია საქართველოს საერთო სასამართლოების მიერ. ერთ-ერთ საქმეზე, სადაც ალიმენტვალდებული პირის არგუმენტი,

⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატა, 23 დეკემბერი, 2024, საქმე №ას-1435-2024.

¹⁰ Rath, „Kindesunterhalt und Betreuungsleistungen,“ 59.

¹¹ ეკატერინე ლომთათიძე, *ალიმენტის განსაზღვრა და აღსრულება: საუკეთესო პრაქტიკის კვლევა* (თბილისი: კავშირი „საფარი“, 2022), 7.

რომ გამოცდილების და საქმიანობის სფეროს სპეციფიკის გათვალისწინებით, დასაქმება თუნდაც იმავე სამსახურში შეუძლებელი იყო ან არ იყო მოთხოვნა ბაზარზე მსგავსი სახის სპეციალისტების მიმართ, სასამართლომ არ მიიჩნია სარწმუნოდ. სასამართლომ განმარტა, რომ ხელფასის ან/და შემოსავლის რეალურად არქონის პირობებშიც კი, მოპასუხე, როგორც მშობელი, ვალდებული იყო სტაბილურად დახმარებოდა შვილებს მატერიალურად.¹² ამასთან, მშობლის მიერ შვილისათვის გაწეული მატერიალური დახმარების ხასიათი უნდა ატარებდეს სისტემატურ და სტაბილურ ხასიათს იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ალიმენტვალდებულ პირს არა აქვს ოფიციალურად დადასტურებული შემოსავალი ან გააჩნია სხვა ტიპის ვალდებულებები. მსგავს შემთხვევაში სასამართლო მხედველობაში იღებს ალიმენტვალდებულ პირის ხელობისა თუ საქმიანობის სფეროს სპეციფიკას. განსახილველ საქმეში მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული სასამართლოს მიერ დაკისრებული ალიმენტის ოდენობა, კერძოდ, დაკისრებული ალიმენტის ოდენობა თითოეულ ბავშვზე იმდენად მცირე იყო, რომ ალიმენტვალდებულ პირს საქართველოში ოფიციალურად დადგენილი მინიმალურ შრომის ანაზღაურებაზე უფრო მცირე შემოსავლითაც კი, შეეძლო შვილების სასარგებლოდ ამ ვალდებულების შესრულება.¹³

სამართალშემფარდებლის მიდგომა, განსაზღვროს მშობლის პოზიტიური ვალდებულება (თავისი არასრულწლოვანი შვილის რჩენის თაობაზე) არა მისი ფაქტობრივად არსებული შემოსავლით, არამედ შრომისუნარიანობის გათვალისწინებით,¹⁴ უნდა იქნას მიზანშეწონილად მიჩნეული. ამ შემთხვევაში ძირითად ელემენტად გასათვალისწინებელია ბავშვის საუკეთესო ინტერესი.

ხაზგასასმელია, რომ კონტინენტური სამართლის ქვეყნების საკანონმდებლო ბაზისა და პრაქტიკის გაიდლაინების გათვალისწინებით, განსხვავებულია ალიმენტის ოდენობის გამოთვლის მექანიზმები. აღნიშნული შეიძლება დაუკავშირდეს მშობლის შემოსავლის დონეს ან ბავშვისათვის საჭირო აუცილებელ ხარჯებს, ასევე, შესაძლებელია მათი ერთობლივი შეფასება.¹⁵ ზოგადად, რაც უფრო მეტი შემოსავალი აქვთ მშობლებს, მით უფრო მაღალია დახმარების ოდენობა იმავე ასაკის ბავშვებთან შედარებით, რომელთა მშობლებსაც დაბალი შემოსავალი აქვთ. ამდენად, ბავშვისთვის ალიმენტის ოდენობა დამოკიდებულია მშობლების გადახდისუნარიანობაზე (აქტივები, შემოსავალი, განათლება, დასაქმების შესაძლებლობა, შრომის ბაზარზე არსებული მდგომარეობა და ა.შ.) და ბავშვის საჭიროებებზე (ასაკი, მიდრეკილებები, შესაძლებლობები, განვითარების შესაძლებლობები და ა.შ.)

¹² თბილისის საქალაქო სასამართლო, საქმე N2/18472-25.

¹³ თბილისის საქალაქო სასამართლო, საქმე N2/18472-25.

¹⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლო, საქმე Nას-1007-2024.

¹⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატა, 22 ივნისი, 2022, საქმე Nას-161-2022.

2. მშობელთა თანაპასუხისმგებლობის ხარისხი ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრისას

ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის პროცესში მშობელთა პასუხისმგებლობას ადგენს არაერთი საერთაშორისო სამართლებრივი აქტი. „მშობლის პასუხისმგებლობის შესახებ“ ევროსაბჭოს წევრი სახელმწიფოების მინისტრთა კომიტეტის R (84) 4 რეკომენდაციის პირველი პრინციპის თანახმად, მშობლის პასუხისმგებლობა არის ვალდებულებებისა და უფლებამოსილებების ერთობლიობა, რომელიც მოწოდებულია უზრუნველყოს ბავშვის მორალური და მატერიალური კეთილდღეობა. კერძოდ, ბავშვის მოვლა, ბავშვთან პირადი ურთიერთობების შენარჩუნება და მისი უზრუნველყოფა განათლებით, რჩენისათვის საჭირო სახსრებით, ოფიციალური წარმომადგენლობით და მისი ქონების ადმინისტრირებით. ამავდროულად რეკომენდაციის მე-2 პრინციპის თანახმად, უფლებამოსილი ორგანოს ნებისმიერი გადაწყვეტილება მშობლის პასუხისმგებლობის განსაზღვრასთან ან ამ პასუხისმგებლობის განხორციელების გზებთან დაკავშირებით უპირველესად, უნდა ეფუძნებოდეს ბავშვის ინტერესებს. „სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ“ 1966 წლის 16 დეკემბრის საერთაშორისო პაქტის 23-ე მუხლის მე-4 ნაწილის თანახმად, ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოებმა უნდა განახორციელონ საჭირო ღონისძიებანი დაქორწინების, ქორწინებაში ყოფნისა და განქორწინების დროს მეუღლეთა თანასწორი უფლებებისა და მოვალეობების უზრუნველსაყოფად. განქორწინების შემთხვევაში გათვალისწინებული უნდა იყოს ბავშვის საჭირო დაცვა.¹⁶

ყურადსაღებია, რომ ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის პროცესში მხედველობაში მიიღება მშობლის არა მარტოდენ ფინანსური წვლილი, არამედ სხვა ტიპის სარგებელიც. ამ მხრივ, იმ მშობლის მონაწილეობა, მათ შორის, ხარჯების გაწევა, რომელთანაც არასრულწლოვანი ცხოვრობს, გაცილებით მეტია, ვიდრე მხოლოდ განათლებისათვის გადახდილი თანხა და ის აერთიანებს ბავშვის ჯანმრთელობასთან, კვებასთან, ჰიგიენასთან, სოციალურ აქტივობებსა თუ სხვა არსებითად მნიშვნელოვანი მოქმედების განსახორციელებლად აუცილებელ ხარჯებს. ამასთან, ამ პროცესში იმ მშობლის მორალური თუ ემოციური მხარდაჭერა, რომელთანაც არასრულწლოვანი მუდმივად ცხოვრობს, გაცილებით მეტია.¹⁷ საგულისხმოა, რომ ბავშვზე მშობელთა პასუხისმგებლობის განაწილება და მათი თანაბარი მონაწილეობის უზრუნველყოფა ხდება სწორედ მეორე მშობლისათვის გონივრული ფულადი თანხის დაკისრების გზით. ზოგადად, რჩენის ვალდებულების მხოლოდ ფინანსური მონაწილეობით

¹⁶ თბილისის საქალაქო სასამართლო, საქმე N2/18472-25.

¹⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატა, 14 ივნისი, 2022, საქმე Nას-341-2022.

შეზღუდვა არ უნდა იქნას მიჩნეული მიზანშეწონილად თავად ბავშვის ინტერესების გათვალისწინებით. ბავშვის მოვლა-აღზრდა მოითხოვს დიდ დროსა და ადამიანურ რესურსებს.¹⁸ არასრულწლოვანს, გარდა საკვებისა, აქვს არაერთი საჭიროება (ტანსაცმელი, ტრანსპორტირება, სპორტული ან კულტურულ-საგანმანათლებლო ღონისძიებებში მონაწილეობის შესაბამისი თანხა).¹⁹ იმ მშობლის მონაწილეობა, რომელთანაც ბავშვი მუდმივად ცხოვრობს, გამოიხატება ნატურალური დახმარების გაწევის ფორმით, ხოლო მეორე მშობლის მონაწილეობა – ფულადი დახმარების გაწევის გზით. ამდენად, ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის პროცესში მნიშვნელოვანია ზემოაღნიშნული გარემოებები და მშობელთა მონაწილეობის პროპორციულობის შეფასება მართლმართლ ფულადი თანხით არ შემოიფარგლოს.

3. ალიმენტის ოდენობის გამომანგარიშების სისტემები

ქვეყნები აღიარებენ ალიმენტის ოდენობის გაანგარიშების განსხვავებულ მოდელებს. ალიმენტის ოდენობის დადგენის პროცესში ზოგიერთი სისტემა მხედველობაში იღებს არა მხოლოდ ერთი მშობლის შემოსავალს, რასაც შინ მყოფი დედის და ოჯახის მარჩენალი მამის ტრადიციული მოდელი უდევს საფუძვლად, არამედ ორივე მშობლის შემოსავალს და მათი წილების პროპორციულად ანაწილებს ბავშვის რჩენის ხარჯებს (ე.წ. „შემოსავლის წილების“ მოდელი). ბავშვის უფლებების დაცვაზე კონცენტრირებული ბევრი სისტემა ათვლის წერტილად იღებს ბავშვის რჩენის ხარჯებს, მინიმუმ, რაც ბავშვისთვის არის აუცილებელი. ამასთან ესწრაფვის, რომ მშობლების დაშორებამ არ მოახდინოს გავლენა ბავშვის ცხოვრების სტანდარტზე და ამ უკანასკნელმა მაქსიმალურად ისარგებლოს მშობლების ცხოვრების სტანდარტით²⁰.

ზემოაღნიშნულის ანალოგიურად, ამერიკის ყველა შტატმა ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის თაობაზე, სახელმძღვანელო მითითებების შემუშავებისას, გაითვალისწინა ბავშვის საუკეთესო ინტერესები. სხვა ხელშესახებ ფაქტორებს შეიძლება მიეკუთვნოს სამართლიანობა, თანასწორობა, ყოვლისმომცველობა, პროგნოზირებადობა, გამჭვირვალობა და გამოყენების სიმარტივე. შტატების უმეტესობა მითითებების შემუშავებისას, ხელმძღვანელობს შემოსავლების გაზიარების მოდელით, ნაწილი – გადამხდელი მშობლის შემოსავლის პროცენტული მოდელით, ხოლო სხვები – მელოსონის ფორმულით. შემოსავლების გაზიარების მოდელსა და გადამხდელი მშობლის შემოსავლის პროცენტულ მოდელს მიაკუთვნებენ ე.

¹⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატა, 27 ნოემბერი, 2024, საქმე Nას-1306-2024.

¹⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლო, საქმე Nას-1306-2024.

²⁰ ლომთათიძე, ალიმენტის განსაზღვრა და აღსრულება, 2.

წ. ხარჯების უწყვეტობის მოდელს, რადგან ორივე მათგანი ეფუძნება ბავშვის აღზრდასთან დაკავშირებული ხარჯების შეფასებას, სახელდობრ იმას, საშუალოდ რამდენს ხარჯავენ ბავშვების რჩენაზე ერთად მცხოვრები ოჯახები. ხარჯების უწყვეტობის მოდელის ძირითადი მიზანია, ბავშვებმა მიიღონ ისეთი ფინანსური მხარდაჭერა, როგორიც ექნებოდათ მშობლების ერთად ცხოვრების შემთხვევაში. მიუხედავად იმისა, რომ ეს მოდელი განსაკუთრებით აქტუალური იყო 1980-იან წლებში, ვინაიდან იმ დროისთვის ალიმენტის მიღებაზე უფლებამოსილ ბავშვთა დიდ ნაწილს შეადგენდა განქორწინებული ან დაშორებული მშობლების შვილები, აღნიშნული მოდელი ასევე, ვრცელდებოდა იმ ბავშვებზეც, რომელთა მშობლებიც არასოდეს ყოფილან დაქორწინებულნი ან თანაცხოვრებაში მყოფნი. მსგავსი მიდგომა გამართლებულ იქნა ბავშვთა მიმართ თანაბარი მოპყრობის პრინციპით.²¹

შემოსავლების გაზიარების მოდელის მიხედვით, თითოეული მხარე პასუხისმგებელია ბავშვის აღზრდასთან დაკავშირებული ხარჯების გაწევაზე. ამდენად, ალიმენტის ოდენობის დასადგენად გასათვალისწინებელია ორივე მშობლის შემოსავალი. აღნიშნულისაგან განსხვავდება გადამხდელი მშობლის შემოსავლის პროცენტული მოდელი, რომელიც მხედველობაში იღებს მხოლოდ გადამხდელი მშობლის შემოსავალს. ამ ორ მოდელს შორის ძირითადი განსხვავება მდგომარეობს იმაში, თუ როგორ მოქმედებს მშობლის შემოსავალი მხარდაჭერის ოდენობაზე: პირველ შემთხვევაში, მეურვეობის გამწევი მშობლის მაღალი შემოსავალი იწვევს ალიმენტის ოდენობის შემცირებას, მეორე შემთხვევაში – მეურვეობის გამწევი მშობლის შემოსავალი უმნიშვნელოა მხარდაჭერის ოდენობის განსაზღვრისათვის.²²

მელსონის ფორმულის გამოყენებისას მხედველობაში მიიღება ბავშვისა და თითოეული მშობლის ძირითადი საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად აუცილებელი თანხა. ძირითადი საჭიროებების ოდენობის განსაზღვრისათვის, რელევანტურია სიღარიბის ზღვარი ან მსგავსი მინიმალური საარსებო დონე. იმ შემთხვევაში, თუ ალიმენტვალდებული პირის შემოსავალი აჭარბებს ბავშვისა და თავად მისი საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად არსებულ წილს, მაშინ დარჩენილი შემოსავლის გარკვეული პროცენტით იზრდება ბავშვის ფინანსური მხარდაჭერისათვის გათვალისწინებული თანხის მოცულობა.

გასათვალისწინებელია, რომ ამჟამად ამერიკაში მიდგომა არ არის ერთგვაროვანი, შტატების უმეტესობა გადავიდა შემოსავლის გაზიარების მეთოდზე, ვინაიდან აღნიშნული უკეთ რეაგირებდა სხვადასხვა ტიპის საჭიროებებზე, კერძოდ, ალიმენტვალდებული მშობლის მაღალი შემოსავლის, ერთობლივი მეურვეობის ან სხვა სპეციფიკური გარემოებების

²¹ Jane Venohr, "Child Support Guidelines and Guidelines Reviews: State Differences and Common Issues," *Family Law Quarterly* 47, no. 3 (Fall 2013): 329.

²² Venohr, "Child Support Guidelines," 331.

შემთხვევებზე.²³ რამდენიმე შტატი იყენებს მეღსონის მოდელს. ეს მოდელი, როგორც აღინიშნა, ითვალისწინებს ორივე მშობლის შემოსავალს და მის საფუძველზე განსაზღვრავს ყოველდღიური ხარჯებისთვის აუცილებელ თანხას. სასამართლო მეღსონის ფორმულის გამოყენებისას მისდევს შემდეგ წესებს: განსაზღვრავს თითოეული მშობლის შემოსავალს (ხელზე აღებული შემოსავლის სახით) და მას აკლებს საკუთარი თავის შენახვისთვის საჭირო ხარჯებს. მიღებული თანხა წარმოადგენს მინიმალურ ოდენობას, რაც საჭიროა ზრდასრული ადამიანისთვის, რათა დაიკმაყოფილოს თავისი საარსებო საჭიროებები; განსაზღვრავს ბავშვების პირველადი საჭიროებების დაკმაყოფილებისთვის საჭირო თანხას. აღნიშნული საჭიროებების განსაზღვრა ხდება ინდივიდუალურად, ალიმენტის მიღებაზე უფლებამოსილი თითოეული პირისათვის. ბავშვის მოვლის ხარჯები და სპეციფიკური სამედიცინო ხარჯები მიეკუთვნება პირველადი რჩენის თანხას. მას შემდეგ, რაც მოხდება ბავშვის პირველადი საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად აუცილებელი თანხის განსაზღვრა (ბავშვის მოვლისა და სპეციფიკური სამედიცინო ხარჯების ჩათვლით), დარჩენილი შემოსავლის პროცენტი ასევე, მიეკუთვნება ბავშვს – მისი რჩენის მიზნებისათვის. მსგავსი დანამატი უზრუნველყოფს ბავშვის ცხოვრებისათვის უფრო მაღალი სტანდარტის შექმნას.²⁴

ბავშვის ალიმენტის ოდენობის გამოთვლა ასევე, შეიძლება განხორციელდეს საჭიროებებზე დაფუძნებული მეთოდით. აღნიშნული მეთოდი თავის თავში მოიცავს შემდეგ ეტაპებს: პირველ ყოვლისა, განისაზღვრება ოჯახის თითოეული წევრის შემოსავალი. აღნიშნული გულისხმობს ორივე მშობლის შემოსავალს, ასევე ბავშვის შემწეობასა და ნებისმიერი სახის სხვა შემოსავალს. შემდგომ განისაზღვრება ყველა ჩართული მხარის საჭიროებები (ოჯახის ძირითადი საჭიროებები). თუ შემოსავლისა და ძირითადი საჭიროებების შედარების შედეგად რჩება ნარჩენი თანხა, ის ნაწილდება ოჯახის წევრებს შორის წინასწარ განსაზღვრული კონკრეტული ფორმულის მიხედვით. აღნიშნული განაწილების ძირითადი მიზანია, არ მოხდეს ალიმენტვალდებული პირის კანონით დაცული საარსებო მინიმუმის დარღვევა. ამასთან, თუ ალიმენტვალდებული პირის შემოსავალი ვერ უზრუნველყოფს ბავშვის მინიმალურ საჭიროებებს, იქმნება ე. წ. დეფიციტის მდგომარეობა. ამ შემთხვევაში, გადაწყვეტილებაში მიეთითება გადაუხადელი თანხის ოდენობა. აღნიშნულის დეკლარირება იძლევა რეტროაქტიულად მისი მოთხოვნის შესაძლებლობას იმ შემთხვევაში, თუ ალიმენტვალდებული პირის ფინანსური მდგომარეობა მომავალში მოულოდნელად გაუმჯობესდება (მაგ. ლატარიაში თანხის მოგების ან მემკვიდრეობის მიღების გზით).

²³ Venohr, "Child Support Guidelines," 331.

²⁴ ლომთათიძე, ალიმენტის განსაზღვრა და აღსრულება, 6.

საქართველოში ალიმენტის ოდენობის გამომანგარიშების რაიმე მეთოდი, გარდა ზემოთ განხილული ზოგადი კრიტერიუმებისა, არ არის დანერგილი. ამის მიუხედავად სასამართლო პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე შეიძლება ზოგადი ტენდენციისა და განხილულ სტანდარტებთან საერთო მახასიათებლის იდენტიფიცირება. უდავოა, რომ საკითხის განხილვისას, საერთო სასამართლოები ორიენტირებულნი არიან ბავშვის უფლებების დაცვაზე. კერძოდ, ერთ-ერთ საქმეზე საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ განმარტა, რომ ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრისას, უპირატესია ბავშვის უფლება, მიიღოს ნორმალური განვითარებისათვის აუცილებელი მატერიალური სახსრები. ალიმენტის გადახდევინება მიზნად ისახავს ბავშვის ინტერესების დაცვას, მისთვის ძირითადი საარსებო პირობების შექმნასა და შესაძლებლობის შემთხვევაში, ცხოვრების იმ დონის შენარჩუნებას, რომელიც ექნებოდა მშობლების ნორმალური ურთიერთობის პირობებში.²⁵ მსგავსი მიდგომა უდავოდ უნდა შეფასდეს საკითხის მართებულ გადაწყვეტად. თუმცა მიზანშეწონილია, საკითხის მეტად მკაფიო მოწესრიგება, ზოგადი სახელმძღვანელო მითითებების შემუშავება, რომელიც ორიენტირებული იქნება ერთიანი მიდგომის დანერგვაზე ცალკეული შემთხვევისათვის სპეციფიკური გარემოებების გათვალისწინებით. ამასთან, უნდა იქნას გაზიარებული მიდგომა, რომ მშობლის მაღალი შემოსავლის არსებობისას, მიეცეს არასრულწლოვანს პროცენტი.

4. ცხრილის მნიშვნელობა ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრისას

ცალკეული სახელმწიფოები ალიმენტის ოდენობის დადგენისას ხელმძღვანელობენ ცხრილებით, რომლებიც თავდაპირველად, შემუშავებულ იქნა ფორმულების გამოყენებით, რომლებიც დაეფუძნა მშობლის მთლიან შემოსავალს, საშუალო ხარჯებს, რომლებიც საჭიროა ბავშვების ზრუნვისათვის. აღნიშნული დოკუმენტი შეიცავს მკაფიო ინსტრუქციას ბავშვის ალიმენტის ოდენობისა და მისი გამოთვლის შესახებ.²⁶ მსგავსი ცხრილები არის ზუსტი და სწრაფი. საგამონაკლისო შემთხვევების გარდა, მშობლებს მოეთხოვებათ ამ ცხრილებით გათვალისწინებული მოთხოვნების დაცვა. ამასთან, გასათვალისწინებელია, რომ აღნიშნული ცხრილები ატარებს მხოლოდ სარეკომენდაციო ხასიათს. ამდენად, სასამართლოს შეუძლია დააკისროს მხარეს იმაზე მეტი თანხა, ვიდრე აღნიშნული ცხრილით იქნა გათვალისწინებული.

²⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატა, 26 ივლისი, 2019, საქმე Nას-876-2019; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატა, 9 დეკემბერი, 2024, საქმე Nას-1395-619-2018; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატა, 28 თებერვალი, 2025, საქმე Nას-1481-2024.

²⁶ “Child Support in Canada,” Divorce Canada, <https://divorce-canada.ca/child-support-in-canada>

მსგავსი ცხრილები ცალკეულ შემთხვევაში დგინდება სასამართლოს მიერ, მაგალითად, გერმანიაში საოჯახო საქმის განმხილველი სასამართლოები შეთანხმდნენ სახელმძღვანელო პრინციპებზე, რომლებზეც იქნებოდნენ ორიენტირებულნი. ეს სახელმძღვანელო პრინციპები წარმოდგენილია ე. წ. დიუსელდორფის ცხრილში. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ცხრილი იური-დიულად სავალდებულო არ არის, მას იყენებენ საოჯახო საქმის განმხილველი სასამართლო-ები. აღნიშნული ცხრილით გათვალისწინებული მოთხოვნების განვრცობა ხდება უმაღლესი რეგიონული სასამართლოების მიერ გამოცემული რეგულაციებით. დიუსელდორფის ცხრილი იძლევა ალიმენტვალდებულ პირთა დეტალურ ჩამონათვალს, ხოლო დიფერენციაციას ახდენს ბავშვის ასაკისა და ალიმენტვალდებული შშობლის შემოსავლის მიხედვით. დიუსელდორფის ცხრილი ყოველწლიურად, განახლებას ექვემდებარება – იცვლება როგორც გადასახდელი ალიმენტის ოდენობა, ისე შემოსავლის კატეგორიები გარკვეული პერიოდულობით, გაანგა-რიშების მეთოდები კი, იგივე რჩება. ეს საშუალებას აძლევს როგორც ვალდებულ, ისე ალი-მენტის მიღებაზე უფლებამოსილ პირებს – ზოგადად განტვირთონ თავიანთი გადასახდელების შესაძლო ცვლილებები. ამდენად, დიუსელდორფის ცხრილი გამოდგება ალიმენტვალდებული პირის თვითგადარჩენის ოდენობის სტანდარტიზებული/ზოგადი განსაზღვრის საორიენტაციო მაჩვენებლად. მისთვის იდენტიფიცირებული თვითშენარჩუნების მინიმუმი უცვლელია და ვერ შემცირდება, თუნდაც მისი ფაქტობრივი ხარჯები დაბალი იყოს.²⁷ ალიმენტის მიღებაზე უფლებამოსილმა პირმა, როცა მას სურს მიიღოს ალიმენტი კოეფიციენტური მეთოდით, ხარ-ჯების დამადასტურებელი დოკუმენტი უნდა წარადგინოს, რომელიც მოიცავს იმ შემოსავალს, რომლის გაღებაც ორივე მეუღლეს ქორწინების განმავლობაში მოუწევთ. აღნიშნული არის სწორედ სარჩოს განსაზღვრისათვის რელევანტური.²⁸

საქართველოს კანონმდებლობა და იურიდიული ლიტერატურა, როგორც უკვე აღნიშ-ნულ იქნა, არ იცნობს ალიმენტის გამოანგარიშების ფორმულას. ამ ხარვეზის გარკვეული მოცულობით შესავსებად, უკანასკნელ წლებში, გამოყენებულ იქნა საარსებო მინიმუმის ინსტიტუტი. საარსებო მინიმუმი წარმოადგენს მინიმალურ ზღვარს, რომელიც სასამართ-ლომ უნდა აიღოს ათვლის საწყის წერტილად ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრისას.²⁹ თუმცა, აღნიშნულ მინიმალურ თანხას ემატება თანხა, რომელიც უზრუნველყოფს ბავშვის განათლების, ჯანმრთელობის, ჰარმონიული განვითარების ხელშეწყობის, მისი პიროვნების, ინდივიდუალური შესაძლებლობებისა და ინტერესების პატივისცემას. ამასთან, მიზანშეწო-ნილია ბავშვის მინიმუმ ერთი აქტივობის დაფინანსება.³⁰

²⁷ Landessozialgericht Baden-Württemberg, Urteil vom 19.07.2007 – L 7 AS 5570/06.

²⁸ Bundesgerichtshof (BGH), Urteil vom 25.09.2019 – XII ZB 25/19.

²⁹ ეკა ზარნაძე, „ალიმენტზე ბავშვის უფლების რეალიზების გამოწვევები კანონმდებლობასა და სასამართლო პრაქტიკაში“, *სამართლის ჟურნალი*, N1 (2025): 113.

³⁰ ზარნაძე, „ალიმენტზე ბავშვის უფლების რეალიზების გამოწვევები“, 115.

საგულისხმოა, რომ საერთო სასამართლოებს მიკუთვნებულ ცალკეულ სასამართლოთა მიერ გემოაღნიშნული მოთხოვნები არ არის დაცული, ვინაიდან აღნიშნული არ ატარებს სა-ვალდებულო ხასიათს. ამდენად, ბავშვის საუკეთესო ინტერესების დაცვის, დასაკისრებელი ალიმენტის ოდენობის განჭვრეტადობის უზრუნველყოფის მიზნით, მიზანშეწონილია სახელმძღვანელო მითითებების შემუშავება ცხრილის სახით, რომელიც იქნება სარეკომენდაციო ხასიათის თუმცა, მისი გაუთვალისწინებლობა უნდა საჭიროებდეს შესაბამის დასაბუთებას.

5. ალიმენტის ოდენობის გადაანგარიშების შესაძლებლობა

სასამართლოს მიერ დაკისრებული ალიმენტის თანხა არ არის მყარი და შეიძლება დაექვემდებაროს შეცვლას კანონმდებლობით გათვალისწინებული საფუძვლის არსებობისას. ალიმენტის ოდენობის შეცვლის საფუძვლად განიხილება სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილების გამოტანის შემდგომ მშობლების ან შვილების მატერიალური ან ოჯახური მდგომარეობის ცვლილება. ალიმენტის გადახდაზე ვალდებული პირის მატერიალური თუ ოჯახური მდგომარეობის ცვლილებად ითვლება ახალი გარემოების არსებობა, რომელიც აშკარა გავლენას ახდენს ვალდებული პირის მატერიალურ თუ ოჯახურ მდგომარეობაზე, აღნიშნულს შეიძლება მიეკუთვნოს შემოსავლების შემცირება/გაზრდა³¹, ჯანმრთელობის გაუარესება, კმაყოფაზე მყოფი პირების რაოდენობის გაზრდა ან შემცირება და სხვ.³² ალიმენტის ოდენობის ცვლილების სხვა საფუძვლად განიხილება ბავშვის საჭიროებების გაზრდა. ბუნებრივია, რომ არასრულწლოვნის ზრდასთან ერთად ხდება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში უფრო მეტად მისი ჩართვა, რაც საჭიროებს მეტ ხარჯებს. არასრულწლოვნის ასაკობრივი მოთხოვნილებები და საჭიროებები ყოველდღიურად იმატებს.³³

საგულისხმოა, რომ არსებობს დაკისრებული ალიმენტის ოდენობის ცვლილების სხვადასხვა სისტემები. ცალკეულ შემთხვევაში სასამართლოს მიერ განსაზღვრული ალიმენტის ოდენობა ექვემდებარება ინდექსაციას. ინდექსაცია ნიშნავს ალიმენტის ოდენობის ავტომატურ გადამოწმებას ინფლაციის მაჩვენებლის გათვალისწინებით. აღნიშნულის მიზანია დაკისრებული ალიმენტის რეალური ღირებულების/მსყიდველობუნარიანობის შენარჩუნება. ალიმენტის ინდექსაცია ხდება მაშინ, როცა ალიმენტი დადგენილია ფიქსირებული თანხით. ოფიციალური ინფლაციის მაჩვენებელი ქვეყნდება სსიპ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ. პრაქტიკულად, ინდექსაცია ავტომატურად ხდება – ხელახლა

³¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატა, 5 ოქტომბერი, 2022, საქმე Nას-908-2022.

³² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატა, 20 დეკემბერი, 2024, საქმე Nას-910-2024.

³³ საქართველოს უზენაესი სასამართლო, საქმე Nას-1481-2024.

სასამართლოსადმი მიმართვის გარეშე. ალიმენტის ოდენობის ინდექსაციის თაობაზე მიეთითება სასამართლო გადაწყვეტილებაში. ყველა თანამედროვე სახელმწიფოში ალიმენტის ინდექსაციის მიზანია ბავშვის ცხოვრების დონის შენარჩუნება, ეკონომიკური ცვლილებების პირობებში.

საქართველოში ალიმენტის ოდენობის ცვლილება ხდება არა ავტომატურად ინდექსაციის გზით, არამედ ერთ-ერთი მხარის მიერ წარდგენილი სარჩელის საფუძველზე.³⁴ მსგავსი მოწესრიგებით ერთი მხრივ, ხდება არასრულწლოვნის ინტერესების დაცვა, ვინაიდან მხარეებს აქვთ შესაძლებლობა, მოითხოვონ ალიმენტის გაზრდა/შემცირება, ხოლო მეორე მხრივ, ხდება სახელმწიფო რესურსების დაზოგვა, ვინაიდან სასამართლოს მიერ მიღებული ალიმენტის გადახედვა დამატებითი ადამიანური და ფინანსური რესურსების მობილიზებას მოითხოვს.

დასკვნა

ალიმენტის ოდენობის დადგენის თაობაზე შეიძლება წარმოდგენილ იქნას შემდეგი ძირითადი დასკვნები: ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის პროცესში სასამართლომ პირველ ყოვლისა, მხედველობაში უნდა მიიღოს ბავშვის კეთილდღეობის ინტერესი და მართოოდენ ალიმენტგაღებული პირის გადახდის შესაძლებლობა. გასათვალისწინებელია, რომ ბავშვი, როგორც წესი, დედასთან ცხოვრობს და ეს უკანასკნელი უზრუნველყოფს მას საცხოვრებლით, საკვებით, აღზრდის ვალდებულების შესრულებით, ხოლო მამის მონაწილეობა კომპენსირდება ფულადი თანხის გადახდით. ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის პროცესში, მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული მშობლების განათლება, პროფესია და დასაქმების შესაძლებლობა და არა მართოოდენ რეალურად არსებული შემოსავალი. მსგავსი მიდგომის დანერგვა უზრუნველყოფს ალიმენტგაღებული პირის მიერ ალიმენტის გადახდის ვალდებულების თავიდან არიდების პრევენციას.

ალიმენტის ოდენობის დადგენისას, მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული ყოველდღიური/ზოგადი და სპეციალური/განსაკუთრებული საჭიროებები. ზოგად საჭიროებას უნდა მიეკუთვნოს ბავშვისათვის სისტემატურად აუცილებელი ხარჯები, რომლებიც საერთოა ყველა ბავშვისათვის ასაკობრივი ჯგუფის გათვალისწინებით (კვება, თავისუფალი დროის გატარება, საცხოვრებელი). სპეციალური საჭიროებების ქვეშ ექცევა ნებისმიერი ტიპის საჭიროება, კერძოდ, ნებისმიერი შემთხვევა, რომელიც არის ძალიან ინდივიდუალური, განსაკუთრებული და გადაუდებელი. სპეციალური საჭიროების ჯგუფებს შეიძლება მიეკუთვნოს კერძო სკოლის

³⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატა, 23 იანვარი, 2025, საქმე Nას-159-2024.

ხარჯები, როცა ბავშვის მდგომარეობის გათვალისწინებით, შეუძლებელია მსგავსი სერვისის საჯარო სკოლაში მიღება, დამატებითი სახელმძღვანელოები თუ მოწყობილობები; სამედიცინო ხარჯები, რომელიც აუცილებელია განსაკუთრებული საჭიროების მქონე პირთათვის.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში სასამართლო პრაქტიკა ცდილობს კანონმდებლობაში არსებული ბუნდოვანების/განუსაზღვრელობის აღმოფხვრას, მისთვის მინიჭებული ფართო დისკრეციის ჯეროვნად გამოყენების გზით, უშუალოდ ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრისას გვხვდება არაერთგვაროვანი სასამართლო პრაქტიკა, რაც ართულებს სამომავლოდ მისაღები გადაწყვეტილების განსაზღვრის შესაძლებლობას. შედეგად, შესაძლოა სრულყოფილად ვერ მოხდეს ბავშვის საუკეთესო ინტერესის დაცვა, რაც ალიმენტის დადგენის უმნიშვნელოვანეს მიზანს წარმოადგენს. სწორედ ამიტომ მიზანშეწონილია საერთო სასამართლოების ჩართულობით ცხრილის, სახელმძღვანელო მითითების შემუშავება, რომელიც მოახდენს ასაკობრივი ჯგუფისა და მშობლის შემოსავლის მიხედვით, გადასახდელი ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრას. ამასთან, უნდა შენარჩუნდეს ზოგადი წესი, რომლის თანახმად, რამდენადაც მაღალია ოჯახის შემოსავალი, იმდენად მაღალი უნდა იყოს გადასახდელი ალიმენტის ოდენობა.

ბიბლიოგრაფია

სამეცნიერო ლიტერატურა და სტატიები:

- ზარნაძე, ეკა. „ალიმენტზე ბავშვის უფლების რეალიზების გამოწვევები კანონმდებლობასა და სასამართლო პრაქტიკაში.“
სამართლის ჟურნალი, N1 (2025): 111–135.
- ლომთათიძე, ეკატერინე. *ალიმენტის განსაზღვრა და აღსრულება: საუკეთესო პრაქტიკის კვლევა*. თბილისი, 2022.
- “Child Support in Canada.” Divorce Canada. <https://divorce-canada.ca/child-support-in-canada>
- Rath, Thomas. “Kindesunterhalt und Betreuungsleistungen bei gemeinsamer Obsorge.” Masterarbeit, Universität Graz, 2019.
- Schnabl, Lukas. *Vereinbarungen über den Kindesunterhalt*. Graz: Universität Graz, 2022.
- Venohr, Jane. “Child Support Guidelines and Guidelines Reviews: State Differences and Common Issues.” *Family Law Quarterly* 47, no. 3 (Fall 2013): 327–352.

ნორმატიული აქტები და საერთაშორისო ხელშეკრულებები:

- ბავშვის უფლებათა კოდექსი. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 27/09/2019. <https://matsne.gov.ge/document/view/4613854?publication=12>.
- ბავშვის უფლებათა კონვენცია. მიღებულია გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ 1989 წლის 20 ნოემბერს. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>.
- ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტი. რეკომენდაცია N R (84) 4 „შშობლის პასუხისმგებლობების შესახებ“. 28 თებერვალი, 1984. <https://www.coe.int/en/web/cdcj/recommendations-resolutions-guidelines>.
- სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი. მიღებულია გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ 1966 წლის 16 დეკემბერს. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.
- საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 24/07/1997. <https://matsne.gov.ge/document/view/31702>.
- Bürgerliches Gesetzbuch [BGB] [German Civil Code]*.

სასამართლო პრაქტიკა:

- საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის გადაწყვეტილებები საქმეებზე: Nას-876-2019 (26.07.2019);

ნას-161-2022 (22.06.2022); ნას-341-2022 (14.06.2022); ნას-908-2022 (05.10.2022); ნას-1007-2024 (08.11.2024); ნას-1306-2024 (27.11.2024); ნას-1395-619-2018 (09.12.2024); ნას-1435-2024 (23.12.2024); ნას-910-2024 (20.12.2024); ნას-159-2024 (23.01.2025); ნას-1481-2024 (28.02.2025).

თბილისის საქალაქო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა კოლეგიის გადაწყვეტილება საქმეზე N2/18472-25 (30.07.2025).

ქუთაისის საქალაქო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა კოლეგიის გადაწყვეტილება საქმეზე N2/1183-25 (17.10.2025).

Bundesgerichtshof (BGH), Urteil vom 25.09.2019 – XII ZB 25/19 (Deutschland).

Landessozialgericht (LSG) Baden-Württemberg, Urteil vom 19.07.2007 – L 7 AS 5570/06 (Deutschland).

MECHANISMS FOR DETERMINING ALIMONY AMOUNTS

NATIA MAKHATADZE

Doctor of Law

Georgian National University (SEU)

Professor, Georgia

n.makhatadze@seu.edu.ge

Abstract. Article 1214 of the Civil Code of Georgia establishes the categories of fairness and reasonableness as the criteria for determining the amount of child support (alimony). Georgian legislation, as well as judicial practice, does not provide for criteria other than the aforementioned. These designated categories are abstract in nature and grant the court broad discretionary power of interpretation. This creates an increased risk of inconsistent case law development, which ultimately poses a threat to the best interests of the child.

This paper outlines specific requirements to be taken into account when determining child support amounts, which must be given particular weight in the process of administering justice in order to guarantee the best interests of the child as enshrined in the Code on the Rights of the Child.

Drawing on alternative legal models, the paper provides a comprehensive analysis of child support calculation systems and the potential for recalculation through indexation, serving the ultimate objective of safeguarding the best interests of the child in legal proceedings.

Keywords: alimony, model, best interests of the child, financial status, child support obligation.

ხელოვნური ინტელექტი (AI) და საერთაშორისო სამოქალაქო აზიაცია

დავით გეგერიძე

სამართლის დოქტორი,

შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი,

პროფესორი, საქართველო

dgeperidze@gmail.com

რეზიუმე. ნაშრომში გაანალიზებულია ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება თანამედროვე სამოქალაქო აზიაციაში, საერთაშორისო სამართლის ჭრილში. განსაზღვრულია დებულებები ძირითად უპირატესობებსა და რისკებზე, ასევე, შეფასებულია არსებული და სამომავლო სამართლებრივი რეგულირების საჭიროებები. ნაშრომში განხილულია ხელოვნური ინტელექტის ცნება და მისი სამართლებრივი საფუძვლები, საერთაშორისო ორგანიზაციების როლი რეგულირების პროცესში, ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების ძირითადი სფეროები აზიაციაში, აგრეთვე, ის სამართლებრივი და პრაქტიკული გამოწვევები, რომლებიც ამ ტექნოლოგიების დანერგვას თან ახლავს. ხელოვნური ინტელექტის სისტემები უკვე აქტიურად გამოიყენება ფრენის დაგეგმვაში, საჭაერო მოძრაობის მართვაში, აეროპორტის უსაფრთხოებაში, ტექნიკური მომსახურების ოპტიმიზაციასა და გარემოს დაცვის მიმართულებით. აღნიშნული ტექნოლოგიები ხელს უწყობს ოპერაციული ეფექტიანობის ზრდას, ადამიანური შეცდომების შემცირებასა და უსაფრთხოების გაუმჯობესებას. თუმცა, ამავე დროს, მათი ფართო ინტეგრაცია

აჩენს სერიოზულ გამოწვევებს, როგორცაა პასუხისმგებლობის განსაზღვრა, გადაწყვეტილებების გამჭვირვალობა, მონაცემთა კონფიდენციალურობის დაცვა და ადამიანის როლის ტრანსფორმაცია სამოქალაქო ავიაციის პროცესში. ნათელია ის ფაქტი, რომ ხელოვნური ინტელექტის ეფექტიანი და უსაფრთხო ინტეგრაცია სამოქალაქო ავიაციაში შეუძლებელია მხოლოდ ეროვნული რეგულირების ფარგლებში. მისი ტრანსსასაზღვრო ბუნებიდან გამომდინარე, გადამწყვეტ როლს ასრულებს თანამედროვე საერთაშორისო საჰაერო სამართალი და ისეთი ორგანიზაციები, როგორცაა იკაო, გაერო და ევროკავშირი, რომლებიც ქმნიან საერთო პრინციპებსა და სტანდარტებს. ხელოვნური ინტელექტის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების სირთულე და ავტონომიურობა არსებითად ართულებს პასუხისმგებლობის განსაზღვრის საკითხს, განსაკუთრებით სამოქალაქო ავიაციის ინციდენტების ან კატასტროფების შემთხვევაში. შესაბამისად, იმის გათვალისწინებით, რომ ხელოვნური ინტელექტი სულ უფრო ღრმად ინერგება სამოქალაქო ავიაციაში, აუცილებელია, რომ ეს ტექნოლოგიები დაწერგილ იქნას უსაფრთხოებაზე, ეთიკასა და პასუხისმგებლობაზე დაყრდნობით.

საკვანძო სიტყვები: ხელოვნური ინტელექტი, სამოქალაქო ავიაცია, საერთაშორისო სამართალი, ტექნოლოგიები, უსაფრთხოება, თანამედროვე ტექნოლოგიები.

შესავალი

თანამედროვე ტექნოლოგიური განვითარების ერთ-ერთ ყველაზე დინამიკურ და გავლენიან მიმართულებას წარმოადგენს ხელოვნური ინტელექტი (AI), რომელმაც მნიშვნელოვნად შეცვალა სხვადასხვა სფეროს ფუნქციონირება, მათ შორის სამოქალაქო ავიაცია. ეს სფერო, როგორც მაღალი რისკისა და უსაფრთხოების განსაკუთრებული სტანდარტების მქონე ინდუსტრია, განსაკუთრებით მგრძნობიარეა ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვის მიმართ. სწორედ ამიტომ, ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება ამ სფეროში არა მხოლოდ ტექნიკურ, არამედ მნიშვნელოვან სამართლებრივ და ეთიკურ საკითხებსაც წარმოშობს.

1. ხელოვნური ინტელექტის სამართლებრივი საფუძვლები

ხელოვნური ინტელექტის ლანდშაფტს ახასიათებს დინამიკური ევოლუცია, რაც იწვევს ერთიანი, უნივერსალურად აღიარებული განმარტების არარსებობას. პირველ ყოვლის, ეს განპირობებულია იმ ამოცანებისა და შედეგების ფართო სპექტრით, რომელთა შესრულებაც ხელოვნური ინტელექტის ინსტრუმენტებს შეუძლიათ, რაც ართულებს სფეროს ლაკონურ ჩარჩოში მოქცევას. საბოლოო განმარტების არარსებობის მიუხედავად, რამდენიმე ავტორიტეტული წყარო გვთავაზობს ღირებულ პერსპექტივებს ხელოვნური ინტელექტის არსის შესახებ.

ფუნდამენტური განმარტება, რომელიც მიეწერება ჯონ მაკკარტის, რომელმაც შემოიღო ტერმინი „ხელოვნური ინტელექტი“, აღწერს მას, როგორც ინტელექტუალური მანქანების შექმნის მეცნიერებასა და ინჟინერიას. ხელოვნური ინტელექტი არის ტექნოლოგია, რომელიც საშუალებას აძლევს კომპიუტერებს ან მანქანებს მიბაძონ ადამიანის აღქმას, გაგებას, პრობლემების გადაჭრას, გადაწყვეტილების მიღებას, კრეატიულობას და ავტონომიას. ევროკომისიამ კიდევ ერთი შესაბამისი განმარტება მოგვამოდა: „ხელოვნური ინტელექტი ეხება სისტემებს, რომლებიც ავლენენ ინტელექტუალურ ქცევას გარემოს ანალიზით და გარკვეული ავტონომიით კონკრეტული მიზნების მისაღწევად, ქმედებების განხორციელებით. ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებული სისტემები შეიძლება იყოს წმინდა პროგრამულ უზრუნველყოფაზე დაფუძნებული, მოქმედებდეს ვირტუალურ სამყაროში (მაგ. ხმოვანი ასისტენტები, გამოსახულების ანალიზის პროგრამული უზრუნველყოფა, საძიებო სისტემები, მეტყველებისა და სახის ამოცნობის სისტემები) ან ხელოვნური ინტელექტი შეიძლება იყოს ჩაშენებული აპარატურულ მოწყობილობებში (მაგ. მოწინავე რობოტები, ავტონომიური მანქანები, დრონები ან ნივთების ინტერნეტის აპლიკაციები)“.¹

2. საერთაშორისო სამართლის როლი ხელოვნური ინტელექტის რეგულირებაში

იმის გამო, რომ ხელოვნური ინტელექტი (AI) აგრძელებს ინდუსტრიების, ეკონომიკისა და სტრუქტურების გარდაქმნას, ხელოვნური ინტელექტის რეგულირების სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის საჭიროება სულ უფრო აქტუალური ხდება. ხელოვნური ინტელექტის სისტემები ფუნქციონირებენ ეროვნული საზღვრების მიღმა, რაც ართულებს ცალკეული მთავრობებისთვის მათ ეფექტიან რეგულირებას. ქვეყნებს შორის მარეგულირებელი მიდგომების უთანასწორობა ქმნის სამართლებრივ გაურკვევლობას, აღსრულების ხარვეზებსა და მარეგულირებელი არბიტრაჟის შესაძლებლობებს. ამიტომ, გლობალური თანამშრომლობა აუცილებელია ხელოვნური ინტელექტის თანმიმდევრული, ეთიკური და პასუხისმგებლიანი განვითარების უზრუნველსაყოფად. ხელოვნური ინტელექტის უსაზღვრო ბუნება წარმოშობს რამდენიმე გამოწვევას, რაც მოითხოვს გლობალურ მარეგულირებელ კოორდინაციას. ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებული პლატფორმები, როგორიცაა Google-ის DeepMind, OpenAI-ის ChatGPT და Amazon-ის ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებული ღრუბლოვანი

¹ International Civil Aviation Organization (ICAO), *Artificial Intelligence (AI) Contribution to Aviation*, A42-WP/489, 42nd Session Working Paper (Montreal: ICAO, 2025), 1-2, https://www.icao.int/sites/default/files/Meetings/a42/Documents/WP/wp_489_en.pdf

სერვისები, ემსახურებიან მომხმარებლებს მთელ მსოფლიოში, რაც ქმნის იურისდიქციულ კონფლიქტებს მონაცემთა დაცვის, პასუხისმგებლობისა და ალგორითმული გამჭვირვალობის საკითხებში. გარდა ამისა, ხელოვნური ინტელექტის ეროვნული პოლიტიკის განსხვავებული ხედვა, როგორიცაა ევროკავშირის რისკებზე დაფუძნებული ხელოვნური ინტელექტის აქტი, შეერთებული შტატების სექტორული მიდგომა, ჩინეთის სახელმწიფოს მიერ კონტროლირებადი ხელოვნური ინტელექტის რეგულირება და ინდოეთის განვითარებადი ხელოვნური ინტელექტის მმართველობა – იწვევს შეუსაბამობებს უსაფრთხოების სტანდარტებში, ეთიკურ მოსაზრებებსა და პასუხისმგებლობის წესებში. გარდა ამისა, არარეგულირებადი ხელოვნური ინტელექტი ისეთ სფეროებში, როგორიცაა ავტონომიური იარაღი, კიბერომი და მასობრივი თვალთვალი, შეიძლება მნიშვნელოვან საფრთხეს უქმნიდეს გლობალურ უსაფრთხოებას, რაც რისკების შესამცირებლად საერთაშორისო შეთანხმებებს მოითხოვს. ეთიკური საკითხები მათ შორის, ალგორითმული მიკერძოება და დისკრიმინაციული გადაწყვეტილების მიღება, ასევე მოითხოვს გლობალურად აღიარებულ სამართლიანობის სტანდარტებსა და აუდიტის მექანიზმებს. ამ გამოწვევების გათვალისწინებით, საერთაშორისო თანამშრომლობა აუცილებელია ხელოვნური ინტელექტის ჰარმონიზებული რეგულაციების შესამუშავებლად, საზღვრისპირა აღსრულების ხელშეწყობისა და საერთო ეთიკური სტანდარტების დასამკვიდრებლად. რამდენიმე საერთაშორისო ორგანიზაციამ წამოიწყო ხელოვნური ინტელექტის მმართველობის ძალისხმევა საერთო მარეგულირებელი ჩარჩოებისა და ეთიკური პრინციპების დასამკვიდრებლად. 2019 წელს, ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციამ (OECD)² შეიმუშავა ხელოვნური ინტელექტის პირველი საერთაშორისოდ აღიარებული სახელმძღვანელო პრინციპები, რომლებიც ხაზს უსვამენ ადამიანზე ორიენტირებულ ხელოვნურ ინტელექტს, გამჭვირვალობას, სიმტკიცეს, ანგარიშვალდებულებასა და ხელოვნური ინტელექტის სისტემის უსაფრთხოებას. 60-ზე მეტმა ქვეყანამ, მათ შორის ევროკავშირმა, აშშ-მა, იაპონიამ და ინდოეთმა მიიღეს ეს პრინციპები. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციამ ასევე, მოუწოდა მთავრობებს შექმნან ხელოვნური ინტელექტის გლობალური ეთიკის ჩარჩო და ამასთან, ხელოვნური ინტელექტის შესახებ კანონები ადამიანის უფლებებსა და საერთაშორისო უსაფრთხოების ინტერესებს შეუსაბამონ. იუნესკოს ხელოვნური ინტელექტის ეთიკის რეკომენდაციებმა (2024)³ დაადგინა ხელოვნური ინტელექტის მმართველობის გლობალური სტანდარტები, მათ შორის, მიკერძოების შემცირება, გარემოსდაცვითი მდგრადობა და სამართლიანობა ხელოვნურ ინტელექტთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებებში.

² Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), “OECD Homepage,” <https://www.oecd.org/>

³ UNESCO, “Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence,” <https://www.unesco.org/en/articles/recommendation-ethics-artificial-intelligence>

ბების მიღებისას. ევროკავშირის ხელოვნური ინტელექტის შესახებ კანონი (2021) ხელოვნური ინტელექტის შესახებ⁴ ყველაზე ყოვლისმომცველ კანონად ითვლება, რომელიც ხელოვნური ინტელექტის რისკებს კატეგორიებად აქცევს და ეთიკური შესაბამისობის უზრუნველსაყოფად აუდიტს ავალდებულებს. ის გავლენას ახდენს გლობალურ მარეგულირებელ დისკუსიებზე. იაპონია, კანადა და ავსტრალია მსგავს ჩარჩოებს განიხილავენ. G20-ის ხელოვნური ინტელექტის პრინციპები და G7-ის ხელოვნური ინტელექტის ინიციატივა (2023)⁵ ხელს უწყობს საზღვრისპირა ხელოვნური ინტელექტის რეგულაციებს, რომელიც ფოკუსირებული იქნება ხელოვნური ინტელექტის ურთიერთქმედებაზე, სამართლიან კონკურენციასა და ეთიკური ხელოვნური ინტელექტის სახელმძღვანელო პრინციპებზე. ხელოვნური ინტელექტის რეგულაციები ამჟამად ინტეგრირებულია საერთაშორისო სავაჭრო შეთანხმებებში, როგორიცაა აშშ-მექსიკა-კანადის შეთანხმება (USMCA) და ევროკავშირის სავაჭრო შეთანხმებები, რაც უზრუნველყოფს ხელოვნური ინტელექტის ეთიკისა და ციფრული ვაჭრობის რეგულაციების დაცვას სხვადასხვა იურისდიქციებში. მიუხედავად იმისა, რომ საერთაშორისო ორგანიზაციებმა საფუძველი ჩაუყარეს ხელოვნური ინტელექტის მმართველობას, იურისდიქციებში პოლიტიკის ჰარმონიზაციის მიღწევა კვლავ გამოწვევად რჩება. სხვადასხვა ერი განსხვავებულად ანიჭებს პრიორიტეტს ეკონომიკურ ზრდას, კონფიდენციალურობასა და უსაფრთხოების საკითხებს, რაც მარეგულირებელ შეუსაბამობებს იწვევს. ევროკავშირის ხელოვნური ინტელექტის შესახებ კანონი მკაცრ რისკებზე დაფუძნებულ შესაბამისობის ზომებს აწესებს, ხოლო შეერთებული შტატები იღებს სექტორის სპეციფიკურ, თვითრეგულირების მიდგომას, რომელიც ეფუძნება არსებულ კანონებს, როგორიცაა ალგორითმული ანგარიშვალდებულების შესახებ კანონი და ფედერალური სავაჭრო კომისიის (FTC) სახელმძღვანელო პრინციპები. ამის საპირისპიროდ, ჩინეთი ხელოვნური ინტელექტის ზედამხედველობას ახორციელებს პერსონალური ინფორმაციის დაცვის შესახებ კანონის (PIPL) და ხელოვნური ინტელექტის სპეციფიკური დირექტივების მეშვეობით, პრიორიტეტს ანიჭებს ეროვნულ უსაფრთხოებასა და მთავრობის კონტროლს.⁶

აღნიშნული განსხვავებული ეროვნული მიდგომები ცხადყოფს, რომ ხელოვნური ინტელექტის ეფექტიანი რეგულირება ვერ შემოიფარგლება მხოლოდ შიდა სამართლებრივი ჩარჩოებით. ხელოვნური ინტელექტის ტრანსსასაზღვრო ბუნებიდან გამომდინარე, საერთაშორისო სამართალი ასრულებს საკვანძო როლს საერთო პრინციპების, მინიმალური

⁴ “EU Artificial Intelligence Act,” *Artificial Intelligence Act*, <https://artificialintelligenceact.eu/>

⁵ European Commission, “Artificial Intelligence Act: Council and Parliament Reach Provisional Agreement,” December 9, 2023, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_5379

⁶ Pooja Kumari, “Legal Frameworks for AI Regulation,” *Advances in Consumer Research* 2, no. 2 (2025): 216-224.

სტანდარტებისა და კოორდინირებული მარეგულირებელი მიდგომების ჩამოყალიბებაში. საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ შემუშავებული ნორმები და რეკომენდაციები ხელს უწყობს ეროვნული პოლიტიკის ჰარმონიზაციას, ამცირებს იურისდიქციულ კონფლიქტებს და უზრუნველყოფს ხელოვნური ინტელექტის ეთიკურ, უსაფრთხო და ადამიანის უფლებებთან თავსებად განვითარებას გლობალურ დონეზე.

AI-ის გამოყენების სფეროები სამოქალაქო ავიაციაში. სამოქალაქო ავიაციაში ხელოვნური ინტელექტის განვითარებამ არსებითად შეცვალა, როგორც თვითმფრინავების მართვის პროცესი, ისე პილოტებსა და ფრენის მართვის სისტემებს შორის ურთიერთქმედება. ხელოვნური ინტელექტის ისტორიისა და მისი თანამედროვე შესაძლებლობების გააზრება მნიშვნელოვან საფუძველს ქმნის სამოქალაქო ავიაციაში მისი სამომავლო განვითარების პერსპექტივების შესაფასებლად.

ისტორიული თვალსაზრისით, სამოქალაქო ავიაციაში ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება მე-20 საუკუნის შუა ხანებში დაიწყო, როდესაც ავტომატიზაციის პირველადი ინსტრუმენტები შეიქმნა. ამ ეტაპზე ძირითადი აქცენტი კეთდებოდა ავტოპილოტის ფუნქციებზე, რომლებიც თვითმფრინავს საშუალებას აძლევდა პილოტის მუდმივი ჩარევის გარეშე შეენარჩუნებინა ფრენის ძირითადი პარამეტრები, როგორიცაა სიმაღლე და სიჩქარე. აღნიშნულმა ტექნოლოგიამ მნიშვნელოვნად შეამცირა პილოტის სამუშაო დატვირთვა, განსაკუთრებით, ხანგრძლივი ფრენების პირობებში.

ტექნოლოგიური პროგრესის პარალელურად, ხელოვნური ინტელექტის პროგრამული უზრუნველყოფაც ეტაპობრივად დაიხვეწა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია 1980-იანი და 1990-იანი წლები, როდესაც ისეთი ორგანიზაციები, როგორიცაა NASA, აქტიურად იკვლევდნენ ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების შესაძლებლობებს ფრენის დაგეგმვასა და ოპერაციულ მართვაში. აღნიშნულმა კვლევებმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ფრენის უსაფრთხოებისა და ოპერაციული ეფექტიანობის ზრდაში.

თანამედროვე ეტაპზე ხელოვნური ინტელექტი მოიცავს მაღალგანვითარებულ ალგორითმებს, რომლებიც შესაძლებლობას იძლევა დამუშავდეს მონაცემების უზარმაზარი მოცულობა რეალურ დროში. ისტორიული და მიმდინარე ფრენების მონაცემების ანალიზი ფართოდ გამოიყენება გადაწყვეტილების მიღების პროცესის გასაუმჯობესებლად, რისკების შესამცირებლად და ოპერაციების ოპტიმიზაციისთვის.⁷

ნაშრომის მოცემულ ნაწილში ყურადღება გამახვილებული იქნება სამოქალაქო ავიაციის იმ ძირითად სფეროებზე, რომლებზეც ხელოვნური ინტელექტი ყველაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს.

⁷ “AI in the Cockpit: Enhancing Pilot Performance with Advanced Flight Systems,” *Aircraft Charter Blog*, <https://www.aircraftcharter.com/en/blog/ai-in-the-cockpit-enhancing-pilot-performance-with-advanced-flight-systems/>

საჰაერო მოძრაობის მართვა. ხელოვნური ინტელექტი პილოტებს ეხმარება სანდო ინფორმაციისა და კაბინაში მხარდაჭერის მიწოდებით. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სხვადასხვა წყაროდან მიღებული მონაცემების ანალიზისა და ოპერაციული პროცესების ავტომატიზაციის უნარის წყალობით, ხელოვნური ინტელექტი მნიშვნელოვნად გარდაქმნის სამოქალაქო ავიაციას და ფართოდ გამოიყენება ინდუსტრიის სხვადასხვა სფეროში. მისი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი გამოყენების მიმართულება საჰაერო მოძრაობის მართვის სფეროა.

საჰაერო მოძრაობის მართვაში ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებული სისტემები შესაძლებელს ხდის რეალურ დროში დამუშავდეს მონაცემების დიდი მოცულობა, გამოიკვეთოს განმეორებადი ნიშნუები და დროულად გამოვლინდეს პოტენციურად კრიტიკული სიტუაციები, მათ შორის, თვითმფრინავებს შორის შესაძლო შეჯახებები ან საჰაერო სივრცის გადატვირთვა. აღნიშნული მიდგომა ხელს უწყობს ფრენის ტრაექტორიების ოპტიმიზაციას, საჰაერო მოძრაობის საცობების უფრო ზუსტ პროგნოზირებასა და ეფექტიან მართვას.

ამასთან, ხელოვნური ინტელექტი ზრდის საჰაერო მოძრაობის ნაკადის მართვის მოქნილობას მოულოდნელი ცვლილებების პირობებში, როგორიცაა ამინდის სწრაფი გაუარესება ან ოპერაციული შეზღუდვები. შედეგად, მნიშვნელოვნად უმჯობესდება სისტემის საერთო ეფექტიანობა, ხოლო ფრენის უსაფრთხოება კიდევ უფრო მაღალ დონეზე გადადის.⁸

აეროპორტის უსაფრთხოება. აეროპორტის უსაფრთხოება წლების განმავლობაში მნიშვნელოვნად განვითარდა. ტრადიციული მეთოდები, როგორიცაა ბარგის ხელით შემოწმება და მეტალოდეტექტორები – გამდიდრდა მოწინავე ტექნოლოგიებით. ბოლო დროს, ხელოვნური ინტელექტი ავიაციის უსაფრთხოების სფეროში თამაშის წესებს ცვლის. ის გვთავაზობს შესაძლებლობების ფართო სპექტრს, რომლებიც აძლიერებს უსაფრთხოების ზომებს და ამარტივებს აეროპორტის ოპერაციებს. ლოგიკურია, ჩნდება კითხვა – როგორ აძლიერებს ხელოვნური ინტელექტი აეროპორტის უსაფრთხოებას?

ხელოვნურ ინტელექტზე მომუშავე უსაფრთხოების სისტემებს შეუძლიათ რეალურ დროში გააანალიზონ მონაცემების დიდი რაოდენობა სხვადასხვა წყაროდან, მათ შორის, სათვალთვალო კამერებიდან, მგზავრების პროფილებიდან და ფრენის მარშრუტებიდან. ეს საშუალებას აძლევს აეროპორტებს უფრო ზუსტად და სწრაფად ამოიცნონ პოტენციური საფრთხეები, საეჭვო ქცევები, როგორიცაა უჩვეულო მოძრაობები ან ურთიერთქმედებები.

ბიომეტრია, როგორიცაა სახის ამოცნობა და თითის ანაბეჭდის სკანირება, აეროპორტის უსაფრთხოების განუყოფელი ნაწილი გახდა. ხელოვნური ინტელექტის ალგორითმებს შეუძლიათ მგზავრების ბიომეტრიული მონაცემების შედარება მათ სამგზავრო დოკუმენტებთან,

⁸ ICAO, *Artificial Intelligence (AI) Contribution to Aviation*, 4-5.

რაც უზრუნველყოფს, თვითმფრინავში ასული პირის იდენტიფიცირებას. ეს ამცირებს პირადობის გაყალბების რისკს და აუმჯობესებს მგზავრების შემოწმების ეფექტიანობას. ხელოვნურ ინტელექტს ასევე, შეუძლია პოტენციური საფრთხეების პროგნოზირება ისტორიული მონაცემებისა და ტენდენციების ანალიზით. საეჭვო ქცევის ნიმუშების ან ახალი საფრთხეების იდენტიფიცირებით, აეროპორტებს შეუძლიათ პროაქტიულად გააძლიერონ უსაფრთხოების ზომები და გამოჰყონ რესურსები იქ, სადაც ისინი ყველაზე მეტად არის საჭირო, რათა თავიდან აიცილონ უსაფრთხოების პოტენციური დარღვევები.

ხელოვნური ინტელექტი საშუალებას აძლევს აეროპორტებს, დანერგონ მორგებული უსაფრთხოების პროტოკოლები სხვადასხვა მგზავრებისთვის, მათი რისკის პროფილების საფუძველზე. ხშირმა მგზავრებმა, რომლებმაც წარსულში გაიარეს ფართომასშტაბიანი შემოწმება, შეიძლება გაიარონ დაჩქარებული შემოწმება, ხოლო ეჭვმიტანილები შეიძლება დამატებითი შემოწმების წინაშე აღმოჩნდნენ. ეს „რისკზე დაფუძნებული“ მიდგომა აუმჯობესებს უსაფრთხოებას და იმავდროულად, მინიმუმამდე ამცირებს დაბალი რისკის მქონე მგზავრებისთვის დისკომფორტს.⁹

გარემოს დაცვა. სხვა საკითხებთან ერთად, ფრენის ტრაექტორიების ოპტიმიზაცია ერთ-ერთი მაგალითია იმისა, თუ როგორ შეუძლია ხელოვნურ ინტელექტს ხელი შეუწყოს ნახშირუხანგის გამონაბოლქვის შემცირებას ფრენის დროს.

კიდევ ერთი მაგალითი, სადაც ხელოვნური ინტელექტის მხარდაჭერა ღირებული იქნება, არის ზემოქმედების შეფასება. სამოქალაქო ავიაციის გარემოზე ზემოქმედების შეფასება, როგორიცაა ხმაური აეროპორტების გარშემო ან ფრენის დროს ძრავის გამონაბოლქვი – მონაცემებსა და გამოთვლებს მოითხოვს. ხელოვნურ ინტელექტს შეუძლია გააუმჯობესოს ასეთი მონაცემების დამუშავების შესაძლებლობები.¹⁰

როგორც ვხედავთ, ხელოვნური ინტელექტის განვითარების სწრაფი ტემპი ცვლის ავიაციის ინდუსტრიის მრავალ ასპექტს. ფრენის დაგეგმვიდან თვითმფრინავების მოვლა-პატრონობამდე, ხელოვნური ინტელექტის ტექნოლოგიები, როგორიცაა მანქანური სწავლება და ბუნებრივი ენის დამუშავება, აუმჯობესებს ოპერაციებს, ინფრასტრუქტურასა და მგზავრების გამოცდილებას. ამ რევოლუციური ინოვაციების ინტეგრაცია მოითხოვს ახალი კომპეტენციების მქონე სამუშაო ძალის განვითარებას მისი უსაფრთხო, ეფექტიანი და პასუხისმგებელიანი გამოყენებისთვის.

⁹ “Artificial Intelligence, Airport Security and Privacy: How to Strike the Right Balance?” Acorel, 2023, <https://acorel.com/en/the-role-of-ai-in-airport-security-balancing-security-and-privacy>

¹⁰ European Union Aviation Safety Agency (EASA), “Artificial Intelligence and Aviation,” <https://www.easa.europa.eu/en/light/topics/artificial-intelligence-and-aviation-0>

ავიაციის ინდუსტრია რადიკალურ ცვლილებებს განიცდის ხელოვნური ინტელექტის აღზევების გამო. არსებობს რამდენიმე გზა, რომლითაც ხელოვნური ინტელექტი შეიძლება სარგებლის მომტანი იყოს ავიაციაში, უსაფრთხოების გაძლიერებითა და ეფექტიანობის გაზრდით. წარმატებული ავიაკომპანიები უკვე ქმნიან და ტესტავენ ხელოვნური ინტელექტის სისტემებს, რომლებიც მიზნად ისახავს მგზავრების კომფორტის გაუმჯობესებას. ხელოვნური ინტელექტის გამოყენებას ავიაციის ინდუსტრიაში შეუძლია მნიშვნელოვნად გაზარდოს ავიაკომპანიების ეფექტიანობა ფრენის დაგეგმვის ავტომატიზაციისა და თვითმფრინავების პროგნოზირებადი მოვლა-პატრონობის შესაძლებლობების მეშვეობით. ხელოვნური ინტელექტი ტრანსფორმირებს სხვადასხვა სფეროს, მათ შორის, ფრენის კონტროლს, საჰაერო მოძრაობის მართვას, ეკიპაჟის დაგეგმვასა და აეროპორტის უსაფრთხოებას. უახლოეს წლებში, ხელოვნური ინტელექტი სავარაუდოდ, რევოლუციას მოახდენს ავიაციის სექტორში ხარჯების შემცირებით, ფრენის პროცესების გამარტივებით, რთული ელემენტების აღმოფხვრითა და წარმოების შესაძლებლობების გაფართოებით.¹¹

ხელოვნური ინტელექტის შესაძლო რისკები ავიაციაში. ხელოვნური ინტელექტის ფართო ინტეგრაციამ სამოქალაქო ავიაციაში, მიუხედავად მისი მრავალმხრივი სარგებლისა, ახალი ტიპის რისკები და გამოწვევები წარმოშვა. თანამედროვე ავიაციური სისტემები სულ უფრო მეტად ეყრდნობა ალგორითმებზე დაფუძნებულ გადაწყვეტილებებს, რაც აძლიერებს ეფექტიანობასა და უსაფრთხოებას. თუმცა, ამავე დროს აჩენს ტექნიკურ, სამართლებრივ და ადამიანურ ფაქტორებთან დაკავშირებულ სირთულეებს.

ხელოვნური ინტელექტის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების სირთულე და ხშირად გაუმჭვირვალე ხასიათი („black box“ ეფექტი) განსაკუთრებით პრობლემურია იმ სფეროში, სადაც შეცდომის საფასური ადამიანების სიცოცხლესა და მაღალი ღირებულების ინფრასტრუქტურას უკავშირდება. ავიაციაში არსებული უსაფრთხოების მაღალი სტანდარტების პირობებში, მნიშვნელოვანია შეფასდეს, რამდენად შესაძლებელია სრულად კონტროლდებოდეს და პროგნოზირებადი იყოს ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებული სისტემების ქცევა.

ამასთან, იზრდება კითხვები პასუხისმგებლობის განაწილების შესახებ ხელოვნური ინტელექტის მიერ გამოწვეული შეცდომების შემთხვევაში, ასევე პილოტისა და ავტომატიზებული სისტემის ურთიერთქმედების საზღვრების თაობაზე. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს კიბერუსაფრთხოების, მონაცემთა სანდოობისა და სისტემური მარცხის რისკებიც.

¹¹ Patrik Šváb, Patrik Géci, and Sebastián Čikovský, “Harnessing Artificial Intelligence in Civil Aviation,” in *New Trends in Aviation Development (NTAD)* (2024): 171-175..

3. პასუხისმგებლობის საკითხები ხელოვნური ინტელექტით მხარდაჭერილ ფრენებში

ხელოვნური ინტელექტის სისტემების მიერ ფრენის პროცესში გადაწყვეტილებების მიღება მნიშვნელოვნად ართულებს პასუხისმგებლობის განსაზღვრის საკითხს. იმ შემთხვევაში, თუ ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებული ან მის მიერ კონტროლირებადი სისტემა ავარიას გამოიწვევს, ჩნდება არსებითი კითხვა პასუხისმგებელი სუბიექტის იდენტიფიცირების შესახებ — ეკისრება თუ არა პასუხისმგებლობა ავიაკომპანიას, ხელოვნური ინტელექტის სისტემის მწარმოებელს თუ თვითმფრინავის კონსტრუქციაზე მომუშავე ინჟინრებს.

ძირითადად, სამოქალაქო ავიაციის სამართლებრივი ჩარჩოები პასუხისმგებლობას პილოტებსა და ავიაკომპანიებს აკისრებს, ფრენის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის კუთხით. თუმცა, ხელოვნური ინტელექტის ფართო ინტეგრაცია ცვლის ამ დამკვიდრებულ მოდელს. ალგორითმის გაუმართაობამ, სისტემურმა ხარვეზმა ან კიბერშეტევამ შეიძლება გამოიწვიოს სერიოზული შედეგები, მათ შორის, ავარიები, ფრენის შეფერხებები ან არასწორი მარშრუტის შერჩევა, რაც ანგარიშვალდებულების საკითხს კიდევ უფრო პრობლემატურს ხდის. ასეთ შემთხვევებში, მგზავრებსა და მარეგულირებელ ორგანოებს შეუძლიათ პასუხისმგებლობა დააკისრონ ავიაკომპანიებს, თუ დადგინდება, რომ ხელოვნური ინტელექტის სისტემის შეცდომამ ზიანი გამოიწვია.

აღსანიშნავია, რომ შედარებით მცირე ტექნიკურმა გაუმართაობამ და ხარვეზებმაც კი, მაგალითად, ამინდის არასწორმა პროგნოზირებამ ან ავტოპილოტის არაზუსტმა გამოთვლებმა, შესაძლოა დაუდევრობის შესახებ სამართლებრივი პრეტენზიებისათვის შექმნას საფუძველი.

ამასთან, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ადამიანის — პილოტის როლი ხელოვნურ ინტელექტთან ურთიერთქმედების პროცესში. იმ შემთხვევაში, თუ პილოტები ზედმეტად არიან დამოკიდებული ავტომატიზებულ სისტემებზე და ვერ ახერხებენ დროულ ჩარევას კრიტიკულ სიტუაციაში, პასუხისმგებლობა შეიძლება დაეკისროს ავიაკომპანიას არასათანადო მომზადების, ზედმეტი ავტომატიზაციის ან საკმარისი კონტროლის არქონის გამო.¹²

კონფიდენციალურობის დაცვის პრობლემა. კონფიდენციალურობის დაცვა წარმოადგენს კიდევ ერთ მნიშვნელოვან გამოწვევას ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების კონტექსტში. ავიაკომპანიები აგროვებენ მგზავრთა პერსონალური მონაცემებისა და ოპერაციული ინფორმაციის ფართო სპექტრს, რომელსაც ხელოვნური ინტელექტის სისტემები ამუშავებენ ოპერაციული ეფექტიანობის გაუმჯობესების მიზნით. თუმცა, მგრძნობიარე მონაცემების

¹² Cunningham Swaim LLP, “Litigation Risks in the Era of AI-Assisted Flight Operations,” March 2025, <https://www.cunninghamswaim.com/blog/2025/03/litigation-risks-in-the-era-of-ai-assisted-flight-operations/>

არასათანადო დამუშავებამ, მათ შორის, მონაცემთა დაცვის სტანდარტების დარღვევამ ან კიბერუსაფრთხოების ხარვეზებმა, შესაძლოა გამოიწვიოს კონფიდენციალურობასთან დაკავშირებული სამართლებრივი დავები.

მონაცემთა უსაფრთხოების დარღვევა, რომლის შედეგადაც შესაძლოა გახდეს ხელ-მისაწვდომი მგზავრთა პერსონალური ინფორმაცია ან ფრენის ოპერაციული ჟურნალები, მნიშვნელოვნად აზიანებს, როგორც ავიაკომპანიის სამართლებრივ მდგომარეობას, ისე საზოგადოებრივ ნდობას. ასეთ ვითარებაში ავიაკომპანიებს ემუქრებათ არა მხოლოდ სანქციები, არამედ რეპუტაციული ზიანიც.

ამრიგად, ავიაკომპანიებისთვის აუცილებელია მუდმივად იყვნენ ინფორმირებულნი ცვალებადი მარეგულირებელი გარემოს შესახებ და დანერგონ ხელოვნური ინტელექტის უსაფრთხო გამოყენების საუკეთესო პრაქტიკა. მარეგულირებელ ორგანოებთან და მგზავრებთან გამჭვირვალე კომუნიკაცია ხელს უწყობს ნდობის განმტკიცებას და ამცირებს სამართლებრივი დავების რისკს. მიუხედავად იმისა, რომ ხელოვნური ინტელექტი ავიაში მნიშვნელოვან უპირატესობებს ქმნის, აღნიშნული რისკების ფრთხილი მართვა წარმოადგენს მისი პასუხისმგებლობით გამოყენების წინაპირობას.¹³

4. ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების სამომავლო პერსპექტივები სამოქალაქო ავიაციაში

სამოქალაქო ავიაციაში ხელოვნური ინტელექტის როლის განხილვისას, კვლავ მივდივართ მთავარ კითხვამდე: სამომავლოდ, ჩაანაცვლებს თუ არა იგი ბოლომდე ადამიანს-პილოტს? ამ მხრივ, განსხვავებული მოსაზრებები არსებობს.

ხელოვნური ინტელექტის (AI) დანერგვა სამოქალაქო თვითმფრინავებში მნიშვნელოვან ცვლილებებს იწვევს საჰაერო მოძრაობის მართვისა და ავიაციის უსაფრთხოების სფეროში. Epic Aircraft-ის აღმასრულებელი დირექტორი დუგლას კინგის მოსაზრებით, მცირე სამგზავრო უპილოტო თვითმფრინავები სავარაუდოდ, მომდევნო 20 წლის განმავლობაში რეალობად იქცევა. მაშინ, როცა დიდი თვითმფრინავების ავტონომიური მართვა გაცილებით მეტ დროს მოითხოვს.

AI-ის მომხრეები, რომელთა შორისაა მარკ რობოფი, ვარაუდობენ, რომ ხელოვნური ინტელექტით აღჭურვილი თვითმფრინავები უფრო უსაფრთხო იქნება, ვიდრე დღევანდელი პილოტირებადი ფრენები. თუმცა, ექსპერტები ერთხმად აღნიშნავენ, რომ თავდაპირველად,

¹³ Cunningham Swaim LLP, "Litigation Risks."

ავტონომიური თვითმფრინავები ყველაზე ადრე, სატვირთო ოპერაციებში განთავსდებიან, რადგან სამგზავრო ფრენებში რისკისადმი ტოლერანტობა მნიშვნელოვნად დაბალია.

ნგუენი აღნიშნავს, რომ სამგზავრო თვითმფრინავების უსაფრთხოების სტანდარტები განსაკუთრებით მკაცრია. ავტონომიური ფრენის სისტემის თითოეულმა კომპონენტმა – სენსორები, პროგრამული უზრუნველყოფა, აპარატურა, ინტეგრაცია და კონტროლის მექანიზმები – უნდა გააგრძელოს მაღალი ნდობის დონის დემონსტრირება ყველა შესაძლო ფრენის პირობებში. საზოგადოებრივი ნდობის მოპოვებაც ამ პროცესში ცალკე გამოწვევაა. მაშინაც კი, თუ ავტონომიურ სისტემებს ტექნიკური თვალსაზრისით, უსაფრთხოდ შეუძლიათ მუშაობა, ადამიანებს დასჭირდებათ წლების განმავლობაში უსაფრთხო და დადასტურებული ოპერაციების ნახვა, ვიდრე ტრანსპორტირების ამ ახალ რეჟიმს სრულად აითვისებენ, როგორც ჩვეულებრივ თვითმფრინავებს.¹⁴

შესაბამისად, იმის გათვალისწინებით, რომ ხელოვნური ინტელექტი სულ უფრო ღრმად ინერგება სამოქალაქო ავიაციაში, აუცილებელია, რომ ეს ტექნოლოგიები დაფუძნებული იყოს უსაფრთხოებაზე, ეთიკასა და პასუხისმგებლობაზე. ძლიერი კიბერუსაფრთხოების ნორმები აუცილებელია ხელოვნური ინტელექტის სისტემების ჰაკერული შეტევებისგან დასაცავად და მათი მთლიანობის უზრუნველსაყოფად. სამოქალაქო ავიაციის მომავალი ტრაექტორია დამოკიდებული იქნება არა მხოლოდ ტექნოლოგიურ ინოვაციებზე, არამედ ინდუსტრიის შესაძლებლობებზეც, გაუმკლავდეს ამ გამოწვევებს და გააძლიეროს ნდობა ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებული გადაწყვეტილებების მიმართ.

დასკვნა

ნაშრომში ჩატარებულმა კვლევამ და ანალიზმა ცხადყო, რომ ხელოვნური ინტელექტი წარმოადგენს სამოქალაქო ავიაციის განვითარების ერთ-ერთ მთავარ მამოძრავებელ ძალას, რომელსაც შეუძლია მნიშვნელოვნად გაზარდოს ფრენის უსაფრთხოება, ოპერაციული ეფექტიანობა და ინდუსტრიის საერთო მდგრადობა. ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება საჰაერო მოძრაობის მართვაში, თანამედროვე საერთაშორისო სამოქალაქო ავიაციის აეროპორტის უსაფრთხოებასა და გარემოს დაცვის მიმართულებით, უკვე იძლევა თვალსაჩინო პრაქტიკულ შედეგებს.

გარდა ამისა, ტექნოლოგიური პროცესი ავტომატურად არ უზრუნველყოფს სამართლებრივ სიცხადეს. ხელოვნური ინტელექტის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების სირთულე და

¹⁴ Neil Walker, “AI in Aviation: The Future Is Now,” *Aerospace Innovations*, 2025, <https://aerospace-innovations.com/ai-in-aviation-the-future-is-now/>

ავტონომიურობა არსებითად ართულებას პასუხისმგებლობის განსაზღვრის საკითხს, განსაკუთრებით სამოქალაქო ავიაციის ინციდენტების ან კატასტროფების შემთხვევაში. ასევე, მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს მონაცემთა კონფიდენციალურობის დაცვა და კიბერუსაფრთხოების უზრუნველყოფა, რაც პირდაპირ უკავშირდება მგზავრთა უფლებებსა და საზოგადოებრივ ნდობას.

დაბოლოს, ხელოვნური ინტელექტის მომავალი საერთაშორისო სამოქალაქო ავიაციაში დამოკიდებულია არა მხოლოდ ტექნოლოგიურ მიღწევებზე, არამედ საერთაშორისო სამართლებრივი ჩარჩოების ადაპტირებასა და ეთიკური პასუხისმგებლობის გაძლიერებაზე. მხოლოდ ბალანსირებული, ადამიანზე ორიენტირებული და უსაფრთხოებაზე დაფუძნებული მიდგომით იქნება შესაძლებელი ხელოვნური ინტელექტის პოტენციალის სრულად გამოყენება ისე, რომ არ შეილახოს ადამიანის უფლებები და ფრენის უსაფრთხოების ფუნდამენტური პრინციპები.

ბიბლიოგრაფია

- “AI in the Cockpit: Enhancing Pilot Performance with Advanced Flight Systems.” *Aircraft Charter*. <https://aircraftcharter.com>.
- “Artificial Intelligence, Airport Security and Privacy: How to Strike the Right Balance?.” Acorel. 2023. <https://acorel.com/en/the-role-of-ai-in-airport-security-balancing-security-and-privacy>.
- Cunningham Swaim LLP. “Litigation Risks in the Era of AI-Assisted Flight Operations.” Aviation blog. March 21, 2025. <https://cunninghamswaim.com>.
- European Commission. “Artificial Intelligence Act: Council and Parliament Reach Provisional Agreement.” Press release. December 9, 2023. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_5379.
- European Union Aviation Safety Agency (EASA). “Artificial Intelligence and Aviation.” <https://www.easa.europa.eu/en/light/topics/artificial-intelligence-and-aviation-0>.
- International Civil Aviation Organization (ICAO). *Artificial Intelligence (AI) Contribution to Aviation*. A42-WP/489. 42nd Session Working Paper. Montreal: ICAO, 2025. https://www.icao.int/sites/default/files/Meetings/a42/Documents/WP/wp_489_en.pdf.
- Kumari, Pooja. “Legal Frameworks for AI Regulation.” *Advances in Consumer Research* 2, no. 2 (2025): 216–224.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). “OECD Homepage.” <https://www.oecd.org/>.
- Šváb, Patrik, Patrik Géci, and Sebastián ěikovský. “Harnessing Artificial Intelligence in Civil Aviation.” In *New Trends in Aviation Development (NTAD)*, 171–175. IEEE, 2024.
- UNESCO. “Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence.” <https://www.unesco.org/en/articles/recommendation-ethics-artificial-intelligence>.
- Walker, Neil. “AI in Aviation: The Future Is Now.” *Aerospace Innovations*. December 11, 2025. <https://aerospaceaerospaceindustry.com>.
- “What is the EU AI Act?.” EU Artificial Intelligence Act. <https://artificialintelligenceact.eu/>

ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) AND INTERNATIONAL CIVIL AVIATION

DAVIT GEPERIDZE

Doctor of Law,

International Black Sea University,

Professor, Georgia

dgeperidze@gmail.com

Abstract. The paper analyzes the use of artificial intelligence in modern civil aviation through the lens of international law. It outlines key advantages and risks, while evaluating existing and future needs for legal regulation. The work examines the concept of artificial intelligence and its legal foundations, the role of international organizations in the regulatory process, the primary areas of AI application in aviation, as well as the legal and practical challenges accompanying the implementation of these technologies. Artificial intelligence systems are already actively used in flight planning, air traffic management, airport security, maintenance optimization, and environmental protection. These technologies increase operational efficiency, reduce human error, and enhance safety. However, at the same time, their widespread integration raises serious challenges, such as determining liability, transparency of decision-making, data privacy protection, and the transformation of the human role in civil aviation processes.

It is clear that the effective and safe integration of artificial intelligence into civil aviation cannot be achieved solely within the framework of national regulation. Given its transboundary nature, modern international air law and organizations such as ICAO, the UN, and the EU, which establish common principles and standards, play a decisive role. The complexity and autonomy of AI-driven decisions substantially complicate liability determination, particularly in civil aviation incidents or disasters. Consequently, as artificial intelligence becomes more deeply embedded in civil aviation, it is essential that these technologies are implemented on a foundation of safety, ethics, and accountability.

Keywords: artificial intelligence, civil aviation, international law, technologies, safety, modern technologies.

ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში ჩადენილი განზრახ მკვლელობის სამართლებრივი შეფასების საკითხისათვის

მალხაზ ლომსაძე

სამართლის დოქტორი,

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,

პროფესორი, საქართველო

lomsadzem@gmail.com

რეზიუმე. დანაშაული ყოველთვის წარმოადგენდა მეცნიერი იურისტების დისკუსიის საგანს. წინამდებარე ნაშრომში საუბარია იმის თაობაზე, რომ ძლიერი სულიერი აღელვების ნიადაგზე ჩადენილი განზრახი მკვლელობა უფრო მეტი საშიშროების შემცველია, ვიდრე სხვა სახის განზრახი მკვლელობები. ძლიერი სულიერი აღელვების ნიადაგზე ჩადენილი განზრახი მკვლელობა სიმძიმის მიხედვით, უფრო ნაკლებად მძიმე კატეგორიის დანაშაულია, ვიდრე სხვა მკვლელობები.

ნაშრომში ძლიერი სულიერი აღელვების ნიადაგზე ჩადენილი მკვლელობის კვალიფიკაციის პრობლემის გადაჭრის დასაბუთების ცდაა გადმოცემული. განზრახ მკვლელობის ჩადენის კვალიფიკა-

ციისათვის საკმარისია, დანაშაულის ჩამდენი იმყოფებოდეს ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში, რომელიც გამოწვეული იქნება მსხვერპლის არამართლზომიერი საქციელით. ნაშრომზე მუშაობისას, შესწავლილია სხვადასხვა სამეცნიერო ნაშრომები მოცემულ საკითხზე, განზოგადებულია სასამართლო პრაქტიკა და სიღრმისეული სამეცნიერო ანალიზის საფუძველზე ჩამოყალიბებულია შესაბამისი დასკვნები.

ვფიქრობთ, ნაშრომი დახმარებას გაუწევს მეცნიერ-იურისტებს, პრაქტიკოს მუშაკებსა და იმ პირებს, ვინც დაინტერესებულია ჯგუფური დანაშაულის კვალიფიკაციის პრობლემებით.

საკვანძო სიტყვები: ძლიერი სულიერი აღელვება, განზრახი მკვლელობა, ფიზიოლოგიური აფექტი, პათოლოგიური აფექტი, მძიმე შეურაცხყოფა, მძიმე ამორალური ქმედება, ცოლქმრული ღალატი, პატივი და ღირსება.

შესავალი

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 111-ე მუხლში ცალკე შემადგენლობად არის ჩამოყალიბებული განზრახ მკვლელობა უეცარი, ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში, რაც გამოიწვია დამნაშავის ან მისი ახლო ნათესავის მიმართ მსხვერპლის მიერ მართლსაწინააღმდეგო ძალადობამ, მძიმე შეურაცხყოფამ ან სხვა მძიმე ამორალურმა ქმედებამ, აგრეთვე მსხვერპლის არაერთგზისი მართლსაწინააღმდეგო ან ამორალური ქცევით განპირობებულმა ფსიქიკურმა ტრავმამ¹.

განზრახ მკვლელობა რომ ამ მუხლით დაკვალიფიცირდეს, საჭიროა, ერთდროულად არსებობდეს ოთხი პირობა მაინც: ა) დამნაშავე მკვლელობის ჩადენისას უნდა იმყოფებოდეს ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში; ბ) ძლიერი სულიერი აღელვება აღძრული უნდა იყოს უეცრად; გ) უეცარი, ძლიერი სულიერი აღელვება გამოწვეული უნდა იყოს მსხვერპლის მართლსაწინააღმდეგო ძალადობით, მძიმე შეურაცხყოფით, მძიმე ამორალური ქმედებით, მსხვერპლის არაერთგზისი მართლსაწინააღმდეგო ან ამორალური ქცევით განპირობებული ფსიქიკური ტრავმით, დ) მსხვერპლის ქმედებები მიმართული უნდა იყოს დამნაშავის ან მისი ახლო ნათესავის წინააღმდეგ.

აფექტის გავლენა ადამიანის ცნობიერებაზე

აფექტი, როგორც მცირე ხნის ძლიერი ემოციური განცდა არ ტოვებს ისეთ ხელშესახებ კვალს, რომელიც შესაძლებლობას მოგვცემდა დარწმუნებით გვემსჯელა, ნამდვილად იყო

¹ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, №41(48), 1999 წლის 22 ივლისი.

თუ არა იგი. აფექტი იმდენად ხანმოკლეა და სწრაფმავალი, რომ ხშირად ექსპერტსაც არ შეუძლია განსაზღვროს, ნამდვილად იყო თუ არა სუბიექტი დანაშაულის ჩადენის მომენტში აფექტის მდგომარეობაში.

„ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობა (აფექტი) განსაკუთრებული ინტენსივობის მქონე, უეცრად აღმოცენებული სწრაფმავალი განცდაა, – წერდა რ. ნათაძე, რომელიც მთლიანად მოიცავს პიროვნებას დანაშაულის ჩადენის მომენტში და წარმართავს მის ქცევას. აფექტი ძლიერი გამომხატველი მოძრაობებით ხასიათდება“.²

აფექტის სახეები

აფექტი გავლენას ახდენს ინდივიდის ცნობიერების სფეროზე. ამ დროს როგორც იტყვიან, ადამიანი „თავს კარგავს“. მას უქვეითდება უნარი კონტროლი გაუწიოს თავის ქცევას. აფექტი გვევლინება ცნობიერების შემაჩერებელ გარემოებად. ლიტერატურაში განასხვავებენ ნაკლებად ინტენსიურ და ზეინტენსიურ აფექტს. ნაკლებად ინტენსიურ აფექტს სასამართლო ფსიქიატრიაში პირობითად უწოდებენ ფიზიოლოგიურ აფექტს, ხოლო ზეინტენსიურს – პათოლოგიურ აფექტს. ასეთ დაყოფას არსებითი მნიშვნელობა აქვს სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხის გადასაწყვეტად.

პათოლოგიური აფექტის დროს ხდება გონების სრული დახშობა და ნებისყოფის პარალიზება, ტრავმის გამომწვევი განცხადების გავლენით, ადამიანს ერღვევა გარემოს აღქმის, მომხდარი ფაქტისადმი დაკვირვებისა და საკუთარი მოქმედების შემეცნების უნარი. მისი წარმოდგენების სფერო იმდენად ვიწროვდება, რომ იგი მხოლოდ მტკივნეული ტრავმის გამომწვევი განცდებით შემოიფარგლება, ყველა სხვა წარმოდგენა თითქოს წყვეტს არსებობას.³ ამას შედეგად მოსდევს ე. წ. აფეთქების ფაზა: გონების დაკარგვა, ორიენტირების სრული მოშლა. ერთი სიტყვით, პათოლოგიური აფექტის მდგომარეობაში მყოფი პირისათვის დამახასიათებელია: გონების სრული დაბნელება, თვითკონტროლის ანუ საკუთარი მოქმედებისადმი ანგარიშის გაწევის უნარის დაკარგვა და სხვ. ეს არის შერაცხვის უუნარობა.

პათოლოგიური აფექტისაგან განსხვავებით, ფიზიოლოგიური აფექტის დროს დამნაშავე პირი შერაცხადია. ფიზიოლოგიური აფექტი არ არის ავადმყოფური მდგომარეობა. ამ დროს ხდება ცნობიერების მკვეთრი შეცვლა, გონების სრული დაბნელება. ფიზიოლოგიური აფეთქების დროს პირი თუმცა, თავშეუკავებლად მოქმედებს, მაგრამ მას დაკარგული არა აქვს

² რევამ ნათაძე, *ზოგადი ფსიქოლოგია* (თბილისი: განათლება, 1989), 452.

³ Г. В. Морозов, ред., *Судебная психиатрия* (Москва: Юридическая литература, 1971), 162–163.

უნარი კონტროლი გაუწიოს თავის მოქმედებას, შენარჩუნებული აქვს მახსოვრობა. „ამიტომ ფიზიოლოგიური აფექტი არ გამოირიცხავს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას, არამედ ამსუბუქებს ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმეს“⁴.

როგორც წესი, განრისხების ან სხვა აფექტური მდგომარეობის დროს, ჯანმრთელი ადამიანი არასოდეს არ კარგავს გონებას. ძნელია წარმოვიდგინოთ ადამიანი, რომლისთვისაც უცხო იყოს ემოციური განცდა, მაგრამ ყველა როდი სჩადის დანაშაულს. არ შეიძლება აფექტის მიჩნევა დანაშაულის მიზეზად. ეს რომ ასე იყოს, როგორც სწორად შენიშნავს თ. შავგულიძე, „მაშინ დამნაშავე უნდა დაგვესაჯა არა ჩადენილი კონკრეტული დანაშაულისათვის, არამედ იმისათვის, რომ მან ვერ შეძლო დაეძლია აფექტი, რასაც შედეგად დანაშაულებრივი ქმედება მოჰყვა.“⁵ აფექტი წარმოადგენს ფსიქიკური აქტიურობის წყაროს, ემოციურ აფეთქებას. ამ დროს პირი ცდილობს უმოკლესი გზით დაიკმაყოფილოს შურისძიების სურვილი. მას შესუსტებული აქვს თვითკონტროლის, დანაშაულებრივი ქცევისაგან თავშეკავების უნარი. მაგრამ ეს უნარი არ არის გამორიცხული. სწორედ ამიტომ აგებს იგი პასუხს ამ მოქმედებისთვის. აფექტი ასრულებს კატალიზატორის როლს, წარმოადგენს შემამსუბუქებელ ფაქტორს, ე. წ. „სოციალურ მუხრუჭს“, რომელიც ხელს უწყობს დანაშაულის ჩადენას და არა ფაქტორს, რომელიც აგვიხსნის დანაშაულის ჩადენის მიზეზს. სწორედ ამიტომ არის მიჩნეული ფიზიოლოგიური აფექტი შემამსუბუქებელ გარემოებად და არა საერთოდ, ბრალის გამომრიცხავ გარემოებად.

აფექტის მდგომარეობაში მყოფი პირი ჩაიდენს თუ არა დანაშაულს, ბევრად არის დამოკიდებული იმ გარემოს გარკვევაზე, რომელშიც მოხდა ამ პირის აღზრდა და პიროვნებად ჩამოყალიბება, ასევე პიროვნების სიწმინდეზე და კიდევ სხვა მრავალ ფაქტორზე: ეროვნული ეთნოგრაფიული კუთვნილება, არსებული ადათ-წესები, გაბატონებული საზოგადოებრივი აზრი და ა. შ.

აფექტის სამართლებრივი შეფასება

ლიტერატურაში არის აზრთა სხვადასხვაობა აფექტის დროს განზრახვის არსებობის შესახებ. ზოგიერთ ავტორს მიაჩნია, თითქოს განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის გარდა, არსებობს ქმედების რაღაც განსაკუთრებული ფორმა, მაგალითად, ღრმა სიმთვრალით გამოწვეული ძლიერი ფიზიოლოგიური აფექტის მდგომარეობაში ჩადენილი დანაშაულის

⁴ ვახტანგ მაყაშვილი და სხვ., *დანაშაული პიროვნების წინააღმდეგ* (თბილისი: განათლება, 1980), 46.

⁵ Тамаз Шавгулидзе, *Аффект и уголовная ответственность* (Тбилиси: Мецниереба, 1973), 58-60.

შემთხვევა.⁶ ზოგი იმასაც აღნიშნავს, რომ პირდაპირი და არაპირდაპირი განზრახვის გარდა, სასამართლო პრაქტიკა იცნობს ე. წ. აფექტურ და განუსაზღვრელ (ალტერნატიულ) განზრახვის სახესაც. ასეთი განზრახვის აუცილებელ ნიშნებად მათ მიაჩნიათ: ძლიერი სულიერი აღელვება, აღელვების უეცარი აღძვრა, ხელყოფის არამართლობიერება და ა. შ.⁷ მაგრამ ყველა ეს ნიშანი დამახასიათებელია კანონით გათვალისწინებული განზრახი მკვლელობისათვის, რომელიც ჩადენილია ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში, მაგრამ აქ რაღაც განსაკუთრებულ „აფექტურ განზრახვაზე“ საუბარი შეეცდომა. თავის დროზე, ამ საკითხის ირგვლივ ფართო დისკუსიაც კი გაიშალა საერთაშორისო დონეზე.⁸ უმრავლესობის აზრით, აფექტური განზრახვის მიჩნევა ქმედების განსაკუთრებულ ფორმად დაუშვებელია.

საქართველოს სს კოდექსის 111-ე მუხლში საუბარია განზრახ მკვლელობაზე, რომელიც ჩადენილია უეცრად აღძრულ, ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში. აფექტის დროს, დამნაშავე ჩვეულებრივ ითვალისწინებს იმას, რაც მას სურს. თუ დადგინდება, რომ აფექტის მდგომარეობაში მყოფი დამნაშავე არ ითვალისწინებდა მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომას თუმცა, უნდა გაეთვალისწინებინა და შეეძლო კიდევ გაეთვალისწინებინა იგი, მაშინ საქმე გვექნება გაუფრთხილებლობით სიცოცხლის მოსპობასთან. ამიტომ არ შეიძლება დაკვალიფიცირდეს პირის მოქმედება ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში ჩადენილ განზრახ მკვლელობად, თუ იგი აფექტის მდგომარეობაში სახეში გაართყამს ვინმეს ხელს, ამ უკანასკნელს ფეხი გაუცურდება, მიწაზე დაეცემა, ქვას დაართყამს თავს და მიიღებს დაზიანებას, რის შედეგადაც მოკვდება. კანონმდებელი თვლის, რომ ქმედების საქართველოს სს კოდექსის 111-ე მუხლით დაკვალიფიცირებისათვის აუცილებელია განზრახვის არსებობა. თუ ფიზიოლოგიური აფექტის მდგომარეობაში მყოფი პირის მოქმედება მიიღებს გაუფრთხილებლობით სახეს, ქმედება უნდა დაკვალიფიცირდეს როგორც გაუფრთხილებლობით ჩადენილი, ხოლო აფექტის მდგომარეობა შემამსუბუქებელ გარემოებად იქნება მიჩნეული სასჯელის განსაზღვრისას.

როგორც ითქვა, აფექტისათვის აუცილებელია კანონით გათვალისწინებული ოთხი პირობის არსებობა. ორი პირობა – დამნაშავე რომ დანაშაულის ჩადენისას უნდა იმყოფებოდეს ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში და ეს ძლიერი სულიერი აღელვება უნდა ატარებდეს უეცარ ხასიათს – გათვალისწინებულია მრავალი ქვეყნის კოდექსით. რაც შეეხება დანარჩენ ორ პირობას, აქ ქართულ კოდექსს თავისებური პოზიცია უკავია.

⁶ Пётр С. Дагель, *Проблема бессознательного и некоторые вопросы вины в уголовном праве* (Москва: ВЮЗИ, 1968), 69–82.

⁷ Георгий А. Злобин и Борис С. Никифоров, *Умысел и его формы* (Москва: Юрид. литература, 1972), 93.

⁸ Шавгүлидзе, *Аффент и уголовная ответственность*, 76–91.

ზოგი ავტორი თვლის, რომ ძლიერი სულიერი აღელვება აღიძვრება უეცრად, როგორც საპასუხო რეაქცია ძალადობასა ან შეურაცხყოფაზე და ამიტომ არ შეიძლება მათ შორის არსებობდეს დროში სხვაობა. ს. ბოროდინი მაგალითად, თვლის, რომ თუ დავუშვებთ სხვაობას დროში, მაშინ არ გვექნება ფიზიოლოგიური აფექტისათვის დამახასიათებელი ძლიერი სულიერი აღელვების უეცრად აღძვრის მომენტი.⁹

ა. პიონტკოვსკის აზრით, საქართველოს სს კოდექსის 104-ე მუხლი (საქართველოს სსკ-ის 111-ე მუხლი) არ მიესადაგება მკვლელობას, რომელიც ჩადენილია უკანონო ძალადობის ან მძიმე შეურაცხყოფის მიყენებიდან გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ, თუნდაც დამნაშავე იმყოფებოდეს ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში. ამავე დროს, მისი აზრით, უმნიშვნელო განსხვავება დროში – უკანონო ძალადობის ან მძიმე შეურაცხყოფისა და მკვლელობის ფაქტს შორის, არ გამორიცხავს იმის შესაძლებლობას, რომ მომხდარი მკვლელობა დაკვალიფიცირდეს აღნიშნული მუხლით.¹⁰

ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ არის, რომ მართლსაწინააღმდეგო ძალადობა და საპასუხო რეაქცია ერთმანეთს დროში არ დაემთხვეს. სწორად შენიშნავს თ. შავგულიძე, რომ აფექტი უწინარეს ყოვლისა, წარმოადგენს უშუალო საპასუხო რეაქციას მსხვერპლის კანონსაწინააღმდეგო მოქმედებაზე, მაგრამ არ არის გამორიცხული შესაძლებლობა, როდესაც სუბიექტის მიერ ადრე მიღებული ძლიერი სულიერი ტრავმა ცოცხლდება გარკვეულ ფაქტებთან დაკავშირებით, რომელიც იწვევს ამ ფაქტისათვის შეუფერებელ ემოციურ აფეთქებას.

იმისათვის, რომ მკვლელობა აფექტის მდგომარეობაში ჩადენილად იყოს ცნობილი, როგორც სამართლიანად აღნიშნავს მ. ლეკვეიშვილი, საჭიროა უეცრად იყოს აღძრული არა მარტო ძლიერი სულიერი აღელვება, არამედ მკვლელობის განზრახვაც. თუ სუბიექტს მკვლელობის განზრახვა ადრე ჰქონდა ჩაფიქრებული და აღელვება მხოლოდ მკვლელობის თანმდევი შედეგია, მაშინ მკვლელობა ვერ ჩაითვლება შემამსუბუქებელ გარემოებაში ჩადენილად და მაშასადამე, ვერ დაკვალიფიცირდება საქართველოს სს კოდექსის 111-ე მუხლით. თუ მკვლელობის განზრახვა მსხვერპლის მიერ უკანონო ძალადობის ან მძიმე შეურაცხყოფის მიყენებისას აღიძრა, მაგრამ მაშინვე კი არ იქნა განხორციელებული, არამედ განსაზღვრული დროის გასვლის შემდეგ, ქმედება დაკვალიფიცირდება შურისძიებით ჩადენილ მკვლელობად.¹¹

იმისათვის, რომ დანაშაული დაკვალიფიცირდეს საქართველოს სს კოდექსის 111-ე მუხლით, აუცილებელია, რომ უეცარი ძლიერი სულიერი აღელვება გამოწვეული იყოს მსხვერპლის მართლსაწინააღმდეგო ძალადობით, მძიმე შეურაცხყოფით ან სხვა მძიმე ამორალური

⁹ Станислав В. Бородин, *Квалификация убийства по действующему законодательству* (Москва: Юридическая литература, 1966), 127.

¹⁰ А. А. Пионтковский, ред., *Нурс советского уголовного права*, т. 5 (Москва: Наука, 1971), 64–65.

¹¹ მზია ლეკვეიშვილი, „მკვლელობა ჩადენილი უეცრად აღძრული სულიერი აღელვების საფუძველზე,“ *საბჭოთა სამართალი*, № 5 (1976): 13.

ქმედებით. მსხვერპლის მიერ ჩადენილი ძალადობა მართლსაწინააღმდეგო, არამართლზომიერი უნდა იყოს. უკანონო ძალადობას განმარტავენ, როგორც ისეთ მართლსაწინააღმდეგო ქმედებას, რაც მიზნად ისახავს ამა თუ იმ პირის, რეალურ ან სავარაუდო წინააღმდეგობის ან მისი თავისუფლების დათრგუნვას¹². ძალადობის ცნება გულისხმობს როგორც ფიზიკურ ძალმომრეობას (სიცოცხლის ხელყოფა, ჯანმრთელობის დაზიანება, გაუპატიურება, ცემა, წამება და ა. შ.), ისე ფსიქიკურ ზემოქმედებასაც.

„ძალადობა, როგორც სწორად აღნიშნავს თ. შავგულიძე, – ყოველთვის მოქმედებას გულისხმობს... არ შეიძლება ძალადობად ჩაითვალოს დანაშაულებრივი უმოქმედობა ან ისეთი მოქმედება, როგორიცაა დანაშაულის ჩადენა დაზარალებულის თანხმობით ან მის მიერ შეუცნობლად.¹³

მართო ძალადობის ფაქტი საკმარისი არ არის, ამასთან აუცილებელია დადგინდეს, მისი მართლსაწინააღმდეგო ხასიათიც. კანონი აფექტის გამართლებისათვის საკმარისად მიიჩნევს ძალადობის უკანონო ხასიათს და არ მოითხოვს რაიმე მძიმე შედეგს ან განსაკუთრებულ დამამძიმებელ გარემოებას. პირის მოქმედება რომ სსკ-ის 111-ე მუხლით დაკვალიფიცირდეს, საკმარისია ისეთი უკანონო ძალადობის ფაქტის არსებობა, რასაც შეუძლია გამოიწვიოს უეცარი ძლიერი სულიერი აღელვება.

აღსანიშნავია, რომ დანაშაულის სსკ-ის 111-ე მუხლით დაკვალიფიცირებისათვის მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული არა მხოლოდ ის კანონსაწინააღმდეგო ძალადობა, რომელმაც უშუალოდ გამოიწვია აფექტი, არამედ ის ვითარებაც, რომელიც წინ უძღოდა მკვლელობას.

ლიტერატურასა და პრაქტიკაში სხვადასხვაგვარად არის გაგებული მძიმე შეურაცხყოფის ცნება. ჯერ კიდევ, დადგენილი არ არის, თუ რას გულისხმობს იგი. კანონმდებელი კი, აფექტის გამართლებისათვის საჭიროდ მიიჩნევს არა უბრალო, არამედ მძიმე შეურაცხყოფას.

მ. ლეკვეიშვილი სამართლიანად შენიშნავს, რომ მძიმე შეურაცხყოფად უნდა მივიჩნიოთ პიროვნების პატივისა და ღირსების უხეში, განსაკუთრებით მძიმე დამცირება. შეურაცხყოფის სიმძიმის საკითხი გადაწყვეტილი უნდა იქნას ყველა კონკრეტულ საქმეზე, საქმის გარემოებათა ყოველმხრივი შესწავლის საფუძველზე, სუბიექტურ და ობიექტურ გარემოებათა ერთობლივი გათვალისწინებით. მართალია, სუბიექტურ ფაქტორს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, ვინაიდან სხვადასხვა ადამიანი სხვადასხვაგვარად აღიქვამს შეურაცხყოფას, მაგრამ მართო სუბიექტურ ფაქტორზე დაყრდნობით ქმედების სწორი კვალიფიკაცია შეუძლებელია.¹⁴ ამის საილუსტრაციოდ შეგვიძლია მოვიტანოთ მაგალითი სასამართლო პრაქტიკიდან. გ.ს. მუ-

¹² მაყაშვილი და სხვ., დანაშაული პიროვნების წინააღმდეგ, 47.

¹³ მაყაშვილი და სხვ., დანაშაული პიროვნების წინააღმდეგ, 47.

¹⁴ ლეკვეიშვილი, „მკვლელობა ჩადენილი უეცრად აღძრული სულიერი აღელვების საფუძველზე,“ 15.

შაობდა საქართველოს შსს-ს ზესტაფონის რაიონული განყოფილების უბნის ინსპექტორად. 1998 წლის ზაფხულში, მან მიიღო ანონიმური წერილი, რომლითაც მისთვის ცნობილი გახდა, რომ დედამისის ინტიმური ურთიერთობა ჰქონდა მეზობლად მცხოვრებ თ.ე-სთან. 1998 წლის 4 ნოემბერს, დილის საათებში, გ.ს-მ საკუთარი ბებია მიიყვანა სოფ. შროშაში საავტომობილო გზასთან ე. წ. „ბატას ბოგირთან“ არსებული თიხის ტურტლის ბაზრობაზე. გ.ს. მიესალმა იქ დამხვდურებს, მათ შორის, თ.ე-საც. ამ დროს თ.ე-მ ჩაილაპარაკა: „მოაკითხა თავის ბოზ დედას, წუხელ მასთან ვიყავი“, თან ცინიკურად ჰკითხა გ.ს-ს: „რა გინდა ბიჭო, რას მიყურებ“. მძიმე შეურაცხყოფით ფიზიოლოგიურ აფექტში აღმოჩნდა გ.ს., მან ამოიღო „მაკაროვის“ სისტემის პისტოლეტი და ორჯერ ესროლა თ. ე-ს, ხოლო როცა იგი გაიქცა, დამატებით, კიდევ ორჯერ ესროლა. თ.ე. ადგილზე გარდაიცვალა.¹⁵

ლიტერატურაში სადავოდ ითვლება საკითხი, ჩაითვალოს თუ არა მძიმე შეურაცხყოფად ცოლ-ქმრული ერთგულების დარღვევა – ერთ-ერთი მეუღლის თანდასწრებით. სასამართლო პრაქტიკა უეცარი ძლიერი სულიერი აღელვების გამომწვევად თვლის ერთ-ერთი მეუღლის ღალატს მეორის თანდასწრებით ე. ი. ამ ფაქტს მძიმე შეურაცხყოფად მიიჩნევს.

ცოლ-ქმრული ღალატი ყოველთვის, ყველა ცივილიზებულ ხალხში დიდ შეურაცხყოფად ითვლებოდა. მართალია, ძველად, საქართველოში ქმრის მიერ ცოლის მკვლელობა ყოველთვის მძიმე დანაშაულად ითვლებოდა, მაგრამ გამონაკლისი იყო, როდესაც ქალს მრუშობაზე წაასწრებდნენ. ვახტანგ მეექვსის სამართლის წიგნის 42-ე მუხლის თანახმად, „თუ კაცმან თავისი ცოლი მრუშობაზე დაახელოს და მოკლას, არა ძმისაგან, არა ნათესავისაგან სისხლი არ ეთხოვების“¹⁶.

იმავე მუხლით, ყრმას უფლება ჰქონდა მოეკლა თავისი ბატონი თუ იგი ცოლთან მწოლარეს მოუსწრებდა მას. „თუ ბატონმა ყმის ცოლს უაშიყოს, ან ღამით და ან დღისით და ცოლთან საწოლად დაახელოს, და მან კაცმან მოკლას, დიდი იყოს თუ მცირე, სისხლი არ ეთხოვების“¹⁷. როგორც ვხედავთ ფეოდალურ სამართალსაც კი ცოლქმრული ღალატი ოჯახის საფუძვლის შემარყეველ-გამანადგურებელ მოქმედებად მიაჩნდა, თორემ ყმას ასეთ დიდ უფლებას არ უბოძებდა.

ს. ბოროდინს ცოლქმრული ღალატი მძიმე შეურაცხყოფად მიაჩნია, თუმცა იქვე შენიშნავს, ამ საკითხზე პასუხის გაცემა ყველა შემთხვევისათვის შეუძლებელია.¹⁸

¹⁵ სისხლის სამართლის სასამართლო პრაქტიკა: დანაშაული ადამიანის წინააღმდეგ (თბილისი: უზენაესი სასამართლო, 2002), 61.

¹⁶ ვახტანგ მეექვსის სამართლის წიგნი, გამც. ისიდორე დოლიძე (თბილისი: მეცნიერება, 1981).

¹⁷ ვახტანგ მეექვსის სამართლის წიგნი.

¹⁸ Бородин, Нвалификация убийства, 132-133.

თ. შავგულიძის აზრით, არ შეიძლება მტკიცება იმისა, რომ ცოლქმრული ღალატის შემთხვევაში, მოღალატე მხარის ან მისი საყვარლის მოქმედება მიზნად ისახავს პიროვნების პატივისა და ღირსების დამცირებას, ვინაიდან ისინი როგორც წესი, ცდილობენ ღალატი შეუმჩნეველი დარჩეს არა მარტო მეუღლისათვის, არამედ ყველა გარეშე პირისათვის. ძნელი დასამტკიცებელია, განაგრძობს თ. შავგულიძე, რომ ქალს, რომელიც ნებდება მამაკაცს, ამით სურს დაამციროს თავისი საყვარლის ცოლის პატივი და ღირსება. ასევე, მას ძნელად დასამტკიცებლად მიაჩნია ცოლქმრული ღალატის კანონსაწინააღმდეგო ქცევად მიჩნევა, ვინაიდან ადამიანს აქვს სქესობრივი თავისუფლების უფლება მაშინაც კი, როდესაც იგი რეგისტრირებულ ქორწინებაში იმყოფება. აღნიშნულიდან გამომდინარე, თ. შავგულიძე დაასკვნის: კანონის კონსტრუქცია არ იძლევა საფუძველს იმისათვის, რომ ცოლქმრული ღალატით გამოწვეული მკვლელობა დაკვალიფიცირდეს როგორც განზრახ მკვლელობა, ჩადენილი ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში.

მიუხედავად იმისა, რომ ავტორს ცოლქმრული ღალატი არ მიაჩნია მართლსაწინააღმდეგო ხასიათის მქონედ და შეურაცხყოფად სისხლის სამართლის თვალსაზრისით, მაინც იმ აზრისაა, რომ სასამართლო პრაქტიკა დგას სწორ გზაზე, როდესაც შორდება კანონს და ცოლქმრული ღალატით გამოწვეულ ფიზიოლოგიურ აფექტს გამართლებულად თვლის.

მისი აზრით, ცოლქმრული ღალატი, როგორც ამორალური საქციელი, ხშირად სუბიექტს მძიმე ტრავმას აყენებს, ამასთან, მოტყუებული განსაზღვრული სოციალური ჯგუფების მიერ ფასდება როგორც არასრულფასოვანი და დამცირებული. ამიტომ ცოლქმრული ღალატი თავისი მნიშვნელობით უნდა გაუტოლდეს ძალადობასა და მძიმე შეურაცხყოფას.¹⁹

მ. ლეკვეიშვილი არ ეთანხმება საკითხის ამგვარად გადაწყვეტას. მას არ მიაჩნია დამაჯერებლად ასეთი არგუმენტაცია: „ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში ჩადენილი მკვლელობის მუხლის ამგვარი კონსტრუქცია უსაფუძვლოდ შეამსუბუქებდა იმ პირების პასუხისმგებლობას, რომელთა შეგნებაშიც ზოგიერთ ძველ, მავნე ტრადიციას ჯერ კიდევ, მტკიცედ აქვს მოკიდებული ფეხი“.²⁰

მ. ლეკვეიშვილის მტკიცებით, „...ცოლქმრული ღალატის შემთხვევაში, როდესაც მაგალითად, ქმარი შეუსწრებს ცოლს სხვა მამაკაცთან და აფექტის მდგომარეობაში კლავს მას... არ ხდება დაბარალეულის მიერ დამნაშავეს მძიმე შეურაცხყოფა იმ გაგებით, რაც კანონმდებლის მიერ ამ ცნებაშია ჩაქსოვილი. აქ დამნაშავეს ამოძრავებს მხოლოდ შურისძიება, გრძნობს რა, თავს შეურაცხყოფილად (თუმცა, არა კანონში მინიშნებული დისპოზიციის ფარგლებში). ამიტომ ქმედება უნდა დაკვალიფიცირდეს როგორც ჩვეულებრივი მკვლელობა შურისძიების

¹⁹ Шавгулидзе, *Аффект и уголовная ответственность*, 135.

²⁰ ლეკვეიშვილი, „მკვლელობა ჩადენილი უეცრად აღძრული ძლიერი სულიერი აღელვების საფუძველზე“, 15.

მოტივით. სასამართლოს შეუძლია მხედველობაში მიიღოს დამნაშავისათვის მიყენებული სულიერი ტრავმა... და დაუნიშნოს სასჯელის მინიმალური ოდენობა“.²¹

ჩვენი აზრით, ცოლქმრული ღალატი, ვიდრე მეუღლენი კანონიერ, რეგისტრირებულ ქორწინებაში იმყოფებიან, თუ ამას შედეგად მოჰყვა დაზარალებულის მკვლელობა, ყველა შემთხვევაში უნდა დაკვალიფიცირდეს საქართველოს სსკ-ის 111-ე მუხლით. მნიშვნელობა არა აქვს იმას, მოღალატე მხარე ან მისი საყვარელი მოქმედებდა თუ არა ნაღალატევი მხარის პიროვნების პატივისა და ღირსების დამცირების მიზნით. თვით ის ფაქტი, რომ ასეთ მოქმედებას როგორც წესი, მალულად, ფარულად, შეუმჩნევლად სჩადიან, მიგვანიშნებს იმაზე, რომ ღალატის ფაქტი, თავისთავად არის შეურაცხმყოფელი.

აფექტში ჩავარდნის დროს, მკვლელს როდი რჩება იმის გააზრების ან გამორკვევის დრო, თუ რა მიზნით უღალატეს მას. საერთოდაც, წარმოდგენელია მოღალატე ცოლმა ან ქმარმა, თუ ის ნორმალურია, არ იცოდეს, რომ ღალატით იგი არა მარტო მძიმე, არამედ წარუშლელ შეურაცხყოფასაც აყენებს ნაღალატე მხარეს.

რა შეიძლება იყოს იმაზე უფრო შეურაცხმყოფელი, როდესაც თავმოყვარე, ოჯახის ერთ-გული, ბნეობრივად წმინდა და ღირსებით ყოველმხრივ შემკული ადამიანი მისდა უნებურად მოწმე გახდება სარეცელის გაყოფისა, ოჯახის შეგნებისა, თავმოყვარეობის შელახვისა და ღირსების დამცირებისა.

მართალია, კანონში არ არის მითითება იმაზე, რომ ცოლქმრული ღალატი დაუშვებელი და სისხლის სამართლის წესით დასჯადი ქმედებაა, ასევე ვერ ვნახავთ, რომ ცოლქმრული ღალატი დასაშვებია, ისეთი მართლზომიერი მოქმედებაა, რომელიც არ ითვლება შეურაცხყოფად. კანონით არც ის არის ნებადართული, რომ ადამიანს აქვს სქესობრივი თავისუფლება, როდესაც იგი რეგისტრირებულ ქორწინებაში იმყოფება, რომ მეუღლეებს არა აქვთ უფლება დაუშალონ ერთმანეთს სქესობრივი აღვირაზსნილობა და თავშეუკავებლობა, ხოლო თუ ასეთი რამ მაინც მოხდება, მოუწონონ ერთმანეთს საქციელი ან მშვიდად, უდრტვინველად აიტანონ ეს მდგომარეობა.

ცოლქმრული ღალატი ამორალური, დასაგმობი და გასაკიცხი საქციელია, რომელიც პიროვნებას სულიერ ტრავმას აყენებს. მართალია, სასამართლო პრაქტიკა ცოლქმრულ ღალატს აფექტის გამამართლებელ გარემოებად მიიჩნევს და აღნიშნულ შემთხვევაში დანაშაული კვალიფიცირდება საქართველოს სსკ-ის 111-ე მუხლით, მაგრამ მიზანშეწონილი იქნებოდა თუ ამავე მუხლის დისპოზიციაში ასახვას ჰპოვებდა ცოლქმრული ღალატის შედეგად აფექტში ჩადენილი მკვლელობაც“.²²

²¹ ლეკვეიშვილი, „მკვლელობა ჩადენილი უცერად აღძრული სულიერი აღელვების საფუძველზე“, 14.

²² Шавгүлидзе, *Аффект и уголовная ответственность*, 135.

საერთოდ კი, შეურაცხყოფა მძიმეა თუ არა, ეს ფაქტის საკითხია. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აქ მხედველობაში მისაღებია სუბიექტური მომენტი ე. ი. ის, თუ როგორ გავლენას ახდენს სუბიექტზე შეურაცხყოფა მოცემულ კონკრეტულ სიტუაციაში, მაგრამ მართო ეს საკმარისი არ არის. სუბიექტურად მძიმე განცდილი შეურაცხყოფა აფექტს მხოლოდ მაშინ გაამართლებს, თუ იგი ობიექტურადაც მძიმეა. ცოლქმრული ღალატი კი, ობიექტურად როგორც წესი, ყოველთვის მძიმეა. თუ ქმედება არ ატარებს უკანონო ძალადობის ან მძიმე შეურაცხყოფის ხასიათს, მაშინ მისი დაკვალიფიცირება საქართველოს სსკ-ის 111-ე მუხლით არ შეიძლება.

თუ დაზარალებულის უკანონო ძალადობა ან მძიმე შეურაცხყოფა მიმართული არ არის დამნაშავეს ან მისი ახლობლების წინააღმდეგ, მაშინ ქმედება ვერ დაკვალიფიცირდება საქართველოს სს კოდექსის 111-ე მუხლით.

კოდექსის 109-ე მუხლის შენიშვნის თანახმად, სისხლის სამართლის კოდექსში ახლო ნათესავად ითვლება: მშობელი, შვილად ამყვანი, შვილი, შვილობილი, პაპა, ბებია, შვილიშვილი, და, ძმა, მეუღლე.

სწორედ შენიშნავს თ. შავგულიძე, რომ თუ „აფექტში მკვლელობა ისეთმა ძალადობამ გამოიწვია ან ისეთმა შეურაცხყოფამ გამოიწვია, რომელიც მიმართული იყო არა დამნაშავეს ან მისი ახლო ნათესავის, არამედ გარეშე აზრის წინააღმდეგ, მაშინ დანაშაული დაკვალიფიცირდება არა საქართველოს სსკ-ის 111-ე, არამედ 108-ე მუხლით. ის ფაქტი, რომ აფექტში ჩადენილი დანაშაული გამოწვეული იყო არამართლზომიერი მოქმედებით... სასჯელის დანიშვნისას, მხედველობაში მიიღება როგორც პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელი გარემოება.“²³

იურიდიულ ლიტერატურაში სამართლიანად გამოთქვამენ მოსაზრებას, რომ „ახლო ნათესავზე“ მითითებით, მნიშვნელოვნად იზღუდება იმ ინტერესების სფერო, რომელზედაც ხელყოფამ შეიძლება გაამართლოს აფექტი. ამ თვალსაზრისით ზ. წულაია „ახლო ნათესავის“ ცნებას „ახლობლის“ ცნებით ცვლის და ეყრდნობა საპროცესო კანონმდებლობას.²⁴

აფექტი უეცრად წარმოშობილი და სწრაფწარმავალი გრძნობაა. როცა საუბარია აფექტის უეცრად წარმოშობაზე, მხედველობაშია სწრაფი რეაქცია იმ გამღიზიანებლებზე, რომელიც აღნიშნულია საქართველოს სს კოდექსის 111-ე მუხლის დისპოზიციაში. ეს არის მართლ-საწინააღმდეგო ძალადობა²⁵ და სხვა. მაშასადამე, აფექტი მომენტალურად უნდა მოჰყვეს მართლსაწინააღმდეგო ძალადობას. ასე, რომ განზრახი მკვლელობა ფიზიოლოგიური აფექტის მდგომარეობაში მართლსაწინააღმდეგო ძალადობისთანავე ხდება, – წერდა ო. გამყრელიძე, – იგი უშუალო რეაქციაა ამ ძალადობისა.²⁶

²³ მაყაშვილი და სხვ., დანაშაული პიროვნების წინააღმდეგ, 49.

²⁴ ზაურ წულაია, სისხლის სამართალი: კერძო ნაწილი, ტ. 1 (თბილისი: სამართალი, 2000), 89.

²⁵ წულაია, სისხლის სამართალი: კერძო ნაწილი, ტ. 1, 89.

²⁶ სისხლის სამართლის სასამართლო პრაქტიკა: დანაშაული ადამიანის წინააღმდეგ, 62.

„ახლო ნათესავზე“ მითითებამ, რამაც შეიძლება გაამართლოს აფექტი, არ მიგვაჩნია სწორ დებულებად. აფექტი შეიძლება წარმოშვას სრულიად სხვა პირზე მსხვერპლის ძალადობამ. ამ თვალსაზრისით, უკეთესი იქნება, თუ ახლო ნათესავი შეიცვლება ტერმინით – „სხვა პირი“ და საქართველოს სსკ-ის 111-ე მუხლის 1-ლი ნაწილი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„მუხლი 111. განზრახ მკვლელობა უეცარი, ძლიერი სულიერი ალელვების მდგომარეობაში

1. განზრახ მკვლელობა უეცარი, ძლიერი სულიერი ალელვების მდგომარეობაში, რაც გამოიწვია დამნაშავეს ან სხვა პირის მიმართ მსხვერპლის მიერ მართლსაწინააღმდეგო ძალადობამ, მძიმე შეურაცხყოფამ ან სხვა მძიმე ამორალურმა ქმედებამ, აგრეთვე მსხვერპლის არაერთგზისი მართლსაწინააღმდეგო ან ამორალური ქცევით განპირობებულმა ფსიქიკურმა ტრავმამ“...

ქმედების არასწორად შეფასება, პროკურორის საქმიანობისა და სასამართლო პრაქტიკის შეცდომაა. ამის საფუძველზე გამოტანილი განაჩენი ყოველთვის გახდება ზემდგომ სასამართლო ინსტანციაში გასაჩივრების საგანი.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 259-ე მუხლის შესაბამისად, სასამართლოს განაჩენი უნდა იყოს კანონიერი, დასაბუთებული და სამართლიანი. სასამართლოს განაჩენი კანონიერია, თუ იგი გამოტანილია საქართველოს კონსტიტუციის, ამ კოდექსისა და საქართველოს სხვა კანონების მოთხოვნათა დაცვით, რომელთა ნორმებიც გამოყენებული იყო სისხლის სამართლის პროცესში²⁷...

ცხადია, თუ ქმედებას მიეცემა არასწორი სამართლებრივი შეფასება, სასამართლოს განაჩენი უკანონოა.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 292-ე მუხლის თანახმად, სააპელაციო წესით შეიძლება გასაჩივრდეს პირველი ინსტანციის სასამართლოს განაჩენი, რომელიც აპელანტს უკანონოდ ან/და დაუსაბუთებლად მიაჩნია.

პირველი ინსტანციის სასამართლოს მიერ ქმედების არასწორად შეფასება და მის საფუძველზე განაჩენის დადგენა გახდება სააპელაციო გასაჩივრების საგანი.

საპროცესო კოდექსის მე-300 მუხლის საფუძველზე, საკასაციო წესით შეიძლება გასაჩივრდეს სააპელაციო სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის მიერ გამოტანილი განაჩენი, რომელიც კასატორის აზრით, უკანონოა. განაჩენი უკანონოა, თუ მსჯავრდებულის ქმედებას არასწორი კვალიფიკაცია მიეცა.

სააპელაციო სასამართლოს მიერ ქმედების არასწორი კვალიფიკაცია და მის საფუძველზე განაჩენის დადგენა გახდება საკასაციო გასაჩივრების საგანი.

²⁷ საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, №31(38), 2009 წლის 9 ოქტომბერი.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 39-ე მუხლის თანახმად, სასჯელის მიზანია სამართლიანობის აღდგენა, ახალი დანაშაულის თავიდან აცილება და დამნაშავეს რესოციალიზაცია²⁸. ხოლო იმავე კოდექსის 53-ე მუხლის შესაბამისად, სასამართლო დამნაშავეს სამართლიან სასჯელს დაუნიშნავს ამ კოდექსის კერძო ნაწილის შესაბამისი მუხლით დადგენილ ფარგლებში და ამავე კოდექსის ზოგადი ნაწილის დებულებათა გათვალისწინებით.

თუ განზრახ მკვლელობას უეცარი, ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში მიეცემა არასწორი კვალიფიკაცია სასჯელის მიზანი ვერ იქნება მიღწეული და ვერც სასამართლო დანიშნავს სამართლიან სასჯელს.

დასკვნა

დასკვნის სახით შეიძლება ჩამოვაცალიბოთ შემდეგი დებულება: ამრიგად, უეცარი, ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში, განზრახ მკვლელობის სწორად კვალიფიკაცია უზრუნველყოფს საპროკურორი საქმიანობისა და სასამართლო შეცდომების გამოსწორებას, მართლმსაჯულების სწორ განხორციელებას, სასჯელის მიზნების მიღწევას, სამართლიანი სასჯელის დანიშვნასა და სამართლიანობის აღდგენას.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 111-ე მუხლის 1-ლი ნაწილი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„მუხლი 111. განზრახ მკვლელობა უეცარი, ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში

1. განზრახ მკვლელობა უეცარი, ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში, რაც გამოიწვია დამნაშავეს ან სხვა პირის მიმართ მსხვერპლის მიერ მართლსაწინააღმდეგო ძალადობამ, მძიმე შეურაცხყოფამ ან სხვა მძიმე ამორალურმა ქმედებამ, აგრეთვე მსხვერპლის არაერთგზისი მართლსაწინააღმდეგო ან ამორალური ქცევით განპირობებულმა ფსიქიკურმა ტრავმამ.

²⁸ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი.

ბიბლიოგრაფია

ქართულენოვანი წყაროები:

ლეკვეიშვილი, მზია. „მკვლელობა ჩადენილი უეცრად აღძრული სულიერი აღელვების საფუძველზე.“ *საბჭოთა სამართალი*, № 5 (1976): 11–18.

მაყაშვილი, ვახტანგ, მანანა მაჭავარიანი, თინათინ წერეთელი და თამაზ შავგულიძე. *დანაშაული პიროვნების წინააღმდეგ*. თბილისი: განათლება, 1980.

ნათაძე, რევაზ. *ზოგადი ფსიქოლოგია*. თბილისი: განათლება, 1989.
წულაია, ზაურ. *სისხლის სამართალი: კერძო ნაწილი*. ტ. 1. თბილისი: სამართალი, 2000.

უცხოენოვანი წყაროები:

Бородин, Станислав В. *Квалификация убийства по действующему законодательству*. Москва: Юридическая литература, 1966.

Дагель, Пётр С. *Проблема бессознательного и некоторые вопросы вины в уголовном праве*. Москва: ВЮЗИ, 1968.

Злобин, Георгий А. и Борис С. Никифоров. *Умысел и его формы*. Москва: Юридическая литература, 1972.

Морозов, Г. В., ред. *Судебная психиатрия*. Москва: Юридическая литература, 1971.

Пионтковский, А. А., ред. *Курс советского уголовного права*. Т. 5. Москва: Наука, 1971.

Шавгулидзе, Тамаз В. *Аффект и уголовная ответственность*. Тбилиси: Мецниереба, 1973.

საკანონმდებლო აქტები და სასამართლო პრაქტიკა:

ვახტანგ მეექვსის სამართლის წიგნი. გამომცემელი ისიდორე დოლიძე. თბილისი: მეცნიერება, 1981.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, №41(48), 1999.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, №31(38), 2009.

სისხლის სამართლის სასამართლო პრაქტიკა: დანაშაული ადამიანის წინააღმდეგ. თბილისი: საქართველოს უზენაესი სასამართლო, 2002.

ON THE LEGAL ASSESSMENT OF INTENTIONAL HOMICIDE COMMITTED IN A STATE OF HEAT OF PASSION

MALKHAZ LOMSADZE

Doctor of Law

Samtskhe-Javakheti State University,

Professor, Georgia

lomsadzem@gmail.com

Abstract. Crime has always been a subject of discussion among legal scholars. This paper addresses the assertion that intentional homicide committed in a state of heat of passion poses greater danger than other forms of intentional homicide. In terms of severity, intentional homicide committed in a state of heat of passion falls into the category of a less serious crime compared to other homicides.

This work represents an attempt to substantiate a solution to the problem of qualifying homicide committed in a state of heat of passion. For the qualification of intentional homicide, it is sufficient that the perpetrator was in a state of sudden heat of passion caused by the unlawful conduct of the victim. In preparing this paper, various scientific works on the issue were studied, judicial practice was generalized, and relevant conclusions were formulated based on in-depth scientific analysis.

We believe that this paper will be useful for legal scholars, practitioners, and individuals interested in the problems of qualifying group crimes.

Keywords: heat of passion, intentional homicide, physiological affect, pathological affect, severe insult, severe immoral act, marital infidelity, honor and dignity.

სექსუალური ძალადობის მსხვერპლ არასრულწლოვანთა მეორეული ვიქტიმიზაციისგან დაცვის მექანიზმები – ცოდა რამ „ბარნაჰუსის“ ქართული მოდელის შესახებ

ია ჩხეიძე

სამართლის დოქტორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ასოცირებული პროფესორი,
საქართველოს გენერალური პროკურატურა,
დეპარტამენტის უფროსი პროკურორი, საქართველო
ichkheidze@pog.gov.ge

რეზიუმე. სექსუალური ძალადობის მსხვერპლი ბავშვების მეორეული ვიქტიმიზაციისგან დაცვის მხოლოდ საკანონმდებლო გარანტიების არსებობა ვერ უზრუნველყოფს მსხვერპლ ბავშვთა უფლებების ეფექტურ დაცვას მართლმსაჯულების პროცესში. აუცილებელია ეფექტიანი ინსტიტუციური მექანიზმების არსებობაც, რომლებიც ბავშვის უფლებების დაცვის საერთაშორისო სტანდარტების პრაქტიკაში განხორციელებას უზრუნველყოფს. წინამდებარე სტატია საქართველოში „ბარნაჰუსის“ მოდელის დანერგვას ბავშვის დაცვის საერთაშორისო სტანდარტებისა და ეროვნული სამართლებრივი

რეფორმის ტრილში განიხილავს. ნაშრომში გაანალიზებულია „ბარნაჰუსის“ მოდელის სამართლებრივი და ინსტიტუციური საფუძვლები საქართველოში, მისი როლი მეორეული ვიქტიმიზაციის პრევენციაში, ასევე მისი მნიშვნელობა ბავშვზე მორგებული სისხლის სამართლის პროცესისა და ეფექტიანი მართლმსაჯულების უზრუნველსაყოფის მიზნების მიღწევაში. სტატიაში ნაჩვენებია, რომ საქართველოში „ბარნაჰუსის“ მოდელი ბავშვის დაცვის საერთაშორისო სტანდარტების ეფექტური ინსტიტუციური ადაპტაციის მაგალითს წარმოადგენს, თუმცა კვლავ გამოწვევად რჩება მისი შემდგომი ინსტიტუციური განვითარება, რეგიონული ხელმისაწვდომობა და უწყებათაშორისი თანამშრომლობის მდგრადობის უზრუნველყოფა. საქართველოს გამოცდილება ცხადყოფს, რომ ინტეგრირებული, მულტიდისციპლინური და ბავშვზე ორიენტირებული მიდგომა ხელს უწყობს როგორც ბავშვის უფლებების ეფექტიან დაცვას, ისე ეფექტიანი სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების განხორციელებისთვის აუცილებელი პირობების შექმნას.

საკვანძო სიტყვები: ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულება; მეორეული ვიქტიმიზაცია; ბარნაჰუსი; სექსუალური ძალადობა; საუკეთესო ინტერესი; მულტიდისციპლინური მიდგომა.

შესავალი

არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსის ამოქმედებიდან უკვე 10 წელი გავიდა. თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ამ სამართლებრივმა დოკუმენტმა, მართლმსაჯულების პროცესში არაერთი მიმართულებით შეძლო რევოლუციური მიდგომების დანერგვა. მათ შორის, გარდამტეხი გახლდათ ისეთი პრინციპების აღიარება და განმტკიცება შიდაეროვნული კანონმდებლობით, როგორიცაა ბავშვის საუკეთესო ინტერესი, მოსმენის უფლება, მეორეული ვიქტიმიზაციისგან არასრულწლოვნის დაცვა.

მართლმსაჯულების პროცესში მოხვედრილ არასრულწლოვანთან მუშაობა ყოველთვის სპეციფიკურია და ბავშვის ასაკობრივი განვითარების თავისებურებების გათვალისწინებით, რიგ სირთულეებთანაა დაკავშირებული. განსხვავებულია ის გამოწვევები, რასაც მართლმსაჯულების განმახორციელებელი პირი მოწმე, დაზარალებულ ან კანონთან კონფლიქტში მყოფ არასრულწლოვანთან შეიძლება წააწყდეს, განსხვავებულია ის საჭიროებები, რომელსაც მართლმსაჯულების პროცესში ბავშვის სამართლებრივი სტატუსი განსაზღვრავს.

როდესაც მართლმსაჯულების პროცესში ბავშვი დაზარალებულის სტატუსით ხვდება, განსაკუთრებით თუ ის ისეთი დანაშაულის მსხვერპლია, როგორიც სექსუალური ძალადობაა, სამართლებრივ სისტემას უწევს მობილიზება მართლმსაჯულების პროცესში უზრუნველყოფის არასრულწლოვნის მეორეული ვიქტიმიზაციისგან, ანუ იმ შესაძლო ზიანისგან დაცვა, რაც მას არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების პროცესში მონაწილეობის შედეგად შეიძლება მიაღწეს.¹

¹ არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, მუხლი 3, ნაწილი 15.

მეორეული ვიქტიმიზაციისგან არასრულწლოვნის დაცვის პრინციპი თავის თავში მოიაზრებს დაზარალებული და მოწმე არასრულწლოვნის მიმართ მართლმსაჯულების პროცესის იმგვარ განხორციელებას, რომელიც არ იქნება ბავშვისთვის მატრამვირებელი, უზრუნველყოფს დაზარალებული ბავშვის რეაბილიტაციას, მხარდაჭერას, ბავშვის მოსმენის უფლების რეალიზებას და მის მიმართ ჩადენილ დანაშაულზე შესაბამის ეფექტიან რეაგირებას.

ამ მიზნების ერთობლიობაში მიღწევა საკმაოდ რთული და კომპლექსური დავალებაა მართლმსაჯულების სისტემისთვის. თუმცა, ეს სახელმწიფოს ცალსახა ვალდებულება და მართლმსაჯულების პროცესში დაზარალებული არასრულწლოვნის საუკეთესო ინტერესების დაცვის აუცილებელი წინაპირობა გახლავთ.

კარგია, რომ შიდაეროვნულ დონეზე სამართლებრივი ჩარჩო ამ პასუხისმგებლობას აღიარებს და ფუნდამენტურ პრინციპად უწესებს მართლმსაჯულების განმახორციელებელ უწყებებს. თუმცა, ხშირ შემთხვევაში, მართლმსაჯულების ფუნდამენტური პრინციპების ეფექტიანი რეალიზება პრაქტიკაში სირთულეებს აწყდება და ამ პრინციპების სწორად აღსრულებას მხოლოდ საპროცესო გარანტიები ვერ უზრუნველყოფს, თუ სამართლებრივ სივრცეში ინსტიტუციურ დონეზე შესაბამისი მექანიზმების სწორი ფორმით ჩამოყალიბება და ფუნქციონირება არ ხდება.

I. ინსტიტუციური მექანიზმების მნიშვნელობა: საერთაშორისო სტანდარტები და ინსტიტუციური რეაგირების აუცილებლობა

საერთაშორისო სამართლებრივი სტანდარტები აღნიშნულის აუცილებლობას არაერთგზის უსვამს ხაზს:

- „მონაწილე სახელმწიფოები ყველა აუცილებელ საკანონმდებლო, ადმინისტრაციულ, სოციალურ და საგანმანათლებლო ზომას ღებულობენ იმ მიზნით, რათა ბავშვი დაიცვან მშობლების, კანონიერი მეურვეების ან ბავშვზე მზრუნველი ნებისმიერი სხვა პირის მხრიდან ყველანაირი ფორმის ფიზიკური თუ ფსიქოლოგიური ძალადობისაგან, შეურაცხყოფისა თუ ბოროტად გამოყენებისაგან, მზრუნველობის მოკლებისა თუ დაუდევარი მოპყრობისაგან, უხეში მოქცევისა თუ ექსპლუატაციისაგან, სექსუალური ბოროტების ჩათვლით“ – მკაფიოა ბავშვის უფლებათა კონვენციის განაცხადი.²

² ბავშვის უფლებათა კონვენცია, მიღებულია გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ 1989 წლის 20 ნოემბერს, მუხლი 19.

- „სახელმწიფო ვალდებულია შექმნას ეფექტიანი სოციალური პროგრამები და მულტიდის-ციპლინური სტრუქტურები, რათა მსხვერპლები, მათი ახლო ნათესავები და მათ მზრუნველობაზე პასუხისმგებელი პირები უზრუნველყოფილი იყვნენ სათანადო დახმარებით“ – აღნიშნულია სექსუალური ექსპლოატაციისა და სექსუალური ძალადობისაგან ბავშვთა დაცვის შესახებ ევროპის საბჭოს კონვენციაში.³
- „სექსუალური ძალადობისა და ექსპლოატაციის მსხვერპლ ბავშვს უნდა მიეწოდებოდეს როგორც მოკლევადიანი, ისე გრძელვადიანი დახმარება, რაც ითვალისწინებს ფიზიკური და ფსიქოსოციალური ჯანმრთელობის სერვისებს. ამ სერვისებთან მიმართებით, გასათვალისწინებელია ბავშვის შეხედულებები და საჭიროებები,“ – მიუთითებს გაეროს ბავშვის უფლებათა კომიტეტი ზოგად კომენტარში №13.⁴

ამდენად, ძალიან მკაფიო და ცალსახა სახელმწიფოს ვალდებულება როგორც საერთაშორისო, ისე შიდაეროვნული კანონმდებლობით აღიარებული ბავშვის საუკეთესო ინტერესების უზრუნველყოფისთვის, უმნიშვნელოვანესი პრინციპების ეფექტიანი რეალიზება ინსტიტუციური მექანიზმებით მოახდინოს.

მიუხედავად იმისა, რომ ცალსახად, დადებითად ფასდებოდა 2015 წლიდან არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების მიმართულებით განხორციელებული არაერთი რეფორმა, ზემოაღნიშნული მიმართულებით გარკვეულ გამოწვევებზე არაერთი კვლევა მიუთითებდა. საკმაოდ მკაცრ და ხისტ შეფასებას აკეთებდა ამ საკითხთან დაკავშირებით, სახალხო დამცველის აპარატის ერთ-ერთი სპეციალური ანგარიში.

„სახელმწიფო მართლმსაჯულების განხორციელების პროცესში ვერ უზრუნველყოფს არასრულწლოვანთა საჭიროებებზე მორგებულ გარემოს, ვერ იცავს მათ მეორეული ვიქტიმიზაციისგან და არ გააჩნია სექსუალური ძალადობის მსხვერპლი ბავშვების საჭიროებებზე მორგებული სერვისები“ – აღნიშნული იყო სახალხო დამცველისა და გაეროს ბავშვთა ფონდის თანამშრომლობით განხორციელებული კვლევის საფუძველზე მომზადებულ სახალხო დამცველის 2021 წლის სპეციალურ ანგარიშში – „ბავშვზე სექსუალური ძალადობისა და სექსუალური ექსპლოატაციის დანაშაულებზე მართლმსაჯულების განხორციელება.“⁵

³ ევროპის საბჭოს კონვენცია სექსუალური ექსპლოატაციისა და სექსუალური ძალადობისაგან ბავშვთა დაცვის შესახებ (ლანზაროტეს კონვენცია), 25 ოქტომბერი, 2007, CETS No. 201, მუხლი 11.1.

⁴ გაეროს ბავშვის უფლებათა კომიტეტი, *ზოგადი კომენტარი №13 (2011): ბავშვის უფლება ძალადობის ყველა ფორმისგან თავის უფლებაზე*, CRC/C/GC/13, მუხლი 14.

⁵ საქართველოს სახალხო დამცველი, სპეციალური ანგარიში: *ბავშვზე სექსუალური ძალადობისა და სექსუალური ექსპლოატაციის დანაშაულებზე მართლმსაჯულების განხორციელება* (თბილისი, 2021), 10.

გარდა ტრავმის მინიმალიზაციისა, აუცილებლად უნდა ვიმსჯელოთ თუ რა სამართლებრივ პრობლემებს ქმნის ინსტიტუციური მექანიზმების არარსებობა ან ხარვეზები ინსტიტუციური მოწყობის მიმართულებით. პირველ ყოვლისა, ეს გახლავთ არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსით გარანტირებული ბავშვზე მორგებული მიდგომების უზრუნველყოფისა და არასრულწლოვნების დაცვაზე ორიენტირებული მექანიზმების აღსრულებასთან დაკავშირებული სირთულებები. უფრო კონკრეტული პრობლემები, რომელსაც ამ მიმართულებით ვაწყდებით როგორც წესი, შემდეგია:

- არასრულწლოვანთან კომუნიკაცია უცხო პირებთან შემხებლობის გარეშე;
- ბავშვთან კომუნიკაციისა და ბავშვის საჭიროებების სრულყოფილი იდენტიფიცირების შესახებ წინასწარ მკაცრად განსაზღვრული პროტოკოლების არარსებობა;
- სხვადასხვა განსხვავებულ პირთან კომუნიკაციის მაქსიმალურად თავიდან არიდებისა და მართლმსაჯულების პროცესში ერთი და იგივე სოციალური მუშაკისა და ფსიქოლოგის ჩართულობის უზრუნველყოფის სირთულებები;
- კონკრეტულად სექსუალური ძალადობის მსხვერპლ არასრულწლოვნებზე ორიენტირებული სერვისების არარსებობა, მოკლევადიანი და გრძელვადიანი რეაბილიტაციის საჭიროების იდენტიფიცირებისა და უზრუნველყოფის სირთულებები.

გემოაღნიშნული საკითხები თუ სწორად არ არის იდენტიფიცირებული და გადაწყვეტილი და თუ სწორედ ამ საკითხების სრულყოფილი შეფასებით არ ხდება სექსუალური ძალადობის მსხვერპლ არასრულწლოვანთან საგამოძიებო მოქმედებების დაგეგმვა და განხორციელება, ამან შესაძლოა დღის წესრიგში დააყენოს ბავშვის ჩვენების სანდოობის საკითხი, როდესაც დასაშვებობის ეტაპზე შეფასებას დაექვემდებარება მისი უნარი, შეუძლია თუ არა სწორად აღიქვას, დაიმახსოვროს და აღიდგინოს საქმისთვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებები. მიუხედავად იმისა, რომ ბავშვის ასაკი, პირის შშმ სტატუსი არ შეიძლება გახდეს არასრულწლოვნის ჩვენების დაუშვებლად ცნობის საფუძველი, რის შესახებაც მკაფიოა საერთაშორისო სამართლის ნორმებისა და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიდგომა,⁶ ეს გარემოებები ბავშვის ასაკისა და ემოციური მდგომარეობის გათვალისწინებით, პრაქტიკაში, ხშირად ხდება ჩვენების სანდოობის შეფასების საფუძველი. სწორედ ამიტომ, მნიშვნელოვანია გამოკითხვის თუ სხვა საგამოძიებო მოქმედებების იმგვარი დაგეგმვა, ისეთ სივრცეში და ისეთი მიდგომებით განხორციელება, რომელიც ბავშვს შესაძლებლობას აძლევს იყოს

⁶ ია ჩხეიძე, „სექსუალური ძალადობის მსხვერპლ არასრულწლოვანთა გამოკითხვის პროცედურა“, *მართლმსაჯულება და კანონი*, ნომ. 2 (2023): 111.

მოსმენილი და სამართალდამცავი ორგანოს წარმომადგენლებს ინფორმაცია საკუთარი შესაძლებლობების ფარგლებში, ასაკისა თუ ემოციური მდგომარეობის გათვალისწინებით მიაწოდოს.

ცალსახად, დადებითად უნდა შეფასდეს, რომ სახელმწიფომ ამ მიმართულებით უმნიშვნელოვანესი ნაბიჯები გადადგა და დღეს ქართულ სამართლებრივ სივრცეში არსებობს ბარნაჰუსის მოდელის სექსუალური ძალადობის მსხვერპლ არასრულწლოვანთა ფსიქო-სოციალური მომსახურების ინტეგრირებული ცენტრი.

„ბარნაჰუსი“ საერთაშორისო სამართლებრივ დონეზე აღიარებულია, როგორც არასრულწლოვანთა მიმართ განხორციელებულ სექსუალურ ძალადობაზე ქმედითი საპასუხო ბერკეტი, რომელიც ერთ ჭერქვეშ აერთიანებს ყველა იმ სერვისს, რაც უზრუნველყოფს დაზარალებული ბავშვის ხელახალი თუ მეორეული ვიქტიმიზაციის თავიდან აცილებას, ბავშვზე მორგებული გარემოს სრულყოფას და მართლმსაჯულების პროცესის არასრულწლოვანზე მორგებული ფორმით, ბავშვის საჭიროებებისა და საუკეთესო ინტერესის გათვალისწინებით განხორციელებას.

ბარნაჰუსის მოდელის პირველი ინტეგრირებული ცენტრი 1998 წელს ისლანდიაში ამოქმედდა. მოდელის ავტორად მიიჩნევა ისლანდიელი სპეციალისტი ბრატ გუბრანდსონი, რომელიც ბავშვთა დაცვის სისტემაში მუშაობდა. მისი მიზანი იყო ისეთი გარემოს შექმნა, სადაც ბავშვი მეორედ აღარ გადაიტანდა ტრავმას მრავალჯერადი გამოკითხვების გამო. ისლანდიის მართლმსაჯულების წარსული გამოცდილება ნამდვილად არ აკმაყოფილებდა ბავშვზე მორგებული გარემოს სტანდარტებს: ხშირი იყო შემთხვევა, როცა ბავშვი ერთსა და იმავე ისტორიას რამდენჯერმე ჰყვებოდა პოლიციასთან, პროკურორთან, ფსიქოლოგთან, მოსამართლესთან, სოციალურ მუშაკთან და ეს პროცესი სხვადასხვა სპეციალისტთან სხვადასხვა სივრცეში ხორციელდებოდა.⁷

ბარნაჰუსის მოდელის მთავარი პრინციპია: „სერვისები უნდა მოერგოს ბავშვის საჭიროებებს და არა ბავშვი – სისტემას.“⁸

„ბარნაჰუსი“ ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულების ერთ-ერთ საუკეთესო პრაქტიკად მიიჩნევა.

მიუხედავად იმისა, რომ ბარნაჰუსის მოდელი როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სათავეს ისლანდიაში იღებს, აღსანიშნავია, რომ ამ სახლის მიდგომებით ბავშვთან მუშაობის სტანდარტების

⁷ „Telling the Barnahús Story: Helping Child Victims of Sexual Abuse Overcome Trauma,” Council of Europe, ნანახია 10 თებერვალი, 2025, <https://www.coe.int/en/web/coe-story/-/telling-the-barnah%C3%BAs-story-helping-child-victims-of-sexual-abuse-overcome-trauma>

⁸ Fredrik Mjell, „Together against Child Abuse – the Latvian Barnahus,” EEA and Norway Grants, 11 აპრილი, 2022, <https://eeagrants.org/en/fmo/news/together-against-child-abuse-latvian-barnahus>

ჩანასახი პირველად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში ჩნდება. 1985 წელს, ამერიკის შეერთებულ შტატებში იქმნება პირველი Child Advocacy Center (CAC), რომელმაც საფუძველი დაუდო ბავშვზე მორგებულ, მრავალუწყებრივ მიდგომას. სწორედ ამ მოდელმა შთააგონა ბრავ გუბრანდსონი შეექმნა „ბარნაჰუსი“.⁹

ბარნაჰუსის მოდელის განვითარების მოკლე ისტორია ასეთია:

- 2005–2006 წლებში, მოდელი დაინერგა შვედეთში. სწორედ შვედეთი გახდა მეორე ევროპული ქვეყანა, რომელმაც ბარნაჰუსის მოდელი დაინერგა.
- 2007 წლიდან, „ბარნაჰუსი“ ნორვეგიის ეროვნული სისტემის ნაწილად ყალიბდება.
- 2013 წელს, აღნიშნულ მოდელს ნერგავს დანია.¹⁰
- 2014–2015 წლები აღიარებულია ბარნაჰუსის ევროპული გაფართოების პერიოდად, რადგან ამ მოდელს აქტიურად უჭერენ მხარს საერთაშორისო ორგანიზაციები – ევროკავშირი, ევროსაბჭო, გაეროს ბავშვთა ფონდი. 2015 წელს, ევროსაბჭოს ლანსაროტეს კომიტეტმა „ბარნაჰუსი“ ოფიციალურად აღიარა ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულების საუკეთესო პრაქტიკად.¹¹
- 2015–2020 წლებში, ბარნაჰუსის მოდელი ვრცელდება ფინეთში, კვიპროსში, პოლონეთში, ხორვატიაში, ესპანეთსა და სხვა ქვეყნებში.¹²

II. ბარნაჰუსის მოდელის დანერგვა საქართველოში და არსებული გამოწვევები

საქართველოში ბარნაჰუსის მოდელზე მუშაობა 2019 წლიდან იწყება. საქართველოს მთავრობის 2019 წლის 18 დეკემბრის №2633 განკარგულებით, იქმნება ძალადობის მსხვერპლი ბავშვებისთვის ფსიქოლოგიურ-სოციალური მომსახურების ცენტრის კონცეფციაზე მომუშავე უწყებათაშორისი სამუშაო ჯგუფი, ხოლო 2020 წლის 17 სექტემბრის №1825 განკარგულებით

⁹ Susanna Johansson et al., “Implementing the Nordic Barnahus Model: Characteristics and Local Adaptions,” in *Collaborating Against Child Abuse: Exploring the Nordic Barnahus Model*, ed. Susanna Johansson et al. (Cham: Palgrave Macmillan, 2017), 1–31, https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-58388-4_1 (ნანახია: 10.02.2025)

¹⁰ “Introducing the Founding Members of the Network,” Promise Barnahus Network, 28 November, 2019, <https://barnahus.eu/2019/11/28/introducing-the-founding-members-of-the-network/>

¹¹ “Barnahus Mapping Launch Event,” Council of Europe, ნანახია 10 თებერვალი, 2025, <https://www.coe.int/sf/web/children/barnahus-mapping-launch-event>

¹² Susanna Greijer and Daja Wenke, *Barnahus: a European Journey: Mapping Study on Multidisciplinary and Interagency Child-Friendly Justice Models Responding to Violence against Children in Council of Europe Member States* (Strasbourg: Council of Europe, 2023), 15–16.

ხდება ძალადობის მსხვერპლი ბავშვებისთვის ფსიქოლოგიურ-სოციალური მომსახურების ცენტრის კონცეფციის მოწონება. მთავრობის განკარგულებამ ზუსტი მითითება გააკეთა იმ სამართლებრივ პრობლემაზე, რომელიც მსგავსი მოდელის ფუნქციონირების აუცილებლობის საკითხს დღის წესრიგში გარდაუვლად აყენებდა. „ბავშვის მიმართ განხორციელებული ძალადობის გამოძიების, ბავშვის საჭიროების განსაზღვრის, შესაბამისი მომსახურების მიწოდების, უსაფრთხოებისა და კეთილდღეობის მიზნით, საქმეში ძირითად შემთხვევებში, ერთდროულად ერთგება რამდენიმე სტრუქტურა. ზემოაღნიშნული მიზნების მისაღწევად, საჭიროა ბავშვის არაერთ უწყებაში მიყვანა და სხვადასხვა ღონისძიების განხორციელება, რაც კვლევებისა და კლინიკური გამოცდილების თანახმად, იწვევს ბავშვის რეტრავმატიზმს. ევროკავშირის ფუნდამენტური უფლებების სააგენტოს მიერ 2017 წელს ჩატარებული კვლევის მიხედვით, ტრავმული გამოცდილება ბავშვში იწვევს მეხსიერების სირთულეებს, ჩვენებაში შეცდომების დაშვების ალბათობის ზრდას, რის შედეგადაც გამოძიება აგროვებს არარელევანტურ მტკიცებულებებს. ცხადია, აღნიშნული წარმოადგენს გამოწვევას, მით უფრო, როდესაც სახელმწიფოს აქვს ვალდებულება, ბავშვს შეუქმნას უსაფრთხო და მასზე ორიენტირებული გარემო, იზრუნოს მისი ფიზიკური და ფსიქოემოციური მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე და უზრუნველყოს ბავშვის საუკეთესო ინტერესებზე მორგებული გამოძიება და სასამართლო პროცესი“ – აღნიშნულია მთავრობის განკარგულებაში.¹³

ბარნაჰუსის მოდელის გახსნის მიზნით, უწყებათშორისმა სამუშაო ჯგუფმა დაიწყო აქტიური მუშაობა საერთაშორისო გამოცდილების შესწავლის, უწყებათაშორისი თანამშრომლობის მოდელის ჩამოყალიბების, სპეციალისტების გადამზადებისა და ბავშვზე მორგებული სივრცის კონცეფციის შექმნის მიზნით და უკვე 2022 წელს, თბილისში „ძალადობის მსხვერპლი ბავშვებისთვის ფსიქოლოგიურ-სოციალური მომსახურების ცენტრი“ გაიხსნა, რომელიც საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან იძულებით გადაადგილებულ პირთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროსთან არსებული სახელმწიფო ზრუნვისა და ტრეფიკინგის მსხვერპლთა დახმარების სააგენტოს ბაზაზე ფუნქციონირებს.

საინტერესოა როგორი იყო შეფასებები: „დღეს მნიშვნელოვანი მომენტია საქართველოში ბავშვთა ძალადობისგან დაცვის სფეროში. ძალადობის მსხვერპლი ბავშვებისთვის ფსიქოლოგიურ-სოციალური მომსახურების ცენტრი გვთავაზობს ინოვაციურ მიდგომას, რომელიც საგამოძიებო პროცესში მთავარ აქცენტს ბავშვის საუკეთესო ინტერესებზე აკეთებს“ – განცხადა საქართველოში გაეროს ბავშვთა ფონდის წარმომადგენელმა.¹⁴

¹³ საქართველოს მთავრობის 2020 წლის 17 სექტემბრის №1825 განკარგულება „ძალადობის მსხვერპლი ბავშვებისთვის ფსიქოლოგიურ-სოციალური მომსახურების ცენტრის კონცეფციის მოწონების შესახებ“.

¹⁴ გაეროს ბავშვთა ფონდი (UNICEF) საქართველო, „საქართველოში ძალადობის მსხვერპლი ბავშვებისთვის ბარნაჰუსის მოდელი ინერგება: ბავშვთა ფსიქოლოგიური და სოციალური მომსახურების ცენტრი“, პრესრელიზი, ნანახია 10 თებერვალი, 2025, <https://www.unicef.org/georgia/ka>

ბარნაჰუსის ქართული მოდელი ესტონეთის მაგალითზე და გამოცდილებაზე დაყრდნობით ჩამოყალიბდა, რომელიც ერთ-ერთ ყველაზე წარმატებულ ევროპულ პრაქტიკად მიიჩნევა. ესტონურმა მოდელმა სკანდინავიური ბარნაჰუსის პრინციპები ეროვნულ სისტემას მოარგო და შექმნა ძლიერი მრავალუწყებრივი მექანიზმი ბავშვთა დაცვისთვის. ესტონეთში „ბარნაჰუსი“ წარმოადგენს ბავშვისთვის უსაფრთხო სივრცეს, სადაც ერთად მუშაობენ ბავშვთა დაცვის სპეციალისტები, პოლიცია, პროკურორები, ფსიქოლოგები, ექიმები, სოციალური მუშაკები.¹⁵

ესტონური ბარნაჰუსის მოდელი განსაკუთრებით გამოირჩევა: ძლიერი უწყებათაშორისი კოორდინაციით; ტრავმაზე ორიენტირებული მიდგომით; ბავშვზე მორგებული ინტერიერი და გარემოთი; ერთ სივრცეში საგამოძიებო, სამედიცინო და ფსიქოლოგიური სერვისების გაერთიანებით; ბავშვის მონაწილეობისა და უკუკავშირის გათვალისწინებით სივრცის დიზაინშიც კი.¹⁶

ქართული მოდელი სრულად იმეორებს აღნიშნულ მიდგომას. სექსუალური ძალადობის მსხვერპლ არასრულწლოვანთა ფსიქო-სოციალური მომსახურების ცენტრი აერთიანებს სხვადასხვა პროფესიის სპეციალისტებს ერთ სივრცეში: ფსიქოლოგები, სოციალური მუშაკები, გამომძიებლები, პროკურორები, სამედიცინო ექსპერტები. სამუშაოდ, ცენტრის მარეგულირებელი სტანდარტული ოპერაციული პროცედურები საჯარო არ არის თუმცა, ყველა უწყებამ დაამტკიცა შესაბამისი სტანდარტული ოპერაციული პროცედურები. მათ შორის, საქართველოს პროკურატურამ სექსუალური ძალადობის მსხვერპლ არასრულწლოვანთა უფლებების დაცვის მექანიზმის გაძლიერებისა და ცენტრის ეფექტიანი ფუნქციონირების ხელშეწყობის მიზნით, 2022 წლის 2 მარტს, გენერალური პროკურორის ბრძანებით, დამტკიცდა არასრულწლოვნის მიმართ ჩადენილი სექსუალური ძალადობის დანაშაულის გამოძიების, საპროცესო ხელმძღვანელობისა და სასამართლოში სახელმწიფო ბრალდების მხარდაჭერის სტანდარტული ოპერაციული პროცედურები, რომლითაც პროკურორები არასრულწლოვნის მიმართ ჩადენილი სექსუალური ძალადობის ფაქტებზე რეაგირებისას ხელმძღვანელობენ.¹⁷ გენერალური პროკურორის ბრძანებით დამტკიცებული სტანდარტული ოპერაციული პროცედურები წარმოადგენს პროკურორებისა და პროკურატურის გამომძიებლებისთვის

¹⁵ “Children’s House,” Estonian Social Insurance Board (Sotsiaalkindlustusamet), ბოლო განახლება 17 ოქტომბერი, 2025, <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/en/childrens-house>. ასევე, Anna Markina, Andreas Kapardis, and Svenja Heinrich, *The Barnahus Model Across the Broader European Context: Position Paper* (European Commission / INTIT Project, 2021), 2-5, <https://www.iprs.it/wp-content/uploads/2021/09/The-Barnahus-Model-COMLETE.pdf>

¹⁶ “Putting the Child at the Centre: Webinar on Ensuring an Inclusive and Child-Friendly Setup,” Promise Barnahus Network, 27 დეკემბერი, 2024, <https://barnahus.eu/2024/12/27/putting-the-child-at-the-centre-ensuring-an-inclusive-and-child-friendly>

¹⁷ საქართველოს გენერალური პროკურატურა, „გზამკვლევი არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულებაში“, ნანახია 10 თებერვალი, 2025, https://pog.gov.ge/gzamkvlevi?cat_id=369

სახელმძღვანელო სტანდარტს, დაზარალებული არასრულწლოვნის მიმართ საგამოძიებო და საპროცესო მოქმედებების ჩატარების დროს.

ბარნაჰუსის ქართული მოდელი სექსუალური ძალადობის მსხვერპლი არასრულწლოვნისთვის უზრუნველყოფს ფსიქოლოგიური, სოციალური, სამედიცინო და სამართლებრივი სერვისების ინტეგრირებულ მიწოდებას და სხვადასხვა უწყების კოორდინირებულ მუშაობას. ვინაიდან მარეგულირებელი ნორმები საჯარო არ არის, ცენტრის სამართლებრივი რეგულაციების შეფასება მხოლოდ მთავრობის №1825 განკარგულების საფუძველზე გვიწევს, რომლის სამართლებრივი ანალიზი გვაძლევს შესაძლებლობას განვსაზღვროთ თუ რა ტიპის დანაშაულები ექცევა ცენტრის მოქმედების სფეროში და როგორია მისი საქმიანობის ძირითადი პრინციპები.

მთავრობის განკარგულების თანახმად, ცენტრის მომსახურების მიზანია, სექსუალური ძალადობის მსხვერპლ ბავშვს შესთავაზოს ფსიქოლოგიურ-სოციალური მოკლე და გრძელვადიანი რეაბილიტაცია. ასევე, მომსახურებამ უნდა უზრუნველყოს კოორდინირებული რეაგირება იმისთვის, რომ გამოძიების პროცესში მოხდეს ბავშვის ხელახალი ვიქტიმიზაციის თავიდან აცილება და ეფექტიანი გამოძიების ჩატარება; შექმნას ბავშვზე მორგებული, მულტიდისციპლინური და მულტისექტორული მიდგომა, რომელიც „ერთი ფანჯრის პრინციპით“ უზრუნველყოფს ბავშვის ფსიქოლოგიურ-სოციალურ რეაბილიტაციას და ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულების პროცესის უზრუნველყოფას. ამდენად, ცენტრის საქმიანობის მთავარ პრინციპებს წარმოადგენს: ბავშვის ღირსების, მოსაზრებებისა და გრძნობების პატივისცემა, მისი აზრის გათვალისწინება გადაწყვეტილების მიღების პროცესში; ბავშვზე მორგებული მიდგომების გამოყენება; კვლევებზე დაფუძნებული შეფასების მეთოდებისა და პრინციპების გამოყენება, მომსახურების სტანდარტების დანერგვა და გამჭვირვალება.

მთავრობის განკარგულების თანახმად, ცენტრი მომსახურებას უწევს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებულ სქესობრივი თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაულის მსხვერპლ/სავარაუდო მსხვერპლ ბავშვებს. კერძოდ, ცენტრის მომსახურებას დაქვემდებარებული საქმეები მოიცავს დანაშაულებს, გათვალისწინებულს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის:

- XXII თავით – დანაშაული სქესობრივი თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის წინააღმდეგ;
- 143² მუხლით – არასრულწლოვნით ვაჭრობა (ტრეფიკინგი) (თუკი ამ მუხლით გათვალისწინებული დანაშაული მოიცავს სექსუალური მომსახურების გაწევის იძულებას ან პირის პროსტიტუციაში/პორნოგრაფიაში ჩაბმას);

- 144¹ მუხლის მე-3 ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტით – წამება, ესე იგი პირისათვის ან მესამე პირისათვის ისეთი პირობების შექმნა ან ისეთი მოპყრობა, რომელიც თავისი ხასიათით, ინტენსივობით ან ხანგრძლივობით იწვევს ძლიერ ფიზიკურ ტკივილს ან ფსიქიკურ ან მორალურ ტანჯვას და რომლის მიზანია ინფორმაციის, მტკიცებულების ან აღიარების მიღება, პირის დაშინება ან იძულება ანდა პირის დასჯა მის ან მესამე პირის მიერ ჩადენილი ან სავარაუდოდ ჩადენილი ქმედებისათვის, რომელიც ჩადენილია სექსუალური ხასიათის ძალადობრივი ქმედებით;
- 253-ე მუხლის მე-5 ნაწილით – პროსტიტუციაში ჩაბმა ჩადენილი დამამძიმებელ გარემოებებში, ასევე წინასწარი შეცნობით არასრულწლოვნის მიმართ;
- 254-ე მუხლის მე-4 და მე-5 ნაწილებით – პროსტიტუციის ხელშეწყობა ჩადენილი დამამძიმებელ გარემოებებში, ასევე წინასწარი შეცნობით არასრულწლოვნის მიმართ;
- 255-ე მუხლის მე-3, მე-4, მე-5, მე-6 და მე-7 ნაწილებით – წინასწარი შეცნობით არასრულწლოვანის გამოსახულების შემცველი პორნოგრაფიული ნაწარმოების შეძენა, შენახვა, ფლობა, ჩვენებაზე დასწრება ან ასეთი ნაწარმოებით სარგებლობა, შეთავაზება, იმპორტი, ექსპორტი, გავრცელება, გადაცემა, რეკლამირება ან ხელმისაწვდომობის სხვაგვარი უზრუნველყოფა, დამზადება ან გასაღება, ასევე ამ ქმედებების განხორციელება არაერთგზის და დამნაშავეს მზრუნველობის, მეურვეობის ან მეთვალყურეობის ქვეშ მყოფი პირის ან ოჯახის წევრის მიმართ;
- 255¹ მუხლით – არასრულწლოვანის ჩაბმა პორნოგრაფიული ნაწარმოების ან პორნოგრაფიული ხასიათის სხვა საგნის უკანონოდ დამზადებასა და გასაღებაში;
- 255² მუხლით – არასრულწლოვანისთვის შეხვედრის შეთავაზება სექსუალური მიზნებისთვის.¹⁸

ბარნაჰუსის ქართული მოდელი ცდილობს ერთდროულად, უწყებათშორის კოორდინირებული თანამშრომლობით, უზრუნველყოს სექსუალური ძალადობის მსხვერპლი არასრულწლოვნის მიმართ საგამოძიებო და საპროცესო მოქმედებების ბავშვის საუკეთესო ინტერესების შესაბამისად წარმართვა, ფსიქოლოგიური მხარდაჭერა და რეაბილიტაცია. ცენტრი უზრუნველყოფს ერთ სივრცეში ბავშვის ინდივიდუალური საჭიროებების გათვალისწინებით, ემოციური მდგომარეობის წინასწარი შეფასებით, მეტყველებისა და ასაკობრივი განვითარების თავისებურებების იდენტიფიცირების შემდეგ, დაიგეგმოს და განხორციელდეს არასრულწლოვნის მიმართ საგამოძიებო და საპროცესო მოქმედებები, მათ შორის, ჩატარ-

¹⁸ საქართველოს მთავრობა, №1825 განკარგულება, „მომსახურების ცენტრის კონცეფციის მოწონების შესახებ“.

დეს სამედიცინო ექსპერტიზა, რომელიც ერთ-ერთი ყველაზე მატრავმირებელი საპროცესო მოქმედებაა. ცენტრში გადამისამართებულ ბავშვს სოციალური მუშაკები აცნობენ გარემოს, უხსნიან პროცესს როგორც მართლმსაჯულების პროცედურების, ასევე რეაბილიტაციის მიმართულებით, აფასებენ ბავშვის ემოციურ მდგომარეობას, ქმნიან უსაფრთხო და ნდობაზე დაფუძნებულ გარემოს.¹⁹

ასეთი მიდგომები ცხადია ხელს უწყობს მართლმსაჯულების სისტემას, უზრუნველყოფს ბავშვისგან მნიშვნელოვანი მტკიცებულებითი ხასიათის ინფორმაციის მიღება, რომლის სანდოობის შეფასებისას, ჩვენების დასაშვებობის და განაჩენის დადგენის ეტაპზე სასამართლოს მიერ ჩვენების გაზიარების საკითხს საფრთხე არ შეექმნება.

ბარნაჰუსის მიდგომები შესაძლებლობას იძლევა ბავშვის საჭიროებების იდენტიფიცირების, ასაკობრივი თავისებურებების, მეტყველების უნარების, ემოციური მდგომარეობის შეფასების საფუძველზე, გამოკითხვის პროცესი იმგვარად დაიგეგმოს, რომ ინფორმაციის მოპოვება არასრულწლოვანისგან მისი ლექსიკის, აღქმისა და ინფორმაციის გადმოცემის იმ უნარების ფარგლებში მოხდეს, რომელიც ჩვენებას სანდოს და უტყუარს ხდის. ამასთან, ბავშვის ჩვენების სანდოობის კუთხით, ბავშვთან მომუშავე სპეციალისტების – სოციალური მუშაკებისა და ფსიქოლოგების შეფასება დამატებითი არგუმენტია.

ფსიქოლოგიურად სწორად მომზადებულ ბავშვთან, მისთვის მეგობრულ და სანდო გარემოში, გაცილებით მარტივდება კომუნიკაცია, ის მეტად გახსნილია და უფრო თავისუფლად ყვება საქმისათვის მნიშვნელოვან გარემოებებს.

ამდენად, საერთაშორისო გამოცდილებებზე დაფუძნებული ინსტრუმენტებით ბავშვთან მუშაობა ერთი მხრივ, უზრუნველყოფს მისი მეორეული ვიქტიმიზაციისგან დაცვას, ხოლო მეორე მხრივ, გვაძლევს ბავშვისგან ისეთი მტკიცებულების მოპოვების შესაძლებლობას, რომლის სანდოობის შეფასება მის დასაშვებობას საეჭვოს არ გახდის.

ოფიციალური სტატისტიკის თანახმად, სექსუალური ძალადობის მსხვერპლ არასრულწლოვანთა ფსიქოლოგიურ-სოციალური მომსახურების ცენტრმა 2023-2025 წლებში, მომსახურება 305 არასრულწლოვანს გაუწია.²⁰ აღსანიშნავია, რომ ცენტრი, მხოლოდ თბილისის მასშტაბით ფუნქციონირებს, სტატისტიკური მონაცემები კი, აშკარად დღის წესრიგში აყენებს მისი რეგიონულ დონეზე გაფართოების აუცილებლობას.

¹⁹ გაეროს ბავშვთა ფონდი, „ბარნაჰუსის მოდელი ინერგება.“

²⁰ საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო, სსიპ ადამიანით ვაჭრობის (ტრეფიკინგის) მსხვერპლთა, დაზარალებულთა დაცვისა და დახმარების სახელმწიფო ფონდი, ბარნაჰუსის სამართლებრივი და საოპერაციო ჩარჩო, დოკუმენტი, ნანახია 10 თებერვალი, 2025, <https://atipfund.moh.gov.ge/res/docs/20260402101450.pdf>

როდესაც ვსაუბრობთ ბავშვის უფლებებზე მართლმსაჯულების პროცესში, ხაზს ვუსვამთ ბავშვისგან მიღებული ინფორმაციის სანდოობის უზრუნველყოფის აუცილებლობის საკითხს, მისი მოსმენის უფლების უზრუნველყოფის, მეორეული ვიქტიმიზაციის რისკების შემცირებისა და რეაბილიტაციის საჭიროების მნიშვნელობას და ვაღიარებთ, რომ აღნიშნულის უზრუნველყოფის ყველაზე ეფექტიან ბერკეტს წარმოადგენს ისეთი ინსტიტუცია, რომელიც მულტიდისციპლინური გუნდის ჩართულობით, სანდო და მეგობრულ გარემოში, ბავშვის საჭიროებებისა და ემოციური მდგომარეობის შეფასებით ქმნის შესაძლებლობას, არასრულწლოვანთან ჩასატარებელი საგამოძიებო და საპროცესო მოქმედებები ბავშვის და მართლმსაჯულების ინტერესების დაბალანსებით დაიგეგმოს და განხორციელდეს საგამოძიებო და საპროცესო მოქმედებები. იმავდროულად, აღნიშნულის შესაძლებლობა თანაბრად უზრუნველყოფილი არ არის ქვეყნის მთელს ტერიტორიაზე, ცხადია ჩნდება კითხვები კანონის წინაშე თანასწორუფლებიანობის პრინციპის დაცვის მიმართულებით.

შესაბამისად, სახელმწიფოს უპირობო ვალდებულებას წარმოადგენს იმ დაწყებული რეფორმების ინსტიტუციურ დონეზე წარმატებით გაგრძელება, რომელიც მნიშვნელოვან წინგადადგმულ ნაბიჯად არის შეფასებული სამართლის დარგის სპეციალისტების, მართლმსაჯულების პროცესის განმახორციელებელი პირებისა თუ საერთაშორისო ექსპერტების მიერ.

დასკვნა

ზემოთ განხილული ნამდვილად გვაძლევს შესაძლებლობას გავაკეთოთ დასკვნა, რომ ბარნაჭუსის მოდელის დანერგვა საქართველოს ბავშვთა მართლმსაჯულების სისტემის განვითარების მნიშვნელოვანი ინსტიტუციური ეტაპია. ბავშვზე მორგებულ ერთ სივრცეში ფსიქოლოგიური, სოციალური, სამედიცინო და სამართლებრივი სერვისების გაერთიანებით, მოდელი ქმნის ინტეგრირებული და მულტიდისციპლინური მიდგომების გამოყენების შესაძლებლობას სექსუალური ძალადობის მსხვერპლი ბავშვების მონაწილეობით მიმდინარე სამართალწარმოების პროცესში და უზრუნველყოფს მართლმსაჯულების მთავარი მიზნების მიღწევას: ბავშვის მეორეული ვიქტიმიზაციისგან დაცვას და ეფექტიან სისხლის სამართალწარმოების განხორციელებას. ეს არის ის ინსტიტუციური მექანიზმი, რომელიც ბავშვის უფლებების ეფექტიანი დაცვით აძლიერებს მართლმსაჯულების სისტემას და ერთდროულად უწყობს ხელს როგორც ბავშვის კეთილდღეობის დაცვას, ისე შესაბამისი მტკიცებულებების მოპოვებისა და შეფასებისთვის აუცილებელი პირობების შექმნას.

საქართველოს გამოცდილება ცხადყოფს, რომ ბავშვის დაცვის საერთაშორისო სტანდარტების განხორციელება მხოლოდ საკანონმდებლო რეფორმით არ შემოიფარგლება.

მიუხედავად იმისა, რომ არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსმა და შემდგომმა სამართლებრივმა და ინსტიტუციურმა რეფორმებმა ბავშვზე ორიენტირებული მნიშვნელოვანი გარანტიები შექმნა, მათი ეფექტიანი განხორციელება დამოკიდებულია მდგრად ინსტიტუციურ მექანიზმებზე, რომლებიც სამართლებრივი პრინციპების პრაქტიკაში გარდაქმნას უზრუნველყოფს. ამ თვალსაზრისით, საქართველოში ბარნაჰუსის მოდელი წარმოადგენს მნიშვნელოვან მაგალითს, თუ როგორ შეიძლება საერთაშორისო დონეზე აღიარებული ინსტიტუციური მიდგომის ადაპტირება კონკრეტულ ეროვნულ-სამართლებრივ და ინსტიტუციურ კონტექსტთან.

ამასთან, ანალიზი აჩვენებს, რომ ცენტრის შექმნა რეფორმის პროცესის დასრულების ეტაპად არ უნდა განვიხილოთ. ბარნაჰუსის მოდელის წარმატებული განხორციელება ინსტიტუციური ადაპტაციის უწყვეტ პროცესს მოითხოვს. საქართველოში ბარნაჰუსის მოდელის გრძელვადიანი ეფექტიანობა დამოკიდებული იქნება მის შემდგომ ინსტიტუციურ განვითარებაზე, გეოგრაფიული ხელმისაწვდომობის გაფართოებაზე, უწყებათაშორისი თანამშრომლობის მდგრადობაზე, პროფესიული შესაძლებლობების გაძლიერებასა და ბავშვზე მორგებული პროცედურების თანმიმდევრულ გამოყენებაზე. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია რეგიონული ხელმისაწვდომობა, რათა ბავშვის საცხოვრებელი ადგილი არ განსაზღვრავდეს მის პრაქტიკულ შესაძლებლობას, ისარგებლოს ინტეგრირებული, მულტიდისციპლინური დაცვისა და მხარდაჭერის სერვისებით. სამომავლო კვლევებმა უნდა შეაფასოს საქართველოში ბარნაჰუსის მოდელის გრძელვადიანი ეფექტიანობა.

დაბოლოს, საქართველოს გამოცდილება ნამდვილად იძლევა დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობას: ბავშვის დაცვის საერთაშორისო სტანდარტები პრაქტიკულ მნიშვნელობას მხოლოდ მაშინ იძენს, როდესაც ისინი ხელმისაწვდომ, მდგრად და ეფექტიან ინსტიტუციურ პრაქტიკაში გარდაიქმნება.

ბიბლიოგრაფია

ქართულენოვანი წყაროები:

არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე.

ბავშვის უფლებათა კონვენცია. მიღებულია გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ 1989 წლის 20 ნოემბერს.

გაეროს ბავშვის უფლებათა კომიტეტი. *ზოგადი კომენტარი №13 (2011): ბავშვის უფლება ძალადობის ყველა ფორმისგან თავისუფლებაზე*. CRC/C/GC/13.

გაეროს ბავშვთა ფონდი (UNICEF) საქართველო. „საქართველოში ძალადობის მსხვერპლი ბავშვებისთვის ბარნაჟუსის მოდელი ინერგება: ბავშვთა ფსიქოლოგიური და სოციალური მომსახურების ცენტრი.“ პრესრელიზი.
<https://www.unicef.org/georgia/ka>.

საქართველოს გენერალური პროკურატურა. „გზამკვლევი არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულებაში.“
https://pog.gov.ge/gzamkvlevi?cat_id=369.

საქართველოს მთავრობა. 2020 წლის 17 სექტემბრის №1825 განკარგულება „ძალადობის მსხვერპლი ბავშვებისთვის ფსიქოლოგიურ-სოციალური მომსახურების ცენტრის კონცეფციის მოწონების შესახებ“.

საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო. სსიპ ადამიანთა ვაჭრობის (ტრეფიკინგის) მსხვერპლთა, დაზარალებულთა დაცვისა და დახმარების სახელმწიფო ფონდი. „ბარნაჟუსის სამართლებრივი და საოპერაციო ჩარჩო.“
<https://atipfund.moh.gov.ge/res/docs/20260402101450.pdf>.

საქართველოს სახალხო დამცველი. სპეციალური ანგარიში: *ბავშვებზე სექსუალური ძალადობისა და სექსუალური ექსპლოატაციის დანაშაულებზე მართლმსაჯულების განხორციელება*. თბილისი, 2021.

ჩხეიძე, ია. „სექსუალური ძალადობის მსხვერპლ არასრულწლოვანთა გამოკითხვის პროცედურა.“ *მართლმსაჯულება და კანონი*, ნომ. 2 (2023): 108–125.

უცხოენოვანი წყაროები:

- Council of Europe. “Barnahus Mapping Launch Event.”
<https://www.coe.int/sl/web/children/barnahus-mapping-launch-event>.
- Council of Europe. “Telling the Barnahús Story: Helping Child Victims of Sexual Abuse Overcome Trauma.” <https://www.coe.int/en/web/coe-story/-/telling-the-barnah%C3%BAs-story-helping-child-victims-of-sexual-abuse-overcome-trauma>.
- Estonian Social Insurance Board (Sotsiaalkindlustusamet). “Children’s House.” Last updated October 17, 2025.
<https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/en/childrens-house>.
- Greijer, Susanna, and Daja Wenke. *Barnahus: a European Journey: Mapping Study on Multidisciplinary and Interagency Child-Friendly Justice Models Responding to Violence against Children in Council of Europe Member States*. Strasbourg: Council of Europe, 2023.
- Johansson, Susanna, Kari Stefansen, Elisiv Bakketeig, and Anna Kaldal. “Implementing the Nordic Barnahus Model: Characteristics and Local Adaptions.” In *Collaborating Against Child Abuse: Exploring the Nordic Barnahus Model*, edited by Susanna Johansson, Kari Stefansen, Elisiv Bakketeig, and Anna Kaldal, 1-31. Cham: Palgrave Macmillan, 2017. doi.org.
- Markina, Anna, Andreas Kapardis, and Svenja Heinrich. *The Barnahus Model Across the Broader European Context: Position Paper*. European Commission / INTIT Project, 2021. <https://www.iprs.it/wp-content/uploads/2021/09/The-Barnahus-Model-COMplete.pdf>.
- Mjell, Fredrik. “Together against Child Abuse – the Latvian Barnahus.” EEA and Norway Grants. April 11, 2022. <https://eeagrants.org/en/fmo/news/together-against-child-abuse-latvian-barnahus>
- Promise Barnahus Network. “Introducing the Founding Members of the Network.” November 28, 2019. <https://barnahus.eu/2019/11/28/introducing-the-founding-members-of-the-network/>
- Promise Barnahus Network. “Putting the Child at the Centre: Webinar on Ensuring an Inclusive and Child-Friendly Setup.” December 27, 2024. barnahus.eu

MECHANISMS FOR PROTECTING MINOR VICTIMS OF SEXUAL VIOLENCE AGAINST SECONDARY VICTIMIZATION: A BRIEF OVERVIEW OF THE GEORGIAN "BARNAHUS" MODEL

IA CHKHEIDZE

Doctor of Law

Akaki Tsereteli State University,

Associate Professor,

General Prosecutor's Office of Georgia,

Senior Prosecutor at the Department, Georgia

ichkheidze@pog.gov.ge

Abstract. The mere presence of legislative guarantees for protecting child victims of sexual violence from secondary victimization cannot ensure the effective protection of children's rights within the judicial process. The existence of effective institutional mechanisms that ensure the practical implementation of international standards for the protection of child rights is equally essential. This article examines the

implementation of the "Barnahus" model in Georgia through the lens of international child protection standards and national legal reform.

The paper analyzes the legal and institutional foundations of the "Barnahus" model in Georgia, its role in preventing secondary victimization, and its significance in achieving child-friendly criminal proceedings and effective justice. The article demonstrates that the "Barnahus" model in Georgia serves as an example of effective institutional adaptation of international child protection standards; however, its further institutional development, regional accessibility, and ensuring the sustainability of inter-agency cooperation remain ongoing challenges. Georgia's experience illustrates that an integrated, multidisciplinary, and child-centered approach contributes to both the effective protection of children's rights and the creation of conditions necessary for the administration of efficient criminal justice.

Keywords: child-friendly justice, secondary victimization, Barnahus, sexual violence, best interests of the child, multidisciplinary approach.

ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორი: თანამედროვე საბაჟო პოლიტიკის ევოლუცია

ია ხარაზი

სამართლის დოქტორი,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ასოცირებული პროფესორი, საქართველო
ia.kharazi@atsu.edu.ge

რეზიუმე. სტატია „ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორი: თანამედროვე საბაჟო პოლიტიკის ევოლუცია“ განიხილავს ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის ინსტიტუტის მნიშვნელობას საბაჟო ადმინისტრირების, საერთაშორისო ვაჭრობის ხელშეწყობისა და თანამედროვე საჯარო პოლიტიკის განვითარების პროცესში.

კვლევის მიზანია შეფასდეს, თუ რა გავლენას ახდენს აღნიშნული მექანიზმი სახელმწიფოსა და ბიზნესს შორის ურთიერთობის გაუმჯობესებაზე, ადმინისტრაციული პროცედურების გამარტივებასა და ეკონომიკური საქმიანობის ეფექტიანობის ზრდაზე.

სტატიაში ყურადღება გამახვილებულია აეო-ს სტატუსის დადებით მხარეებზე, მათ შორის საბაჟო პროცედურების გამარტივებაზე, დროისა და ადმინისტრაციული ხარჯების შემცირებაზე, ბიზნესისათვის პროგნოზირებადი გარემოს შექმნასა და საერთაშორისო ვაჭრობის ხელშეწყობაზე.

ამასთან, განხილულია უარყოფითი და პრობლემური ასპექტებიც, როგორიცაა სტატუსის მისაღებად დაწესებული მაღალი მოთხოვნები, შესაბამისობის უზრუნველყოფასთან დაკავშირებული ფინანსური და ადმინისტრაციული ხარჯები, მცირე და საშუალო ბიზნესისათვის შესაძლო ბარიერები.

კვლევამ აჩვენა, რომ აეო-ს ინსტიტუტი წარმოადგენს თანამედროვე საჯარო პოლიტიკის ისეთ მექანიზმს, რომელიც სახელმწიფო კონტროლისა და ბიზნესის ხელშეწყობის ინტერესების დაბალანსებას ცდილობს. მისი ეფექტიანობა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული სამართლებრივი რეგულირების ხარისხზე, ადმინისტრაციული პროცესების გამჭვირვალობაზე, ბიზნესისათვის თანაბარი ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფასა და სახელმწიფო ინსტიტუტების ეფექტიან თანამშრომლობაზე.

საკვანძო სიტყვები: ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორი; „ოქროს სია“; საქონლის წარმოშობის სერტიფიკატი; საერთაშორისო მიწოდების ჯაჭვი; ასოცირების ხელშეკრულება; „მწვანე დერეფანი“; WCO; AEO; AEO-C; AEO-S.

შესავალი

ევროკავშირსა და საქართველოს შორის გაფორმებული ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ ხელშეკრულებამ ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა საქართველო, რომელმაც აიღო ვალდებულება, რომ ქართული საბაჟო პროცედურები ევროპულ რეგულაციებს დაუახლოოს და საბაჟო სისტემაში ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის (აეო) კონცეფცია დანერგოს. საქართველო ვალდებულია, მოახდინოს საბაჟო სფეროში კანონმდებლობისა და პროცედურების დაახლოება ევროკავშირის კანონმდებლობასა და პროცედურებთან. ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის (აეო) კონცეფცია წარმოადგენს ევროკავშირის საბაჟო რეგულირების ერთ-ერთ მთავარ საკითხს.

თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში, საერთაშორისო ვაჭრობის მოცულობის ზრდამ მნიშვნელოვნად შეცვალა საბაჟო ადმინისტრირების ტრადიციული მიდგომები. სახელმწიფოსათვის მნიშვნელოვანი გახდა ისეთი პოლიტიკის შემუშავება, რომელიც ერთდროულად, უზრუნველყოფს საბაჟო კონტროლის ეფექტიანობას, სახელმწიფო უსაფრთხოებასა და ლეგიტიმური ვაჭრობის ხელშეწყობას. სწორედ ამ პროცესის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ინსტრუმენტად ჩამოყალიბდა ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის (AEO) ინსტიტუტი.

AEO-ს ინსტიტუტის განვითარება დაკავშირებულია თანამედროვე საჯარო პოლიტიკის ევოლუციასთან, რომლის ფარგლებში სახელმწიფო თანდათან გადადის მხოლოდ კონტროლზე ორიენტირებული მმართველობიდან რისკზე დაფუძნებულ, პარტნიორულ და მომსახურებაზე ორიენტირებულ მიდგომებზე.

კვლევის მიზანი და ამოცანები. კვლევის ძირითადი მიზანია აეო-ის ინსტიტუტის როლის განხილვა თანამედროვე საჯარო პოლიტიკის განვითარების კონტექსტში და მისი დადებითი და უარყოფითი მხარეების შეფასება.

კვლევის ამოცანებია: 1. აეო-ის ცნების განმარტება; აეო-ის ინსტიტუტის განვითარების ძირითადი მიზეზების განხილვა; სახელმწიფოსა და ბიზნესს შორის ურთიერთობებზე მისი გავლენის ანალიზი; აეო-ის დადებითი და შესაძლო უარყოფითი მხარეებისა და გამოწვევების განსაზღვრა; თანამედროვე საჯარო პოლიტიკის ფარგლებში აეო-ის ინსტიტუტის მნიშვნელობის შეფასება.

1. ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის ინსტიტუტის არსი

ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორი წარმოადგენს ეკონომიკურ სუბიექტს, რომელიც აკმაყოფილებს საბაჟო ორგანოს მიერ დადგენილ შესაბამის მოთხოვნებს და სანდოობის საფუძველზე იღებს სპეციალურ სტატუსს.

ამ ინსტიტუტის ძირითადი იდეა მდგომარეობს იმაში, რომ საბაჟო ადმინისტრაციამ ყველა ეკონომიკური ოპერატორის მიმართ ერთნაირი ინტენსივობის კონტროლის ნაცვლად, რესურსები მიმართოს მაღალი რისკის მქონე ოპერაციებზე, ხოლო სანდო და შესაბამისობის მაღალი სტანდარტის მქონე კომპანიებს შეუძლებუქოს პროცედურული ტვირთი.

ამგვარი მიდგომა თანამედროვე საჯარო მმართველობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრინციპის – რისკზე დაფუძნებული რეგულირების გამოვლენაა.

აეო-ის პროგრამა გაცილებით მაღალ მოთხოვნებს უყენებს მასში მონაწილეობის მსურველ კომპანიებს, „ოქროს სიის“ პროგრამასთან შედარებით. აღნიშნული მოთხოვნები უკავშირდება საბაჟო კანონმდებლობის დაცვის (კანონმორჩილების) კარგ ისტორიას, საქონლის ტრანსპორტირებისა და კომერციული აღრიცხვის სათანადო სისტემების არსებობას, რომელიც იძლევა სრულფასოვანი საბაჟო კონტროლის განხორციელების შესაძლებლობას, ფინანსურ მდგრადობას და გადახდისუნარიანობას, საკუთარი საქმიანობის ფარგლებში დანერგილ უსაფრთხოების სტანდარტებს¹.

ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის კონცეფციის განხორციელების გეგმა შემუშავებულია საქართველოსა და ევროკავშირს შორის გაფორმებული ასოცირების ხელშეკრულების საფუძველზე. გეგმა გაწერილი იყო 2015–2018 წლებზე და იძლეოდა საშუალებას, რომ 2018 წლის მდგომარეობით, აეო-ის პროგრამას სრულფასოვნად ჩაენაცვლებინა დღეს მოქმედი „ოქროს სიის“ პროგრამა².

¹ აშშ-ს საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს პროექტი „მმართველობა განვითარებისათვის“ (USAID G4G), ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის პროგრამის განხორციელების სამოქმედო გეგმა/Authorized Economic Operator Program Implementation Action Plan (თბილისი: USAID G4G, 2015), https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00KRVX.pdf

² USAID G4G, ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის პროგრამა.

2019 წლის საქართველოს საბაჟო კოდექსით შემოვიდა ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის ცნება, რომელიც შინაარსობრივად „ოქროს სიის“ ანალოგია. პირები ავტორიზებული ოპერატორის სტატუსის მიღებას და იგივე პროცედურული შეღავათებით სარგებლობას შეძლებენ, რომლითაც ოქროს „სიის წევრი“³ კომპანიები სარგებლობენ.

ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სამართლებრივი რეგლამენტაცია მოცემულია საბაჟო კოდექსის 25-26 მუხლებში და ფინანსთა მინისტრის #257 ბრძანებით დამტკიცებულ ინსტრუქციაში „საბაჟო კანონმდებლობით გათვალისწინებული უფლებებისა და მოვალეობების შესახებ“ (დანართი #1), თავი IV (ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსი, გამარტივებები და შეღავათები).

საბაჟო კოდექსის 25-ე მუხლი მიუთითებს 26-ე მუხლით ჩამოთვლილ კრიტერიუმებზე, რომლის დაკმაყოფილების შემთხვევაშიც, პირს საბაჟო ორგანოს მიერ მიენიჭება ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსი. საბაჟო კანონმდებლობით დაშვებული საჭიროების შემთხვევაში, სხვა კომპეტენტურ ორგანოებთან კონსულტაციის შემდეგ, საბაჟო ორგანო განმცხადებელს ანიჭებს ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსს. ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსის მინიჭების კრიტერიუმებია: საქართველოს საბაჟო, საგადასახადო და ადმინისტრაციული კანონმდებლობების მნიშვნელოვანი დარღვევის არარსებობა, აგრეთვე, განმცხადებლის ეკონომიკურ საქმიანობასთან დაკავშირებული სისხლის სამართლის დანაშაულის არარსებობა; განმცხადებლის მიერ განხორციელებული ოპერაციებისა და საქონლის ნაკადების კონტროლის მაღალი დონის არსებობა, რომელიც მიიღება კომერციული მართვის სისტემისა და შესაბამის შემთხვევაში, ტრანსპორტირების აღრიცხვის მეშვეობით და უზრუნველყოფს სათანადო საბაჟო კონტროლს; გადახდისუნარიანობა და ფინანსური მდგრადობა. ეს კრიტერიუმი შეიძლება დადასტურებულად იქნას მიჩნეული, თუ განმცხადებელს აქვს კარგი ფინანსური მდგომარეობა, რომელიც საშუალებას აძლევს, შეასრულოს მის ეკონომიკურ საქმიანობასთან დაკავშირებული ვალდებულებები; იმ შემთხვევაში, თუ სტატუსის მაძიებელი ფლობს ეროვნული ან/და საერთაშორისო სტანდარტებით აღიარებულ უსაფრთხოებისა და დაცულობის სერტიფიკატს, რომლებიც დაკავშირებულია ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსის მინიჭების პირობებთან, იგი შესაძლოა გათვალისწინებულ იქნას აეო-ის პრინციპებით განსაზღვრული პირობების დაკმაყოფილებისთვის. საბაჟო კანონმდებლობით გათვალისწინებული პირობის შესრულების შემოწმებისას/კონტროლისას, შემოსავლების სამსახურს უფლება აქვს მოითხოვოს და გაითვალისწინოს აუდიტირებული ფინანსური ანგარიშგება და შესაბამისი აუდიტორული დასკვნა.

³ ავტორიზებულ ეკონომიკურ ოპერატორსა და „ოქროს სიას“ შორის განსხვავებაზე ქვემოთ ვისაუბრებთ.

ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსი მოიცავს ორი სახის ავტორიზაციას: ავტორიზაცია საბაჟო გამარტივებისთვის, რომელიც საქართველოს საბაჟო კანონმდებლობის შესაბამისად, მის მფლობელს აძლევს გარკვეული გამარტივებული საბაჟო ფორმალობებით სარგებლობის საშუალებას; ავტორიზაცია დაცვისა და უსაფრთხოებისთვის, რომელიც მის მფლობელს აძლევს დაცვასა და უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული გარკვეული შეღავათებით სარგებლობის უფლებას⁴.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, პირი უფლებამოსილია ერთდროულად ფლობდეს ორივე სახის ავტორიზაციას. თუ საბაჟო გამარტივებასთან დაკავშირებული ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსი აღიარებულია და შესრულებულია საქართველოს საბაჟო კანონმდებლობით დადგენილი, კონკრეტული ტიპის საბაჟო გამარტივებასთან დაკავშირებული მოთხოვნები, საბაჟო ორგანომ პირს უნდა მისცეს ამ გამარტივებით სარგებლობის უფლება. საბაჟო ორგანო არ ამოწმებს იმ კრიტერიუმებს, რომლებიც ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსის მინიჭების დროს შემოწმდა. ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორი ავტორიზაციის სახის შესაბამისად სარგებლობს გამარტივებული საბაჟო კონტროლის ღონისძიებებით, მათ შორის, ნაკლები ფიზიკური და დოკუმენტური კონტროლით. საბაჟო ორგანო ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსთან დაკავშირებულ პრივილეგიებს ანიჭებს უცხო ქვეყანაში დაფუძნებულ პირს, თუ იგი ასრულებს აღნიშნული ქვეყნის შესაბამისი კანონმდებლობით გათვალისწინებულ იმ ვალდებულებებსა და პირობებს, რომლებიც საქართველოს მიერ აღიარებულია, როგორც საქართველოში ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორისთვის დადგენილი ვალდებულებებისა და პირობების ეკვივალენტური. აღნიშნული პრივილეგიების მინიჭება უნდა ეფუძნებოდეს საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ნაცვალგების პრინციპს, თუ საქართველოს კანონმდებლობით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული. ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსის ფლობასთან დაკავშირებული გამარტივებული საბაჟო ფორმალობები ან/და დაცვასა და უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული შეღავათები არ ვრცელდება იმ საქონელზე, რომლისთვისაც საქართველოს კანონმდებლობით საბაჟო კონტროლის განსაკუთრებული პირობებია დადგენილი.

რა პროცედურები უნდა გაიაროს პირმა, რომ მიიღოს ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსი?

„საბაჟო კანონმდებლობით გათვალისწინებული უფლებებისა და მოვალეობების შესახებ“ ინსტრუქციის 21-ე მუხლის თანახმად, ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუს-

⁴ საქართველოს საბაჟო კოდექსი, მუხლი 25, ნაწილი 2.

სის მისაღებად, პირი შემოსავლების სამსახურს წარუდგენს „განაცხადს“, შემოსავლების სამსახურის უფროსის ბრძანებით დამტკიცებული ფორმით, რომელიც მოიცავს სტატუსის მაძიებლის განცხადებას და თვითშეფასების კითხვარს. სტატუსის მაძიებლის შემოწმების შედეგები ფორმდება „ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსის მაძიებლის/მფლობელის შემოწმების აქტით“, შემოსავლების სამსახურის უფროსის ბრძანებით დამტკიცებული ფორმის შესაბამისად, რომლის გათვალისწინებითაც შემოსავლების სამსახური გამოსცემს ბრძანებას/იღებს გადაწყვეტილებას ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსის მინიჭების ან მინიჭებაზე უარის თქმის შესახებ. როგორც „განაცხადის“ განხილვის, ისე სტატუსის მაძიებლის შემოწმების მიმდინარეობის პერიოდში, სტატუსის მაძიებელს უფლება აქვს მიიღოს კონსულტაცია ან წარმოადგინოს საკუთარი პოზიცია.

„იმისათვის, რომ სტატუსის მაძიებელმა უკეთ გააანალიზოს ავტორიზაციის მოსაპოვებლად საჭირო პირობები, ავტორიზაციის მოსაპოვებლად განცხადების გაკეთებამდე, მას შეუძლია გაეცნოს თვითშეფასების კითხვარს და მის განმარტებებს. აღნიშნული კითხვარი დაეხმარება მას უკეთ შეაფასოს საკუთარი საქმიანობა და გააანალიზოს, რამდენად არის მზად სტატუსის მოსაპოვებლად. კითხვარმა შესაძლოა მისცეს მინიშნებები, თუ სად საჭიროებს მისი საქმიანობის პროცესები განვითარებას. სტატუსის მოპოვების მიზნით, განაცხადისა და თვითშეფასების კითხვარის წარდგენისას, სტატუსის მაძიებელი მზად უნდა იყოს დაადასტუროს თავისი საქმიანობის პროცესებისა და პროცედურების შესაბამისობა, როგორც თვითშეფასების კითხვარში ასახულ ინფორმაციასთან, ასევე ავტორიზაციის მისაღებად საჭირო კრიტერიუმებთან. ამავდროულად, სტატუსის მაძიებელი უნდა დარწმუნდეს, რომ იგი და მისი პერსონალი მზად არიან შემოწმების ჯგუფის მისაღებად.

საბაჟო ორგანოს უფლებამოსილი თანამშრომელი მზად არის, პირს სტატუსის მისაღებად მომზადების თუ სტატუსის მიღების შემდგომ ეტაპებზე გაუწიოს კონსულტაცია⁵.

შემოსავლების სამსახურის უფროსის ან მის მიერ შესაბამისი უფლებამოსილებით აღჭურვილი პირის ბრძანებით, პირს უვადოდ ენიჭება ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსი, შესაბამისად გაცემული ავტორიზაცია(ები) და ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის ლოგოს (დანართი №1-IV-01) გამოყენების უფლება.

როგორ შევინარჩუნოთ ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსი?

სტატუსის მფლობელი იმ პერიოდის განმავლობაში, ვიდრე ფლობს სტატუსს, უნდა აკმაყოფილებდეს სტატუსის მინიჭებისათვის განსაზღვრულ კრიტერიუმებს. სტატუსის მფლობელი ვალდებულია შემოსავლების სამსახურს აცნობოს ისეთი ცვლილებების განხორციელების

⁵ „ავტორიზებული პირები,“ შემოსავლების სამსახური, <https://www.rs.ge/LegalEntityAuthorizedPersons-en?cat=5&tab=1>

განზრახვისას, რომლებმაც შესაძლოა გავლენა მოახდინოს სტატუსის შენარჩუნებაზე. ძირითადად, ასეთი შეტყობინების აუცილებლობა დგება ორგანიზაციული, პერსონალის, სისტემების ან პროცედურების ცვლილებების შემთხვევაში. თუ სტატუსის მფლობელი ვე-
ლარ აკმაყოფილებს შესაბამის კრიტერიუმებს, შესაძლოა მას შეუჩერდეს ან/და გაუქმდეს სტატუსი, ხოლო შემოსავლების სამსახურის მიერ ავტორიზაციის გაუქმების შემთხვევაში (გარდა სტატუსის მფლობელის მოთხოვნისა), განმეორებით წარდგენილი განაცხადი სტატუსის მოპოვების თაობაზე, არ განიხილება სტატუსის გაუქმებიდან 3 წლის განმავლობაში⁶.

„საქართველოს საბაჟო კანონმდებლობით განსაზღვრული უფლებების და მოვალეობების შესახებ“ ინსტრუქციის 22-ე მუხლი განსაზღვრავს გამარტივებებს და შეღავათებს ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორების მიერ საბაჟო ფორმალობების განხორციელებისას. კერძოდ: ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის კუთვნილი/მფლობელობაში არსებული საქონელი საქართველოს საბაჟო ტერიტორიაზე გადაადგილებისას, ექვემდებარება ფიზიკური და დოკუმენტური შემოწმებისათვის ნაკლები სიხშირით შერჩევას. ამასთან, საბაჟო კონტროლის განხორციელების ალბათობა (სიხშირე) მცირდება აღნიშნული საქონლის მიწოდების ჯაჭვში ჩართული ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორების რაოდენობის გათვალისწინებით.

თუ „საქართველოს საბაჟო კანონმდებლობით განსაზღვრული უფლებების და მოვალეობების შესახებ“ ინსტრუქციის მე-20 მუხლის პირველი პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტით⁷ გათვალისწინებული ავტორიზაციის მფლობელი ეკონომიკური ოპერატორი შემოსავლების სამსახურს საქონლის შესახებ ინფორმაციას წარუდგენს საქონლის საქართველოს საბაჟო ტერიტორიაზე შემოტანამდე, ხოლო საბაჟო ორგანოს მიერ მიღებული იქნება გადაწყვეტილება მისი ფიზიკური დათვალიერების შესახებ, შემოსავლების სამსახური აღნიშნულის თაობაზე აცნობებს სტატუსის მფლობელს (გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც ეს ხელს შეუშლის საბაჟო კონტროლის განხორციელებას ან/და გავლენას იქონიებს მის შედეგებზე).

საქართველოს მთავრობის დადგენილებით დამტკიცებული „საქონლის წარმოშობის ქვეყნის განსაზღვრის კრიტერიუმების, წარმოშობის დამადასტურებელი სერტიფიკატის ფორმის, მისი შევსებისა და გაცემის წესის“ შესაბამისად, „უფლებამოსილი ექსპორტიორის სტატუსის მისაღებად წარსადგენი განაცხადითა“⁸ და შესაბამისი თანდართული დოკუმენტე-

⁶ „ავტორიზებული პირები“, შემოსავლების სამსახური.

⁷ თუ ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორი ფლობს შემდეგი სახის ავტორიზაციას: „დაცვისა და უსაფრთხოებისათვის“, რომელიც მის მფლობელს აძლევს დაცვასა და უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული გარკვეული შეღავათებით სარგებლობის უფლებას.

⁸ საქართველოს მთავრობა, დადგენილება N453 „საქონლის წარმოშობის ქვეყნის განსაზღვრის კრიტერიუმების, წარმოშობის დამადასტურებელი სერტიფიკატის ფორმის, მისი შევსებისა და გაცემის წესის დამტკიცების თაობაზე“, 16 სექტემბერი, 2019.

ბით მიმართვის შემთხვევაში, ავტორიზაციის მფლობელ ეკონომიკურ ოპერატორს მიენიჭება უფლებამოსილი ექსპორტიორის სტატუსი.

2. AEO-ის საბაჟო კონტროლი

ავტორიზებულ ეკონომიკურ ოპერატორს ეკრძალება ინსტრუქციით გათვალისწინებული გამარტივებებითა და შეღავათებით სარგებლობა შემდეგი საქონლის გადაადგილების ან/და გაფორმების შემთხვევაში: პრეკურსორები, ნარჩენები, ოზონდამშლელი ნივთიერებები და მკაცრად შეზღუდული საშიში ქიმიური ნივთიერებები და პესტიციდები (იმ შემთხვევის გარდა, როცა აღნიშნული საქონლის მიმღები ან გამგზავნია „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“ საქართველოს კანონით გათვალისწინებული სამინისტრო ან სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულება); ბირთვული და რადიაციული ობიექტები, ბირთვული მასალები, რადიოაქტიური ნივთიერებები, რადიოაქტიური ნარჩენები, მინერალები (წიაღისეული), რომლებისგანაც პრაქტიკულად, შესაძლებელია ბირთვული მასალების მიღება, ყველაფერი, რაც დამზადებულია ბირთვული მასალისაგან ან რადიოაქტიური ნივთიერებისაგან ან შეიცავს მათ, როგორც შემადგენელ ნაწილს, აგრეთვე ბირთვული ტექნოლოგიები ან ნოუ-ჰაუები (იმ შემთხვევის გარდა, როცა აღნიშნული საქონლის მიმღები ან გამგზავნია „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“ საქართველოს კანონით გათვალისწინებული სამინისტრო ან სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულება); გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი ველური ფლორისა და ფაუნის სახეობებით საერთაშორისო ვაჭრობის შესახებ კონვენციის (CITES) დანართებში შეტანილი სახეობები, მათი ნაწილები და დერივატები (გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი ველური ფლორისა და ფაუნის სახეობებით საერთაშორისო ვაჭრობის შესახებ კონვენციის თანახმად: „სახეობა“ ნიშნავს ნებისმიერ სახეობას, ქვესახეობას ან მის გეოგრაფიულად განკერძოებულ პოპულაციას. „ნიმუში“ ნიშნავს: (1) ნებისმიერ ცხოველს ან მცენარეს, ცოცხალს ან არაცოცხალს; (2) ცხოველთა მიმართ: I და II დანართში შეტანილი სახეობისათვის – ნებისმიერ ადვილად გამოსაცნობ ნაწილს, ან მის დერივატს, ხოლო III დანართში შეტანილი სახეობისათვის – ნებისმიერ ადვილად გამოსაცნობ ნაწილს ან მის დერივატს, რომლებიც მითითებულია III დანართში ამ სახეობებთან დაკავშირებით. (3) მცენარეთა მიმართ: I დანართში შეტანილი სახეობებისათვის ნებისმიერ ადვილად გამოსაცნობ ნაწილს ან მის დერივატს, ხოლო II და III დანართებში შეტანილი სახეობებისათვის – ნებისმიერ ადვილად გამოსაცნობ ნაწილს ან მის დერივატს,

რომლებიც მითითებულია II და III დანართებში ამ სახეობებთან დაკავშირებით⁹; იარაღი და საბრძოლო მასალები (იმ შემთხვევის გარდა, როცა აღნიშნული საქონლის მიმღები ან გამგზავნია „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“ საქართველოს კანონით გათვალისწინებული სამინისტრო ან სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულება); სპეციალურ კონტროლს დაქვემდებარებული სამკურნალო საშუალებები¹⁰; მილსადენი ტრანსპორტით და ელექტროგადამცემი ხაზებით გადაადგილებული საქონელი (ფინანსთა მინისტრის #257-ე ბრძანების დანართი №17 „მილსადენითა და ელექტროგადამცემი ხაზებით გადაადგილებული საქონლის შესახებ“ ინსტრუქციის მიხედვით: მილსადენითა და ელექტროგადამცემი ხაზებით გადაადგილებული საქონლის საბაჟო კონტროლი ხორციელდება გაფორმების ადგილებში წარდგენილი დოკუმენტებისა და ცნობების შემოწმებით. საბაჟო კონტროლი აგრეთვე, შესაძლებელია განხორციელდეს ტრანსპორტირების საშუალებებში არსებულ ობიექტებზე იდენტიფიკაციის საშუალებების გამოყენებით, მრიცხველიდან მონაცემების აღებით და სხვა მიზანშეწონილი საშუალებებით. საბაჟო კონტროლს ახორციელებს გაფორმების საბაჟო ორგანო, სადაც დეკლარანტი, მიღების პუნქტის ტერიტორიული განთავსების შესაბამისად, აცხადებს საქონლის მიმართ შესაბამისი საბაჟო პროცედურის/რეექსპორტის გამოყენებას.

პირები, რომლებიც ახორციელებენ საბაჟო კონტროლს დაქვემდებარებული საქონლის გადაადგილებას (გადადინებას), ვალდებული არიან, წინასწარ მიღებული შეტყობინების შემდგომ, საბაჟო ორგანოებს გაუწიონ აუცილებელი დახმარება საბაჟო კონტროლის განხორციელებისას. ობიექტებზე საბაჟო იდენტიფიკაციის საშუალებების (შემდგომში იდენტიფიკაციის საშუალება) დადებას ახორციელებს საბაჟო ორგანოს ხელმძღვანელის ბრძანებით განსაზღვრული თანამშრომელი, ობიექტზე უფლებამოსილი პირების თანდასწრებით. იდენტიფიკაციის საშუალებების გამოყენების შემთხვევაში, საბაჟო ორგანოს უფლებამოსილი თანამშრომელი საბაჟო ორგანოს ხელმძღვანელის ბრძანებით განსაზღვრული პერიოდულობით, ამოწმებს ობიექტებზე დადებული იდენტიფიკაციის საშუალებების დაურღვევლობას. მილსადენითა და ელექტროგადამცემი ხაზებით გადაადგილებული საქონლის დეკლარირება ხორციელდება გაფორმების საბაჟო ორგანოში საქონლის საბაჟო დეკლარაციის/რეექსპორტის დეკლარაციის წარდგენით).

⁹ სრული სახით იხ. *კონვენცია „გადაშენების პირას მყოფი ვეღური ფაუნისა და ფლორის სახეობათა საერთაშორისო ვაჭრობის თაობაზე“* (საქართველოში ძალაშია 1996 წლის 12 დეკემბრიდან), https://old.rs.ge/common/get_doc.aspx?id=10517

¹⁰ საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრი, ბრძანება N465/ო „სპეციალურ კონტროლს დაქვემდებარებული ნივთიერებების, ამ ნივთიერებათა წამლის ფორმების, მათი შემცველი კომბინირებული პრეპარატების გამოსაწერი რეცეპტის ბლანკის ფორმების დამტკიცების, მათი დანიშვნისა და გამოწერის დროებითი წესების შესახებ“, 29 ნოემბერი, 1999.

ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის საქმიანობა გარკვეულ კონტროლს ექვემდებარება. ინსტრუქციის 23-ე მუხლის თანახმად, ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის კონტროლი მოიცავს: ა) მონიტორინგს; ბ) ხელახალ შემოწმებას.

3. AEO-ის სტატუსის გაუმჯობესება

რა შემთხვევაშია უფლებამოსილი შემოსავლების სამსახური პირისათვის ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსის გაუმჯობესება?

„საქართველოს საბაჟო კანონმდებლობით განსაზღვრული უფლებების და მოვალეობების შესახებ“ ინსტრუქციით, შემოსავლების სამსახური უფლებამოსილია გააუმჯობესოს ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსი: ამავე ინსტრუქციის მე-20 მუხლის მე-2 პუნქტით¹¹ განსაზღვრული ერთ-ერთი პირობის შეუსრულებლობისას; ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის მოთხოვნის საფუძველზე, თუ არ განახლდა ამავე ინსტრუქციის ზემოთ აღნიშნული 24-ე მუხლის შესაბამისად შეჩერებული სტატუსი.

ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსის გაუმჯობესების შესახებ მიღებული გადაწყვეტილება, შესაბამისი საფუძვლების არსებობისას, გამოიწვევს იმავე კრიტერიუმის შესაბამისად მინიჭებული, საქართველოს საბაჟო კანონმდებლობით გათვალისწინებული პროცედურის გამარტივებით სარგებლობის უფლების გაუმჯობესებას. ვინაიდან ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსის მქონე პირის მოპასუხე საბაჟო სამსახურია, გასაჩივრება მოხდება ფინანსთა სამინისტროს დაქვემდებარებულ შემოსავლების სამსახურში ან ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსით დადგენილი წესით. საბაჟო კოდექსის 95-ე მუხლით გათვალისწინებულია ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის მიერ იმპორტის გადასახადის ოდენობის გაანგარიშების წესი. კერძოდ: საბაჟო ორგანომ იმ ავტორიზებულ ეკონომიკურ ოპერატორს, რომელსაც აქვს ავტორიზაცია საბაჟო გამარტივებისთვის, მისი განცხადების საფუძველზე, შეიძლება მისცეს იმპორტის გადასახადის ოდენობის გაანგარიშებასთან დაკავშირებული გარკვეული საბაჟო ფორმულებებისა და საბაჟო კონტროლის ცალკეული ღონისძიებების საბაჟო ზედამხედველობის ქვეშ განხორციელების უფლება (ნ.1.). მე-2 ნაწილი ითვალისწინებს: 95-ე მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული იმპორტის გადასახადის ოდენობის გაანგარიშებასთან დაკავშირებული საბაჟო ფორმულებისა და საბაჟო კონტროლის ღონისძიებების განხორციელების უფლების მიცემის პირობები,

¹¹ საუბარია ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსის მისაღებად აუცილებელ პირობებზე.

განსახორციელებელი საბაჟო პროცედურა ან/და საბაჟო კონტროლის ღონისძიებები და მათი განხორციელების წესი განისაზღვრება საქართველოს ფინანსთა მინისტრის ბრძანებით.¹²

აქვე აღსანიშნავია, რომ: „ავტორიზებული კომპანიების მიმართ ნდობის ფაქტორი ჩვენს ქვეყანაში მაღალი იქნება. საქართველო და ევროკავშირის ქვეყნებიც, მას შემდეგ, რაც ავტორიზებულ კომპანიას აღიარებენ, ეს საბაჟო ინსტიტუტი უფრო სანდო იქნება. ეს ნდობა მართო ფურცელზე არ გამოიხატება. საქართველო და ევროკავშირის ქვეყნებიც სრულად გადასული არიან რისკზე დაფუძნებული კონტროლის მექანიზმზე. კომპანიებში, რომელთაც ნდობა გამოუცხადეს, რისკის ალბათობა გაცილებით დაბალი იქნება. ანუ ის პროცედურები, კონტროლის ბერკეტები და მექანიზმები, რაც საბაჟო პროცედურების განხორციელების დროს ირთვება, მათთვის გაცილებით მარტივი და მცირე იქნება, შეიძლება, საერთოდ არ იყოს. მაგალითად „მწვანე დერეფანს“¹³ რასაც ვუწოდებთ, საქონლის წინასწარი დეკლარირების მექანიზმი, როდესაც საქონელს ასე ვთქვათ, არ ვხეებით და საზღვრიდან პირდაპირ სახლში მიდის. იმპორტ-ექსპორტის დროს, ასეთივე პროცედურები უფრო გამარტივდება, როგორც ჩვენი ქვეყნის, ისე ევროპის მიმართულებით.

მთელი რიგი შეღავათებია შემოსული საბაჟო კანონმდებლობით, იგივე, ჩვენს მიერ განხილული ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორი ან თუნდაც, პროგრამა „ოქროს სია“, რომელიც საქართველოში 2009 წლიდან მოქმედებს და აეო-ის კონცეფციის საფუძველზეა შექმნილი, მისგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება. ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორი შეიძლება გახდეს როგორც მსხვილი, ისე საშუალო და წვრილი კომპანია, ვინაიდან შერჩევის კრიტერიუმებში ყურადღება არ ექცევა კომპანიის ბრუნვის მოცულობას. „ოქროს სიაში“ გაწევრიანება კი, მხოლოდ იმ კომპანიებს შეუძლიათ, რომელთა წლიური იმპორტიც 5 მლნ ლარს აღემატება და ა.შ.

რაც შეეხება „ოქროს სიას“, აქ მოკლედ აღვნიშნავთ, რომ: ფინანსთა მინისტრის ბრძანებით¹⁴, „ოქროს სიის“ წევრი კომპანიებისთვის იმპორტის გადასახადის 30-დღიანი საშეღავათო პერიოდი გაუქმდა, თუმცა, ამ ეტაპზე „ოქროს სიის“ გაუქმებაზე საუბარი არ არის და კვლავ ნარჩუნდება სიის წევრი 218 კომპანიისთვის პროცედურული შეღავათები. ახალი საბაჟო კო-

¹² საქართველოს ფინანსთა მინისტრი, ბრძანება N257 „საქართველოს საბაჟო ტერიტორიაზე საქონლის გადაადგილებისა და გაფორმების შესახებ ინსტრუქციების დამტკიცების თაობაზე“, 29 აგვისტო, 2019, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4644552?publication=0>

¹³ ია ხარაში, საბაჟო სამართალი, პირველი ნაწილი, დამხმარე სახელმძღვანელო (თბილისი: სტამბა, 2021), 482. დეკლარირებული საქონლის მონაცემების რისკის პროფილთან თანხვედრის შემთხვევაში, სისტემაში რეგისტრირებული საქონლის საბაჟო დეკლარაციისათვის განისაზღვრება შესაბამისი დერეფანი, რაც გულისხმობს: „მწვანე დერეფანი“ – საქონლის გაშვებას დეკლარაციის და დოკუმენტების კამერალური შემოწმებისა და საქონლის დათვალიერების გარეშე.

¹⁴ საქართველოს ფინანსთა მინისტრი, ბრძანება N257.

დექსით შემოდის „ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის“ ცნება, რომელიც შინაარსობრივად „ოქროს სიის“ ანალოგია. პირები ავტორიზებული ოპერატორის სტატუსის მიღებისას, იმ პროცედურული შეღავათებით სარგებლობას შეძლებენ, რომლითაც „ოქროს სიის“ წევრი კომპანიები სარგებლობენ. „ოქროს სია“ არის ანალოგი იმისა, რაც არსებობს ევროკავშირში და ეს არის ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორი, რომელიც შემოღებულ იქნა ახალი საბაჟო კოდექსით. ეს ორი სისტემა (ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორი და ოქროს სია) ერთმანეთთან არის გადაფარვაში, ანუ პირს თუ აქვს ავტორიზებული ოპერატორის სტატუსი, ის ისარგებლებს იგივე პროცედურული შეღავათებით, როგორც სარგებლობენ „ოქროს სიის“ წევრები¹⁵. როგორც შედარებითი ანალიზი იძლევა დასკვნის საშუალებას, ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსის მიღების პირობები გამარტივებულია და მისი მიღება განსხვავებით „ოქროს სიისაგან“ შეუძლიათ როგორც მსხვილ, ასევე მცირე მეწარმეებსაც და რაც მთავარია, არა მარტო საქართველოს მეწარმე პირებს, არამედ უცხოელ მეწარმეებს.

4. აეო და თანამედროვე საჯარო პოლიტიკის ევოლუცია

ტრადიციულად, საბაჟო ადმინისტრირება ძირითადად, კონტროლისა და შემოწმების განხორციელებაზე იყო ორიენტირებული. საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარებასთან ერთად, აღნიშნული მიდგომა თანდათან შეიცვალა.

თანამედროვე საჯარო პოლიტიკა ცდილობს ერთმანეთთან დააბალანსოს ორი მნიშვნელოვანი მიზანი: ერთი მხრივ, სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კანონმდებლობის დაცვის უზრუნველყოფა, ხოლო მეორე მხრივ, ბიზნესისათვის ხელსაყრელი და პროგნოზირებადი გარემოს შექმნა. აეო-ის ინსტიტუტი სწორედ ამ ცვლილებების ერთ-ერთ მაგალითს წარმოადგენს. სახელმწიფო სანდო ეკონომიკურ ოპერატორს გარკვეულ პრივილეგიებს ანიჭებს, სანაცვლოდ კი, ბიზნესი იღებს ვალდებულებას, შეინახუნოს კანონმდებლობასთან შესაბამისობისა და უსაფრთხოების მაღალი სტანდარტები.

შესაბამისად, საჯარო პოლიტიკის ევოლუცია გამოიხატება კონტროლისა და ნდობის ახალი მოდელის ჩამოყალიბებაში, სადაც სახელმწიფო და ბიზნესი მხოლოდ „კონტროლიორისა“ და „კონტროლირებადი პირის“ ურთიერთობაში აღარ იმყოფებიან და უფრო მეტად პარტნიორულ თანამშრომლობაზე გადადიან.

5. საბაჟო პროცედურების გამარტივება

საქართველოში აეო-ის ინსტიტუტი დანერგილია ევროკავშირის საბაჟო კანონმდებლობის მოდელის გათვალისწინებით და მიზნად ისახავს საბაჟო პროცედურების გამარტივებასა და

¹⁵ ხარაზი, საბაჟო სამართალი, 375.

სანდო ბიზნესუბიექტთა წახალისებას. საქართველოს საბაჟო კოდექსით გათვალისწინებული აეო-ის სტატუსი ეფუძნება ისეთ კრიტერიუმებს, როგორიცაა ფინანსური სტაბილურობა, საგადასახადო და საბაჟო ვალდებულებების კეთილსინდისიერად შესრულება და შიდა კონტროლის სისტემების არსებობა.

ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორი თანამედროვე ევროპული საბაჟო კონცეფციაა, რომელიც კომპანიებს გამჭვირვალედ და კანონმორჩილად წარმართული საქმიანობის განხორციელებაში ეხმარება.

ევროკავშირის AEO-ის ინსტიტუტი რეგულირდება კავშირის საბაჟო კოდექსით (UCC) და მოიცავს რამდენიმე კატეგორიას (AEO-C, AEO-S), რაც ბიზნესს აძლევს როგორც საბაჟო გამარტივებების, ასევე უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული უპირატესობების მიღების შესაძლებლობას. ევროკავშირის პრაქტიკაში AEO-ის სტატუსი ფართოდ არის გავრცელებული და ინტეგრირებულია ურთიერთალიარების საერთაშორისო მექანიზმებში, მაშინ როდესაც საქართველოში სისტემა განვითარების ეტაპზეა. ამასთან, საქართველოსთვის ევროკავშირის გამოცდილება წარმოადგენს მნიშვნელოვან მაგალითს AEO-ის პროგრამის სრულყოფისა და ბიზნესის ჩართულობის გაზრდის თვალსაზრისით.

შედეგად შეიძლება ითქვას, რომ საქართველო ეტაპობრივად უახლოვდება ევროკავშირის სტანდარტებს, ხოლო AEO-ის ინსტიტუტის შემდგომი განვითარება ხელს შეუწყობს ქვეყნის საერთაშორისო სავაჭრო გარემოში ინტეგრაციას.

ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის კონცეფცია დაფუძნებულია საბაჟოსა და ბიზნესს შორის პარტნიორობაზე. პირი, რომელიც დააკმაყოფილებს მოთხოვნებს, მიიღებს სტატუსს. სტატუსის შესაბამისად იგი ისარგებლებს სხვადასხვა გამარტივებებით/უპირატესობებით და საბაჟოსთან ერთად, მჭიდროდ განაგრძობს მუშაობას საერთაშორისო მიწოდების ჯაჭვის უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად. ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსი მოიცავს: ავტორიზაციას საბაჟო გამარტივებისათვის – მის მფლობელს აძლევს საშუალებას ისარგებლოს გარკვეული გამარტივებულ საბაჟო ფორმალობებით (AEO-C); ავტორიზაცია დაცვისა და უსაფრთხოებისათვის – მის მფლობელს აძლევს უფლებას ისარგებლოს დაცვასა და უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული გარკვეული შეღავათებით (AEO-S). პირს უფლება აქვს ერთდროულად ფლობდეს ორივე სახის ავტორიზაციას.

საინტერესოა რას ნიშნავს ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორისათვის საერთაშორისო მიწოდების ჯაჭვი?

საერთაშორისო მიწოდების ჯაჭვი იწყება საქონლის წარმოების პროცესიდან და სრულდება საქონლის სხვა ქვეყანაში საბოლოო მიმღებთან მიწოდებით. შესაბამისად, საერთაშორისო

მიწოდების ჯაჭვში მოიაზრება ყველა ჩართული მხარე, რომელიც საქონლის A პუნქტიდან B პუნქტამდე საერთაშორისო გადაადგილებაში მონაწილეობს. ნებისმიერ პირს, რომელიც ჩართულია საერთაშორისო მიწოდების ჯაჭვში და მისი საქმიანობა დაკავშირებულია საბაჟო ფორმალობებთან, შეუძლია მოითხოვოს ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სტატუსი.

საერთაშორისო პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის ინსტიტუტი ფართოდ არის დანერგილი განვითარებულ ქვეყნებში. მაგალითად, ევროკავშირის ქვეყნებში AEO-ის სტატუსი ბიზნესს აძლევს საბაჟო კონტროლის შემცირების, პროცედურების დაჩქარებისა და ურთიერთალიარების მექანიზმებით სარგებლობის შესაძლებლობას. აშშ-ში მსგავსი სისტემა მოქმედებს C-TRAT პროგრამის სახით, რომელიც განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს მიწოდების ჯაჭვის უსაფრთხოებას. იაპონიისა და ჩინეთის მაგალითზე ჩანს, რომ AEO-ის სტატუსი აქტიურად გამოიყენება ექსპორტზე ორიენტირებულ ბიზნესების მხარდასაჭერად და ლოჯისტიკური ხარჯების შესამცირებლად. შედარებითი ანალიზი აჩვენებს, რომ მიუხედავად ეროვნული თავისებურებებისა, ყველა ქვეყანაში აEO-ის პროგრამის მთავარი მიზანი არის სანდო ბიზნესის წახალისება და საბაჟო ადმინისტრირების ეფექტიანი გაზრდა¹⁶.

6. ბიზნესის ხარჯების შემცირება

საბაჟო პროცედურების გამარტივებამ შეიძლება შეამციროს ბიზნესის დროითი და ადმინისტრაციული ხარჯები. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საერთაშორისო ვაჭრობაში ჩართული კომპანიებისათვის, სადაც საქონლის გადაადგილების სისწრაფე პირდაპირ უკავშირდება ლოჯისტიკურ ეფექტიანობას.

6.1. პროგნოზირებადი ბიზნესგარემო

AEO-ის სისტემა ხელს უწყობს კომპანიებისათვის უფრო პროგნოზირებადი საბაჟო გარემოს შექმნას. მკაფიო კრიტერიუმები და წინასწარ განსაზღვრული პროცედურები ბიზნესს საშუალებას აძლევს უკეთ დაგეგმოს საკუთარი საქმიანობა.

¹⁶ World Customs Organization, *Compendium of Authorized Economic Operator Programmes* (Brussels: WCO, 2020); ასევე იხ. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council establishing the Union Customs Code (UCC); დამატ. იხ. European Commission, *Authorised Economic Operator (AEO): Guidelines* (Brussels: European Commission, 2016).

7. სახელმწიფო რესურსების ეფექტიანი გამოყენება

რისკზე დაფუძნებული კონტროლის პირობებში საბაჟო ადმინისტრაციას შეუძლია საკუთარი რესურსები უფრო მაღალი რისკის მქონე ოპერაციებზე მიმართოს. ამგვარად, სანდო ოპერატორებთან მიმართებით, პროცედურების გამარტივება ნიშნავს არა კონტროლის გაუქმებას, არამედ კონტროლის რესურსების უფრო მიზნობრივად გამოყენებას.

აეო-ის მოდელი ხელს უწყობს სახელმწიფოსა და კერძო სექტორს შორის თანამშრომლობის გაძლიერებას. ბიზნესი იღებს გარკვეულ შეღავათებს, ხოლო სახელმწიფო – შესაბამისობის მაღალი სტანდარტების მქონე ეკონომიკურ პარტნიორს.

8. „ოქროს სიის“ კომპანიებისათვის პრივილეგიების გაუქმება

აქვე საინტერესოა, გავცეთ პასუხი კითხვას, რატომ ჩამოართვეს „ოქროს სიის“ კომპანიებს გარკვეული პრივილეგიები?

საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებით, ყველა კომპანია თანაბარ პირობებში იქნება. უწყებაში ამ ცვლილებას ერთი მხრივ, კონკურენტული გარემოს უზრუნველყოფითა და მეორე მხრივ, ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულებების შესრულებით ხსნიან. დღემდე არსებული რეგულაციით, საბაჟო გადასახდელების გადახდის ნაწილში 217 მსხვილი კომპანია პრეფერენციული პირობით სარგებლობდა, რაც ნიშნავდა, რომ გადახდის ვადა მათთვის 30 დღით იყო განსაზღვრული¹⁷.

აღსანიშნავია, რომ ურთიერთალიარების შეთანხმებების გაფორმების შემდეგ, ამ რეჟიმით ისარგებლებენ პირები უკვე არა მარტო საქართველოში, არამედ მის ფარგლებს გარეთ. მაგალითად, როდესაც ექსპორტიორი გაიტანს გერმანიაში პროდუქციას, როგორც საქართველოს, ისე გერმანიის საბაჟოზე გამარტივებული პროცედურებით ისარგებლებს¹⁸.

ბიზნესსუბიექტებს, ვისაც ეს ცვლილება შეეხო, ახალ რეგულაციებთან ადაპტირებისთვის გონივრული ვადა მიეცემა. ამ სიახლით გაუქმდა მხოლოდ გადახდის გადავადება, „ოქროს სიის“ კომპანიები გამარტივებული საბაჟო პროცედურებით ძველებურად ისარგებლებენ. ფინანსთა სამინისტრომ ერთადერთ სწორ გადაწყვეტილებად გადასახადების გადახდის

¹⁷ ამასთან, აღნიშნული ბრძანების ძალაში შესვლამდე რეგისტრირებული საბაჟო დეკლარაციით იმპორტის სასაქონლო ოპერაციაში (დღეს საბაჟო დამუშავების ოპერაცია) გაცხადებულ საქონელზე იმპორტის გადასახდელები გადაიხდებოდა დეკლარაციის რეგისტრაციის დღისთვის მოქმედი წესით განსაზღვრულ ვადაში.

¹⁸ საქართველოს ფინანსთა მინისტრი, *ბრძანება N257*.

ნაწილში, ინდივიდუალური პრეფერენციების არარსებობა მიიჩნია. თუმცა, ბიზნესმენტა ნაწილმა მიიჩნია, რომ ეს გადაწყვეტილება მათ საქმიანობაზე უარყოფითად აისახებოდა. მათ მოსაზრებას ექსპერტთა ნაწილიც ეთანხმებოდა. ამ ჯგუფის აზრით, ხელისუფლების ეს გადაწყვეტილება უარყოფითად იმოქმედებს როგორც თავად „ოქროს სიის“ წევრებზე, ასევე მცირე და საშუალო ბიზნესზე. თუმცა სპეციალისტთა მეორე ნაწილი მიიჩნევდა, რომ ხელისუფლება ნებისმიერი ტიპის საგადასახადო პრევენციის დაწესებისთვის თანაბარი მიდგომის პრინციპით უნდა ხელმძღვანელობდეს. ამ ჯგუფის წარმომადგენელთა განცხადებით, ათი ათასობით კომპანია ახორციელებს იმპორტს და თუ მათთვის იყო შესაძლებელი იმპორტის გადასახდელი 5 დღეში დაეფარათ, გაუგებარია, რა პრობლემა შეიძლება შეექმნას მსხვილ ბიზნესს? მიგვაჩნია, რომ სავსებით დამაჯერებელი და გონივრულია „ოქროს სიის“ მონაწილეთათვის ამ პრეფერენციების გაუქმება, რამეთუ სხვა, დანარჩენი ბიზნესი, რომლებიც ვერ სარგებლობდნენ ამ შეღავათებით (და მათი რაოდენობა საკმაოდ მრავალრიცხოვანია), „ოქროს სიის“ წევრები შედარებით „დაჩაგრულად“ გამოიყურებოდნენ. გერმანელი ცივილისტების ხატოვანი გამოთქმა რომ მოვიშველიოთ, „კანონის მზე ერთნაირად უნდა დაჰნათოდეს სამართლებრივი ურთიერთობის ყველა სუბიექტს“¹⁹.

საბაჟო შეღავათების გაუქმებასთან დაკავშირებით, მთავარ არგუმენტად მოტანილია ბიზნესსუბიექტების გათანაბრება. წლების განმავლობაში განსხვავებული პირობები ემსახურებოდა მოწესრიგებული გადამხდელების წახალისებას და არა ვინმეს დაუმსახურებელ პრივილეგიებას. „ოქროს სიის“ მონაწილენი აფიქსირებდნენ უარყოფით პოზიციას იმპორტის გადასახდელების ვადების მოულოდნელ და მყისიერ შემცირებასთან დაკავშირებით, რითაც გართულდა იმპორტი ასეულობით კომპანიისთვის. ისინი თავიანთ არგუმენტებს ამყარებდნენ ლარის პერმანენტული გაუფასურებით და ამტკიცებდნენ, რომ კიდევ უფრო კონტრპროდუქტიულია მსგავსი გადაწყვეტილებები. ეს მათი პოზიციით, მაგრამ სხვა მათზე რაოდენობით მეტი კომპანიები ვერ სარგებლობდნენ ასეთი პრივილეგიით და გამოდიოდა, რომ კანონმდებლობა მათ არათანაბარ პირობებში აყენებდა და თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტსაც, რომ მცირე კომპანიები, რომლებსაც ე.წ. „ქეში“ არ ჰქონდათ და საბაჟო საზღვრის გადმოკვეთისას უნდა გადაეხადათ საბაჟო გადასახდელები, ვფიქრობთ ვერანაირი გამართლება ვერ ექნება „მსხვილი კომპანიების მოსაზრებას, რომლებიც უარყოფით პოზიციას აფიქსირებენ „ოქროს სიის“ პრივილეგიების გაუქმებასთან დაკავშირებით. კანონი ყველასათვის ერთნაირად უნდა მოქმედებდეს და მით უმეტეს, საქართველო, რომელიც მცირე ბიზნესს მყარად უნდა ეყრდნობოდეს, არ შეიძლება იჩაგრებოდეს „მსხვილ ბიზნესთან“ შედარებით,

¹⁹ ხარაზი, საბაჟო სამართალი, 404.

საბაჟო-საგადასახადო უპირატესობების მინიჭებით²⁰. შეიძლება ვცდებით, მაგრამ ყველა მეცნიერულ თუ პრაქტიკულ მოსაზრებას აქვს არსებობის უფლება.

კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ თავად „ოქროს სია“ არ გაუქმებულა და კომპანიებს მხოლოდ ვადასთან დაკავშირებული შეღავათები გაუქმდათ, ხოლო სხვა პროცედურული პრივილეგიები დარჩათ. მაგრამ „ოქროს სიაში“ ყოფნის უპირატესობა სწორედ გადასახდელების 30 დღეში გადახდის უპირატესობა იყო. ამ გადაწყვეტილების ძალაში შესვლის შემდეგ, ბიზნესი თანაბარ პირობებში ჩადგება; ყველასთვის იქნება 5-დღიანი ვადა და ბიზნესი იქნება კონკურენტუნარიან გარემოში, განსაკუთრებით კი – მცირე და საშუალო ბიზნესი.

ფინანსთა მინისტრის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება არ ეხება მხოლოდ „ოქროს სიის“ კომპანიებს. ამას ხაზი უნდა გაესვას. იქ რამდენიმე კომპონენტი იყო. ერთ-ერთი იყო მაგალითად, წინასწარი დეკლარირების შემთხვევაში 15-დღიანი ვადა მისცემოდათ კომპანიებს ამ გადასახდელების გადახდისთვის. ეს ეხებოდა ყველა ტიპის კომპანიას განურჩევლად ზომისა. არ გავიგოთ ისე, რომ ეს მხოლოდ მსხვილი კომპანიებისთვის არის პრობლემა.

გამოთქმულია მოსაზრებაც, რომ ადგილობრივ მწარმოებლებს ხელი შეეწყობათ ამ ცვლილებების ამოქმედების შემდეგ. მაგრამ აქ ერთი კითხვაც რჩება პასუხგაუცემელი: ადგილობრივი ბიზნესი ხომ ძირითადად, იმპორტირებულ ნედლეულზეა დამოკიდებული.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, „ოქროს სია“ რჩება, უქმდება გადახდის გადავადება და „ოქროს სიის“ კომპანიები ისარგებლებენ მხოლოდ გამარტივებული პროცედურებით, როგორც ეს არის მიღებული ყველა ქვეყანაში. რაც შეეხება ბიზნესმენტა ნაწილის მოთხოვნას, რომ 30-დღიანი შეღავათი ყველა კომპანიაზე გავრცელდეს, მათ კითხვაზე პასუხი კომპეტენტური ორგანოების მხრიდან შემდეგია: „იმპორტის დროს ყველა კომპანიისთვის გადახდის 30-დღიანი ვადის მიცემა შეუძლებელია არსებული საბაჟო რისკებიდან გამომდინარე. რეალობაა, რომ 30 დღეში ვეღარ იპოვი ვერც კომპანიების გარკვეულ ნაწილს და ვეღარც საქონელს, რათა კუთვნილი გადასახადის გადახდა მოხდეს ბიუჯეტში. რა თქმა უნდა, ეს რეალობა მხოლოდ საქართველოსთვის არ არის, ასეა გადასახადის გადახდის ბევრად უფრო მაღალი კულტურის მქონე ქვეყნებშიც. ერთადერთი სწორი გადაწყვეტილებაა, რომ გადასახადების გადახდის ნაწილში არ უნდა არსებობდეს ინდივიდუალური პრეფერენციები მხოლოდ 200, 500 და თუნდაც, 1000 კომპანიისთვის“. მიგვაჩნია, რომ ლოგიკური, დროული და სწორი გადაწყვეტილებაა.

ბუნებრივია დაისმის კითხვა: მოქმედებს თუ არა გადახდის ნაწილში შეღავათები სხვა ქვეყნებში?

²⁰ ხარაზი, საბაჟო სამართალი, 405.

„ოქროს სიის“ წევრი კომპანიებისათვის საიმპორტო გადასახდელების 5-დღიანი პერიოდი სწორედ საერთაშორისო გამოცდილებას ეფუძნება. ეს ევროპული სტანდარტი და მეთოდია და საქართველოსთვის სიახლეს არ წარმოადგენს²¹.

ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სისტემის სრულად ამოქმედების შემდეგ, შინაარსს დაკარგავს „ოქროს სია“. შეიძლება ითქვას, რომ სახელია შეცვლილი, რომ ის შესაბამისობაში მოსულიყო ევროკავშირის რეგულაციებთან. ეს მნიშვნელოვანია იმიტომაც, რომ მოხდეს აღიარება ევროკავშირის ქვეყნებში და ამასთან, ექსპორტიორებმა არა მარტო საქართველოში, არამედ ევროკავშირის ქვეყნებში ისარგებლონ გამარტივებული პროცედურებით²².

AEO-ის სტატუსი აღიარებულია 100-ზე მეტ ქვეყანაში, რაც ხელს უწყობს იმ კომპანიებს, რომლებიც მონაწილეობენ საერთაშორისო ვაჭრობაში, აქვთ მაღალი რეპუტაცია, ისარგებლონ გამარტივებული საბაჟო პროცედურებით.

9. მსოფლიო საბაჟო ორგანიზაციის (WCO) რეკომენდაციები ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის შესახებ

მსოფლიო საბაჟო ორგანიზაცია ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის ინსტიტუტს განიხილავს როგორც უსაფრთხო და ეფექტიანი საერთაშორისო ვაჭრობის ერთ-ერთ ძირითად მექანიზმს. WCO-ის მთავარი დოკუმენტი არის **SAFE Framework of Standards**, რომელიც წევრ ქვეყნებს აძლევს რეკომენდაციებს AEO-ის პროგრამების დანერგვისა და განვითარებისათვის.

WCO-ის რეკომენდაციების მიხედვით, AEO-ის სტატუსი უნდა მიენიჭოს იმ ბიზნესსუბიექტებს, რომლებიც აკმაყოფილებენ სანდოობისა და შესაბამისობის მაღალ სტანდარტებს (საბაჟო და საგადასახადო კანონმდებლობის კეთილსინდისიერი შესრულება; ფინანსური სტაბილურობა; ეფექტიანი შიდა კონტროლისა და აღრიცხვის სისტემების არსებობა; მიწოდების ჯაჭვის უსაფრთხოების უზრუნველყოფა; საბაჟო ორგანოსთან გამჭვირვალე და თანამშრომლობითი ურთიერთობა).

WCO განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს **რისკებზე დაფუძნებულ მიდგომაზე**, რომლის მიხედვით, სანდო ბიზნესისათვის საბაჟო კონტროლი უნდა იყოს გამარტივებული, ხოლო რესურსები კონცენტრირებული მაღალი რისკის ოპერაციებზე. ასევე, რეკომენდებული

²¹ ხარაზი, საბაჟო სამართალი, 405.

²² ლაშა ხუციშვილი, „როდესაც ამოქმედდება ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სისტემა, შინაარსს დაკარგავს „ოქროს სია“, ინტერვიუ, *Business Media Georgia*, <https://www.bm.ge/ka/article/quotrodesac-amogmeddeba-avtorizebuliekonomikuri-operatoris-sistema-shinaarss-dakargavs-ogros-sia-/35335>

ლია ურთიერთალიარების შეთანხმებების (*Mutual Recognition Agreements – MRA*) განვითარება, რაც AEO-ის სტატუსის მქონე კომპანიებს საშუალებას აძლევს მიიღონ შეღავათები სხვადასხვა ქვეყანაში²³.

მსოფლიო საბაჟო ორგანიზაციის რეკომენდაციები მიზნად ისახავს საბაჟო ადმინისტრირების ჰარმონიზაციას, საერთაშორისო ვაჭრობის ხელშეწყობასა და უსაფრთხოების დონის ამაღლებას, რაც AEO-ის ინსტიტუტს გლობალური მნიშვნელობის მექანიზმად აქცევს; ქმნის ერთიან კონცეპტუალურ ჩარჩოს, რომელიც მნიშვნელოვნად განაპირობებს AEO-ის ინსტიტუტის ჰარმონიზებულ განვითარებას ეროვნულ დონეზე და უზრუნველყოფს მისი ეფექტიანობის ზრდას გლობალური ვაჭრობის კონტექსტში²⁴.

ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორი შეიძლება გახდეს როგორც მსხვილი, ისე საშუალო და მცირე კომპანია, ვინაიდან შერჩევის კრიტერიუმებში კომპანიის ბრუნვის მოცულობა არ არის განმსაზღვრელი.

10. ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის უარყოფითი მხარეები და გამოწვევები

მიუხედავად მნიშვნელოვანი უპირატესობებისა, აეო-ის ინსტიტუტს აქვს გარკვეული გამოწვევებიც.

- 1. მაღალი მოთხოვნები.** სტატუსის მისაღებად ეკონომიკურ ოპერატორს შესაძლოა მოეთხოვებოდეს ფინანსური სტაბილურობის, საბაჟო კანონმდებლობასთან შესაბამისობის, აღრიცხვისა და შიდა კონტროლის სისტემების გარკვეული სტანდარტების დაკმაყოფილება.
- 2. ადმინისტრაციული და ფინანსური ხარჯები.** მოთხოვნებთან შესაბამისობის უზრუნველყოფა ბიზნესისათვის შესაძლოა, დაკავშირებული იყოს დამატებით ხარჯებთან. კომპანიას შეიძლება დასჭირდეს შიდა პროცედურების, საინფორმაციო სისტემების ან კონტროლის მექანიზმების გაუმჯობესება.
- 3. მცირე და საშუალო ბიზნესისათვის შესაძლო ბარიერები.** აეო-ის მოთხოვნების შესრულება შედარებით მარტივი შეიძლება იყოს მსხვილი კომპანიებისათვის, რომლებსაც შესაბამისი ფინანსური და ადამიანური რესურსები აქვთ. მცირე და საშუალო საწარმოებისათვის კი, იგივე მოთხოვნები შესაძლოა უფრო მნიშვნელოვანი ადმინისტრაციული ტვირთი აღმოჩნდეს.

²³ World Customs Organization, *SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade* (Brussels: WCO, 2018).

²⁴ OECD, *Trade Facilitation Indicators: The Impact of Customs and Border Procedures on Trade* (Paris: OECD Publishing, 2014).

4. სახელმწიფო კონტროლისა და ნდობის დაბალანსება. AEO-ის სისტემის წარმატება დამოკიდებულია იმაზე, რამდენად ეფექტიანად შეძლებს სახელმწიფო ნდობაზე დაფუძნებული რეჟიმისა და სათანადო კონტროლის შეთავსებას. ზედმეტად სუსტი კონტროლი შესაძლოა რისკების ზრდის მიზეზი გახდეს, ხოლო ზედმეტად მკაცრმა მიდგომამ შეიძლება თავად AEO-ის ინსტიტუტის მიზანი შეამციროს.

11. აეო-ის მნიშვნელობა საჯარო მმართველობის მოდელში

ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის ინსტიტუტი თანამედროვე საჯარო მმართველობის რამდენიმე მნიშვნელოვან პრინციპს აერთიანებს: რისკზე დაფუძნებულ რეგულირებას, ადმინისტრაციული პროცედურების გამარტივებას, სახელმწიფოსა და ბიზნესის თანამშრომლობას და სახელმწიფო რესურსების ეფექტიან გამოყენებას. მისი მნიშვნელობა განსაკუთრებით იზრდება საერთაშორისო ვაჭრობის პირობებში, როდესაც სახელმწიფო ერთდროულად უნდა ზრუნავდეს ეკონომიკური უსაფრთხოების დაცვაზე და ლეგიტიმური ვაჭრობის ხელშეწყობაზე.

ამ თვალსაზრისით, AEO შეიძლება განხილულ იქნას არა მხოლოდ როგორც საბაჟო პროცედურული მექანიზმი, არამედ როგორც საჯარო პოლიტიკის ინსტრუმენტი, რომელიც ცვლის სახელმწიფოსა და ბიზნესის ტრადიციულ მოდელს.

დასკვნა

დასკვნის სახით შეიძლება აღინიშნოს, რომ საბაჟო კოდექსით გათვალისწინებული ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის ინსტიტუტი ბიზნესისა და სახელმწიფოს თანამშრომლობის გაძლიერებისათვის მნიშვნელოვანი მექანიზმია.

AEO-ის სტატუსი ხელს უწყობს სავაჭრო პროცესების გამარტივებას, საბაჟო პროცედურების დაჩქარებასა და ბიზნესისათვის დროისა და ფინანსური რესურსების დაზოგვას.

AEO-ის განვითარება თანამედროვე საჯარო პოლიტიკის მნიშვნელოვანი მიმართულების – კონტროლიდან რისკზე დაფუძნებულ და თანამშრომლობაზე ორიენტირებულ მმართველობაზე გადასვლის ერთ-ერთი გამოხატულებაა.

AEO-ის სისტემის დადებითი მხარეებია: საბაჟო პროცედურების გამარტივება, ადმინისტრაციული და დროითი ხარჯების შემცირების შესაძლებლობა, ბიზნესგარემოს პროგნოზირებადობის გაზრდა და სახელმწიფო რესურსების უფრო ეფექტიანი გამოყენება. ამასთან, მნიშვნელოვანია ისეთი გამოწვევების გათვალისწინება, როგორიცაა, სტატუსის მისაღებად

არსებული მოთხოვნების შესრულების ხარჯები, მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის შესაძლო ბარიერები და ეფექტიანი კონტროლის შენარჩუნების აუცილებლობა.

ამასთან, აეო-ის სტატუსის მიღებას თან ახლავს გარკვეული გამოწვევებიც. მაღალი მოთხოვნები, ადმინისტრაციული პროცედურების სირთულე და შესაბამისობის მუდმივი კონტროლი შესაძლოა მცირე და საშუალო ბიზნესისათვის დამატებით ტვირთად იქცეს. მიუხედავად ამისა, გრძელვადიან პერსპექტივაში აეო-ის სტატუსი ზრდის ბიზნესის სანდობას, კონკურენტუნარიანობასა და საერთაშორისო ვაჭრობაში ინტეგრაციის შესაძლობლობას.

შედეგად შეიძლება ითქვას, რომ ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის ინსტიტუტი უფრო მეტ დადებით ეფექტს ქმნის, თუმცა მნიშვნელოვანია, სახელმწიფომ უზრუნველყოს ინფორმირებულობის გაზრდა და პროცედურების ხელმისაწვდომობა სხვადასხვა ზომის ბიზნესისთვის.

ბიბლიოგრაფია

ქართულენოვანი წყაროები:

ხარაზი, ია. *საბაჟო სამართალი*. პირველი ნაწილი, დამხმარე სახელმძღვანელო. თბილისი, 2021.

უცხოენოვანი წყაროები:

OECD. *Trade Facilitation Indicators: The Impact of Customs and Border Procedures on Trade*. Paris: OECD Publishing, 2011.

World Customs Organization. *Compendium of Authorized Economic Operator Programmes*. Brussels: WCO, 2020.

World Customs Organization. *SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade*. Brussels: WCO, 2021.

ნორმატიული აქტები:

European Commission. *Authorised Economic Operators (AEO): Guidelines*. Brussels: European Commission, 2016.

Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 Establishing the Union Customs Code. Official Journal of the European Union L 269 (October 10, 2013).

ვებგვერდები და ონლაინ რესურსები:

აშშ-ს საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს პროექტი

„მმართველობა განვითარებისათვის“ (USAID G4G).

ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის პროგრამის განხორციელების სამოქმედო გეგმა (Authorized Economic Operator Program Implementation Action Plan).

2015. https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00KRVX.pdf

საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, შემოსავლების სამსახური.

„ავტორიზებული პირები: ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორი (AEO). <https://rs.ge>

ხუციშვილი, ლაშა. „როდესაც ამოქმედდება ავტორიზებული ეკონომიკური ოპერატორის სისტემა, შინაარსს დაკარგავს „ოქროს სია“. ინტერვიუ. *Business Media Georgia (BM.ge)*, 23 მაისი, 2019. <https://www.bm.ge/ka/article/quotrodesac-amogmeddeba-avtorizebuliekonomikuri-operatoris-sistema-shinaarss-dakargavs-oqros-sia-/35335>

AUTHORIZED ECONOMIC OPERATOR: THE EVOLUTION OF MODERN CUSTOMS POLICY

IA KHARAZI

Doctor of Law

Sokhumi State University,

Associate Professor, Georgia

ia.kharazi@atsu.edu.ge

Abstract. The article “Authorized Economic Operator: The Evolution of Modern Customs Policy” examines the significance of the Authorized Economic Operator (AEO) institution in customs administration, the facilitation of international trade, and the development of modern public policy.

The purpose of the study is to assess the impact of this mechanism on improving relations between the state and businesses, simplifying administrative procedures, and increasing the efficiency of economic activities.

The article focuses on the advantages of AEO status, including the simplification of customs procedures, reduction of time and administrative costs, creation of a predictable business environment, and promotion of international trade.

At the same time, the study discusses negative and problematic aspects, such as the stringent requirements for obtaining AEO status, the financial and administrative costs associated

with maintaining compliance, and the potential barriers faced by small and medium-sized enterprises.

The research demonstrates that the AEO institution represents a modern public policy mechanism aimed at balancing the interests of state control and business facilitation. Its effectiveness largely depends on the quality of legal regulation, the transparency of administrative processes, the provision of equal accessibility for businesses, and the effective cooperation of state institutions.

Keywords: Authorized Economic Operator; “Golden List”; Certificate of Origin of Goods; International Supply Chain; Association Agreement; “Green Corridor”; WCO; AEO; AEO-C; AEO-S.

ცოცხალი ხატი ღირსებისა

თედო ნინიძე

ოთარაანთ ქვრივზე საუბარს ილია გახმაურებული ამბის გახსენებით იწყებს: ქვრივისთვის გზირს ქათამი წაურთმევია, დიაბეგი მოდის, სოფლად ქათმებს ვაგროვებთო. ქვრივმა ვაი-ვაგლახი დააწია, გუბერნატორამდე იარა და ერთი ქათამი გზირს შვიდმაგად დაუსვა, თუმცა ათიოდ მანეთი შემოეხარჯა მისვლა-მოსვლაში.

ეს ამბავი ღრმა და საინტერესო პრობლემის წარმოჩენის საშუალებას იძლევა. იგი ერთი პატარა დეტალია მოთხრობის კომპოზიციურ ქსოვილში, მაგრამ მთავარი პერსონაჟის ისეთ თვისებას ავლენს, რომელიც მკითხველის აზროვნებაში განუყოფელია ოთარაანთ ქვრივის „საქმით მეტყველ სულთან“, ოთარაანთ ქვრივობასთან, როგორც ფენომენტან.

საგულისხმოა ერთი რამ – ხსენებულ ეპიზოდს ყოფაში ჯანსაღი სოციალური გრძნობების ადამიანებიც იშველიებენ და ვაჭრობის მანიით შეპყრობილი გულნამცეცებიც: ერთნიც და მეორენიც, თითქოს საერთოს პოულობენ ოთარაანთ ქვრივთან, გზირთან მიმართებაში გამჟღავნებული თვისების გამო.

რა თვისებაა ეს?

რატომ გამოიყენა მწერალმა ეს ეპიზოდი მთავარი გმირის ხასიათის საჩვენებლად?

არაერთხელ შენიშნულა, რომ „ოთარაანთ ქვრივის“ პროტაგონისტი ავტორის კონცეფციების გამომხატველია. თუ „მადამ ბოვარში“ ფლობერი საკუთარ შეცდომებს ამატრახებს (ა. მორუა), ოთარაანთ ქვრივი წარმოაჩენს ავტორის მოქალაქეობრივ ღირსებებს, ეს გარემოება აძლიერებს ინტერესს დასმული კითხვებისადმი.

ჩემი აზრით, გზირთან მიმართებაში გამჟღავნებული თვისება ოთარაანთ ქვრივის ზნეობრივი მრწამსის ანარეკლია; გზირისა და ქვრივის ამბავი ლიტერატურული ხატია შელახული უფლების დაცვის ილიასეული კონცეფციისა.

ვიდრე დარღვეული უფლებების დაცვის კონცეფციას განვიხილავდეთ, უპრიანია გაირკვეს, როგორ ესმოდა ილია ჭავჭავაძეს თავად უფლების არსი.

უფლება და ნება. „ოთარაანთ ქვრივი“ მაშინ იწერებოდა, როცა იურისპრუდენციაში გაბატონებული უფლების ინდივიდუალისტურ გაგებას უპირისპირდება უფლების სოციალური გაგება, ნების თეორიას – ინტერესის თეორია. „უფლების შინაარსში მთვლემარე ნების ნაცვლად ცოცხალი ინტერესის დანახვის იდეა ეკუთვნის რუდოლფ იერინგს“ – წერს ფრანგი იურისტი ჟან კარბონიე.

იურისპრუდენციის პრობლემებზე შტუდირება ილია ჭავჭავაძეს სოციალური თეორიის ფუძემდებლის ნაშრომებით არ გაუვლია, თუმცა მის ბიბლიოთეკაში შემონახული წიგნი „მიზანი სამართალში“ გერმანელი იურისტის ნააზრევით დაინტერესების დასტურია, ილიას მართლშეგნება ზემოთ აღნიშნული ორი თეორიის ფონზე იშლება და უფლების ილიასეული გაგებაც მათ შუქზე ცნაურდება.

განმანათლებლობამ ბუნებითი სამართლის მოძღვრება მატერიალისტურ საწყისებზე ააგო, სახელმწიფოს ინდივიდი დაუპირისპირა. აღიარა პიროვნების სუვერენიტეტი და შეუზღუდავი თავისუფლება. ბუნებითი სამართლის მოძღვრების მიმდევრი იურისტები ყოველი უფლების ამოსავალ წერტილად და საბოლოო მიზნად მიიჩნევდნენ პიროვნულ საწყისს, სამართალში ყველაზე არსებითად ნების აღიარება და პიროვნების ნებაში უფლების არსის დანახვა ამ მოძღვრების ლოგიკური შედეგი იყო.

სოციალურმა თეორიამ ინდივიდის უფლებას საზოგადოების პრიზმიდან შეხედა: უფლება იმისათვის როდი არსებობს, რომ აბსტრაქტული ნება განახორციელოს, არამედ იმისათვის, რომ საზოგადოების მოთხოვნებს და მიზნებს ემსახუროს, თუკი სამართალი საზოგადოებაში წარმოიშვება, უფლების ცნებაში სოციალური მომენტი უნდა შევიდეს, როგორც აუცილებელი და უფლების მატარებელი უნდა გახდეს ადამიანი – არა როგორც დამოუკიდებელი ერთეული, არამედ როგორც საზოგადოების წევრი. საზოგადოების არსებობის გათვალისწინება, ინდივიდის მოთხოვნების შეზღუდვა საზოგადოების სხვა წევრების მოთხოვნებით აუცილებელი მომენტია უფლების ცნებაში. ინტერესი – საზოგადოებრივი და პირადი – უფლების

მატერიალური ნიშანია. იგი მართოდენ მატერიალურ სიკეთეს როდი გულისხმობს. ინტერესი ისეთ ღირებულებებსაც მოიცავს, რომელთა ეკონომიკური კრიტერიუმებით შეფასება შეუძლებელია: პიროვნება, ღირსება, პატივი და სხვა. უფლებას მეორე აუცილებელი ნიშანიც გააჩნია – ინტერესის დაცვა. პირველისაგან განსხვავებით, მეორე – წმინდა იურიდიული, ფორმალური ნიშანია (ამ ორი ნიშნის გამიჯვნას არსებითი მნიშვნელობა ექნება ქვრივისა და გზირის ამბის გასაანალიზებლად).

იურიდიული ცნებების შექმნა ილია ჭავჭავაძის უშუალო მიზანი, ცხადია, არ ყოფილა. მაგრამ მის მდიდარ პუბლიცისტურ მემკვიდრეობაში ასეთი ცნებებიცაა. ისინი ავტორის წინამორბედი და თანამედროვე მეცნიერული თეორიების ღრმად გააზრების ნაყოფია და საფუძველს გვაძლევს სხვა მომიჯნავე კატეგორიებზე მწერლის შეხედულებათა დასადგენად. კერძოდ, უფლების ილიასეული გაგება იკვეთება პიროვნების, საკუთრების, მორალისა და სამართლის თანაფარდობის კონცეფციების შუქზე.

ილიას შეხედულება პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთდამოკიდებულებაზე უფლების შინაარსის გაგების მეთოდოლოგიურ საფუძველად შეიძლება მივიჩნიოთ. პიროვნებაში მწერალი ერთი მხრივ, ცალკე ინდივიდს და მეორე მხრივ, სოციალურ ურთიერთობათა მონაწილეს ხედავს. პიროვნების შეგნებაში არსებობს – „მე“ და „ჩვენ“. როგორც ცალკე ინდივიდს – პიროვნებას „პირადი, საკუთარი საგანი აქვს ცხოვრებისა და სხვაზედ დამოუკიდებლად მიეზიდება ამ საგნისაკენ“. ამასთანავე, როგორც სოციალური არსება – პიროვნება „მრავალგვარად ქანდაბმულია, დამოკიდებულია სხვა თავის მსგავს სულიერებზედ იმ აუცილებელ საჭიროების გამო, რომ მართოდ ცხოვრება ბუნებითად არ უწერია და უსათუოდ უნდა სცხოვრობდეს თვისთა მსგავსთა შორის“ (ხიზნების საქმე, თბზ. ტ. 6, გვ. 141). ამდენად, პიროვნება – როგორც ინდივიდი და როგორც სოციალურ ურთიერთობათა მონაწილე ერთი მთლიანობაა. მიჯნა – „მესა“ და „ჩვენ-ს“ შორის ცვალებადია; პიროვნება საზოგადოების წევრია არა ნებელობითი აქტის, არამედ ობიექტური აუცილებლობის გამო. საზოგადოება არ არის ადამიანთა მექანიკური ჯამი, როგორც ეს ადამიანის ინდივიდუალისტური გაგების საფუძველს წარმოადგენდა ხელშეკრულებითი თეორიის მიმდევართათვის.

მწერალი პიროვნების სოციალურ რაობას საფუძველად უდებს საკუთრების უფლების კონცეფციას. თვით საკუთრებაში ორი მხარეა, როგორც ილია ამბობს, ორი ელემენტი. ერთი მხრივ, საკუთრება არსებობს უშუალოდ მესაკუთრისათვის, მეორე მხრივ, საზოგადოებისათვის. საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განვითარების შესაბამისად ცვალებადია ხსენებული ელემენტების ურთიერთმიმართება. მწერლის აზრით, საკუთრების სოციალური ელემენტის თავდაპირველმა პრიმატმა ეკონომიკური და პოლიტიკური მიზეზების გამო გზა დაუთმო პირად ელემენტს. ეს უკანასკნელი განსაკუთრებით გაძლიერდა ფეოდალიზმის

დროს. პირადი ელემენტის გაძლიერებისას საკუთრებას მართოდენ „ცალკე კაცის პირადის კეთილდღეობის“ მიზანი ჰქონდა. საკუთრების უფლება, რომლის შინაარსშიც პირადი ელემენტი სჭარბობს, „უფლებაა უმოვალეობო, უსაზღვრო და პირობადაუდებელი“.

როგორი შინაარსი უნდა ჰქონდეს საკუთრების უფლებას, რომ ხელი შეუწყოს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განვითარებას? იგი უნდა მოიცავდეს როგორც პირად, ისე საზოგადოებრივ ელემენტს, რათა საკუთრება არსებობდეს „არა მარტო ცალკე კაცის სარგებლობისათვის, რომ ნაამაგარი მისის შრომისა მასვე მოახმაროს, არამედ საზოგადოების სარგებლობისათვის, რომ შესაძლოდ და დღეგრძელად ქმნას არსებობა თვით საზოგადოებისა“.

საკუთრების უფლების სოციალური გაგება ნათლად აისახა სათავადაზნაურო ბანკის წესდების კონცეფციაში, რომელსაც ილია ჭავჭავაძე იცავდა დიმიტრი ყიფიანთან და აკაკი წერეთელთან პოლემიკაში.

დაგირავებული მიწის იურიდიული სტატუსი წესდების ერთ-ერთ „წყევლაკრულვიან“ საკითხად იქცა. ბანკიდან გატანილი სესხის გადახდის უზრუნველსაყოფად მსესხებელს საკუთარი მამული უნდა დაეგირავებინა, ბანკის კრედიტი საკუთარი მეურნეობის გასაძლიერებლად გამოეყენებინა და შემოსავლიდან სესხი დაეფარა. თუ ვალს ვერ გადაიხდიდა, დაგირავებულ მამულს იძულებით გაუსხვისებდნენ. ილიას ოპონენტები თვლიდნენ, რომ წესდების ეს ნორმა უმიწაწყლოდ დატოვებდა ქართველებს. „ჩვენმა ხალხმა, ქართველმა, — ამბობდა აკაკი, — დღესაც არ იცის თუ როგორ უნდა მოხმარება ფულსაო; ან უნდა შესჭამოს ან კიდობანში ჩადვას უმოძრაოდ“. ამ მიზეზით ბანკის ვალის გადახდა არ ხერხდებოდა, მამაპაპეული რომ არ დაეკარგათ, სესხს იღებდნენ და კიდევ უარეს საფრთხეში ვარდებოდნენ. როცა ილია ბანკის წესდების ხსენებულ ნორმას იცავდა, ფაქტიურად ასაბუთებდა უფლების სოციალური დანიშნულების მიხედვით გამოყენების აუცილებლობას: „მამული და ერთობ ყოველი ქონება უხეირო ხელს ეცლება და მიიზიდება ხეირიან ხელისაკენ; მცონარეს ეთხოვება და გამრჯელისაკენ, მშრომელისაკენ იწევს და მიეზიდება დაუყოვნებლივ და გაბეჯითებით. ამას არაფერი ღობე წინ ვერ აღუდგება და ვერ დაიჭერს. ამის წინააღმდეგ მეცადინეობა უქმია და ამაოა, გაისარჯეთ და ეს აღარ იქნება“. ამდენად, უფლების სოციალურ შინაარსს საზოგადოების განვითარების ეკონომიკური კანონები განაპირობებს. მაგრამ ეს უფლების შინაარსის განმსაზღვრელი ერთადერთი ფაქტორი როდია. საგულისხმოა სხვა არანაკლებ მნიშვნელოვანი ფაქტორების გავლენა უფლების შინაარსზე.

„...მე ჩემს მოქმედებაში კანონის ნებართვას კი არ ვიმძღვარებ წინ, სინდისის ბრძანებას ვასრულებ ხოლმე... სინდისის მოთხოვნა უფრო მეტია, ვიდრე სამოქალაქო კანონებისა“ — წერდა ილია გიგო აფხაზს. ეს ბარათი ავტორის მართლშეგნების თვალსაჩინო საბუთია. ინდივიდუალისტურმა თეორიამ ზნეობა და სამართალი ურთიერთგანცალკევებულ მოვ-

ლენებად გამოაცხადა; უფრო მეტიც, მიიჩნია, რომ სამართალი ინდიფერენტული უნდა იყოს ზნეობის მიმართ. თავის დროზე ეს თეზისი თეორიული დასაყრდენი იყო სოციალური ძალების სულისშემხუთველი გავლენისაგან პიროვნების დაღწევის და სინდისის თავისუფლებისათვის ბრძოლაში. მაგრამ დადებითთან ერთად მან უარყოფითი შედეგებიც მოიტანა. მისი ლეგალიზაცია ფართო ასპარეზს უქმნიდა უზნეო მოთხოვნათა დაკანონებასაც.

სოციალურმა თეორიამ სამართალი ზნეობას კი არ ჩამოაცილა, არამედ დაუქვემდებარა. საზოგადოებრივი მათ შორის, სამართლებრივი ურთიერთობების ფორმირება ილია ჭავჭავაძეს დაუშვებლად მიაჩნია ზნეობრივ მოთხოვნათა გაუთვალისწინებლად. „ადამიანთა ურთიერთობა შეუძლებელია დააფუძნო უზნეობის საწყისებზე და საქმე, რომელიც ზნეობრივი პრინციპების დარღვევიდან გამომდინარეობს, არავის გამოადგება“ – ნათქვამია ხსენებულ ბარათში.

სამართლისა და ზნეობის ამგვარი თანაფარდობა აპირობებს უფლების და მოვალეობის მიმართების ფორმულას, რომელიც ილიას მართლშეგნებაში გამოკვეთილია როგორც მაქსიმა: „მოვალეობის გარეშე უფლება არ არსებობს, ხოლო მოვალეობა ისაა, რომ პატივი სცე, დაიცვა კიდევ სხვისი უფლება და არ დაარღვიო იგი“.

გემოთ ნათქვამიდან ნათელია, რომ ილია ჭავჭავაძის თვალსაზრისით, უფლება ასახავს როგორც პირადს, ისე საზოგადოებრივ ინტერესს; საკუთარი უფლების განხორციელებით ინდივიდი არა მხოლოდ თავის „ეგოისტურ“ ინტერესს იკმაყოფილებს, არამედ საზოგადოებრივ ინტერესსაც ემსახურება. პირადის და საზოგადოებრივის თანაფარდობა უფლების შინაარსში ცვალებადია საზოგადოების განვითარების კვალად. ზნეობრივი მოვალეობა უფლების თანმხლები ფენომენია. უფლებამოსილ პირს აკისრია ზნეობრივ მოვალეობათა კომპლექსი: პირველი, საკუთარი უფლება გამოიყენოს ისე, რომ არ შელახოს სხვათა უფლებები; მეორე, პატივი სცეს სხვათა უფლებებს; მესამე, დაიცვას სხვათა უფლებები; მეოთხე, პატივი სცეს საკუთარ უფლებებს; მეხუთე, დაიცვას საკუთარი უფლებები.

უფლების რაობის ამგვარი გაგება იმის მაჩვენებელია, რომ მწერლის თვალთახედვით ისტორიას ჩაბარდა ადამიანის იდეალი, რომელიც მართლმოდენ საკუთარი ინტერესებით ხელმძღვანელობდა, საკუთარი შეხედულებებით მოქმედებდა და თავი საზოგადოებისაგან უკიდურესად დამოუკიდებლად მიაჩნდა. „მოაზროვნე არსება იგებს – წერს გერონტი ქიქოძე, როცა XIX საუკუნის მსოფლშეგრძნებას ახასიათებს – რომ იგი წარმოადგენს არა განმართებულ კუნძულს ცხოვრების თვალუწვდენელ ზღვაში, არამედ სოციალური ერთეულის ცოცხალ ნაწილს, რომლის ზრდა, განვითარება და აღორძინება იმდენადვე სასარგებლოა მისთვის, რამდენადაც განუვითარებლობა, უკან სვლა და გადაგვარება საზარალოა და საბიფათო“ („ეროვნება, ენა და ესთეტიკური კულტურა“).

უფლების დაცვა. უფლების დაცვის, როგორც პიროვნების მოვალეობის იდეა იურისპრუდენციაში მთელი რელიეფურობით წარმოაჩინა რუდოლფ იერინგმა. წიგნში „ბრძოლა უფლებისათვის“ – ავტორი გამოყოფს აღნიშნული მოვალეობის ორ ასპექტს. გავყვეთ იერინგის მსჯელობას.

პიროვნება ადამიანის ზნეობრივი არსებობაა, უფლება წარმოადგენს ზნეობრივი არსებობის პირობას, უფლებო ადამიანი პიროვნება არ არის. უფლების დაცვით ადამიანი იცავს საკუთარი ზნეობრივი არსებობის პირობებს. უფლების დაცვაზე ხელის აღება ზნეობრივი თვითმკვლელობაა. ამიტომ საკუთარი უფლების დაცვა პიროვნების მოვალეობაა საკუთარი თავის წინაშე.

უფლების საფუძველი სამართალია, უფლებასა და სამართალს შორის ორმხრივი მიმართებაა. უფლება დამოკიდებულია სამართალზე და პირიქით, სამართალი – უფლებაზე. სამართლისა და უფლების მიმართება სისხლის მოძრაობას წააგავს, გულიდან რომ მოდის და გულს უბრუნდება. უფლების შელახვით ილახება სამართალი. ამიტომ საკუთარი უფლების დაცვა, ბრძოლა უფლებისათვის – პიროვნების მოვალეობაა საზოგადოების წინაშე.

ახლა დავუბრუნდეთ ქვრივისა და გზირის ამბავს. გზირის ძალმომრეობამ ქვრივი დააზარალა. კიდევ უფრო დაზარალდა იგი საზღაურის ძიებაში. მაგრამ მწერალს ქალი არ დაუყენებია დილემის წინაშე – წინააღმდეგობა გაუწიოს მოძალადეს თუ ბრძოლას გაერიდოს, ზარალს შეურიგდეს, ზედმეტი ხარჯი აიცილოს. პირიქით, დედაკაცი მზადაა რკინის ქალამნები ჩაიცვას, რკინის ჯოხი დაიჭიროს და ხელმწიფემდის იაროს.

სასაცილო იქნებოდა, ამგვარი თავგამოდების მიზეზი რომ ერთი ქათმის დაკარგვა ყოფილიყო, მარტო მისვლა-მოსვლაში აკი ათიოდ მანეთი შემოეხარჯა და ზარალი არაფრად ჩათვლია. მსგავს ძალისხმევას ადამიანები მარტოდენ მაშინ ავლენენ, როცა საფრთხე განსაკუთრებულ სასიცოცხლო პირობებს ემუქრება. „ფული რა არის? ხელის ჭუჭყია... ერთი თუმანი რა სათქმელია, ჯავრი ხომ არ შევარჩინე, ტყუილუბრალოდ ხომ არ დავეჩაგვრინე, ცოტაა?!...“ ცხადია, ქვრივისათვის ძირითადი არის ზნეობრივი ინტერესი, ღირსების დაცვა.

ღირსება პიროვნების იმანენტური თვისებაა – პიროვნების პატივის სუბიექტური შეგნება. შემთხვევითი როდია, რომ ამ ეპიზოდის გამო ათქმევინებს მწერალი გმირს: „დეე, ამას იქით იცოდნენ, რომ მე ოთარაანთ ქვრივს მეძახიანო“, უფლების დაცვა პიროვნების დაცვაა. რაკი უფლების დაცვა შეძლო, ქვრივმა ჩათვალა, რომ სოფლის თვალში საკუთარი პიროვნება წარმოაჩინა.

„არა ფულის სიყვარული და ანგარება უბიძგებს უფლებაშელახულ ადამიანს სარჩლისაკენ, არამედ მორალური ტკივილი, მას უფლების შელახვით რომ მიაყენეს. საქმე უმნიშვნელო საგნის დაბრუნებაში როდია, არამედ მისი პიროვნების, პიროვნული ღირსების, უფლებრივი

გრძნობის და თავმოყვარეობის დაცვაში. პროცესი მისთვის ქონებრივი საკითხიდან ზნეობრივ საკითხად იქცევა: გადარჩენა ან დაღუპვა პიროვნებისა“ – წერდა იერიנגი.

არის თუ არა ასეთი ადამიანის ან ჩვენი ოთარაანთ ქვრივის ქცევა მართოდენ მისი ეგოისტური ინტერესის დაკმაყოფილების საშუალება? ერთი შეხედვით, მოთხრობის საერთო კონცეფციაში ჩაუხედავად თითქოს ასეა. მაგრამ სხვა ეპიზოდების ანალიზი ოთარაანთ ქვრივის უფლებრივი შეგნების სხვა ინტერპრეტაციას გვკარნახობს.

წაბლიანელებს აკვირვებთ გიორგის უცნაური თვისებები. უცნაური კი ისაა, რომ გიორგის „აქვს დიდი ნამუსი, რომელიც სხვისასაც ისე ერჩის, როგორც თავისას. გიორგის უცნაურობაზე ერთადერთი, სოსია მეწისქვილე იტყვის ხოლმე, ისიც თავისთვის: „ეგ სხვა დედის შვილია! მაგას ოთარაანთ ქვრივის შვილს ეძახიანო!“ გიორგის დიდი ნამუსი დედისეულია.

გიორგიმ ომარაანთ მოჯამაგირე სცემა. პატრონს ატყუებდა, პირუტყვს არ უვლიდა, აწვალებდაო. საინტერესოა დიალოგი სოფლის სასამართლოში:

„– მართლა სცემე? – მკითხეს.

– მართალია ვცემე.

– რადაო?

გიორგიმ ყველაფერი უამბო.

– ბიჭოდა შენ რა დავა გქონდა?

– ის დავა მქონდა, რომ მაგისთანა ნამუსახდილი კაცისაგან ქვეყანაა დაღუპული. კაცი კაცს ველარა ჰნდობია...”

სასამართლოსთვის ეს არგუმენტი გამამართლებელი განაჩენის გამოტანის საფუძველი გახდა. როცა სასამართლოს ამბავი გიორგიმ დედას უამბო, ოთარაანთ ქვრივმა გაიკვირვა და თქვა: „დახე, მაგ ვირთაგვებსაც სწორე სამართალი სცოდნიათო“. ამ ეპიზოდიდან შემდეგი დასკვნების გამოტანა შეიძლება: დედა-შვილის უფლებრივი რეაქცია ერთნაირია, უფლების დაცვა უფლებამოსილი პირის მართოდენ ეგოისტური ინტერესის დაკმაყოფილების საშუალება არ არის, მას საზოგადო მნიშვნელობა აქვს.

ბრძოლა უფლებისათვის. ზრუნვა უფლების დასაცავად იერინგის მიერ მოიაზრება, როგორც ბრძოლა. სამართალი ბრძოლის ნაყოფია და უფლებებიც ბრძოლით მოიპოვება. სამართლის არსებობა ბრძოლაშია და უფლებამოსილი ადამიანის გულარხეინობა დამლუპველია უფლებისათვის საკუთრივ და სამართლისათვის საზოგადოდ. უფლების დაცვის სოციალური ღირებულების შეფასებისას, არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს უფლების ობიექტის სიმცირეს და უფლების დაცვის მოტივს.

ოპონენტები იერინგს საყვედურობენ უკიდურესობას: მიიჩნევენ, რომ უფლებისათვის ბრძოლა ხსენებულ წიგნში დანახულია ვიწრო, პროცესუალურ განასერში; უფლების დაცვისათვის ზრუნვა გამიჯნული არაა დავაქრობისგან; გერმანელი იურისტი უკიდურესობაში ვარდება, როცა მიიჩნევს, რომ შექსპირი აშკარად უსამართლოდ მოექცა შაილოკს, რომლის უფლება, აღმოცენებული ბარბაროსული გარიგებიდან, ვენეციის სასამართლომ არ დააკმაყოფილა, რაკილა ამ გარიგების ნამდვილობა იწამა.

რა მნიშვნელობას ანიჭებს ილია ჭავჭავაძე უფლების დაცვისას უფლების ობიექტის სიმცირეს? ქვრივისა და გზირის ეპიზოდის მიხედვით – არავითარს. ერთი ქათმის გამო გუბერნატორამდე საიარული ლიტერატურული ჰიპერბოლა როდია. ნარკვევში „ცხოვრება და კანონი“ ილია წერს: „შეუძლებელია, ამ წვრილმანს თითქოს უფასურს საქმეებს, ყური არ ათხოვოს კაცმა, იმიტომ რომ ცხოვრებაში უფრო ამისთანა საქმეებია, რომელნიც შეადგენენ საკუთრივ ხალხის ზნეობითსა და ქონებითს სიმდიდრეს. ერთსა და მეორესაც, როგორც არსებითსა კუთვნილებას ხალხისას, მუდამი, მახლობელი მფარველი უნდა ჰყავდეს. უამისოდ ხალხს ზნეაც შეერყევა ხოლმე და ქონებითი სიმდიდრეც განსაცდელშია“. საგულისხმოა გრიგოლ ყიფშიძის მოგონება: „ძლიერ უყვარდა ასეთი სურათიანი თქმა: პაჭიტს თუ წვერი მოერღვა, ველარას უშველიო. ეს ღრმად შესისხლხორცებული რწმენა იყო მისი და ესევე რწმენა იყო მიზეზი, რომ მუდამ გულმტკიცედ და თავგამოდებით უშიშრად იცავდა თავის უფლებას, როგორც ზნეობრივს, ისე ქონებრივს“. (არ შემოიძლია აქვე არ შევნიშნო, რომ გრიგოლ ყიფშიძის მოგონება ილია ჭავჭავაძის მართლშეგნების მრავალი ასპექტის ახსნას იძლევა, დაგვაფიქრებს ილიას დამოკიდებულებებზე საზოგადოების ამა თუ იმ წრეებში ფეხმოკიდებულ სამართლებრივ ნიჭილიზმთან ჩვენი საუკუნის გარიჟრაჟზე).

მაშ რაღა აქვს საერთო უფლების დაცვისათვის ბრძოლას დავაქრობასა და ჭირვეულობასთან, თუკი უფლების დაცვისათვის ზრუნვა ყოველთვის საზოგადოდ სასიკეთო საქმეა? გავიხსენოთ უფლების ორი ნიშანი სოციალური თეორიიდან – მატერიალური ნიშანი ანუ სოციალური ინტერესი და ფორმალური ნიშანი ანუ იურიდიული ინტერესი. სამართლის მიზანია სოციალურ ინტერესს შეუსაბამოს იურიდიული, ფორმალური ინტერესი და გზა გაუხსნას პოზიტიურ მოქმედებებს. ეს იქნება საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სამართლებრივი მოწესრიგება. იურიდიული ინტერესებიც სოციალურია, მაგრამ მათ დამხმარე, „ინსტრუმენტალური“ ხასიათი აქვთ და წარმოადგენენ მართლოდენ საშუალებებს სოციალური მიზნის მისაღწევად. თუკი იურიდიული ინტერესი იქცევა თვითმიზნად, მაშინ ბრძოლა ასეთი ინტერესის მისაღწევად არის დავაქრობა და შარიანობა.

განხეთქილებას იურიდიულ საშუალებებსა და სოციალურ შინაარსს შორის უცილობლად მივყავართ სოციალური ინსტიტუტის დეფორმაციამდე, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა

შერყევამდე, სამართლის პრესტიჟის დაცემამდე. სამართლებრივი რეგულირების მთავარ პირობას და შესაბამისად, იურიდიული რეგლამენტაციის სისწორის მაჩვენებელს წარმოადგენს იურიდიული და სოციალური ინტერესის ადეკვატურობა, უფრო ზუსტად, იურიდიული ფორმის შევსება სათანადო სოციალური შინაარსით – წერს აკადემიკოსი ვლადიმერ კუდრიავეცი.

გზირისა და ქვრივის ეპიზოდში ქვრივის ძალისხმევას ერთი დიდი სოციალური ინტერესი ასაზრდოებს – ადამიანის ღირსების დაცვა, რაც უმაღლესია სოციალურ ღირებულებათა ილიასეულ იერარქიაში. „სხვა რა უფლებაა ადამიანისა იმაზედ უცილო, იმაზედ სანატრელი, იმაზედ წმინდა და უძვირფასესი, რომ კაცმა კაცისაგან პატივისცემა, ღირსეულად და მართებულად მოქცევა ითხოვოს? სხვა რის მეოხედ უნდა იყოს მწიგნობრობა საერთოდ, თუ არა ადამიანის უფლების შემნატრედ, მწედ და მოსარჩლედ? სხვა რით არის ადამიანი სხვა ცხოველზედ წინ წამომდგარი, თუ არ მნეობრივი კანონით, რომ მეც კაცი ვარ, შენც კაცი ხარ, ერთმანეთის პატივისცემა გვმართებსო“ – წერს ილია „ივერიის“ წინასიტყვაობაში.

კესო და არჩილის ცოდვა ისაა, რომ ცოცხალი ღირსება ვერ შეიცნეს; გიორგის მოჯამაგირეობა დიდი გრძნობით ნაკარნახევი კომპრომისია საკუთარ ღირსებასთან, იგი მსხვერპლი გახდა ამ კომპრომისის. „ოთარაანთ ქვრივი“ ღირსების დრამაა.

საინტერესოა ერთი შედარებაც. ილია ჭავჭავაძემ ღირსების დაცვისათვის უკომპრომისოდ მებრძოლ ადამიანად გლეხის ქალი გამოიყვანა. იერიנגი, როცა ღირსებისათვის ბრძოლის წოდებრივ განპირობებულობას ასაბუთებს, ასეთ მაგალითს გვთავაზობს: ოფიცერი და გლეხი ნაფიც მსაჯულებად დავსვით და ჯერ ოფიცერს საკუთრების წინააღმდეგ დანაშაულის ჩამდენი გავასამართლებინოთ, მერე გლეხს – პიროვნების ღირსების შეურაცხყოფელი. მეორედ – პირიქით. დავინახავთ, წერს იერინგი, რომ სრულიად სხვადასხვა განაჩენს გამოიტანენ. გლეხი უფრო სასტიკ განაჩენს საკუთრების წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულზე გამოიტანს, ოფიცერი კი ღირსების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულზე.

ოთარაანთ ქვრივი სახეა მნესრული ქართველი ადამიანისა. უფლებისთვის ბრძოლა ოთარაანთ ქვრივის ლიტერატურული ხატით ილია ჭავჭავაძეს აუცილებელ ეროვნულ თვისებად აჭყავს. საგულისხმოა, რომ უფლების იურიდიულ დაცვას ღირსების დაცვის ინტერესი ასაზრდოებს.

ოთარაანთ ქვრივი დღესაც ცოცხალი ხატია ღირსებისა.

*გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“,
31 ივლისი, 1987*

„ხელოვნური ინტელექტი კერძო სამართალში“

წიგნის – „ხელოვნური ინტელექტი კერძო სამართალში“ ავტორია სერგი ჯორბენაძე, ასოცირებული პროფესორი (თსუ), ადვოკატი, მედიატორი, არბიტრი, გადახდისუუნარობის პრაქტიკოსი. წიგნი დაიბეჭდა გამომცემლობაში „მერიდიანი“.

წიგნი პრაქტიკული და სამეცნიერო ღირებულების ნაშრომია, სადაც გაანალიზებულია როგორც ადგილობრივი, ისე საერთაშორისო მიდგომები. წიგნზე მუშაობა მიმდინარეობდა მიუნსტერის უნივერსიტეტში, კვლევითი საქმიანობის ფარგლებში.

წიგნი შეეხება ხელოვნური ინტელექტის სარგებლობასთან დაკავშირებულ სამართლებრივ საკითხებს. ამ მხრივ, გამორჩეულია ხელოვნური ინტელექტის სამართლებრივი განმარტების სირთულე და მისი სუბიექტუარიანობის დაუშვებლობის თემატიკა; საავტორო უფლებების საკითხი, რომელიც ყოველდღიური სარგებლობის გათვალისწინებით, უდიდეს პრაქტიკულ დანიშნულებას ჰპოვებს; გამოგონება და მისი ფარგლები ხელოვნური ინტელექტით სარგებლობისას, ისევე, როგორც სასაქონლო ნიშნების შექმნის სამართლებრივი ასპექტები; ნაშრომში ცალკეა მსჯელობა პიროვნულ უფლებებთან მიმართებით. ამ მხრივ, აღსანიშნავია ადამიანის გამოსახულებასა და ხმაზე უფლებები, ასევე, გამოხატვის თავისუფლების გამოვლინება და სხვ.

თავის მხრივ, ხელოვნური ინტელექტით სარგებლობისას, იკვეთება არაერთი სამართლებრივი საკითხი, რომლის გადაჭრა, პასუხისმგებლობის თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანი მსჯელობის საგანია. ამ თვალსაზრისით, ხაზი უნდა გაესვას წიგნში არსებულ ვალდებულებითი სამართლის ნაწილს, ისევე, როგორც შრომის სამართლის საკითხებსა და თანამედროვე გამოწვევებს. წიგნის დასკვნით ნაწილში ხელოვნური ინტელექტით სარგებლობა ოთხი მიმართულებითაა განხილული: ადვოკატი, მოსამართლე, არბიტრი და ჟურნალისტი. თითოეულ შემთხვევაში ასახულია ის სამართლებრივი პრობლემა, რაც ხელოვნური ინტელექტით არასათანადო სარგებლობისას შეიძლება დადგეს.

ქართულ რეალობაში წიგნი წარმოადგენს პირველ ნაშრომს, სადაც კერძო სამართლის საკითხებზე ხელოვნური ინტელექტის პრიზმიდანაა ყურადღება გამახვილებული.

„საპოლიციო სტრუქტურების სამართალი“

2026 წლის 17 ივლისს, საქართველოს ტექნიკური უნი-ვერსიტეტის ცენტრალური ბიბლიოთეკის დარბაზში შედგა პროფესორების, გივი და დავით ლობჯანიძეების წიგნის – „საპოლიციო სტრუქტურების სამართალი“ პრეზენტაცია. ეს ნაშრომი განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს, რად-განაც ორი პრაქტიკოსი პროფესორის მიერ მომზადებული სახელმძღვანელო სალექციო კურსია და თეორიულის გარდა, პრაქტიკული მნიშვნელობაც აქვს.

საპოლიციო სამართალთან დაკავშირებით, არაერთი ცალ-კეული ნაშრომი და კვლევაა გამოქვეყნებული (მათ შორის, ლ. იზორიას რედაქტორობით, ავტორთა კოლექტივის მიერ მომზადებული – „საპოლიციო სამართალი“), მაგრამ ასეთი სისტემური და სასწავლო პროცესს მორგებული, ევროპული და ამერიკული სტანდარტების გათვალისწინებით დაწერილი წიგნი დღემდე არ გვქონია.

ნაშრომში სიღრმისეულად არის განხილული ისეთი სა-კითხები, როგორიცაა: გლობალიზაცია, ადამიანის უფლებათა დაცვის სტანდარტები და პოლიცია; განსაზღვრულია საპოლი-ციო სტრუქტურების სამართლის საგანი, მეთოდი, წყაროები, სისტემა და ა.შ.

ქვეყნის კონსტიტუციის, ეროვნული და საერთაშორისო ნორმატიული აქტების, წესდებებისა და დებულებების შესაბა-

მისობიდან გამომდინარე, წიგნში მოცემულია საერთაშორისო საზოგადოების პოლიციისადმი დამოკიდებულებების განხილვა, მათი საქმიანობის თეორიული და პრაქტიკული ღირებულებების შეფასება. ავტორთა დასკვნით, ყოველდღიურ ცხოვრებაში, საზოგადოებას ისევე სჭირდება პოლიცია და პოლიციელი, როგორც მედიცინა და ექიმი.

ავტორთა სასარგებლოდ უნდა ითქვას, რომ საკითხების განხილვისა და პრობლემების გაშუქებისას პრაქტიკულად, თითქმის არავინ, არც ერთი ავტორი არ გამორჩენიათ, რომ არ იყოს მითითებული, ვისაც რაიმე აზრი გამოუთქვამს ან ნაშრომი შეუქმნია საპოლიციო სტრუქტურების საქმიანობაზე. ამ ყველაფერის გათვალისწინებით, ნათელი წარმოსადგენია, რა ძალისხმევა და რა მასშტაბის სამუშაოს შესრულება დასჭირდა წიგნის შექმნას.

დაბოლოს, გივი და დავით ლობჯანიძეების ნაშრომი – „საპოლიციო სტრუქტურების სამართალი“ არა მარტო სტუდენტების დიდ ინტერესს გამოიწვევს, არამედ საპოლიციო სტრუქტურებში დასაქმებული მუშაკებისთვისაც საინტერესო იქნება. გარდა ამისა, საზოგადოების უფრო ფართო წრისთვისაც იქნება სასარგებლო, რადგან აქ განხილული საკითხები ყველას ერთნაირად ეხება.

საქართველოს უზენაესი სასამართლო
THE SUPREME COURT OF GEORGIA
ტელ-ფაქსი/TEL-FAX: (+995 32) 299 70 01, +995 599 51 97 36

საქართველოს მოსამართლეთა ასოციაცია
JUDGES ASSOCIATION OF GEORGIA
ტელ-ფაქსი/TEL-FAX: (+995 32) 292 34 90

